

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Fakultet for landskap og samfunn
Institutt for landskapsarkitektur

Philosophiae doctor (ph.d.)
Thesis 2020:56

Kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling: fellesskapende motiv som bidrag til omstilling i lokalsamfunn

Creative processes in the interplay between
nature-based tourism and local development:
contributing to place-specific transitions
through community-inspiring motives

Thomas Sømme Haraldseid

Kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling

Fellesskapende motiv som bidrag
til omstilling i lokalsamfunn

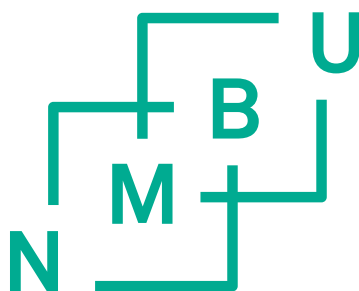
Creative processes in the interplay between nature-based tourism and local development:
contributing to place-specific transitions through community-inspiring motives

Philosophiae doctor (ph.d.) avhandling

Thomas Haraldseid

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Fakultet for landskap og samfunn
Institutt for landskapsarkitektur

Ås 2020

Avhandling nr 2020:56
ISSN 1894-6402
ISBN 978-82-575-1723-6

Forord

Avhandlingen inngår i forskningsprosjektet BIOTOUR som omhandler naturbasert reiseliv i Norge, og er finansiert av Norges forskningsråd. Etter å ha fullført en toårig masterutdannelse i naturbasert reiseliv i 2016, søkte jeg på en stipendiatstilling i BIOTOUR og fikk tilslag. Doktorgradsstipendiatet omhandlet landskap, stedsutvikling og naturbasert reiseliv, med tilhørighet til fakultet for landskap og samfunn som ansvarlig for arbeidspakke 2 i Biotour-prosjektet. I arbeidspakke 2 har fokuset vært på utvikling av kunnskap om ressursanalyser, ressursmessige forutsetninger, utfordringer og muligheter for naturbasert reiseliv i Bioøkonomien. Ressursforståelsen relaterer seg til naturlige bioressurser (for eksempel vilt) og bearbejdede ressurser (for eksempel lokal mat), kulturelle ressurser (landskap, installasjoner, kunnskap), og reiselivets infrastruktur (NMBU 2020).

Utdannelsen i naturbasert reiseliv valgte jeg på grunn av en interesse for friluftslivsfeltet. Gjennom utdannelsen vokste det frem en forståelse for at selv om naturbasert reiseliv og friluftsliv på mange områder flyter inn i hverandre, er det også viktige forskjeller. Reiseliv også er en industri som kan skape store utfordringer for lokalsamfunn, og friluftsliv er også nærfriluftsliv som må vernes om for helse og livskvalitet. Samtidig vokste også interessen for stedsutvikling. I avhandlingen har jeg orientert meg mot lokalsamfunn i kystlandskapet, der naturbasert reiseliv ses i sammenheng med ulike lokale praksiser i en større stedlig utviklingsammenheng. Som en del av Biotour-prosjektet har jeg opplevd interesse for mine perspektiver, i et tverrfaglig prosjekt som beveger seg mellom ulike kunnskapstradisjoner.

Det er mange å takke for at jeg omsider har kommet til et siste punktum i avhandlingen. Takk til alle menneskene jeg har møtt i Vardø, gjennom intervjuer og utviklingsprosesser. Særlig takk til Svein Harald Holmen og Tormod Amundsen for mange gode samtaler og for at dere inviterte meg med i ulike utviklingsprosesser i Vardø. Takk rettes også til alle informanter og folk som jeg har møtt gjennom deltagelse i ulike utviklingsprosesser. Det har vært mange inspirerende, lærerike og interessante møter med folk i Vardø og Varanger.

Takk til Brona Keenan, Gunnar Tenge og Reidun Helene Ertzeid for design av kart. Takk til Mariel Lødum for tillatelse til bruk av fotografier fra Vardø, som benyttes innledningsvis og i artiklene.

Takk til min hovedveileder Morten Clemetsen for gode veiledningstimer, faglige samtaler, diskusjoner, støtte, og inspirasjon gjennom hele arbeidet. Og takk for at jeg har fått besøke deg i Aurland. Takk til min biveileder Erling Krogh for nyttige, inspirerende og engasjerende samtaler og diskusjoner. Og takk til Knut Bjørn Stokke, leder for arbeidspakke 2 i Biotour, for støtte og gode faglige diskusjoner (du har vært en tredje veileder). Takk rettes også til prosjektleder i Biotour Peter Fredman for at jeg har fått være en del av prosjektet. Det er også mange andre jeg kunne nevnt, både kolleger ved NMBU og andre som jeg har møtt i ulike sammenhenger gjennom doktorgradsarbeidet.

Til slutt gjenstår å takke familie, og særlig mine nærmeste Mikkell og Mariel, for støtte og rom til å gjennomføre denne doktorgraden.

Det har også vært en utfordrende tid. Nå ser jeg frem til et lite pusterom, og til å gripe fatt på nye tilblivende kapitler.

God lesning.

Sammendrag

Avhandlingen inngår i forskningsprosjektet BIOTOUR, som handler om å utvikle kunnskap om bærekraftig naturbasert reiseliv i Norge. Hovedproblemstillingen i avhandlingen tar utgangspunkt i et kunnskapsbehov som kan bidra til å styrke stedsspesifikke og kreative måter å skape synergi og samspill mellom reiseliv og lokal samfunnsutvikling. Dette krever en samfunnsmessig tilnærming til reiseliv (natur- kulturbasert), utover økonomiske motiv for utvikling. Med utgangspunkt i dette er avhandlingens problemstilling; *hvordan kan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling bidra til omstilling i lokalsamfunn?* Avhandlingen bidrar med perspektiver på begrepet *landskapsressurser* i møtet mellom naturbasert reiseliv og lokalsamfunnsutvikling, med bakgrunn i en landskapsdemokratisk-diskurs innenfor den landskapsarkitekturfaglige akademiske disiplinen.

Forskningsstrategien er basert på et dybdecase med en analytisk generalisering, der jeg utforsker utviklingsprosesser i Vardø tilknyttet Varangerhalvøya. Vardø er et eksempel på de store utfordringene som mange kystsamfunn står ovenfor, som følge av endringer i fiskeripolitikken og generelle sentraliseringstrender med omfattende fraflytning. Studiet av nyere utviklingsprosesser i Vardø har særlig omhandlet de to aktørene Vardø Restored og Biotope, som innenfor et stedlig interessefellesskap har bidratt til å snu den negative trenden til fremtidsoptimisme. Det offentlig finansierte prosjektet Vardø Restored har bidratt til restaurering av forfalne bygninger med kulturhistorisk verdi med involvering av eksperimenterende og kunstbaserte byutviklingsprosesser, relatert til kulturarv og byhistorie som motiv for ny utvikling. Arkitektkontoret Biotope har utviklet infrastruktur for fuglekikking og fuglefestival som møtested for dialog om muligheter for stedsutvikling med fugl som framtidig verdiskapingsressurs.

I avhandlingen utvikler jeg en forståelse for kreative prosesser i møtet mellom sted, aktører og *fellesskapende motiv*. Stedsbegrepet omfatter en mulighets- og tilblivelsesorientering til menneskers stedlige relasjoner og fellesskap, der mange menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører kommer sammen. Aktørperspektivet er inspirert av aktørnettverksteori. *Fellesskapende motiv* dreier seg om utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap, og som bidrar til å styrke folks evne til å møte endringer med kreative løsninger i lokalsamfunn. Tre artikler utgjør avhandlingens empiriske og forskningsmessige grunnlag.

I artikkel 1 dokumenterer og argumenterer jeg for samfunnsentreprenørers rolle i relasjon til fellesskapsprosesser med utgangspunkt i individuelt stedlig engasjement, brede verdiorienteringer, sensitivitet ovenfor stedlig kompleksitet, og kredibilitet i lokalsamfunnet. Gjennom Vardø Restored og Biotope utforsker jeg fellesskapsorienterte prosesser i relasjon til ulike aktører som innenfor et stedlig og utvidet interessefellesskap bidrar til sosial kreativitet. Jeg dokumenterer overordnede endringskrefter som de lokale initiativene og utviklingsprosessene vokser frem i relasjon til, som både begrensende for kreativitet, og motiverende og stimulerende for kreative tilblivelser.

I artikkel 2 diskuterer jeg kunstneriske virksomheter i stedsutvikling. Her argumenterer jeg for at eksperimenterende handlingsrom kan bidra til å stimulere håp i kreative prosesser i lokalsamfunn, ved å relatere seg til nåtidens stedlige utfordringer, situasjon og lokale praksiser, i landskap med raske endringer, som en viktig bevissthet i en økende satsing på kunst og arkitektur i opplevelseslandskap. I artikkel 3 utvikles *fellesskapende motiv* som begrep i relasjon til en modell som setter begrepet i sammenheng med landskapsressurstenkning og operasjonaliseringen av det i forhold til naturbasert reiseliv. Utvikling av *fellesskapende motiv* fremheves som et sentralt bidrag til samfunnsomstilling

gjennom et fokus på; a) arena for dialog om stedlige muligheter, b) involvering av besøkende som viktige medskapere av sted, og c) eksperimentering med hva som kan være mulig.

I den sammenstillende delen i avhandlingen presenterer jeg en dynamisk modell som et analytisk og et konseptuelt bidrag som retter seg mot å kunne analysere, forstå, planlegge og tilrettelegge for kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og sted. Modellen synliggjør kompleksiteten i møtet mellom naturbasert reiseliv og en rekke andre lokale praksiser og aktører, innenfor rammen av sted og lokalsamfunn. Utviklingen i Vardø synliggjør fellesskap og samspillende krefter og motiver gjennom uformelle og spontant fremvoksende kreative prosesser, som opptrer imellom aktører og på tvers av verdiskapingsfelt. Forståelsen av slike prosesser fremhever en tilblivelsesorientering til landskapsressurser og naturbasert reiseliv, som i lokalsamfunn kan være avgjørende for inspirasjon og ny skaperkraft. For å legge til rette for, dra nytte av og støtte opp under slike samspills- og fellesskapsorienterte dynamikker, kreves tilnæringer utover rasjonell formålsorientering i lokal utviklingsplanlegging.

Men for reiseliv som er underlagt få restriksjoner er det også behov for noen grunnleggende føringer for stedsutvikling på et overordnet nivå. Reiseliv som en vekstnæring vil kunne være belastende både for naturmiljøet og for berørte lokalsamfunn. For at naturbasert reiseliv skal kunne bidra til bærekraftige omstillinger i lokalsamfunn, er det nødvendig med sterkere orienteringer mot møtet mellom det spesifikke stedets natur og samfunn, pågående lokale praksiser og aktørdynamikker. Dette krever holdninger til natur- og kulturbasert reiseliv, som virker sammen med andre stedsutviklingspraksiser, gjennom sterke fellesskaps- og samspillsorienteringer.

Fellesskapende motiv er utviklet som konsept i avhandlingen, som kan bidra til økt bevissthet om samspill mellom reiseliv og stedsutvikling i lokalsamfunn. Begrepet relaterer seg til to nivå. Det første er et nivå som omhandler uformelle dynamikker og kreative tilbivelser. Det andre er et mer formålsrasjonelt nivå for utvikling av overordnede føringer, som visjoner og strategier. I fremtidig bærekraftig steds- og reiselivsutvikling blir det avgjørende å håndtere disse to, noe som kan være utfordrende for små steder med lite ressurser. Likevel, i avhandlingen peker dette mot videre forskning på koblinger mellom kreative utviklingsprosesser og formelle forankringsformer knyttet til stedsutvikling og samfunnsplanlegging. Her kan den landskapsarkitekturfaglige kompetansen spille en viktig rolle knyttet til å håndtere samspill og synergier i møtet mellom ulike kreative og dynamiske krefter i det tilbivende feltet, og mer langsiktig, strategisk og forankringsorientert utvikling og planlegging.

Nøkkelord: Lokalsamfunn, omstilling, naturbasert reiseliv, kreative utviklingsprosesser, sted, menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører, fellesskapende motiv

Summary

This thesis is part of the research project BIOTOUR, which aims to develop knowledge for sustainable nature-based tourism in Norway. The issue addressed in the thesis has evolved based on the understanding that there is a need to move beyond purely economic motives for tourism development, focusing on finding place-specific and creative ways for tourism and local development to work together. Therefore, the main research question is; *how can creative processes in the interplay between nature-based tourism and local community development contribute to sustainable transitions in local communities?* The thesis contributes to the development of landscape resource perspectives linked to the landscape democracy discourse within the academic discipline of landscape architecture.

The research strategy is based on a single case study with an analytical generalisation approach, focusing on local development processes in Vardø connected to the Varanger peninsula. During the last few decades, Vardø has experienced depopulation due to decline in the fisheries industry and a policy of centralisation. Vardø can be considered a place that forms part of an overall discourse pertaining to changing coastal communities in the north. The exploratory study of development processes has focused on two main actors; Vardø Restored and Biotope. During the last decade these initiatives have contributed increased optimism and creative spirit in the sub-Arctic town. The development involved restoration of cultural heritage buildings, experimentation and artistic development processes, and the development of birdwatching tourism and Arctic nature experiences.

In the thesis, I develop a relational understanding of creative processes involving place, actors and the concept of *community inspiring motives*. I use the term ‘place’ to address creative becoming and exploratory processes related to people’s opportunities to express their relationships with place and community solutions, where many human and more-than-human actors assemble. The actor approach is inspired by actor-network literature. *Community inspiring motives* refers to developing motives for placemaking within a local community context, enabling community-oriented opportunities and solutions, contributing social creativity; strengthening people’s capacity and ability to meet the becoming of change and challenges with creative solutions.

In article 1, I argue that community entrepreneurs can take active roles in stimulating community processes and social creativity based on their place-specific commitments, broad value-creation perspectives, and sensitivity to place-specific complexities, as well as through gaining credibility. I also address different forces of change that both constrain and motivate, inspire and stimulate creative becoming’s, in which actors emerge within both a place-based community context and a wider actor-network.

In article 2, I discuss different artistic practices in local community development. I argue that artistic experimentation can stimulate hope within communities, by relating to the place situation, challenges and practices within landscapes of rapid change, as an important means of raising awareness in the increased focus on developing art and architecture in the experience landscape. In article 3, I develop the concept of *community inspiring motives* in dialogue with a model for understanding the development of landscape resources and nature-based tourism. Three focus areas are identified as important for *community inspiring motives* in sustainable transitions; a) enabling dialogue on place-specific possibilities, b) including visitors as co-creators of the place, c) investigating future potentials of place through experimentation.

In the synthesis part, I present a dynamic model combining an analytical and conceptual approach to analysing, understanding and facilitating creative processes in the interplay between nature-based tourism and local community development. The model visualizes the complexity of nature-based tourism in the interplay with different local practices and actors. The development in Vardø addresses community processes and interplaying forces and motives through informal, creative and spontaneous becoming's between actors and different areas of value creation. The understanding of such processes actualises a becoming-oriented approach to landscape resources and nature-based tourism, crucial for inspiration and new creative forces within local communities. Facilitating and supporting such dynamic becoming's in local development needs to be addressed by more than rational planning approaches alone.

However, since tourism development is subject to very few restrictions, underlying principles and forward-looking motives are needed to ensure sustainable placemaking. Tourism as an industry can cause unwanted effects on both the natural environment and the local communities. Sustainable nature-based tourism contributions to place-specific transitions require a strong focus on the place natural environment and community, ongoing local practice and actor-dynamics. This requires attitudes to nature- and culture-based tourism to work together with other local development practices through a strong focus on interplay and fellowship.

Community inspiring motives is developed as a concept in this thesis, which can contribute to increasing awareness of the potential interplay between nature-based tourism and local community development. The term relates to two levels. The first level involves informal dynamics and creative becoming's. The second relates to a rational level with the development of more overall guidelines, such as placemaking visions or strategies. In future sustainable developments of places involving tourism, it is crucial to address these two levels. This can be a challenge for places in decline with low resources. However, this thesis highlights the need for further research on connections between creative development processes and more formal integrated solutions within local community development and planning. Here, landscape architecture expertise can play an important role in dealing with the interplay and synergies between various creative and dynamic forces in becoming and more long-term, strategic and integrated focused development and planning.

Keywords: Local communities, transition, nature-based tourism, creative processes, place, human and more-than-human actors, community inspiring motives

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
1.1 Avhandlingens struktur	1
1.2 Bakgrunn for avhandlingens tema.....	1
1.3 Problemformulering	4
1.4 Formål, forskningsspørsmål og begreper	5
1.5 Artikler	9
2. Reiseliv og lokalsamfunn i endring	10
2.1 Reiseliv	10
2.2 Lokalsamfunn i endring	13
3. Kreative prosesser	14
3.1 Kreativitetsbegrepet og kritikk av kreative praksiser.....	15
3.2 Kreative og eksperimenterende tilnærminger i lokal utvikling	20
3.3 Avhandlingens perspektiv for kreative utviklingsprosesser	21
3.4 Sted.....	22
3.5 Aktørnettverk og flettverk.....	26
3.6 Fellesskapsorientert verdiskaping	30
4. Forskningsstrategi, metode og analyse	32
4.1 Relasjonell ontologi.....	32
4.2 Epistemologiske refleksjoner	34
4.3 Dybdecase med analytisk generalisering	40
4.4 Feltarbeid.....	42
4.5 Metode: intervjuer, deltagende observasjon og sekundære kilder	43
4.6 Behandling og bearbeiding av empiri	58
4.7 Analytisk prosess: aktørperspektiv, generalisering og presentasjon av empiri.....	59
4.8 Avsluttende refleksjoner	62
5. Presentasjon og oppsummering av artikler	67
5.1 Artikkel 1.....	67
5.2 Artikkel 2.....	70
5.3 Artikkel 3.....	72
6. Sammenstillende bidrag	75
6.1 Landskap og landskapsdemokrati	75
6.2 Fra landskapsressursperspektiv til stedlig aktørperspektiv	78
6.3 En modell for kreative utviklingsprosesser og fellesskapende motiv	82
6.4 Fellesskapende motiv	83
6.5 Konklusjon	86
7. Referanser	89

Figurer

Figur 1: Kreative utviklingsprosesser

Figur 2: Avhandlingens metoder

Figur 3: Tema for dybdeintervju

Figur 4: Fuglefestivalen Gullfest

Figur 5: Arbeidsverksted Ekkerøya grendehus

Figur 6: Folkemøte i Vardø

Figur 7: New Chapter

Figur 8: Vardø Restored Futures

Figur 9: Aktører og figur for samspill mellom stedsutvikling og sosial kreativitet

Figur 10: Eksempler på kunstneriske virksomheter i stedsutvikling

Figur 11: Fellesskapende motiv i stedlig omstilling

Figur 12: Kreative utviklingsprosesser og fellesskapende motiv

Artikler i avhandlingen

Artikkel 1: Exploring social creativity in place making: A case study from a coastal town in Northern Norway.

Artikkel 2: Kunstneriske virksomheter og kreative prosesser i stedsutvikling: eksempler fra små kystsamfunn i nord

Artikkel 3: Fellesskapende motiv som grunnlag for samfunnsomstilling: integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling

Status publisering

Artikkel 1: Publisert 30. januar 2020, Norwegian Journal of Geography.

Artikkel 2: Innsendt juni 2019, akseptert med «minor revisions» 27. juni 2020, Nordic Journal of Architectural Research.

Artikkel 3: Innsendt juni 2020, Tidsskriftet Utmark.

Vedlegg

Vedlegg 1: Artikkel 1

Vedlegg 2: Artikkel 2

Vedlegg 3: Artikkel 3

*«Creativity does not begin here, with an idea in mind, and end there, with a completed artefact. Rather, it carries on through, without beginning or end»
(Tim Ingold 2015)*

1. Introduksjon

1.1 Avhandlingens struktur

Avhandlingen er bygget opp som en artikkelsamling med tre ulike artikler som både kan stå hver for seg og plasseres i forhold til hverandre i en helhetlig sammenheng. Artiklene følger som vedlegg. Artikkel en og to er skrevet av meg, og artikkel tre er skrevet i samarbeid med min hovedveileder Morten Clemetsen. I kappen som rammer inn de tre artiklene, beskriver, forklarer og reflekterer jeg omkring valg som er foretatt i forskningsarbeidet, og synliggjør anvendelsen av kreative prosesser i møter mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling.

I kapittel en redegjør jeg for tema og bakgrunn for tema, problemformulering, forskningsspørsmål, begrepsavklaringer, og presenterer abstraktene til de tre artiklene. I kapittel to som har overskrift reiseliv og lokalsamfunn i endring, går jeg gjennom og viser til min forståelse av en bredere kontekst, som en utvidet ramme som jeg mener er viktig å vise til for å forstå den komplekse sammenhengen avhandlingens tema og mine perspektiver trer inn i. Videre i kapittel 3 presenterer jeg en sammenstilling og drøfting av de teoretiske perspektivene som har vokst frem gjennom avhandlingen. Her starter jeg med å presentere mitt perspektiv på kreative prosesser, som handlingsorienterte virksomheter i praksis som kan forstås i møtet mellom sted, menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører, og fellesskapende motiv. Fellesskapende motiv som jeg har utviklet i denne avhandlingen kan forstås som utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap, og som bidrar til å styrke sosial kreativitet; folks evne til å møte endringer med kreative løsninger i lokalsamfunn.

I kapittel 4 drøftes mine valg knyttet til forskningsstrategi, metode, analyse og det ontologiske og epistemologiske grunnlaget. Fokuset på kreative prosesser og det mer-enn-menneskelige som flettes inn i kreative prosesser, kombinerer 'væren – gjøren – og tilblivelse' på et ontologisk nivå, der jeg drøfter bevegelser i det epistemologiske feltet i relasjon til det ontologiske utgangspunktet. I kapittel 5 oppsummerer jeg kort artiklene, før jeg sammenstiller og videreutvikler hovedperspektivene i kapittel 6. Her setter jeg mine perspektiver om kreative utviklingsprosesser i sammenheng med et perspektiv på landskapsressurser i naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Landskapsressurstenkningen står i dialog med landskapsdemokrati som begrep innenfor landskapsarkitekturfeltet som akademisk fagdisiplin i samfunnsutviklingen.

1.2 Bakgrunn for avhandlingens tema

Personlig bakgrunn

Jeg vokste opp på Hommersåk i et kystlandskap på Vestlandet tilhørende bydelen Riska i Sandnes kommune. Tidligere var Hommersåk en del av Stavanger kommune, og det er i dag aktiv pendlertrafikk mellom stedene med flere hurtigbåtganger om dagen. Jeg vokste opp med båt- og hytteliv i regionen, og det åpne havet ved jærstrendene har vært en viktig del av min regionale tilhørighet. Jeg har gått på yrkesfaglig videregående skole og allmennfaglig påbygging i Stavanger og tatt svennebrev i kobber og blikkenslagerfaget. Denne utdannelsen og yrkeskarrieren har bidratt til at jeg har fått erfaring med å løse praktiske håndverksmessige

problemstillinger, og erfaring med å arbeide ute gjennom årstidene. Som blikkenslager fikk jeg erfaring med å bygge ting, og å være en del av en fysisk arbeidskultur med fokus på å produsere ting med hender, kropp, hode, materialer, verktøy og maskiner. Disse erfaringene har bidratt til mange refleksjoner om møter mellom opplevelselslandskap og brukslandskap, som også har påvirket mine perspektiver i avhandlingen.

I tillegg til yrkesfaglig utdanning har jeg studert lyd og musikkproduksjon ved Noroff – School of technology and digital media i Oslo. Etter dette flyttet jeg til Bergen for å studere markedskommunikasjon ved Handelshøyskolen BI, der jeg skrev bacheloroppgave om visuell kommunikasjon i humanitære kampanjer. Studiene på Handelshøyskolen BI bidro til en skepsis til et markedsliberalistisk system med et ensidig fokus på konkurransefokuserede og vekstbaserte modeller for økonomisk utvikling. Etter et engasjement i et mediebyrå i Bergen der jeg arbeidet med et prosjekt som omhandlet bedrifters samfunnsansvar, vokste min interesse for ulike tema innenfor bærekraftig utvikling. Friluftsliv har vært en stor interesse gjennom hele livet, som bidro til at jeg kom på sporet av en mastergrad i naturbasert reiseliv ved NMBU. Her ble motivasjonen min også rettet mot mulighetene for å ta ulike fag relatert til stedsutvikling og planlegging, miljøfag og naturforvaltning. Ved NMBU vokste interessen for stedsutvikling, som ledet frem til en masteroppgave om landskapsressursanalyse og stedsmerkevareutvikling med en regionalparketablering på Varangerhalvøya som case. Med utgangspunkt i masteroppgaven ble Vardø i Varanger valgt som dybdecase for videre studier i denne avhandlingen.

Forskningsprosjektet BIOTOUR

Denne avhandlingen inngår i forskningsprosjektet BIOTOUR; fra stedsbaserte ressurser til verdifulle opplevelser – reiseliv i den nye bioøkonomien (NMBU 2020). Overordnet mål for Biotour-prosjektet er å utvikle kunnskap som involverer integrerte perspektiver for hvordan naturbasert reiseliv kan være en bærekraftig del av den norske bioøkonomien for fremtiden. BIOTOUR er et fireårig prosjekt finansiert gjennom forskningsprogrammet BIONÆR gjennom Norges forskningsråd (2018). I programplan for BIONÆR står det at Bioøkonomi «favner all bærekraftig produksjon og bearbeiding av biologiske ressurser til mat, for helseformål, fiberprodukter, industrielle produkter og energi» (Norges forskningsråd 2018: 5). Videre refererer programplan til regjeringens bioøkonomistrategi kjente ressurser – uante muligheter, som legger til grunn OECD sin vurdering av potensialet for verdiskaping i bioøkonomien som stort. Videre i BIONÆR sin programplan (Norges forskningsråd 2018: 14) plasseres verdiskaping knyttet til tjenester inn under Bioøkonomien. Her trekkes opplevelser og reiseliv frem i det norske kyst- og kulturlandskapet, som må være økonomisk, miljømessig, sosialt og kulturelt bærekraftig, som forutsetninger for fremtidig verdiskaping i norsk bioøkonomi. Fellesgoder, menneskers identitet og livskvalitet nevnes her som sentrale samfunnsmessige tema relatert til utvikling og bærekraft.

BIOTOUR ledes av professor Peter Fredman og et naturbasert reiselivsmiljø ved fakultet for miljøvitenskap og naturforvaltning, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). Biotour-prosjektet har utgangspunkt i en forståelse av naturbasert reiseliv som «menneskelig aktivitet når de besøker naturområder utenfor deres vanlige omgivelser» (Fredman &

Tyrväinen 2010). Den toårige masterutdannelsen i naturbasert reiseliv ved NMBU vektlegger denne definisjonen som vanligvis forstås i relasjon til ulike friluftslivsaktiviteter som utøves i større sammenhengende naturområder. Her er det tydelig at naturbasert reiseliv på mange områder overlapper med friluftslivsfeltet. Miljøet innenfor naturbasert reiseliv ved NMBU har sin tyngde innenfor en naturvitenskapelig og økonomisk tradisjon. Biotour-prosjektet er delt inn i 5 'arbeidspakker' (NMBU 2020). Arbeidspakke 1 omhandler naturbasert reiseliv i den norske bioøkonomien, med fokus på å undersøke reiselivets bidrag til den norske bioøkonomien. Videre har Fakultet for landskap og samfunn ansvar for arbeidspakke 2, som omhandler ressurs- og produktanalyser med fokus på blant annet kulturelle ressurser (landskap, installasjoner, og kunnskap). Videre har arbeidspakke 3 fokus på markedsanalyser, arbeidspakke 4 har fokus på reiselivsaktører og reiselivsledelse, og arbeidspakke 5 omhandler innovative løsninger (ibid).

I Norge er det i hovedsak naturen som har vært grunnlaget for reiseliv i distriktene (Fredman et al. 2009). I praksis er naturbasert reiseliv alltid på en eller annen måte i berøring med kultur og lokalsamfunn (Mehmetoglu 2007). Skillet mellom natur og kultur har mer å gjøre med forskningsstradisjoner og forvaltningspraksiser enn det har å gjøre med hverdagslivets praksis (Haukeland & Brandtzæg 2009). I en Biotour-studie rettet mot hva turister etterspør, kommer opplevelser av lokal kultur og lokalt produserte produkter (mat etc.) høyest på listen (Fredman et al. 2018). Dette sammenfaller med resultater fra Innovasjon Norges (2018) sin turistundersøkelse som fremhever at det er et stort potensial i å satse på både natur- og kulturopplevelser, og at turistene som interesserer seg for kultur også har et langt høyere forbruk. I lys av fokus på bærekraft i Biotour, har prosjektet også løftet frem lokalsamfunns livskvalitet og robusthet, som viktig for å komplementere fokuset på turistenes opplevelser og forbruk som har dominert mye reiselivslitteratur (Lindberg 2018).

Forskningsprosjektet Biotour samordner perspektiver på reiseliv i relasjon til natur, steder og landskap, og har som mål å utvikle kunnskaper om bærekraftig naturbasert reiseliv. Oppmerksomheten i prosjektet rettes mot lønnsomhet, ivaretagelse av verdier i natur og landskap, stedlige ressursgrunnlag, og muligheter og utfordringer for lokalsamfunn. Denne avhandlingen er finansiert av Biotour, og jeg vil i det følgende komme inn på hvordan jeg har plassert avhandlingens tema innenfor prosjektets rammer.

Arbeidspakke 2 og landskapsressursperspektivet

Avhandlingen inngår i arbeidspakke 2 i Biotour-prosjektet, som ledes av Fakultet for landskap og samfunn (LANDSAM) ved NMBU. Deltakere fra LANDSAM er førstemanuensis Knut Bjørn Stokke fra Institutt for by- og regionplanlegging, og professor Morten Clemetsen ved Institutt for landskapsarkitektur, der jeg som stipendiat også har tilknytning. Et hovedfokus i dette miljøet er på regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling. Et viktig utgangspunkt for arbeidspakke 2 er videreutvikling av et landskapsressursperspektiv som ligger til grunn i rammeverket for landskapsressursanalyse (LRA). LRA er utviklet som en analytisk ramme for deltakende prosesser for kartlegging, identifisering og aktivisering av natur- og kulturressurser i større sammenhengende landskap som identitetsområder, som grunnlag for bærekraftige strategier for integrert stedsutvikling

og reiseliv. Det konseptuelle rammeverket for landskapsressursperspektivet, danner også et viktig utgangspunkt for avhandlingens bidrag. Landskapsressursperspektivet er knyttet til landskapsdemokrati som begrep (Egoz et al. 2018), relatert til stedsutvikling, som redegjøres for innledningsvis i den sammenstillende delen i kapittel 6.

Kreative prosesser

I avhandlingen har jeg utviklet et perspektiv på kreative prosesser, både som en analytisk og konseptuell ramme for å forstå, utforske og for å kunne tilrettelegge for samspill mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling i lokalsamfunn. Min forståelse for det kreative feltet, har vokst frem i møte med Vardø som stedlig kontekst og gjennom litteraturstudier. Men, interessen for det kreative er likevel ikke en ny oppdagelse. Oppmerksomheten min har lenge beveget seg mot kreative prosesser gjennom en interesse for det skapende og dynamiske. Dette skyldes blant annet mitt tidligere engasjement innenfor musikk og lyddesign. I studiet i markedskommunikasjon startet jeg også å utforske litteratur om kreativitet. Et fornyet fokus på kreativitet og kreative prosesser i denne avhandlingen relatert til sted og landskap (som startet i arbeidet med masteroppgaven), har utvidet og utviklet min forståelsesramme for kreativitet, som bærer i seg et kritisk blikk på utvikling. Dette arbeidet har blant annet bidratt til en fornyet interesse for det håndverksmessige i skapende prosesser i landskap, som også berører min bakgrunn og kompetansefelt, selv om dette ikke er hovedfokuset i avhandlingen. Denne forståelsen har bidratt til å rette oppmerksomheten min og forme perspektivene mine, både relatert til kritiske blikk på eksisterende praksis og å se nye muligheter for utvikling i møtet mellom hverdags- og opplevelseslandskap.

1.3 Problemformulering

Reiseliv har vokst til å bli en av de største næringene i verden. I mange land skaper reiseliv utfordringer relatert til press på natur og samfunn. Norge har tradisjon for naturbasert reiseliv, og i løpet av de siste årene har også viktigheten av å satse på kultur blitt fremhevet av Nærings- og fiskeridepartementet (2017) og kulturdepartementet (2019). Men for at reiseliv skal kunne bidra til ansvarlige og bærekraftige praksiser, blir det viktig å involvere både lokalsamfunn og besøkende i utviklingen av stedet. En stor utfordring med reiseliv er fjernstyrt utvikling, der reiseliv har en tendens til å vokse ut av kontroll gjennom en utvikling representert av investorer og bedriftseiere uten tilknytning til stedet. I følge (Viken 2011) bidrar en fjernstyrt utvikling ofte til lite verdiskaping for berørte lokalsamfunn, som får redusert mulighet for innflytelse på utviklingen. Det har også blitt vist til at reiseliv flere steder i Europa skaper utfordringer for steder som blir gjort om til «turismemaskiner og lekeplasser» for mennesker som bor i de større byene (Butler 2011). I Norge er det gjort studier som viser at reiselivsutvikling i distriktene der steder befinner seg i omstilling med økende reiseliv, ikke klarer å motvirke negative trender som fraflytning (Kobro et al. 2013).

Langs kysten i Norge har det over lang tid vært en utvikling der gamle fiskevær har endret karakter til ulike former for ferie- og turistvær (Gerrard 2009). Mange lokalsamfunn har opplevd omstilling og store endringer fra å lande fisk til å lande turister (Frisvoll 2015). Flere kystsamfunn som har opplevd nedgang, nye industrielle posisjoneringer og uforutsigbare

endringskrefter som for eksempel klimaendringer, befinner seg i en usikker situasjon om hva fremtiden vil bringe (Nyseth et al. 2017). Slike kystsamfunn inngår også i en overordnet global diskurs bestående av steder som på ulike måter forsøke å gjenfinne seg selv (Nyseth & Viken 2009). Et viktig spørsmål relatert til ny stedsutvikling i kystsamfunn, handler om hvem det er som får skape og definere de nye historiene som vokser frem om stedet, som er et viktig eksistensielt spørsmål i lys av en landskapsdemokratisk tradisjon innenfor den landskapsarkitekturfaglige akademiske disiplinen (Clemetsen & Stokke 2018; Egoz et al. 2018; Ruggeri 2018).

Arbeidspakke 2 i Biotour-prosjektet som avhandlingen er en del, omhandler utvikling av kunnskap om stedlige ressursgrunnlag i landskap og lokalsamfunn for utvikling av naturbasert reiseliv, som en del av fremtidens norske bioøkonomi. Denne forståelsen av reiseliv har en sterk kobling mellom økonomiske og naturvitenskapelige kunnskapsfelt, der naturbasert reiseliv i stor grad har blitt plassert i relasjon til ulike friluftslivsaktiviteter. Utfordringene ved forskning på turisme og reiseliv mer generelt gjennom utelukkende økonomiske orienteringer har blitt påpekt av flere, som også har vist til et behov for å forsøke å forstå hvordan turisme kan tre inn og bli en del av eksisterende og pågående prosesser (Burns & Novelli 2006; Richards 2011; Førde 2016; Duim et al. 2017). Bærenholdt (2015) påpeker at hverdagslandskap og det designede turiststedet ofte eksisterer som forskjellige steder i tid og rom, og at det er helt avgjørende å håndtere dette forholdet for stedets virkning. Richards (2011) mener at det er avgjørende å skape møtesteder for gjensidig utveksling av kunnskap og ferdigheter mellom turister og vertskapsamfunn, som krever kreativitet og at man trer ut av tradisjonelle forståelser av reiseliv med fokus på turistens opplevelser, opplevelsesressurser, og opplevelsesproduksjon.

Med utgangspunkt i bærekraftig stedsutvikling av ressurser i landskap, er bred verdiskaping (Haukeland & Brandtzæg 2019) et begrep som aktualiserer verdiskaping i samspill mellom aktører og verdier (natur, kultur, sosial og økonomiske). Samfunnsentreprenørskap er et begrep som tydeliggjør prosesser som har til formål å bidra til nye fellesskapsløsninger (Borch & Førde 2010). Larsen and Johnson (2012) fremhever en tilnærming til utforskning av muligheter for selvbestemmende stedlige praksiser og fellesskap, som også ofte oppstår og vokser frem gjennom spontane, handlingsorienterte og utvidede interessefellesskap. I samfunnsentreprenørskap er kreative prosesser og lokal forankring sentrale komponenter. Å fokusere på kreative prosesser i forskning er en måte å forsøke å forstå stedlig kompleksitet i lokale utviklingsprosesser (Kramvig & Førde 2012). Et fokus på kreativitet, fellesskap og utvidede aktørperspektiver i lokale utviklingsprosesser, kan her bidra til å forstå naturbasert reiseliv i en bredere stedsutviklingskontekst i lokalsamfunn.

1.4 Formål, forskningsspørsmål og begreper

Hovedformål og delperspektiv i avhandlingen

Formålet med avhandlingen er å empirisk utforske kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling i lokalsamfunn, med fokus på endringer og verdiskaping i spennet mellom hverdagslandskap og opplevelseslandskap. Jeg har rettet fokuset mot utforskning av kreative prosesser, som i denne avhandlingen forstås som handlingsorienterte

virksomheter i praksis som kan forstås i møtet mellom sted, menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører, og fellesskapende motiv. Jeg redegjør kort for de ulike begrepene etter presentasjon av forskningsspørsmål. I avhandlingen utvikler jeg ny kunnskap om hvordan naturbasert reiseliv kan bidra til stedsutvikling, som jeg setter i sammenheng med den landskapsarkitekturfaglige akademiske disiplinen i kapittel 6, som en del av et flerfaglig felt i samfunnsutviklingen. Avhandlingens tematikk belyser jeg gjennom å utforske utviklingsprosesser i Vardø som case. Vardø er en by og et kystsamfunn helt nord-øst i Norge tilknyttet Varangerhalvøya, tilhørende arktisk klimasone ut mot det åpne Barentshavet. Varangerhalvøya er en region med økende reiseliv, der Vardø er et eksempel på et sted som har opplevd omstilling og store endringer knyttet til hverdagslandskapet og reiseliv. Avhandlingens case redegjøres for videre under kapittel 4.3.

Med utgangspunkt i avhandlingens hovedformål har jeg utviklet tre delperspektiv som bidragene i avhandlingen rettes inn mot og som relaterer seg til kreative prosesser som handlingsorienterte virksomheter og verdiskaping i lokalsamfunn. De tre delperspektivene relaterer seg til forståelse for praksis, et analytisk perspektiv til praksis, og en konseptuell tilnærming til fellesskapsorientert verdiskaping i praksis. *Det praksisorienterte delperspektivet* retter seg mot konkrete funn relatert til hvordan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling kan bidra til omstilling i lokalsamfunn. *Det analytiske delperspektivet* retter seg mot utvikling av kunnskap om hvordan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling kan forstås analytisk i stedlige kontekster. *Det konseptuelle delperspektivet* retter seg mot utvikling av fellesskapende motiv og sosial kreativitet som begreper. Disse perspektivene bidrar til utvikling av perspektiv på ressurser i landskap forankret i arbeidspakke 2 i BIOTOUR-prosjektet.

Hovedproblemstilling og tre forskningsspørsmål

Forskningsspørsmålene har tatt form i dialog med utviklingen av avhandlingens perspektiver, som har vært en dynamisk prosess med vekslinger mellom feltarbeid, litteraturvalg, og analyser. De ulike forskningsspørsmålene gir ulike bidrag inn i hovedproblemstillingen.

Avhandlingens hovedproblemstilling

Hvordan kan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling bidra til omstilling i lokalsamfunn?

Forskningsspørsmål 1: *Hvordan kan samspill mellom stedsutvikling og sosial kreativitet bidra til levende lokalsamfunn?* (artikkel 1)

Forskningsspørsmål 2: *Hvordan kan kunstnerisk virksomhet i stedsutvikling bidra til utvidede kreative prosesser med verdi for innbyggere og besøkende i små kystsamfunn?* (artikkel 2)

Forskningsspørsmål 3 *Hvordan kan utvikling av fellesskapende motiv i samfunnsomstilling bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling?* (artikkel 3)

Begreper

Her redegjøres det kort for ulike begreper som kommer frem i avhandlingens problemstilling og forskningsspørsmål.

Naturbasert reiseliv forstår jeg i lys av definisjonen til Fredman & Tyrväinen (2010) som et utgangspunkt for å forstå en vanlig skandinavisk oppfatning av hva naturbasert reiseliv dreier seg om. Her forstås naturbasert reiseliv som «aktiviteter som utøves når mennesker besøker naturområder utenfor deres vanlige omgivelser» (Fredman & Tyrväinen 2010). Relatert til fokuset i arbeidspakke 2 som handler om landskap, kultur og lokalsamfunn, og mine perspektiver på kreative prosesser og stedsutvikling, benytter jeg en bredere og åpnere tilnærming til hva naturbasert reiseliv kan handle om i relasjon til ulike stedlige virksomheter. Tilnærmingen integrerer *landskapsressursperspektivet* i forståelsen av naturbasert reiseliv, som en nødvendighet for å kunne relatere naturbasert reiseliv til stedsutvikling i lys av den landskapsdemokratiske tradisjonen som jeg relaterer mine perspektiver til i den sammenstillende delen. *Landskapsressursperspektivet* relaterer seg til bærekraftig steds- og reiselivsutvikling med utgangspunkt i natur- og kulturarv som verdiskapere.

Stedsutvikling som begrep benyttes i bred forstand relatert til lokalsamfunnsutvikling med landskap som ramme. Stedsutvikling benyttes i relasjon til lokale utviklingsinitiativer og samspill mellom ulike aktører, som også står i forhold til andre former for stedsutvikling som representerer spenninger og ulike interesser. Begrepet benyttes med noe ulike vektlegginger og avgrensinger i de ulike artiklene. I artikkel 1 ble stedsutviklingsbegrepet benyttet for å fremheve rollen som samfunnsentreprenører og arenaer for fellesskapende kreativitet spiller rettet mot fremveksten av sosial kreativitet. I artikkel 2 ble stedsutvikling benyttet i sammenheng med kunstneriske virksomheters bidrag til utvidede kreative prosesser, med vekt på utvikling av sosiale relasjoner og kulturelle ressurser i samspill mellom kunstnerisk virksomhet, innbyggere og besøkende. I artikkel 3 var fokuset på utvikling av fellesskapende motiv som drivkraft i flerfaglige og kreative prosesser, og som et bidrag til et integrert perspektiv på naturbasert reiseliv i stedsutvikling.

Omstilling benyttes i avhandlingen om lokalsamfunn som opplever endringer gjennom nedgang i tradisjonelle næringer og nye fremvoksende næringer, og som vokser frem med ulike spenninger, utfordringer og muligheter i møtet mellom hverdagslandskap og opplevelseslandskap, med et særlig fokus på kystlandskap og kystsamfunn.

Levende lokalsamfunn har jeg oversatt fra begrepet vibrant landscapes som ble benyttet i artikkel 1, for å tydeliggjøre meningen med begrepet. Med levende lokalsamfunn så tenker jeg på lokalsamfunn som kjennetegnes av å være gode steder å leve og bo, arbeide og besøke, der stedsutviklingen representerer fornying og 'noe vedvarende' i møtet mellom stedet, verdiskapingsaktiviteter og næringer, og som bidrar til vitalitet. Et endret fiskevær som ikke lenger har noen nyttefunksjon utover å være et turist- og opplevelsesvær, kan vanskelig regnes som et levende lokalsamfunn, slik jeg benytter begrepet.

Med *kreative prosesser* menes handlingsorienterte virksomheter i praksis som kan forstås i møtet mellom sted, menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører, og fellesskapsorientert verdiskaping.

Sted benyttes i denne avhandlingen særlig i relasjon til stedsrelasjoner, fellesskap og en fremtidsorientert tilblivelses- og mulighetsorientering – relatert til en spesifikk avgrenset geografisk stedlig kontekst.

Aktør-begrepet er inspirert av aktørnettverksteori, som handler om et utvidet aktørperspektiv der natur, bygd miljø, konsepter, ideer, organisasjoner etc. kan plasseres som aktører i kraft av hvordan de bidrar til å få noe til å skje i praksis. Aktørperspektivet settes i denne avhandlingen i sammenheng med fellesskapende motiv og sosial kreativitet.

Begrepet *fellesskap* forstås i denne avhandlingen både relatert til et stedlig fellesskap bestående av ulike aktører i uformelt samspill og med felles engasjement for stedet, og der det både eksisterer felles overordnede interesser og ulike interesser. *Fellesskap* forstås også i relasjon til et utvidet stedlig fellesskap bestående av ulike aktører som virker inn i det stedlige fellesskapet. I lys av et tilblivelsesperspektiv viser begrepet *fellesskapende* til kontinuerlige prosesser og aktivt skapende prosesser i konkrete avgrensede handlingsrom, der fellesskap er noe som ikke er fastlåst, men hele tiden i bevegelse gjennom stabilisering eller oppløsning.

Begrepet *fellesskapsorientert verdiskaping* benyttes som et samlebegrep for ulike perspektiver som bidrar til å gi retning for kreative prosesser, som *fellesskapende motiv* og sosial kreativitet.

Med *Fellesskapende motiv* mener jeg utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap, og som bidrar til å styrke sosial kreativitet; folks evne til å møte endringer med kreative løsninger i lokalsamfunn. *Fellesskapende motiv* i sammenheng med reiseliv handler om en bevissthet mot å forstå og tilrettelegge for fellesskapende motiver gjennom; arenaer for fellesskapende aktiviteter og dialog om muligheter, besøkende som medskapere av sted, og eksperimentering med hva som kan være mulig å få til. *Fellesskapende motiv* er et begrep som er utviklet i artikkel 3, og som er videreutviklet i den sammenstillende delen i avhandlingen.

Kunstneriske virksomheter forstår jeg i relasjon til stedsspesifikk kunstnerisk virksomhet, som involverer kritiske orienteringer til- og dialog om -utviklingen av landskap, og eksperimenterende handlingsrom for utvidede kreative prosesser.

1.5 Artikler

Artikkel 1

The purpose of the article is to explore the relationship between place-making and social creativity. It is grounded in a single case study and an analytical generalization approach to the study of two projects in the town of Vardø, Norway: Vardø Restored and Biotope. Empirical data are presented as thematic stories in becoming, which are discussed using actor–network theory (ANT) and meshwork-inspired analysis. Social creativity is understood as inhabitants' ability to meet new challenges with creativity. Place-making is understood in terms of place-specific creative and regenerative processes, with a focus on the role of community entrepreneurs and creative community arenas outside the formal planning system. Important findings suggest that social creativity emerges from community activities, in which multiple individuals and actors play important roles. Through these processes, entrepreneurs become community entrepreneurs when their collective orientations are activated. Individual community entrepreneurs can take active roles in stimulating social creativity based on their place-specific commitments, broad value-creation perspectives, and sensitivity to place-specific complexities, as well as by gaining credibility. The author concludes that creative community arenas for direct encounters between many different lifelines and actors, future motives, and collective actions are fundamental for the emergence of social creativity and place-making dynamics.

Artikkel 2

Formålet med artikkelen er å utforske hvordan kunstnerisk virksomhet i stedsutvikling kan bidra til utvidede kreative prosesser, med verdi for både besøkende og lokalbefolkning. Tre eksempler fra små sub- og lavarktiske kystsamfunn, Vardø (Varangerhalvøya, Norge) og Teriberka (Kolahalvøya, Russland) benyttes for å belyse temaet. Eksempelene berører lokalsamfunn som opplever store utfordringer som følge av nedgang i fiskeri, sentralisering, omfattende klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer, der også reiseliv er på fremvekst. Det er en økende trend at kunst og arkitektur i landskap benyttes som virkemiddel i stedsutvikling. Eksempelene diskuteres ut fra empiri og litteratur om stedsspesifikk kunst, kreative prosesser og stedsutvikling. Analysen fokuserer på fremvoksende kreative prosesser som baserer seg på en forståelse av eksperimentering i relasjon til håp, som svarer eller ikke svarer på nåtidens situasjon og utfordringer for berørte lokalsamfunn. Diskusjonen synligjør tre ulike stedsutviklingsgrep gjennom kunstnerisk virksomhet i marginaliserte kystsamfunn i nord, representert gjennom et monument og minnested (Steilneset), lokal mobilisering (gatekunstfestival), og geopolitisk kritikk (New Chapter). Konklusjonen fremhever kunstens bidrag til å vekke nysgjerrighet og fornyet stedsinteresse, både for lokalsamfunn og besøkende. Samtidig vises det til en mulighet for å bidra til å styrke håp i lokalsamfunn, der de kunstneriske prosessene i relasjon til ande lokale praksiser kan utløse ideer og muligheter, som kan skape handlekraft, som tar stedets situasjon og utfordringer på alvor.

Artikkel 3

In this paper we argue that conception of a *community inspiring motives* (fellesskapende motiv) is an important part of a sustainable transition of nature-based tourism and integrated place-based community development. *Community inspiring motives* has been identified as development of underlying motives within a local or regional community context, with the aim of strengthening the opportunities for community-oriented solutions. The empirical material in this paper derives from studies of multiple creative community and entrepreneurial processes on the Varanger peninsula in the subarctic region of Troms and Finnmark county. The results are discussed on the background of a framework model, visualizing movements from the present state situation, towards potential open space dialogues and visions for a desired future. The discussion address three important relational focus areas that may support sustainable transition in the interface between local community and nature-based tourism; a) enable dialogue on opportunities based on characteristics of place and peoples relationships with place, b) including visitors as co-creators of the place, c) investigating future potentials of place through experimentation. The paper concludes by presenting a modified model for operationalizing “social fellowship motives” in transformative place-based community processes.

2. Reiseliv og lokalsamfunn i endring

Introduksjon

I denne delen presenterer jeg mer utfyllende om det kontekstuelle knyttet til reiseliv og endringer i lokalsamfunn i Norge, for å synliggjøre min forståelse for en bredere kontekst som avhandlingen opererer innenfor. Dette kapittelet kan også ses på som supplerende til avhandlingens problemformulering. Jeg problematiserer her reiselivets rolle i relasjon til lokalsamfunn i endring, og som vinkles inn i den norske konteksten generelt og kystsamfunn i nord spesielt. Dette danner et bakgrunnsteppes for å forstå den bredere konteksten som avhandlingens fokus på kreative prosesser og fellesskapsorientert verdiskaping plasseres inn i. Det er også et poeng å vise til det en bredere kontekst her, som synliggjør min skepsis til ukritiske forhold til reiselivsoptimisme, og behov for å tenke nytt om reiseliv, før jeg kommer videre inn på perspektiver om kreative prosesser i kapittel 3.

2.1 Reiseliv

Et globalt fenomen

Reiseliv handler om at folk av ulike årsaker reiser til steder. I følge WTTC er reiseliv en av de største økonomiske sektorene i verden. Reiseliv kan bidra til lokal verdiskaping, men kan også føre til negative påvirkninger på lokalsamfunn (ensidig destinasjonsfokus), naturmiljø (arealforbruk og forurensing) og klima (transport). Turisme kan bidra til forståelse på tvers av land og kulturer og kan fremheve steders egenart (Viken & Jacobsen 2014). Samtidig kan reiseliv skape stereotypier og overforenklinger. Gjennom fjernstyrt utvikling med posisjoneringer og investeringer fra store aktører på den globale arenaen, er det en utfordring dersom verdier trekkes ut fra steder, som reduserer stedsmakt og muligheter for deltakelse for de som bor der utviklingen skjer (Viken 2011). Det finnes eksempler på at økt press på lokalsamfunn fører til svekket livskvalitet, og økte priser som bidrar til å drive folk bort fra

der de bor (Becker 2013). Kina investerer i reiseliv som en viktig del av landets utenrikspolitikk, der investeringene kan forstås som strategiske og geopolitiske virkemidler for å komme i maktposisjon (Becker 2013). I lys av møter mellom det globale og lokale, eksisterer reiseliv med en dobbelthet; som både en trussel mot og en plattform for lokale kulturer og lokalt særpreg (Viken & Jacobsen 2014). De negative konsekvensene som følger av økt reiseliv, fører også til at det i økende grad stilles krav til at reiselivsvirksomhet må reguleres (Viken & Jacobsen 2014).

Befolkningsvekst og en økende middelklasse i ikke-vestlige land som Kina og India, skaper forventninger om at reiselivet vil fortsette å vokse i årene fremover. Venezia og Barcelona trekkes ofte frem som eksempler på hvordan reiseliv kan gripe inn i menneskers hverdagsliv (Becker 2013). Som følge av reiselivsindustriens sterke inngripen i menneskers hverdagsliv, er overturisme og antiturisme begreper som i økende grad har vokst frem. I lys av behov for å endre praksis, dukker det stadig opp nye initiativ som motvekt til konvensjonell turisme. I Venezia bygde et norsk arkitektfirma en paviljong sammen med innbyggere for å sikre et gjenværende grøntområde for lokalsamfunnet, som enda ikke var overstyrt av masseturisme (Klem 2018). På stedsnivå finnes det mange nettverks- og systemorienterte bevegelser, som «Cittaslow» og «Transition Towns», som inspirasjon til nedenfra-opp initiativer. Slike bevegelser er fundert i eksistensielle behov for å redusere fotavtrykk, og representerer økt bevissthet om å utvikle fremtidsorienterte motiver for å skape nye former for utvikling basert på sammenhenger og samspill mellom natur, kultur og økonomi (Capra & Jacobsen 2017).

Et økende reiseliv i Norge

I Norge har ikke veksten i reiselivet vært like sterk som i andre deler av verden (Iversen et al. 2015). Men analyser viser at fjordlandskap på Vestlandet og Nord-Norge har opplevd sterk reiselivsvekst de siste årene (Norge 2018). Nordmenn er den største gruppen ferierende i Norge, med en økende interesse for å reise i eget land. Et fokus på reiseliv med sterkere grad av planlegging og kontroll har blitt et økende tema, blant annet med diskusjoner om antallsbegrensning, som utfordrer den norske tradisjonen for allemannsrett. Lofoten er en region med sterk økning i reiseliv og økende utfordringer med overbefolkede strender, slitasje på turstier, press på infrastruktur og sanitære forhold. Økt turisme har fått fiskere til å spørre seg om de er i ferd med å bli den arktiske utgaven av Barcelona (Becker 2018). Ifølge Becker (ibid) opplever lokale fiskere i Lofoten at den økende turismen bidrar til mindre plass til sesongbaserte fiskere der markedet for turister vokser gjennom Airbnb. For bønder som forvalter kulturlandskap gjennom beitebruk, skaper økt friluftsliv og turisme press på utmarka med utfordringer for tradisjonell jordbruksdrift (Holte 2019). Høsten 2018 ble det avholdt et besøksforvaltningsseminar i Lofoten i regi av Nordland fylkeskommune (2018), som starten på en prosess for å ta kontroll over det økte reiselivet. Et av hovedinnleggene var av Cillian Murphy (2018) som jobber med reiseliv og stedsutvikling ved vestkysten i County Claire i Irland. Han var tydelig på at et ansvarlig reiseliv avhenger av å håndteres som stedsutvikling, og at lokalsamfunnene selv må skape og bære frem de nye historiene om stedet. Dette krever ifølge Murphy (ibid) at fokuset flyttes fra en markedsbasert til en lokalsamfunnsbasert modell, der vertskapssamfunnet plasseres i sentrum av utviklingen.

Offentlige føringer og satsinger

Innovasjon Norge (IN) er bedriftenes og reisemålenes virkemiddelaktør for markedsføring ut mot det globale reiselivsmarkedet og kommersialiseringsprosesser. IN har også ansvar for sertifisering av bærekraftige reisemål i Norge og utvikling av bærekraftsprinsipper som skal ligge til grunn for all utvikling (Innovasjon Norge 2019). Ivaretagelse av steders særpreg, kultur og historie, samfunns livskvalitet og lokalt eierskap og kontroll over utviklingen, er blant sentrale elementer i prinsippene for bærekraftig reiselivsutvikling (ibid). IN sertifiserer destinasjoner ved å måle fastsatte indikatorer for reiselivsbedrifters virksomhet, som eksempelvis avfallshåndtering og bruk av sertifiserte produkter. Men slike systemer fanger ikke opp kompleksiteten som ligger i forholdet mellom lokalsamfunn, stedsutvikling og reiseliv. Det er en utfordring at en aktør med et så sterkt fundament i innovasjon og markedsorientering, også har ansvar for å følge opp prinsipper for bærekraftig utvikling.

I Norge, som ellers i Europa, har integrerte perspektiver på bruk- og vern av stedlige natur- og kulturressurser fått større betydning. I Norge kom “Fjellteksten” som et tillegg til revidert statsbudsjett gjennom St.prp. nr. 65 (2002-2003). Fjellteksten åpnet for økt politisk bevissthet rettet mot kommersiell verdiskaping gjennom turisme i nasjonalparker og andre fjellområder. Verdiskapingsprogrammet på kulturminnefeltet (2006-2010) i regi av Riksantikvaren, og naturarven som verdiskaper (2009-2014) i regi av Miljødirektoratet, har bidratt til økt tilrettelegging for og satsing på natur- og kulturressurser som grunnlag for verdiskaping (Haukeland & Brandtzæg 2019). I takt med økt fokus på bruk og vern og økt interesse for norske nasjonalparker og andre verneområder som besøksmål, har Miljødirektoratet utviklet en felles merkevare- og besøksforvaltningsplattform. Dette byr på muligheter for en tydelig og felles satsing for verneområdene. Likevel er det en utfordring knyttet til tilrettelegging for lokal verdiskaping og forankring til lokalsamfunn, som krever andre former for prosesser og kompetanser enn de som tradisjonelt er forbundet med forvaltningsmyndigheter. Slike satsinger krever oppfølging med midler til videre utvikling i de ulike stedlige og regionale kontekstene. Som en motvekt til statlig initierte prosesser har Norske parker vokst frem som en felles merkevareplattform for en rekke regionalparker. Disse parkene fokuserer på integrert bruk og vern gjennom mer nedena-opp orienterte utviklingsprosesser.

Mellom 1994-2029 skal Statens Vegvesens prosjekt Nasjonale Turistveier innenfor en budsjetttramme på 4,4 milliarder kroner ha etablert 250 attraksjoner langs 18 utvalgte veistrekninger i Norge med fokus på kunst og arkitektur i verdensklasse (Ellefsen 2018). Kunst og arkitektur i bygdelandskap er et økende satsingsområde. Et eksempel i regionalparksatsingen er vannveiens fortellinger i regi av Telemarkskanalen regionalpark, der det jobbes med en rekke kunstinstallasjoner langs kanalen. Målet er å skape økt attraksjonskraft for besøkende og lokalsamfunn, der det fra før er tilrettelagt for nasjonal sykkelsti, kanalbåtoplevelse, og der det jobbes med attraksjonsklynger bestående av små gårdsprodusenter. I 2019 åpnet Europas første undersjøiske restaurant ved Lindesnes med stor internasjonal interesse, som en ny nisje innenfor undervannsturisme. Den siste reiselivsmeldingen av Nærings- og fiskeridepartementet (2017), fremhever en økt satsing på både natur og kulturbasert reiseliv for fremtiden i Norge. Som en oppfølging av reiselivsmeldingen la Kulturdepartementet i samarbeid med Nærings- og fiskeridepartementet

(2019) frem en ny strategi for å styrke Norge som kulturdestinasjon gjennom økt satsing på kulturprodukter, kunst, arkitektur, festivaler og økt frivillighet og engasjement.

Det er også mange andre virkemidler og program som kunne vært nevnt innledningsvis for å belyse et overordnet bilde med større satsinger og utviklingstrekk for reiseliv i Norge. Det som jeg har trukket frem ovenfor, viser likevel til viktige utviklingstrekk som er relevant som en utvidet kontekst i denne avhandlingen. De ulike satsingene befinner seg i et fragmentert landskap for virkemidler, med lite koordinert virksomhet fra nasjonalt hold.

2.2 Lokalsamfunn i endring

For steder som bærer preg av nedgangstider i tradisjonelle industrier og primærnæringer, har reiseliv lenge blitt sett på som en mulighet til å skape ny utvikling og nye arbeidsplasser (Haukeland 2010). Studier fra Europa viser at denne type endringer ikke alltid har dreid i en bærekraftig retning. I flere tilfeller har steder blitt gjort om til turismemaskiner og lekeplasser for folk som bor i større byer (Butler 2011). Selv om reiseliv bidrar til økt verdiskaping i form flere turister og arbeidsplasser, viser norske studier at slik verdiskaping ikke klarer å motvirke negative trender som fraflytning i distriktene (Kobro et al. 2013). Reiselivssatsingen i praksis har lenge vært preget av instrumentelle orienteringer med mål for antall sengeplasser og turister – som nærmest en oppskrift på suksess. I norske kystsamfunn har strukturelle endringer over tid ført til at mange gamle fiskevær har endt opp som ulike former for ferievær (Gerrard 2009). Skjærgårdsjeepen har erstattet sjarken, og der det før ble landet fisk, landes nå turister (Frisvoll 2015).

Fremveksten av en globalisert økonomi har bidratt til at steder og folk er vevd sammen i mer komplekse nettverk enn tidligere. Den økende konkurranseorienteringen mellom steder har skapt nye tapere og vinnere på den globale arenaen (Hamdouch & Ghaffari 2017). I Nord-Norge bor og jobber de fleste i moderniserte og urbane landskap (Jones 2008). Nord-Norge har en sterk historie med tradisjoner for kystfiske og samisk reindriftskultur (Meløe 1998), der kombinasjonsbruk med fiskeri og jordbruk spilte en viktig rolle for mange lokalsamfunn og for den norske velferdsmodellen (Brox 1969). Viggo Rossvær (1998) har beskrevet hvordan mange gamle fiskevær befinner seg i et samfunnsmessig ruinlandskap, utfordret av nasjonale idealer forankret i globale markedsorienteringer. Trondsen (2013) hevder at de nasjonale myndigheters føringer for kvoteregulering favoriserer den store trålerflåten og 'velstående kapitalister', og som har ført til 'neglisjering og undertrykking' av de nordligste regionene i Norge. Den medfølgende og dyptfølte frustrasjonen har vært drivkraft for kystopprøret, en gruppe verdøbaserte aktivister som siden 2017 har mobilisert kystsamfunn i nord i kampen for kystfiskernes rettigheter til å høste av havets ressurser. Havressursloven §2 sier at ressursene i havet tilhører det norske folk i fellesskap. Om denne utviklingen sier Ottar Brox: *«ekspropriasjon av kystfolkets fellesressurser i havet til fordel for rederne er et viktig bidrag til undergraving av de verdiene som det moderne norske samfunnet er bygget opp på»* (Brox 2011).

For mange små og mellomstore steder har globale endringsprosesser bidratt til en sammensatt og økende usikkerhet for folk som bor der (Nyseth et al. 2017). Slike steder befinner seg på

ulikt vis innenfor en global diskurs bestående av steder som på en eller annen måte forsøker å finne nye veier fremover, på engelsk kalt «reinventing rural areas» (Nyseth & Viken 2009). Det arktiske landskapet er i rask endring på den globale arenaen som følge av dramatiske klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer (Larsen & Hemmersam 2018). En stor utfordring er at stedsbildene som skapes av arktiske landskap sjeldent involverer levesettet i lokalsamfunnene eller lokalbefolkningens ønsker for fremtiden. Nordområdene står høyt på agendaen til norske myndigheter, med planer og strategier for modernisering og grønn vekst gjennom fiskeri, oppdrettsnæring, olje & gass, og turisme (Departementene 2017). Turismen vokser i nord, og arktiske landskap merker økende interesse fra globale reiselivsmarkeder.

Raske endringer globalt aktualiserer stedsutvikling relatert til omstilling for mindre steder i distriktene, der mange lokalsamfunn på ulike måter befinner seg i en usikker situasjon om hva fremtiden vil bringe. For å bidra til ansvarlige former for omstilling i slike samfunn, kan ikke stedsutvikling lenger basere seg på stegvise mål-middel orienteringer for industriell modernisering (Nyseth et al. 2017). I samsvar med Førde (2016) mener jeg det er behov for å finne nye og kreative måter for hvordan reiseliv og lokal utvikling kan virke sammen.

3. Kreative prosesser

Introduksjon

I dette kapittelet redegjør jeg for og drøfter ulike teoretiske perspektiver som har vært viktige i avhandlingen. Vektleggingen og spesifiseringen av det perspektivet som jeg har utviklet, presenteres først under kapittel 3.3. Kreative prosesser har i hovedsak vokst frem som et relevant perspektiv for å forsøke å forstå og analysere den kompleksiteten (jfr. Kramvig & Førde 2012) som befinner seg i møtet mellom stedsutvikling og naturbasert reiseliv. Som jeg kommer inn på i kapittel 3.3 om fellesskap og fellesskapsorienteringer i utvikling, har det både gjennom feltarbeid og i møtet med litteratur vokst frem en forståelse for viktigheten av å fokusere på muligheter for samspill mellom ulike stedlige praksiser og verdiskapingsfelt, og styrking av stedlige fellesskap. Valg av teori i avhandlingen har vært en *selektiv prosess* der jeg har trukket inn litteratur med relevans fra ulike felt. Dette har vært en utviklingsprosess som har vokst frem, der mitt utvalg av relevant litteratur har vært en *selektiv og dynamisk prosess* i møtet med feltarbeid og utvikling av avhandlingens perspektiver.

Først i kapittel tre synliggjør jeg kort kreativetsbegrepet og relaterer det til noen kritiske perspektiver på kreativitet i relasjon til kommersiell utvikling og kommodifisering, som synliggjør mer strukturelle og skjulte utviklingstendenser. Videre kommer jeg kort inn på kreative og eksperimenterende tilnærminger i lokal utvikling om en bro videre til drøfting og fremheving av mine vektlegginger av teori som retter seg mot en mulighetsorientering til utvikling og samspill mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. I utviklingen av dette perspektivet som redegjøres for i kapittel 3.3, har jeg beveget meg i et bredt litteraturfelt, langt utover litteratur om reiseliv. Tim Ingold sine perspektiver på kreativitet har vært til inspirasjon, og der aktørnettverklitteratur har vokst mer og mer frem som relevant.

3.1 Kreativitetsbegrepet og kritiske betraktninger

Kreativitetsbegrepet

Det engelske begrepet «creativity» ble ifølge Rob Pope (2005) først benyttet på midten av 1800-tallet. Men begrepet er også beslektet med «creation» (skapelse), «creator» (skaper), og «create» (å skape), som har eksistert i lang tid, og som har vært bærende for grunnleggende eksistensielle ideer og spørsmål om opprinnelser. Disse begrepene ble tidlig benyttet i religiøse og spirituelle sammenhenger, for deretter å utvikle seg gjennom mer artistiske forståelsesrammer. I dag benyttes begrepet på mange ulike måter, og kan ses i relasjon til individet, prosesser, produkter, miljøer, industrier, steder eller kreativ klasse (Richards 2011).

Kreativitet har på mange måter blitt et 'buzzword' i samfunnet. Den engelske nettbaserte ordboken lexico (2018) viser til en individuelt orientert forståelse av kreativitet som; *”bruken av vår forestillingsevne eller originalitet rettet mot å skape noe nytt og oppfinnsomt”*. Blant annet Kaufmann (2006) fremhever en forståelse av at kreativitet handler om ideer eller produkter som er nye, som har verdi, og som utfordrer etablerte konvensjoner eller tradisjoner. Og det er på den globale arenaen en økende trend å benytte kreative ressurser for å fremdyrke unike identiteter og historier om steder i produktformat (Richards 2011). Rob Pope (2005) viser til filosofen Deluze som er grunnleggende kritisk til hvordan begrepet kreativitet i dag i stor grad befinner seg i et produktorientert og kommersialisert landskap.

Pope (2005: 137) viser videre til hvordan Deluze forbinder kreativitet til nedbrytende prosesser i en mer utvidet forståelse av kreativitetsbegrepet, som han forklarer gjennom fravær av harmoni og tilstedeværelse av disharmoni og kaos, når noe nytt skapes og vokser frem. I det økonomiske feltet er Joseph Schumpeter kjent for sine ideer om at markedet eksisterer med en iboende nedbrytende kreativ kraft, der innovasjonskrefter kontinuerlig transformerer og ødelegger gamle strukturer innenfor systemer og på tvers av systemer, som tvinger frem etableringer av nye strukturer i systemet.

På samme måte kan man med fokus på lokale utviklings- og nyskappingsprosesser i spennet mellom stedsutvikling og reiseliv, også si at slike prosesser handler om disharmoni og kaos. Ifølge Førde (2010), dreier kreativitet seg ofte om prosesser som bryter med etablerte praksiser som skaper sosiale drama i bygdene, der etablerte strukturer settes under press, og der nye roller, verdier, symbol, normer og normaliteter forhandles frem gjennom prosessene. I relasjon til steder handler kreativitet om å sette sosiomaterielle aktører i bevegelse, og dermed også steder i bevegelse (Kramvig & Førde 2015). Kreativitet beveger seg ifølge Førde (2010), mellom det umulige og mulige, mellom det hverdagslige og kunstneriske, kulturell reproduksjon og kulturelle brytninger. Lønning (2010) fremhever at kreativitet alltid på en eller annen måte handler om prosesser rettet mot å bli i stand til å kunne se nye muligheter i det som allerede eksisterer, som handler om både kontinuitet og nyskaping.

Kritiske betraktninger om kreativitet i utviklingsdiskurser

Et viktig begrep relatert til kreativitet og utvikling av stedlige ressurser i landskap, er kommodifisering. Kommodifisering handler ifølge lexico (2019) om; “*handlinger og prosesser som relaterer seg til behandling av ting som varer*”. Det engelske ordet «commodity» retter seg mot ting som råvarer, som kan anses å være nyttige og verdifulle og som kan gjøres om til kommersielle fordeler. Kommodifisering dreier seg om å gjøre ting i verden om til handelsvarer (også fenomener som utsikt, kunnskap, historier etc.). Dette er et prinsipp som er dypt nedfelt i vår måte å leve på, innenfor det markedsøkonomiske systemet. Detter er relevant å gå nærmere inn på, siden jeg i kapittel to viste til en rekke utilsiktede konsekvenser ved reiselivsutvikling knyttet til natur, kultur og lokalsamfunn, som krever bevissthet for å forhindre uønskede former for utvikling over tid.

Fremveksten av kulturindustrien

Kreativitet var mer forbundet med kunst før 90-tallet, men i dag er begrepet vel integrert i økonomien og det kulturelle policy feltet (Førde & Kramvig 2017). I denne prosessen mener Førde & Kramvig (2017) at kreativitet har endret navn til innovasjon – som i dag verdsettes i samfunnet som nøkkelen til økonomisk fremgang og vekst. Førde og Kramvig viser til Adorno & Horkheimer som er kjent for å være tidlige kritikere av fremveksten av kulturindustrien. Denne kritikken er aktuell i lys av en stadig økende optimistisk satsing på kultur som næring, også i sterkere grad gjennom satsingen på både natur- og kulturbasert reiseliv i Norge. Adorno & Horkheimer (1991) mente at industrialiseringen av kultur i lys av den fremvoksende kulturindustrien, gjør at kreativitet blir lidende under kommodifiseringen av kulturen, og at kultur i denne prosessen mister sitt kritiske potensial. Adorno hevdet at forbrukere i denne prosessen, reduseres fra subjekter til objekter, der strømlinjeforminger gjør at folk blir omgjort til brikker i et maskineri (Førde & Kramvig 2017). Kulturindustri som konsept ble først introdusert i 1947 av Adorno og Horkheimer, og videre ble kreative industrier et begrep i England på slutten av 1990-tallet (Førde & Kramvig 2017).

I Norge har det vært en økende fasilitering og tilrettelegging for vekst i kulturelle industrier gjennom policy feltet for urban og regional utvikling (ibid). For å kunne forstå hvordan man kan tilrettelegge for kulturindustri i lokal utvikling, argumenterer Førde & Kramvig (2017) for at det er nødvendig med empiriske studier av spesifikke møter med kulturindustriens entreprenører og policy programmer. De argumenterer for at slike program relatert til kulturelle og kreative industrier, må være åpne, fleksible og eksperimenterende, for å kunne ivareta entreprenørers fremvoksende kreative potensial. I stedet for konvensjonelle tilnærminger til bedriftsutvikling der det kreves prosjektplaner med utgangspunkt i forhåndsdefinerte modeller med målsettinger og utfall, argumenteres det for mer eksperimentelle kulturelle policy programmer. Dette innebærer å skifte fokus fra produkter til kreative prosesser, som verdsetter utvidede verdiorienteringer og som involverer risikoen ved å involvere seg i det som enda ikke er kjent, men som kan bli til (ibid).

Reiseliv i opplevelsesøkonomien

Det er en økende global trend at kreative ressurser kanaliseres inn i kommersielle prosjekter med formål å fremdyrke unike identiteter og historier om steder (Richards 2011). I sammenheng med reiseliv og utvikling av steders natur- og kulturressurser, eksisterer kreativitet innenfor en sterk orientering til koblingen mellom opplevelseslandskap og den fremvoksende opplevelsesøkonomien (Pine & Gilmore 1999). Richards (2011) fremhever at reiseliv involverer kreativitet på flere ulike nivåer, relatert til individet, prosess, produkt og miljø. Han viser til at fokuset på kreativitet i utviklingen av steder, har ført til et stort omfang av å utvikle strategier for vekst for å promotere innovasjon og individuelle kreative ferdigheter. Dette kan videre linkes til globaliseringsprosesser, kommodifisering, økt konkurranse mellom byer og regioner, og utvikling av kunnskaps- og nettverksøkonomi.

John Urry (2002) er blant annet kjent for å benytte begrepet «the tourist gaze» for å beskrive en økt tendens ved reiselivets iscenesettelser for turistopplevelser, som ofte skjer løsrevet fra stedets sosiale og kulturelle kontekst relatert til hverdagslandskap, der det har vokst frem et skille mellom turistlandskap og hverdagslandskap. På denne måten blir turistene objekter for turistnæringen og til irritasjon for lokalsamfunn. Richards (2011) viser til at det i løpet av de senere årene har vært en stor økning i mer involverende former for turismeutvikling, der turister i større grad blir en del av hverdagslivet innenfor et sted. Samtidig har det tradisjonelle skillet mellom arbeid og fritid blitt mer visket bort, og trender med å være turist på eget hjemsted har også vokst frem. Richards fremhever at dette også er trender som tilslører skillene mellom turistlandskap og hverdagslandskap, som aktualiseres gjennom en kreativ vending i turismefeltet. Det eksisterer likevel en ironi i dette ifølge Richards, der kreative tilnærminger til turisme som skulle være en motvekt til konvensjonell masseturisme, ofte raskt utløser nye former for kommodifisering. Dette relaterer seg både til det materielle og immaterielle, der faren i møte med det hverdagslige, er at mer involverende former for utvikling kan føre til «colonialisation of the lifeworld» (Richards 2011; Lengkeek 1996).

Merkevareutvikling av steder og landskap

I boken «landscape and branding» utforsker landskapsarkitekt Nicole Porter (2016) hvordan landskap konseptualiseres, representeres og designes av profesjonelle designere – i en «brand driven age». Dette følger en utvikling globalt med økt konkurranseutvikling mellom steder, med fokus på å bygge sterke markedspenetrerende identiteter, historier og stedsbilder for å tiltrekke kapital, arbeidskraft, nye innbyggere og turister (Zenker & Jacobsen 2015). Disse historiene og stedsbildene skapes både gjennom strategier for markedsføring og design av stedets fysiske miljø (Porter 2016). Porter er kritisk til den voksende merkevarebyggende innretningen i designfeltet, der alt fra skilt til hele land absorberes inn i en global konsumpsjonskultur. Denne økende ensrettingen, banaliseringen, overforenklingen og innpakkingen av landskap som merkevarer, bidrar til at ulike fagdisipliner står i fare for å undergrave landskapets diversitet og flerfunksjonalitet som er knyttet til hverdagslandskapet (ibid). Hun etterlyser at designere og landskapsarkitekter, utvikler en større grad av bevissthet og kritisk holdning til hvordan man er en del av denne utviklingen.

Den kreative klasse

På stedsnivå har Richard Florida (2002) hatt stor innflytelse med sine teorier om den fremvoksende kreative klasse, som særlig har basert seg på hans studier av metropoler. I den kreative klasse er hovedpoenget til Florida å synliggjøre den fremvoksende samlingen av kreative yrker som har vokst frem i løpet av de siste årene, som ofte er representert ved privilegerte, høyt utdannede, ressurssterke og 'vellykkede' mennesker i samfunnet. Men adopsjonen av Florida sine ideer til å skulle gjelde for alle mulige slags stedskontekster, har blitt kritisert fra ulikt hold (Røyseng & Mangset 2009; Borch & Førde 2010). Florida har selv også erkjent at tolkningene av hans arbeid har ført til en uheldig utvikling som blant annet har bidratt til gentrifisering i byer. Denne uheldige utviklingen har skjedd gjennom ukritiske satsinger på å øke steders attraktivitet og områdeløft, for å utløse investeringer og økonomisk utvikling. Det har også blitt rettet betydelig kritikk mot fokuset på individer med spesielle «kreative ferdigheter og evner» i lys av den kreative klassen. Dette er tydelig i lys av at enkelte skapende yrker og individer fremdyrkes og favoriseres i samfunnet, der arkitekten er et eksempel på en rolle som har blitt løftet frem som en stjerne i stedsutviklingen, og der håndverkeren har blitt redusert til en langt lavere rangert og verdsatt rolle (Ingold 2013).

I boken innovative bygdemiljø kritiserer Follo & Villa (2010) perspektiver til Florida og den kreative klasse. De viser til Joas (1996) sin artikkel med tittel «the creativity of action» som fremhever menneskets handlinger som situert kreativitet (Joas 1996), fremfor en forståelse av kreativitet i relasjon til den kreative klassen. Ifølge Joa er det en kreativ dimensjon ved all menneskelig handling. Med utgangspunkt i studier av nyskappingsprosesser i lokalsamfunn, fremhever Follo & Villa (2010) at det i dette perspektivet ikke trengs noen spesialister for kreative handlinger. Denne kreativiteten er som de fremhever, ikke uten videre synlig for forbipasserende eller besøkende (2010). Men den kommer til syne i hverdags handlinger, som situert kreativitet, både for «*Trine butikkdame* og *Truls kunstner*» (Follo & Villa 2010: 134).

Antropologen Tim Ingold har fått stor innflytelse med sine perspektiver på kreativitet. Ingold, har latt seg inspirere av blant andre Bergson (1911) sitt pioner arbeid «creative evolution» (Pope 2005: 44). Bergson (1911) sitt perspektiv på kreativitet handler om at individuelle livsprosesser er kreative prosesser, der livsprosessene kontinuerlig utvides og overskrider individets egen væren, i kontakt med omverdenen. I følge Bergson (1911) har kreative prosesser aldri handlet om et prosjekt eller en plan, men om livet som kontinuerlige strømmer gjennom fysisk substans, som ustanselige selv-genererende prosesser, som alltid er imellom noe og på vei, aldri som begynnelse og slutt.

I en artikkel av Hallam & Ingold (2007), foreslår de å forstå kreativitet som fremvoksende improvisasjon heller enn produkt- og resultatorientert innovasjon. Her er fokuset rettet mot hvordan individer alltid er avhengig av å være aktivt handlende i møtet med sine omgivelser som hele tiden vokser frem, heller enn et fokus på planlagte og forhåndsdefinerte forståelser av verden. Det er de direkte fremvoksende møtene mellom individer og omgivelsene som er det sentrale med Ingold sin tilnærming til kreativitet. Dette dreier seg om en årvåken tilstand der vi hele tiden er påkoblet landskapet og må svare på det som vokser frem. Med Ingold (2013) sin forståelse av kreativitet, plasseres skaperen (the maker) i ytterkant av de kreative

prosessene, som en deltager blant ulike aktive krefter som bidrar til at ting tar form. Dette handler om å bli en del av allerede eksisterende krefter i landskapet, der skaperen legger til sin kraft i de kreative prosessene, som kan ses på som en slags ydmyket ovenfor ens egen plass i verden. Stuart McLean (2009) svarer på Ingold sin forståelse av kreative prosesser, og foreslår en bredere orientering som også involverer det lingvistiske og representasjonelle, konseptuelle formasjoner og transformasjoner. Dette åpner for det artikulerte; de historiene som mennesker forteller om opphav og tilblivelser relatert til den materielle verden.

Oppsummerende del

I kapittel 3.1 har jeg trukket frem forståelse for kreativitetsbegrepet og en rekke utfordringer ved vektleggingen av begrepet knyttet til ulike utviklingspraksiser som dominerer det kreative feltet. Ut fra gjennomgangen kommer det frem ulike aspekter knyttet til reiseliv og kreativitet, individet og kreativitet og sted og kreativitet som er viktig for min videre utvikling av perspektiver, som jeg kort kommer inn på nedenfor.

Tilnærming til kreativitet i reiseliv: I artikkelen «*creativity and tourism: the state of the art*», konkluderer Richards (2011) med å peke på at fremveksten av et fokus på kreativitet og turisme, tvinger oss til å revurdere grunnleggende motiver for turisme. Han mener at vi må komme oss ut av de tradisjonelle perspektivene på forholdet mellom turisten, opplevelsen og spesifikke aktører som bidrar til produksjonen av turistopplevelsen. Det handler ifølge Richards ikke kun om at turisten besøker et sted, men også om at turistene også skaper stedet. Et fokus på kreativitet og turisme i lokal utvikling bør her sørge for 'co-makership', gjennom at utveksling av ferdigheter og kunnskap finner sted mellom de besøkende og de som besøkes (ibid). Dette krever utviklingsprogram og policy-felt med bevissthet om verdiskaping utover de økonomiske innretningene, og med sterke orienteringer til lokalsamfunnsutvikling. Her er det også et potensial for landskapsarkitekturfaglige bidrag i utviklings- og designprosesser som en motvekt til den sterke fremvoksende diskursen som Porter (2016) kritiserer.

Tilnærming til kreativitet relatert til individ og stedlige dynamikker: Med utgangspunkt i litteraturen som jeg har vist til, fremhever blant annet Ingold & Hallam (2007) en helt sentral bevegelse fra produktorientering til prosessorientering, som er grunnleggende viktig i mine perspektiver. Kreativitet som skapende kraft handler om å bryte, skape kaos og disharmoni, men også om å videreføre det eksisterende på nye måter, der jeg er opptatt av dynamikken innenfor lokalsamfunnsutviklingsprosesser i en stedlig kontekst. Der Ingold (2013) plasserer kreative prosesser i et relasjonelt perspektiv knyttet til individets livsprosess i landskap, er det også nødvendig med aktørperspektiver som kan løfte blikket til samfunnsnivået for å kunne relatere kreativitet til forholdet mellom reiseliv og stedsutvikling.

Jeg kommer nærmere inn på mine perspektiver knyttet til kreative utviklingsprosesser i kapittel 3.3. Først kommer jeg inn på et kort kapittel som bygger bro mellom kreativitet og lokal utvikling, før jeg i kapittel 3.3 drøfter mer inngående ulike vektlegginger og teoretiske perspektiver jeg har benyttet.

3.2 Kreative og eksperimenterende tilnærminger i lokal utvikling

I reiselivsutvikling har det lenge vært dominerende med instrumentelle målorienteringer som antall senger, besøkende og arbeidsplasser, som forhåndsdefinerte mål for stedsutvikling med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske beregninger og motiver for økonomisk vekst. Dette kan ses i sammenheng med det som Ove Jakobsen (2019) sier om at vi befinner oss i en tid dominert av en mekanistisk økonomisk systemforståelse, innrettet mot vekst og global konkurranse. Jakobsen mener at et slikt system ikke er i stand til å løse vår tids store globale utfordringer. Han hevder videre at det derfor er behov for å radikalt finne nye og kreative løsninger for hvordan vi skal leve livene våre i fremtiden. Fremtidens samfunn vil kreve utstrakt eksperimentering med nye praksiser som grunnlag for våre orienteringer til sammenhenger mellom natur, kultur og økonomi.

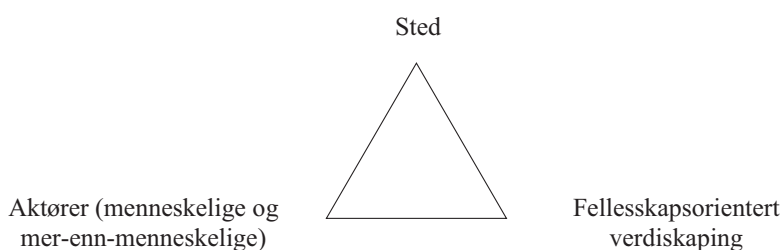
I denne avhandlingen har jeg i stedet rettet fokus på kreative prosesser med perspektiver som gir retning for fremvoksende fellesskapsprosesser. Dette perspektivet er i særlig grad knyttet til sårbare småsteder med befolkningsnedgang, der lokal utviklingsplanlegging blir særlig viktig (Aarsæther 2012). Slike småsteder befinner seg langs kysten, i innlandet og i Nord-Norge. I denne stedskonteksten aktualiseres begreper som samfunnsentreprenørskap, kreativitet og eksperimentering, gjennom behov for å skape i mange tilfeller radikale endringer, for å kunne stå rustet til å møte økende usikkerhet om hva fremtiden vil bringe. For mindre steder som befinner seg i en vanskelig situasjon, handler dette ikke kun om fornying av infrastruktur, men om å skape nye historier om håp og handlinger, for å motvirke historier om nedgang og krise (Ganz 2011). Derfor er fokuset i denne avhandlingen rettet mot begreper som sosial kreativitet, fellesskapende motiv og fremtidshåp.

I boken «*Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*» (Hamdouch et al. 2017) argumenteres det gjennom ulike bidrag for at eksperimentering og kreativitet kan spille en viktig rolle for små og mellomstore steder. Nyseth et al. (2017) argumenterer for at kreative tilnærminger til lokal utvikling for mindre steder er viktig for å kunne bli i stand til å utfordre tradisjonell tenkning for industriell modernisering. Kreative tilnærminger i lokal utvikling kan være avgjørende for å motvirke nedgangstider og radikal usikkerhet om hva fremtiden vil bringe (ibid).

Ifølge Kristiansen og Nyseth (2018) eksperimenteres det mer enn noen gang i planlegging. Dette gjelder også for mindre steder, som blir laboratorier for kreativ eksperimentering (Ruggeri 2018). Økolandsbyer og Transition Towns er eksempler på eksperimenterende tilnærminger til planlegging og stedsutvikling, som har oppstått gjennom private initiativer, motivert av å bidra til bærekraftig lokal omstilling. Kristiansen & Nyseth (2018) fremhever at eksperimentering ikke er nytt, men at det i vår tid handler om sterke urbaniseringstendenser og utfordringer med klimaendringer, sosial samhörighet og økonomiske utvikling. At praksisfeltet har blitt mer komplekst og uforutsigbart, tvinger frem mer eksperimenterende tenkning og planlegging som er mer utprøvende og åpent for endring. Kristiansen og Nyseth (2018) fremhever at eksperimentering i lokal samfunnsplanlegging ikke bør være erstatning for ordinære praksiser, men representerer viktige supplement og korrektiv.

3.3 Avhandlingens perspektiv for kreative utviklingsprosesser

Med bakgrunn i litteraturen jeg har vist til om kreativitet og kritiske perspektiver, lokal utvikling, reiseliv og lokalsamfunn, er dette tydelig et komplekst og omfattende felt. Inspirert av litteratur som fremhever behov for kreativitet og fellesskapsorienteringer i lokal utvikling, og bidrag til bærekraftige former for handlingsorientert praksis i spill mellom reiseliv og lokalsamfunn, presenterer jeg her en bred orientering til kreative utviklingsprosesser, vist i figur 1 nedenfor. Målet med kapitlene fra 3.3 til 3.6 er å synliggjøre og drøfte litteratur som beveger seg mellom sted, aktører og fellesskapsorientert verdiskaping, og som fungerer som en ramme for den viktigste litteraturen som er benyttet gjennom artiklene. Her har jeg vektlagt å drøfte begreper som sted relatert til tilblivelse, stedsrelasjoner, fellesskap, fremtid, aktører, flettverk, fellesskapende motiv, sosial kreativitet, eksperimentering, og håp. Flere av disse begrepene drøftes også videre i kapittel 4.1 og 4.2 om ontologi og epistemologi.

Figur 1: Kreative utviklingsprosesser

Figur 1 er uttrykk for delperspektiver som jeg har plassert inn i min forståelse av kreative utviklingsprosesser som knytter seg til handlingsorienterte virksomheter i praksis. Utviklingen av delperspektivene har vokst frem gjennom avhandlingen i dialog med empiriske erfaringer og litteraturstudier. *Stedskomponenten* involverer et fremtidsrettet og mulighetsorientert perspektiv på utviklingsprosesser som relaterer seg til menneskers stedsrelasjoner og fellesskap, og som er koblet til et avgrenset geografisk område, men som også står i ulike relasjoner til andre steder i en global sammenheng. Med *aktører* menes menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører som er involvert i å få noe til å skje i praksis, det vil si hvordan de fremtrer og vokser frem i dynamiske, fellesskapsorienterte endrings- og verdiskapingsprosesser. Aktørperspektivet er et analytisk perspektiv som bidrar til å forstå kreative prosesser gjennom kompleksiteten i ulike relasjonelle forhold, som er involvert i møter mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling.

Fellesskapsorientert verdiskaping benyttes som et samlebegrep for ulike perspektiver som bidrar til å gi retning for kreative prosesser, som fellesskapende motiv, sosial kreativitet, håp og eksperimentering. Fellesskapsorientert verdiskaping viser til kreative prosesser der det skapes verdier i møtet mellom stedet, lokalsamfunn og besøkende, og bevegelser mot fellesskapsorienterte løsninger og virksomheter i praksis. Begrepet står i relasjon til både bred verdiskaping og samfunnsentreprenørskap, som er begreper som involverer sosiale og kulturelle verdiskapingsorienteringer i stedsutvikling. I avhandlingen har fellesskapende

verdiskaping i kreative prosesser særlig et bidrag knyttet til et fremvoksende og tilblivende perspektiv i relasjon til utviklingsperspektiver på landskapsressurser og naturbasert reiseliv.

3.4 Sted

Sted som mulighet

Flere forskere innen reiselivslitteraturen (Burns & Novelli 2006; Richards 2011; Førde 2016; Duim et al. 2017) har som nevnt vist til utfordringene ved forskning på reiseliv med sterke vektlegginger av økonomisk verdiskaping. Dette er også en viktig bevissthet inn i Biotour-prosjektets fokus på naturbasert reiseliv, med sterke koblinger mellom kunnskapsmiljøer innen økonomi og naturvitenskap, med fokus på å ta i bruk og utvikle naturressurser som grunnlag for turistopplevelser og økonomisk verdiskaping. I lys av dette, blir det viktig å adressere naturbasert reiseliv relatert til sosial og kulturell verdiskaping som muligheter i stedsutvikling. Et slikt utviklings- og verdiskapingsperspektiv krever en forståelse av sted som et uttrykk for kontinuerlige tilblivelsesprosesser (in-becoming). Med et slikt utgangspunkt, rettes oppmerksomheten dermed mot å forstå stedets kompleksitet som er i kontinuerlig endring, for å kunne forstå hva stedet potensielt kan bli til (Nyseth & Pløger 2015). Tilblivelse innebærer at det i lokale planleggings- og utviklingsprosesser legges til rette for muligheter som kan oppstå og bli til, heller enn et fokus på lukkede og forhåndsdefinerte forståelser av stedet.

Tilblivelse som ontologi handler om at objekter, identiteter og mening alltid er «in the making», mulige å endre og derfor også ustabile (Kristiansen & Nyseth 2012; Hillier 2005). I en mobil, dynamisk, flytende, usikker og uforutsigbar verden, handler dette om at væren ikke kan tas for gitt som faste og stabile størrelser. Dette involverer også et fokus på stedets kompleksitet relatert til de globale-lokale relasjonene som gjør stedet til et åpent møtested i kontinuerlig endring, der mennesker, natur, materialitet, sosialt liv og kultur er sammenkastet (Massey 2005). Relasjonelle perspektiver på sted kan her bidra til å forhindre en stedsblind utvikling, gjennom et fokus på å bidra til en delt omsorg for stedet, ulike sosiale dynamikker, mangfold og kompleksitet (Nyseth et al. 2018). Det blir her viktig at tilnærminger til kreative prosesser involverer et stedssensitivt blikk for det situerte, kvalitetene og nyansene som bidrar til å gjøre et sted til et sted for de som bor der (Greve 2015).

Fremtidsbegrepet

Behovet for fremtidsrettet tenkning har alltid vært stort (Aarsæther 2012). Siden 1970-tallet har det vært en rekke initiativ som har satt fokus på fremtidens behov for miljøvennlige endringer i måten vi lever på. Blant annet bidro Rachel Carson (1963) gjennom boken 'Silent spring' til et omfattende amerikansk miljøengasjement og til et økt fokus på naturens og miljøets tilstand. Rapporten «The limits to growth» (Meadows et al. 1972) rettet fokuset mot jordens begrensede naturressurser, på bakgrunn av økt menneskelig forbruk og befolkningsvekst. I lys av et voksende fokus og engasjement for sammenhenger mellom miljø, økonomi og samfunn, ble begrepet *bærekraftig utvikling* satt på agendaen i regi av FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling, gjennom rapporten *Vår felles fremtid* (1987). I denne rapporten ble bærekraftig utvikling definert som «*utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov*»

(1987: 42). Rapporten fremhevet hvordan miljø, økonomi og sosial utvikling er tett knyttet sammen, og at verdenssamfunnet måtte innrette seg etter dette. I ettertid har bærekraftig utvikling som begrep blitt tolket og vektlagt på mange ulike måter. Blant annet i §1-1, Plan- og bygningsloven (2008), i integrert utvikling og vern, bedrifters samfunnsansvar etc. Som tidligere nevnt er det Innovasjon Norge som har utviklet kriterier for bærekraftig reiseliv, inspirert av prinsippene for bærekraftig utvikling nedfelt i FNs turismeorganisasjon.

På samme måte som reiseliv kan beskrives som «wicked problems» (Rittel & Webber 1973) i lys av de komplekse utfordringene i møtet mellom reiseliv som vokser frem og utfordringer for lokalsamfunn, beskriver John Urry (2016) fremtider (futures) som «wicked problems». Han argumenterer for at; *«issues are now so big and wicked that individuals, local communities, corporations, states and international organizations have to coordinate futures...I suggest that futures thinking is a major way of bringing the state and civil society back in from the cold, especially if the focus is upon social and not just technological futures»* (Urry 2016: 191).

I boken 'What is the future' fører John Urry (ibid) en argumentasjon for å demokratisere fremtidsbegrepet, gjennom fremhevingen av «social futures». I dette ligger det et makt perspektiv til grunn, som Urry mener fremtrer gjennom en urettferdighet knyttet til det å skape fremtider. Han beskriver blant annet en stor utfordring ved at mektige private aktører og stater nærmest eier fremtider, fremfor å være fordelt utover samfunnets medlemmer i fellesskap. Urry mener at det er nødvendig med en reorientering til fremtid i samfunnsvitenskapen, fordi fremtidstenkningen er for viktig til å overlates til stater og mektige selskaper, og teknologioptimismen (Urry 2016: 189). Han sier at tenkning og praksis må strekke seg utover markedet, «minimal states», og ny teknologi. Et fokus på «social futures» må involvere et bredt spekter av aktører, som kan åpne for ulike former for koordinering bestående av sivilsamfunn, globale endringsaspekter, «wicked problems», begrensinger med markedet, og den ukjente fremtiden etc.

En måte å forholde seg til den ukjente fremtiden på i planlegging og stedsutvikling, er i relasjon til et kunnskapsfokus. I planlegging og stedsutvikling er det alltid kunnskap involvert, også relatert til kreativ handling. Med en kunnskapsorientering til den ukjente fremtiden i planlegging og stedsutvikling kan det handle om å forsøke å utvikle kunnskap som kan benyttes for å innta en posisjon som kan bidra til å håndtere uventede situasjoner som kan komme i en fremtid som man ikke vet noe om. En annen måte å forholde seg til den ukjente fremtiden på, er gjennom et fokus på kreative handlemåter i utvikling som ikke har etterprøvbart kunnskap som mål (Aarsæther 2012). Ifølge Williams (2016) strekker kreativitet seg lenger inn i fremtiden fra der kunnskap om verden slutter. I utviklingsprosesser handler dette om å åpne for forestillingsevnen, kreative tilbivelsespotensial, muligheter og løsninger som kan bli til, som aktualiserer kreativ eksperimentering i lokal utvikling og planlegging.

Stedsrelasjoner

Begrepet «sense of place» er en viktig del av landskapsressursperspektivet som ligger til grunn for landskapsressursanalysemetodikken som er sentral i arbeidspakke 2. På norsk har begrepet stadkjensle blitt benyttet som et samlebegrep som grunnlag for å identifisere og uttrykke folks kunnskaper, ferdigheter, opplevelser, følelser og relasjoner til et sted (Clemetsen & Krogh 2010). «Sense of place» er en av tre stedskomponenter nevnt av Agnew (1987), i tillegg til «location» (lokasjon) som viser til den geografiske konteksten og hvor stedet er på kartet, og 'locale' som viser til forhold ved utformingen og bruken av stedlige rom. «Sense of place» er et omdiskutert begrep i spennet mellom en fenomenologisk tradisjon og en mer anti-essensialistisk og konstruktivistisk tradisjon (Dovey 2009).

Noe av kritikken har vært rettet mot et for sterkt fokus på det lokale i lys av at vi i dag lever i en mobil verden, der folk i utstrakt grad beveger seg mellom ulike steder. Doreen Massey (1991) har blant annet foreslått begrepet «global sense of place», som involverer en forståelse av folks relasjoner til sted som mer flytende, der det globale og det lokale på ulike måter er sammenvevd gjennom komplekse relasjonelle forhold. Massey (1991) mener at det lokale og det globale alltid på ulike måter har stått i relasjoner til hverandre, og at det aldri egentlig har eksistert virkelige autonome lokale steder. Hun stiller også spørsmål til hvordan det i en verden som preges av mobilitet, flyt, og deterritorialisering, kan gi mening å snakke om «sense of place». Massey avfeier ikke stedsrelasjoner som irrelevant, men løfter frem at et slikt fokus også bør involvere det flytende og komplekse forhold som på ulike måter viser hvordan det lokale stedet er vevd sammen med globale strukturer.

Stedsfilosof Anniken Greve (2015) spør retorisk om våre relasjoner til sted, også burde få plass i diskusjonen om betydningen av steder? I dette ligger det et viktig poeng som Britt Kramvig (2015) fremhever når hun sier at kamper om å eie, endre, bygge ut, og sette nye fotavtrykk på steder, ofte blir et eksistensielt anliggende for de som allerede er etablert på stedet, og som knytter sine minner og fortellinger til stedene (Kramvig 2015). Dette dreier seg ofte om en eksistensiell frykt for å miste gleden ved å leve akkurat der i de spesifikke omgivelsene, som gjør stedet til et sted for de som bor der (Greve 2015).

Larsen & Johnson (2012) argumenterer for en «open sense of place» som kobler begrepet affinitet til menneskers stedsrelasjoner. Affinitet benyttes for å beskrive fremvoksende praksiser, tilnærminger, taktikker, og trender innenfor radikal aktivisme, som et intellektuelt og politisk alternativ til kritikk og konfrontasjon av aktører i maktposisjon (ibid). Affinitet handler om at det i møter med markedsaktører i maktposisjon (neoliberale hegemonier) oppstår ulike handlingsrettede initiativer, uventede og spontane samarbeid, partnerskap og allianser, gjennom frivillig engasjement for felles interesser og gjensidig støtte. De fremhever også at «*the affinity impuls*» handler om relasjoner og handlingsrom som vokser frem og som ikke er direkte knyttet til sivilsamfunnets institusjoner og rammer (ibid). Det handler ikke om å favorisere en spesiell gruppe eller bevegelse. Men om en delt etisk forpliktelse rettet mot å bidra til å styrke folks muligheter for selvbestemmende stedlige praksiser gjennom å bry seg om og å utforske stedlige muligheter for mennesker som sliter med å finne veier videre.

Koblingen mellom affinitet og en åpen sense of place som Larsen & Johnson (2012) fremhever, handler om en innstilling til det eksisterende og eksistensielle stedet, gjennom undring og fascinasjon, gjennom utforskning av muligheter, og gjennom å bry seg om et sted. Det handler også om å utforske yttergrensene ved det eksistensielle og situerte stedet, der man stiller spørsmål til og utfordrer grensene og ytterkantene ved det eksisterende og eksistensielle i møtet med det ukjente. Det ukjente viser her til noe nytt, som gir uttrykk for at det også kreves en åpenhet for noe nytt. Denne tilnærmingen kan bidra til viktig innsikt om menneskers tilstand som kan bidra til å gi retning for nye praksiser som baserer seg på medfølelse og ansvarlighet, som bidrag til muligheter for selvbestemmelse og utvikling av eksistensielle stedlige relasjoner i møtet mellom mennesker og mer-enn-menneskelige ting.

Fellesskap

Zygmunt Bauman (2000) mener at vi i dag lever i en stadig mer flytende og uforutsigbar verden preget av deregulering, fleksibilitet, konkurranseholdning, og endemisk utrygghet – og at vi savner fellesskap fordi vi savner trygghet som er en avgjørende faktor for lykkelige liv. Sterkere markedskrefter, økt privatisering, teknologisering, og urbanisering – er blant strukturelle endringer som har bidratt til at den sosiale kapitalen som tidligere var bindeledd i samfunn har blitt sterkt svekket (Putnam 2000). Viggo Rossvær (2012) argumenterer for at de stedlige fellesskapene som binder mennesker sammen er i ferd med å gå i oppløsning, der felles mening og orientering går tapt. Giddens (1996) har beskrevet hvordan modernitetens dynamikk har ført med seg et sterkt avtradisjoniseringstrykk. Samfunnet i dag preges av økende avstand mellom individets egeninteresser og offentlige fellesskapsinteresser (Hamdouch & Ghaffari 2017). Det er forsket mye på urbaniseringsprosesser, der mindre steder har havnet i skyggen av det sterke fokuset på urbanisering. For mange lokalsamfunn er det behov for å finne nye muligheter for utvikling relatert til stedlige ressurser og fellesskap (Selman 2012), der balansering av behov for økonomisk vekst og sosial samhörighet er helt sentralt (Hamdouch & Ghaffari 2017).

I boken *«hva er fellesskap»* viser Aksel Tjora (2018) til sosiologen Ferdinand Tönnies tidlige konsepter «gemeinschaft» og «gesellschaft», som begge kan oversettes til samfunn, men som på tysk beskriver to ulike samfunn. Med «gemeinschaft» refererte Tönnies til samfunn preget av samhold og konsensus, som kjennetegnet førmoderne tid med storfamilie, ættefamilie, nære personlige vennskap, intimitet, kjærlighet og troskapsbånd. Passende oppførsel, ansvar for- og hensyn til -andre, stedstilhørighet, felles tro, og klasseidentitet, var her sentralt. Med «gesellschaft» refererte Tönnies til samfunn preget av forhandlinger eller forretningsmessige forbindelser (selskap, det sivile samfunn eller foreninger). Mindre grad av felles tro, egeninteresser, ulike oppfatninger og målsettinger, der gjensidig avhengige interesser er sentralt. Tönnies observerte endringer fra «gemeinschaft» til «gesellschaft» i fremveksten av det moderne samfunn, med overgang fra storfamilie og primærnærings til kjernefamilier, urbane samfunn og industri. Tjora (2018) viser også til Schmalenbach sin forståelse av fellesskap som forbund (samhörighet) – som verken er naturgitte eller forretningsmessige, men valgte fellesskap basert på vennskap, nærhet til felles interesser, og tilfeldigheter – hvor aktører kunne ha valgt annerledes og valgt å ikke vært en del av fellesskapet.

I en mulighetsorientering er begrepet fellesskap dynamisk. Det vil si at jeg legger til grunn en forståelse av fellesskap (jfr. begrepet fellesskapende i kapittel 3.6) som ikke er fastsatt eller gitt, men mer aktivt, åpent og inkluderende, og som involverer mennesker, natur, landskap etc. Denne orienteringen til fellesskap anerkjenner kompleksiteten i ulike forhold som truer stedlige fellesskap og der fellesskap har gått- eller er i ferd med å gå -i oppløsning. Under avsnittet om stedsrelasjoner og gjennom artikkelen til Larsen & Johnson (2012) synliggjorde jeg en form for fellesskap som vokser frem gjennom uventede og spontane samarbeid, partnerskap og allianser, som relaterer seg til utforskning av stedlige muligheter for menneskers selvbestemmende stedlige engasjement. Denne formen for fellesskap kan ses i sammenheng med samhörighet som Tjora (2018) fremhever, som valgte fellesskap, der aktørene kunne valgt annerledes. Larsen & Johnson (2012) aktualiserer her en mulighetsorientering til stedlige fellesskap, som har vært viktig i utviklingen av mine perspektiver. Denne formen for fellesskap som oppstår gjennom uventede og spontane samarbeid og allianser, og involverer både stedlige aktører og aktører utover stedet.

I denne avhandlingen benytter jeg samfunnsentreprenørskap som et begrep som rammer inn det sosiale og kulturelle verdiskapingsfeltet. Samfunnsentreprenørskap kan forstås som *«prosesser som leder frem mot nye fellesskapsløsninger; aktiviteter rettet mot å skape nye verdier og kollektive goder for samfunnet som helhet»* (Borch & Førde 2010; Førde & Ringholm 2012). Dette er et viktig perspektiv å bringe sterkere inn i reiselivet, fordi sosiale og kulturelle innganger til utvikling kan bidra med andre former for verdiskaping, som kan være like viktige som økonomisk tilnærminger (Førde & Ringholm 2012). Samfunnsentreprenørskap og nyskappingsprosesser kan finne sted innenfor og på tvers av ulike fagfelt og på forskjellige nivåer, enten i form av private eller offentlige initiativer, eller på tvers av kommunal administrasjon og forvaltning og private aktører. Kreativitet og lokal forankring er her to nøkkelkomponenter (ibid), som representerer spenninger mellom den frie kreativiteten og spontanitet, og det formelle og organisatoriske.

3.5 Aktørnettverk og flettverk

Aktørperspektivet

Aktørnettverksteori (ANT) har blitt vektlagt på ulike måter med mange ulike betegnelser. Uten å gå nærmere inn på dette, benytter jeg ANT forkortelsen mer generelt. ANT-studier var tidlig på 80-tallet inspirert av Science and Technology studies (STS) som omhandler studier av hvordan samfunn, politikk og kultur påvirker- og påvirkes av vitenskapelige studier og teknologisk innovasjon (Hess 1997). ANT har utviklet seg i ulike retninger med analytiske tilnærminger som kan benyttes på ulike måter i studier av endringsprosesser i praksis.

I avhandlingen legger jeg vekt på en aktørforståelse som er inspirert av aktørnettverksteori (ANT). Aktørperspektivet i ANT skiller seg fra hvordan aktørbegrepet blir brukt i mange andre tradisjoner. Det som ANT kanskje er mest kjent for er at det ikke skiller mellom 'menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører' (Law 2009). ANT handler om å forsøke å forstå hvordan menneskelige og ikke-menneskelige aktører samvirker og påvirker hverandre i heterogene nettverk, der alle elementer i et system er aktører i kraft av hvordan de påvirker og bidrar til å få noe bestemt til å skje, og der aktørene samtidig er effekter av andre aktører

(Lüders 2015). Heterogene nettverk er uensartede nettverk som består av mange ulike deler (eller aktører), der hvert element er en aktør som påvirker systemet (som får noe til å skje) og som samtidig er effekter av en rekke andre ulike aktører. Ofte benyttes også aktant fordi aktørbegrepet for mange forbindes så sterkt med personer og menneskelige handlinger.

Likevel har det vært et poeng for meg å benytte aktørbegrepet, som John (Law 2009), der alle mulige ting kan være aktører; som gjenstander, subjekter, mennesker, maskiner, dyr, natur, ideer, organisasjoner, ulikheter, skala og geografiske ordninger. Law (2009) ser også studier av ANT som en form for materiell-semiotikk, som involverer mangefasetterte møter (*encounters*) mellom menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører. Dette dreier seg om en ambisjon om *symmetri*, der handling (agens: det som får noe til å skje) anses å være fordelt utover et bredt spekter av ulike aktører (Lien et al. 2012). Dette har også blitt kritisert av flere, men mange innenfor ANT feltet mener likevel at det selvfølgelig ikke dreier seg om noen absurde former for likestilling av mennesker som aktør eller andre aktører (Duim et al. 2017; Latour 2005). Poenget er å vise hvordan ulike systemer eller nettverk av det menneskelige og mer-enn-menneskelige kommer sammen, samvirker og påvirker hverandre (Lüders 2015). Som Bruno Latour (2005) sier, så finnes det ikke rene menneskelige samfunn, kun heterogene «assemblages». Det er et poeng, slik jeg ser det, å fremheve et aktørbegrep relatert til kreative prosesser, for å tilstrebe analyser av praksis med bevissthet om å se det menneskelige i en større kontekst utover et antroposentrisk verdenssyn. Og for å kunne tydeliggjøre samspill på tvers av natur og samfunn, fag og sektorer.

To use the word 'actor' means that it is never clear who and what is acting when we act since an actor on stage is never alone in acting (Latour 2005, 46).

Bruno Latour fremhever her at det alltid ligger mer bak handlinger enn det som direkte kommer til uttrykk i praksis. Tietjen & Jørgensen (2018) fremhever dette i en artikkel med tittelen; «*there is more to it than meets the eye*», som argument for en utvidet forståelse for handlingsorientert praksis, enn det som fremtrer for en og som direkte kan observeres. For i tilstrekkelig grad å kunne forstå hva som ligger i handlinger eller praksiser må man også følge ulike aktører som bidrar til å få noe til å skje (follow the actors). Dette handler om en erkjennelse av at handlinger i praksis – forstått som samlingen av aktører som får noe til å skje – kan utøves av både menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører (Lien et al. 2012).

ANT er en tilnærming i forskning som åpner for å gjøre stedsspesifikke studier av hvordan ulike aktører innenfor et nettverk bidrar til at noe skjer i bestemte stedlige sammenhenger. I ANT eksisterer det ikke noe utenfor nettverket, men kun et uendelig nettverk av aktører som står i ulike relasjoner til hverandre i verden. I ANT er kunnskapsobjekter mangfoldige, noe som relaterer seg til det viktige begrepet multiplisitet, som handler om at natur og identitet ikke er entydig men mangefasettert og flertydig. Å anvende ANT handler om 'å beskrive praksis for å vise at ulike historier lar seg fortelle dersom man er villig til å overskride de sfærene, kategoriene og grensene som strukturerer verden slik den umiddelbart fremstår for oss' (Lien et al. 2012). *Multiplisitet* er også et viktig begrep som fremhever at ulikheter og til

dels motsetningsfylte forhold også er viktig å forstå i fremveksten av endringer, der noe er i ferd med å gå over fra en form til enn annen, fra en tilstand til en annen.

For at noe skal kunne nærme seg en forståelse av sannhet i ANT, kreves en forståelse av hvordan en rekke ulike aktører virker sammen, der noen nettverk vil være mer stabile enn andre (Lien et al. 2012). I analyser av aktørnettverk er derfor det å adoptere et ikke-territorielt blikk også viktig for å fange opp og følge aktører som deler av det som får noe til å skje. I følge Latour (2010) er det også en stor verdi at man gjennom å benytte ANT og å følge aktører i studier av endringsprosesser kan bli i stand til å peke på mer skjøre koblinger i nettverket, eller der det finnes åpenbare hull eller mangler i mer ustabile nettverk. ANT studier innebærer at man må anta punkter og endepunkter, der vi som forskere i tillegg til å forbinde punkter også må kutte relasjoner for å avgrense det analytiske blikket, for å gi nettverket sin spesifikke form (Lien et al. 2012).

For å kunne forstå komplekse relasjonelle forhold som berører stedsutvikling, hverdagsliv og reiseliv, kan ANT bidra til studier av endringsprosesser og tilblivelser i praksis relatert til både naturen og det menneskeskapte, som kontinuerlige effekter produsert av det utvidede nettverket som de er en del av (Law 2009). Forfattere av ANT studier som relaterer seg til turisme, har pekt på behovet for å bevege seg utenfor den tradisjonelle turismeforskningen som ofte fokuserer på enten økonomi eller kultur (Duim et al. 2013). Det er også pekt på behovet for å gjøre koblinger til helt nye aktører som befinner seg utenfor turismefeltet, for å kunne bli i stand til å bidra med ny innsikt og nye perspektiver på praksis. ANT bidrar med perspektiver som oppmuntrer til å flytte seg rundt, gjøre koblinger og forfølge til dels også motstridende interesser og posisjoner. I studier av entreprenørielle stedsutviklingsprosesser og reiseliv, kan dette bidra til å forfølge spor som kan gi ny innsikt om hvordan verdiskaping skjer i praksis innenfor stedlige kontekster (Jóhannesson 2012).

Flettverk og individuelle livslinjer i landskapet

Antropologen Tim Ingold (2011) benytter begrepet flettverk (meshwork) som fremhever at alt på en eller annen måte er viklet inn i hverandre. Flettverkstenkningen har et sterkt fokus på individuelle prosesser i landskapet (livslinjer), som eksisterer i komplekse relasjoner i sine omgivelser, i kontakt med andre individuelle livslinjer, som flettes sammen i komplekse flettverk. Med Ingold plasseres individet tydelig i landskapet, i kontakt med den luften som pustes inn, himmelen og lyset, været og vinden, og bakken som man går på (Ingold 2011). Her er persepsjon, kroppslig involvering og de materielle omgivelsene alltid koblet sammen i et nåtidsperspektiv. Individet befinner seg alltid i midten av en linje som er nåtiden, linjen bakover er fortid, og linjen fremover er fremtiden som hele tiden vokser frem og som skaper bevegelser i linjen ettersom ting vokser frem.

Ingold beskriver hvordan livslinjene kontinuerlig flettes og vikles sammen til knuter, som danner et sted. En viktig del av dette fokuset er hvordan de fremvoksende linjene i flettverket samspiller og hvordan individuell handling vokser frem i møtet mellom mange ulike krefter i landskapet, i stedet for at de er koblet sammen fra punkt til punkt som i et nettverk (Ingold 2015). Dette fokuset relaterer seg til Ingold sitt prosjekt, som handler om å bringe til live det

levende landskapet i kontakt med våre sansbare og kroppslige involveringer. Flettverk som begrep kan her være et alternativ til nettverksbegrepet, som befester fokuset på stedlige praksiser og bevegelser i relasjon til et sted og involverte aktører i et bestemt landskap.

Ingold tydeliggjør at fremveksten av individuelle linjer skjer i kontakt med andre dyr, mennesker, vær, lys, jorden og andre materialiteter, der individer formes av- og former - omgivelsene, gjennom aktive handlinger relatert til å skape seg et sted i verden, uavhengig av hva man velger å foreta seg eller ikke (Wylie 2016). Dette fremhever et sentralt etisk aspekt, som er sterkt knyttet til aktive individuelle handlinger i landskapet, som retter seg mot at man aldri kan velge å tre ut av flettverket. Uansett hva man gjør, er man innflettet i et komplekst vev av relasjoner, der linjene eksisterer i ulik grad av bevegelse. Derfor er bevegelsene i flettverket aldri på vei mot noen konklusjon, men hele tiden på vet mot nye former i et grenseløst og «ever-extending flettverk», sier Ingold (2013).

Aktørperspektivet og flettverk i kreative utviklingsprosesser

Ingold er kritisk til ANT, blant annet på grunn av perspektivet på aktører og sammenstilling mellom levende organismer og objekter, og nettverksperspektivet som fokuserer på koblinger mellom aktører. Ingold er enig i at agens (det som får noe til å skje) er en relasjonell effekt, men fremholder at essensen i agens handler om individuelle kroppslige bevegelser og persepsjon i levende organismer (Duim et al. 2017; Ingold 2011). I Ingold sitt perspektiv er fokuset på agens rettet mot individers ferdigheter i praksis i kontinuerlig utvikling i relasjon til omgivelsene. Ingold fremhever blant annet at luft og vann ikke er handlende objekter, som kan plasseres som aktører i et nettverk – de er derimot materielle medium som levende organismer er en del av og innflettet i, og som oppleves som ulike krefter, gjennom strømningene, og som trykkgradienter (Duim et al. 2017: 3). Med dette fremheves det levende landskapets kvaliteter som i mange tilfeller tas for gitt, som vinden, været, lyder, lyset og himmelen, som alle mennesker er en del av, men som ikke er handlende.

Flettverksbegrepet som Ingold fremhever kan benyttes som en tydeliggjøring av individuelle bevegelser i relasjon til et stedlig landskap. Latour (2010) har anerkjent at nettverksbegrepet egner seg bra til å gjøre koblinger mellom ulike aktører, men mindre til å levendegjøre bevegelser. Det har vokst frem et fokus i ANT litteratur på bevegelse og fremveksten av ting og der alt på ulike måter er sammenflettet (Duim et al. 2017). I denne avhandlingen er likevel det utvidede aktørperspektivet avgjørende for å kunne forstå kompleksiteten i kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, der det er nødvendig å zoome ut fra det alltid handlende individuelle fokuset. Her bidrar aktørperspektivet til utvidelse av forståelseshorisonen for komplekse og dynamiske endringsprosesser i praktiske kontekster, som også strekker seg langt utover stedet, og der en rekke ulike aktører er involvert.

Med utgangspunkt i Gibson sin orientering til «affordance» som viser til de mulighetene som eksisterer i møtet mellom fysiske omgivelser og menneskers persepsjon, argumenterer Ingold (2011) for mer kroppslige bevegelser og sansbare involveringer i utvikling av ferdigheter. I Ingold sitt perspektiv på «affordance» vokser de materielle mulighetene for handling frem og blir til i møtet mellom et individ og det situerte miljøet, som knytter fortid og fremtid

sammen i et hele tiden fremvoksende nåtidsperspektiv (Ingold, 2011). Med bakgrunn i ANT, fremhever Bærenholdt (2012) begrepet «enactment» som viser til mer komplekse relasjoner og møter, der det materielle kun er en av mange aspekter i det relasjonelle, i tillegg til blant annet «performance» som viser til de sosiale interaksjonene som er involvert i møtet mellom turiststed og hverdagslandskap. Relatert til en realistisk praksis, sier Bærenholdt (ibid) at selv om affordance er viktig og er i spill, «*so are memories, images, anticipations, imaginations, and fantastic expectations*» (Bærenholdt 2012: 123). Dette involverer det representasjonelle, utover Ingold sitt alltid handlende nåtidsperspektiv. «Enactment» som begrep bidrar med flere lag i den virksomme kompleksiteten som er i spill i praksis, som kan bidra til viktig forståelse for utviklingen av steder når reiseliv er involvert (Bærenholdt 2012).

3.6 Fellesskapsorientert verdiskaping

Introduksjon om fellesskapende motiv og sosial kreativitet

I et fotografi er motivet rettet mot det direkte innholdet i bildet, for eksempel bilde av et barn som sykler. I en krimgåte handler det om hvem som har hatt et motiv for å utføre en kriminell handling. Ifølge lexico (2020), handler substantivet motiv om å ha en grunn for å gjøre noe. I denne avhandlingen benytter jeg begrepet motiv om bakenforliggende grunner for handlinger som vi har i vår bevissthet, i betydning motiver eller mentale bilder for stedsutvikling. I lys av et tilblivelsesperspektiv viser begrepet *fellesskapende* både til kontinuerlige prosesser og aktivt skapende prosesser i konkrete avgrensede handlingsrom, der fellesskap er noe som ikke er fastlåst, men hele tiden i bevegelse gjennom stabilisering eller oppløsning. Fellesskapende motiv handler dermed om utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap i lokalsamfunn.

Fellesskapende motiv handler også om prosesser relatert til å bli i stand til å se seg selv og sin egen aktive rolle innenfor et større fellesskapsengasjement (Scharmer 2008), for å utløse bevegelser mot nye mulighetsrom for individer innenfor et fellesskapsengasjement. Dette krever ifølge Scharmer (ibid) at det tilrettelegges for utviklingsprosesser over tid. Her er sosial kreativitet et viktig begrep som jeg anvender i avhandlingen. Med inspirasjon fra Førde (2010) sin forståelse, omhandler sosial kreativitet folks evne til å møte utfordringer med mulighetsorienteringer og nye kreative løsninger. I sammenheng med fellesskapende motiv blir da forståelsen for fellesskapsorientert verdiskaping i denne avhandlingen særlig rettet mot denne forståelsen; *Fellesskapende motiv* kan forstås som utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap, og som bidrar til å styrke folks evne til å møte endringer med kreative løsninger i lokalsamfunn.

Eksperimentering

Førde & Ringholm (2012) viser til Meyer (2007) som diskuterer hvordan planlegging og fremtidsforvaltning har endret seg fra et fokus på formålsrasjonalitet med lineære mål-middel modeller, til nyere kreative metoder som eksempelvis scenarioer, for å stimulere endring, ny energi og mulighetsorienteringer. I planlegging kan kreativ eksperimentering handle om å legge til rette for å slippe til aktører og ulike krefter som kan løse opp i fastlåste tankemønstre og som kan stimulere kreativitet og fantasi rettet mot hva som er mulig å få til i fremtiden

(Kristiansen & Nyseth 2018). I relasjon til møtet mellom reiseliv og stedsutvikling kan en mulighet være å slippe til private initiativer med utvidede verdiorienteringer i stedsutvikling. Kristiansen & Nyseth (2018) argumenterer for en eksperimentell planlegging med en bred aktørinkludering, som utgangspunkt for mangfoldige forbindelseslinjer og som kan styrke kreative tilblivelser, og som kan bidra til diversitet. For mindre steder i det arktiske landskapet argumenterer Løkken & Haggard (2017) for at eksperimenterende tilnæringer må være relevant for innbyggerne og basere seg på reelle problemstillinger og omfattende deltagelse, og som erkjenner omfanget av sterke globale transformasjonskrefter. Det vil si å stimulere initiativ som ikke motarbeider, men som forsøker å finne gode løsninger i møtet med disse kreftene, som kan bidra til en åpen og inkluderende planlegging, der fokuset rettes mot å initiere og fasilitere heller enn restriktive tilnæringer (ibid).

Kristiansen & Nyseth (2018) trekker frem tre former for eksperimentering. Strategisk, materiell, og institusjonell. Institusjonell eksperimentering handler om alternative måter å gjøre planlegging på, for eksempel relatert til innovasjon knyttet til medvirkning og deltakende prosesser. Materiell eksperimentering handler om direkte involvering i det fysiske miljøet, som for eksempel temporære byrom. Strategisk eksperimentering handler om å utforske alternative visjoner og fremtidsbilder. Dette kan dreie seg om spekulative metoder og praksiser for å utløse kreativitet og innovasjon gjennom å overskride det etablerte, om mulige og alternative fremtidsbilder, for deretter å utvikle mer faste og fremtidsrettede strategier for utvikling. Strategisk eksperimentering handler dermed om 'å ta i bruk fantasien som redskap for å utvide horisonten og å skape nye forestillinger om hva som er mulig' (Kristiansen & Nyseth 2018: (Hillier 2007)). Dette krever noe mer enn rasjonelle analyser og et fokus på kunnskap, som gjør at utviklingsspørsmålene endres fra *what exists* til *what if*.

I følge lexico (2020) dreier eksperimentering seg om prosesser rettet mot å prøve ut nye ideer, metoder eller aktiviteter. Løkken & Haggard (2017) fremhever et perspektiv på eksperimentering som er kontinuerlig, fremfor avgrenset til eksperimentet. Med utgangspunkt i Hillier sine teorier, viser Kristiansen & Nyseth (2018) til et fokus på eksperimentet og eksperimentering, som aktualiserer en viktig avklaring relatert til handlingsrom og tid. De foreslår et to-delt fokus, der *eksperimentet* er mer avgrenset i tid og sted og relaterer seg til konkrete situasjoner, tiltak og metoder, og eksperimentering som viser til en kontinuerlig prosess (Kristiansen & Nyseth 2012: 2018). Det kontinuerlige retter seg mot å formulere langsiktige og fremtidsrettede visjoner, og der kortsiktige og avgrensede prosjekter retter seg mot mer konkrete formål, som gir innspill til justeringer og endringer i møtet med den usikre verden som hele tiden vokser frem.

Fremtidshåp

Ingold (2012) er kritisk til fokuset på spekulative framskrivninger av potensielle fremtider (framtidsscenarioer) som resultatorienterte mål som det skal styres etter. Med Ingold (2013: 6) sin orientering til eksperimentering som en kontinuerlig pågående prosess der vi prøver ut nye ting (og ser hva som skjer) i møtet med den hele tiden fremvoksende verden, handler det om å relatere seg til de håp og drømmer som eksisterer innenfor et område, til livene til de som berøres av eksperimenteringen. Ingold viser til at dette handler om det som Miyazaki

(2004) kaller for «*the method of hope*». Miyazaki (2004) fokuserer ikke på håp som en resultatorientering, men som en metodisk orientering til praksis som relaterer seg til håp som hele tiden er i bevegelse. Håp strekker seg lenger inn i fremtiden enn fra der kunnskap om verden slutter, som kan ses i sammenheng med kreativitet, som innflettet i kreative prosesser for små lokalsamfunn.

Tim Waterman (2019) mener at det er viktig å fremheve håp i en optimistisk form relatert til menneskers og steders positive transformasjonskrefter, som ofte møter motstand av de som har makt og som profiterer på «status quo». Han argumenterer for håp i en optimistisk form som er individuelt og felles, som retter som mot å skape bedre samfunn, som bygger på empati mellom mennesker og andre levende skapninger som vi deler jorden med – og som kan bidra til å skape en meningsfull tilværelse. Håp er ikke abstrakt eller immaterielt, men spesifikt for tid og rom, kropp og bevissthet, innebygd i steders kreative prosesser, sier Waterman (ibid). Han viser til at håp i denne formen er nært knyttet til utopisk tenkning, som dreier seg om å involvere seg i utenkelige verdensbilder. Waterman (ibid) viser til Sargison (2002) som forklarer hvordan utopisk tenkning kan bidra til å åpne opp for politisk kritikk, alternative tilnærminger, kreativitet, og transformasjon. Hun belyser med dette hvordan utopisk tenkning kan bidra til grenseoverskridelser ved å konfrontere og bryte grenser og utfordre paradigmer. I lys av det utopiske viser Waterman (2019) til rollen som kunst kan ha i samfunnet, som i relasjon til det grenseoverskridende ofte handler om alternative scenarier, fremfor det eksisterende som gjerne er en uakseptabel situasjon. Giddens (1990) har benyttet begrepet utopisk realisme, som er interessant fordi det henviser til et behov for radikal endring og realisme som viser til hvordan endringer kan fungere i praksis.

4. Forskningsstrategi, metode og analyse

4.1 Relasjonell ontologi

I vitenskap dreier ontologi seg om læren om det som eksisterer i verden. Ontologi omhandler det eksistensielle nivået, som dreier seg om hva det er vi studerer som forskere – det vi forsøker å tilegne oss kunnskap om, det vi ‘fokuserer på’. Et ontologisk spørsmål tar et rent eksistensielt utgangspunkt, der epistemologi relaterer seg til erkjennelse over fenomener. I denne avhandlingen benytter jeg relasjonell ontologi som begrep, for å tydeliggjøre at kreative prosesser eksisterer som komplekse relasjoner og skjer i møter mellom mennesker og mellom mennesker og sted. Både ANT feltet, Ingold sine perspektiver på kreativitet og andre perspektiver jeg har trukket inn, forholder seg til relasjonell ontologi. En måte å forstå relasjonell ontologi på kan være at det dreier seg om «*en forståelse av at tingens eksistens ikke går forut for dens relasjoner til andre ting, men at tingen tvert imot eksisterer i kraft av disse*» (Wasrud 2017: 3) . Denne forståelsen passer med mitt fokus på kreative prosesser (tingen) som eksisterer i kraft av ulike relasjoner.

I denne avhandlingen tar jeg for meg kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. I kapittel 3 har jeg gitt en introduksjon i litteratur og begreper som jeg har plassert inn i forståelsen av kreative prosesser. Kreative prosesser i avhandlingen forstås gjennom handlingsorienterte virksomheter i praksis, som kan forstås i møtet mellom sted,

menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører, og fellesskapsorientert verdiskaping. Perspektivet på kreative prosesser knyttes til et åpent og utforskende handlingsrom, med fokus på fellesskapsorientert verdiskaping som uttrykker seg i innbygges initiativer for å videreføre, utvikle og å skape nytt, og i møter mellom det som var, er, blir – og kan bli. I avhandlingen åpnes det kreative handlingsrommet i menneskers møter og omgang med fremvoksende endringer i landskapet og muligheter for lokal utvikling som involverer en rekke ulike menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører i en stedlig kontekst. I lys av menneskers stedlige relasjoner og fellesskap i møtet med kreative prosesser, vil jeg her fremheve et ontologisk nivå som beveger seg mellom *væren – gjøren – tilblivelse*.

I avhandlingen vektlegger jeg relasjonell ontologi, som uttrykkes mer spesifikt i en *tilblivelsesontologi* (becoming). Tilblivelse som ontologisk ståsted handler om at objekter, identiteter og mening alltid er «in the making», mulige å endre og derfor også ustabile (Kristiansen & Nyseth 2012; Hillier 2007). I en mobil, dynamisk, flytende, usikker og uforutsigbar verden, handler dette om at *væren* ikke kan tas for gitt som faste og stabile størrelser. Som jeg har nevnt i kap.3 om sted, legger et tilblivelsesperspektiv opp til mulighetsorienteringer med fokus på hva steder potensielt kan bli til (Nyseth & Pløger 2015). ANT har et aktørfokus som fremhever komplekse møter mellom mange ulike aktører, som aktualiserer et bredt analytisk perspektiv på hvordan hendelser og aktiviteter skjer og blir til i stedlige kontekster. ANT bidrar til å forstå handling og fremvoksende virksomheter i praksis, gjennom et fokus mot hvordan fenomener blir til fremfor hva de er (Hess 1997). Tilblivelse omfatter perspektivet på fellesskapende verdiskaping som jeg har utviklet, relatert til møter og samspill mellom og på tvers av aktører og verdier i landskap.

Væren er en del av det ontologiske grunnlaget, der blikket vendes til menneskers stedlige relasjoner og hverdagslandskap. Fra *væren* som ontologisk ståsted er identiteter og mening orientert mot mer faste og stabile størrelser (Nyseth & Kristiansen 2018). Likevel er det en mer dynamisk forståelse av stedlige relasjoner relatert til stedsutvikling som er viktig i denne avhandlingen (Dovey 2010). I avhandlingen er det analytiske perspektivet rettet mot utforskning av yttergrensene for eksistensielle stedlige relasjoner i møtet med det ukjente gjennom mangefasetterte møter mellom menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører (Larsen & Johnson 2012). Dette omhandler folks relasjoner til sted og muligheter for fellesskapsorientert verdiskaping og selvbestemmende stedlige praksiser, gjennom utforskende og fremtidsorienterte prosesser. Det er her snakk om *væren i et tilblivelsesperspektiv på et relasjonelt ontologisk nivå*.

Gjøren som ontologisk ståsted kan ses på som et bindeledd mellom *væren* og *tilblivelse* ved at det nødvendigvis er noen som må gjøre noe for at noe skal skje. Ingold (2011, 2013) sin opptatthet av det aktivt handlende individet i relasjon til omgivelsene som alltid er aktivt handlende (acting) og på vei mot noe nytt gjennom kontinuerlige bevegelser i kontakt med bevegelige omgivelser, som knytter *gjøren* til et ontologisk utgangspunkt. Dette perspektivet vektlegger individets vedvarende aktive rolle i omgivelsene, uansett hva individet velger å gjøre eller ikke (Wylie 2016). Dette ontologiske utgangspunktet bidrar til ansvarliggjøring av individet i skapende prosesser i en verden der mennesker hele tiden er avhengig av å aktivt

skape sitt eget hjem i møte med endringer som vokser frem, som Wylie (2016) fremhever som «home-making». Gjøren står også i relasjon til performativitetsteori og ikke-representasjonell teori, som også er sentralt i ANT-litteraturen.

4.2 Epistemologiske refleksjoner

Innledende

Det ontologiske utgangspunktet i avhandlingen er en orientering omkring bevegelser i møtet mellom *væren-gjøren-tilblivelse*. Målet med å ta dette ontologiske utgangspunktet er å bidra med ny innsikt inn i forståelsen av naturbasert reiseliv i møte med stedsutvikling og ulike lokale praksiser i lokalsamfunn. Med dette forsøker jeg å utvide perspektivet fra en rådende orientering omkring stedlige naturressurser som innsatsfaktor i forretningsplaner og økonomiske analyser. Avhandlingen retter oppmerksomhet mot naturbasert som del av lokalsamfunnsutvikling i et åpent og utforskende rom der forståelsen av natur og retninger for reiseliv blir til i møtet med innbyggere der utviklingen skjer. Målet er ikke å kritisere for eksempel naturvitenskapelige eller positivistiske tradisjoner for kunnskapsproduksjon. Men jeg søker å synliggjøre at kunnskap om naturbasert reiseliv basert på naturvitenskapelige og økonomiske innganger til sted, står i fare for å overse grunnleggende, relasjonelle forutsetninger for vitalitet i lokalsamfunn, som er avgjørende for å forstå muligheter for sosial og kulturell verdiskaping i lokalsamfunn.

Jeg har ikke tatt et klart standpunkt for å knytte avhandlingen til en bestemt tradisjon når det gjelder forskningsmessige kunnskapstradisjoner og epistemologisk ståsted. Men gjennom å være opptatt av en tilblivelsesontologisk orientering til kreative prosesser og sted i relasjon til væren og gjøren, har både perspektivene og de analytiske tilnærmingene mine beveget seg på tvers av ulike tradisjoner. Med utgangspunkt i avhandlingens tema og det ontologiske utgangspunktet, beveger jeg meg i avhandlingen mellom ulike epistemologiske tradisjoner som jeg vil vise til her, før jeg avslutter med en liten oppsummering og peker på den pragmatiske tradisjonen særlig koblet til ANT-feltet som overordnet analytisk tilnærming.

Stedsrelasjoner

I landskapsressursanalyser er begrepet stadkjensle benyttet om menneskers stedlige relasjoner gjennom opplevelser, følelser og erfaringer mennesker har til et sted (Clemetsen & Stokke 2016). I denne avhandlingen benytter jeg stedsrelasjoner som overordnet. Stedsrelasjoner er allerede beskrevet under kapittel 3.6, men tas opp igjen her for å drøfte stedsrelasjoner i forhold til kunnskapstradisjoner. Som tidligere nevnt er det engelske begrepet 'sense of place' omdiskutert i spennet mellom en fenomenologisk tradisjon og en konstruktivistisk tradisjon (Dovey 2011). Dovey løfter frem tre dimensjoner ved sense of place; en opplevd, en materiell, og en representasjonell. Altså ikke bare det opplevde, men også materialitet. Debatten rundt sense of place spenner fra Relph (2008) og Tuan (1977) som innenfor den humanistiske geografien har vært bekymret for stedsløshet i møtet med økt globalisering. Slike perspektiver står i en fenomenologisk tradisjon som forklarer hvordan mennesker bebor steder gjennom kropp og følelser, og ikke først og fremst gjennom bevisst tanke (Convery et al. 2012). Til mer konstruktivistiske tilnæringer hører blant annet Massey (1991; 2005) med

sine perspektiver på det flytende og bevegelige og sammenkastethet i møter mellom det lokale og globale.

Den fenomenologiske tradisjonen, som retter oppmerksomheten om menneskets opplevelser og ikke begrenser kunnskap til det fysisk målbare, står i kontrast til positivismen som avleder kunnskap fra det som er fysisk målbart. Fenomenologi er en av hovedretningene innenfor epistemologisk interpretivisme (Bryman 2015). Der positivisme baserer seg på målinger av naturlige fenomener, lover, fornuft og logikk, er fenomenologiens studieområde hvordan individer skaper mening i verden rundt seg. Åpenhet for det fenomenologiske i forskning kan forstås som forskerens praktisering av en åpen verdensforståelse i møtet med andre individers verdensforståelser, der forskningen og forskeren selv anerkjenner å være situert innenfor den verdenen som studeres (Bryman 2015). Denne tilnærmingen aktualiserer kritikk av konstruktivistiske epistemologier som søker objektivitet, og som underforstått eller klart uttalt mener det er mulig å stille seg utenfor den verden som studeres.

I studier av landskap innebærer fenomenologiske tilnærminger å flytte blikket fra «the disembodied gaze to lived body» (Wylie 2007). Fenomenologiske tilnærminger vektlegger ofte menneskets direkte kroppslige kontakt med det hun/han opplever i landskapet. Med fremhevelsen av neglisjeringen av kroppene våre som mer enn fysiske og biologiske enheter, relaterer seg til kroppsfenomenologien til Merleau-Ponty, som også har inspirert Ingold sine tilnærminger. Antropologen Tim Ingold plasseres ofte i en fenomenologisk tradisjon omkring menneskers relasjoner i landskap (Wylie 2007). Tradisjonen er kjent for perspektiver som «dwelling» og på videreføring av kunnskap gjennom generasjoner. Ingolds arbeider og perspektiver bygger på doktorgradsarbeidet med antropologiske studier fra skoltesamisk kultur i finske Lappland. Perspektivene hans er ofte farget av et animistisk verdenssyn, som innebærer levendegjøring av alt i landskapet, som trær, himmel, lys, vind og jorden som vi går på. Ingold (2011) sier selv at han tidligere la for stor vekt på begrepet «dwelling», som mange har fortolket med overordnet opptatthet av historiske betydninger. I dag er Ingold mye mer opptatt av det flytende, fremvoksende og kontinuerlige bevegelser (Wylie 2016).

Den fenomenologiske stedstradisjonen har fått kritikk fra ulike hold, blant annet for å være for essensialistisk orientert, som Dovey (2010) fremhever. Dovey fokuserer på flyten og dynamikken av ulike stedlige krefter som kommer sammen og bidrar til hvordan steder sanses, fremfor et fokus på stedets sjel. Fenomenologien har også blitt kritisert fra kritiske sosiale forskningsfelt som Foucauldiansk og feministisk geografi som følge av neglisjering av maktrelasjoner og ensidig opptatthet av det individuelle subjektets suverenitet (Nash 1996). Dessuten kritiseres fenomenologiske perspektiver på sted og landskap for å romantisere autentiske landskap og samfunn, blant annet gjennom fokuset på «dwelling», som har tendens til å skape tvilsomme og nostalgiske grenser mellom det tradisjonelle og moderne (Wylie 2007). Ingolds (2011) nedtoning av begrepet «dwelling» kan ses i relasjon til denne kritikken. Finlay (2012) fremhevet viktigheten for forskere av å synliggjøre og spesifisere hvordan forskningen bruker og orienterer seg i forhold til fenomenologien.

Stedsrelasjoner, stedsutvikling og tilblivelse

Innledningsvis i avhandlingsarbeidet la jeg først vekt på fenomenologiske perspektiver, slik de framstår i humanistisk geografi og hos sosialantropologen Tim Ingold. Fremdeles mener jeg disse perspektivene er velegnet til å forklare enkeltmenneskets forhold til sine omgivelser som steder. Men ettersom erfaringer fra feltarbeidet og litteratursøk vokste frem, ble det tydelig at andre tradisjoner må trekkes inn for å kunne forstå og forklare stedsutvikling. Aktørnettverksteori (ANT) er et velegnet felt som kan benyttes til å arbeide analytisk med mangefasetterte møter og kompleksitet, noe som etter min erfaring speiler møter mellom menneskers livsverden og stedsutviklingsprosesser i mine feltstudier. Fenomenologiske tilnærminger kan etter min oppfatning likevel supplere ANT tilnærminger, i utforskning og analyser av stedsutvikling relatert til naturbasert reiseliv i denne konteksten. Med dette ønsker jeg å presisere at jeg utover i avhandlingens løp har beveget meg i stadig større grad inn i ANT-feltet. ANT gir fleksibilitet til å i større grad kunne trekke inn ulike kunnskapstradisjoner ettersom hva som gir mening for å belyse praksis.

Det har likevel vært viktig å forstå folks stedlige relasjoner, men som relaterer seg til både fenomenologiske og konstruktivistiske tilnærminger i relasjon til dynamiske og kreativt utforskende stedsutviklingsprosesser. Larsen & Johnson (2012) kobler som nevnt tidligere menneskers stedsrelasjoner og begrepet affinitet, som relaterer seg til handlingsorienterte initiativer, uventede og spontane samarbeid, partnerskap og allianser i en stedlig kontekst, som oppstår i møtet med markedsaktører i maktposisjon. Her argumenterer de for en åpen forståelse av menneskers stedlige relasjoner og stedlige fellesskap gjennom utforskende og mulighetsorienterte prosesser som beveger seg i yttergrensene av stedsrelasjoner, i møter mellom det eksistensielle og det ukjente. Slik utforskning av muligheter for stedlige relasjoner og fellesskap, sier de, kan bidra til innsikt og kunnskap om muligheter for selvbestemmende eksistensiell utvikling i relasjon til et sted, i møtet mellom mennesker, natur, kultur og sosiale forhold ved stedet (ibid). Dette åpner for å forstå stedsrelasjoner i relasjon til mer komplekse stedsutviklingsprosesser, som også orienterer seg til ikke bare stedlige fellesskap, men utvidede interessefellesskap i møter mellom mange ulike aktører.

I utgangspunktet er det verken motsetninger mellom fenomenologiske tilnærminger og å erkjenne og å utforske tilblivende fenomener, eller mellom fenomenologi og konstruktivisme. Jeg viste over hvordan Larsen og Johnson (2012) knytter muligheter for endring til en fenomenologisk tilnærming til sted. Berger og Luckmann (1966), forfedrene til sosial konstruktivisme og den samfunnsskapte virkelighet, bygger sin teori både på sosiologiens klassikere Dürkheim, Marx og Weber og på fenomenologen Schutz. Likevel mener jeg andre tilnærminger er bedre egnet til å fokusere på uforløste stedlige muligheter og på hva steder potensielt kan bli til (Nyseth & Pløger 2015). ANT synes bedre egnet til å koble mennesker, institusjoner, gjenstander og naturfenomener i et utvidet utviklingsorientert landskap der fenomener av ulik art fremtrer, vokser frem og blir til i et komplekst samspill (Hess 1997).

ANT er inspirert av den poststrukturalistiske tradisjonen som vektlegger konstruksjon av ulike virkeligheter (Law 2009). Intensjonen er å belyse ulike, men samtidig eksisterende kunnskapsområder og historier om hvordan hendelser oppstår, forløper og utvikler seg (Hess

1997). Poststrukturalismen retter seg mot å avdekke mer uforutsigbare strukturelle forhold ved virkeligheten og kritiserer strukturalismens fokus på sannheter i underliggende faktorer ved arbeidsplasser, familie og nabolag (Luuk & Gert de 2016). I poststrukturalismen er ikke mening i tingen selv, men i det relasjonelle der meninger også blir mangefasettete og komplekse. Dette vil si at noe som kan anses som «et godt samfunn» eller «bærekraftig samfunn», aldri er lukket og alltid åpent for ulike meninger og endringer (ibid). I likhet med sosial konstruktivisme vektlegger poststrukturalismen at kunnskap er konstruert gjennom språk, diskurser og kultur, men fokus og perspektiver på strukturell makt er langt mer sentrale i poststrukturalistiske studier. Den strukturelle makten er til stede i ulike deler av avhandlingens artikler, men jeg har ikke hatt kapasitet til å gå videre inn i eller å utføre systematiske analyser av maktstrukturer i avhandlingen. Jeg erkjenner betydningen av maktperspektiver, men har likevel ikke vektlagt dette. Poststrukturalismen er likevel til stede i avhandlingens perspektiver gjennom ANT med fokus på aktører, tilblivelser og flyktighet.

Gjennom feltarbeidet fremstår ulike aktører spredt utover i komplekse nettverk som i skiftende grad berører hverandre. ANT tillater å gjøre koblinger mellom mange ulike aktører på ulike nivåer, som også gir rom for å plassere inn ulike individuelle virkeligheter i sammenheng med en større stedlig kontekst. Det er også her jeg har zoomet inn og bevegde meg mellom individer i et flettverk og det større stedlige aktørbildet og mer overordnede endringskrefter i det større landskapet som Vardø som sted kan ses i sammenheng med. ANT koblet med en fenomenologisk tilnærming åpner også for at konstruktivisme ikke avgrenses til sosial konstruksjon, men som også inkluderer naturen, kroppslige involveringer og mer direkte møter og komplekse relasjonelle forhold i konstruksjonen av mening, som er viktige for å kunne forstå utvikling i en stedlig kontekst. Konstruktivismen anser ikke kunnskap som noe bestemt eller endelig etablert og definert (Creswell 2013), noe som er i samsvar med min orientering mot det tilblivende.

Forskere innen ANT-feltet mener det har vokst frem uheldige skiller mellom naturvitenskap, samfunnsvitenskap og humaniora (Latour 2005). ANT bidrar med analytiske tilnærminger som kobler mange ulike aktører, jfr. kapittel 3.7, mellom individer, natur, konsepter, policy-felt, bygd miljø, ideer, organisasjoner etc. (Law 2009). I lys av denne aktørforståelsen forsøker jeg å navigere, mellom eller på tvers av ulike tradisjoner og epistemologiske felt. ANT søker en bredere tilnærming enn avgrenset oppmerksomhet omkring subjektiv mening og subjektets suverenitet, som man tradisjonelt har forbundet fenomenologien med. Dette kommer til uttrykk i en utvidet forståelse av hvilke aktører som spiller sammen i nettverk som får noe til å skje i praksis. Naturen innlemmes her også som en sentral, naturlig del av menneskers liv og som mennesker er en del av. Dette er en form for posthumanisme som søker å unngå antroposentriske perspektiver på verden, der den sosiale verden består av mer-enn-mennesker (Simonsen 2013).

Fokuset på det bevegelige, tilblivende og mangefasettete har ført til interesse for å trekke inn ikke-representasjonell teori som også er sentralt innenfor ANT feltet. Nigel Thrift (2004), som har vært toneangivende for utviklingen av dette perspektivet, fremhever betydningen av praksis i form av kroppslige opptredener og forestillinger samt følelsesmessige uttrykk, i

utviklingen av steder. Det performative kan forstås som det å gjøre noe eller å sette noe i scene i praksis (Thrift & Dewsbury 2000). Før var det vanlig å forbinde det performative med teater. I forhold til stedsutvikling handler performativitet om å være seg bevisst og iaktta hverdagslivets vedvarende praksis og de effektene som skapes i slike praksiser, heller enn å fokusere på bevisst planlagte handlinger gjennom koder og symboler, et kjennetegn ved representasjonell teori. Thrift & Dewsbury (2000) fremhever at performativitet er viktig og kan bidra til å endre geografien gjennom mer levende forskningspraksiser og metoder som kan bidra til å sanse nye former for kunnskap med inspirasjon fra ulike kunstneriske praksiser. Et viktig poeng her er at performativitet er i seg selv en form for kunnskap; '*an intelligence in-action*' (ibid: 425). Forfatterne trekker frem improvisasjon som en viktig ferdighet i det performative feltet, som også Ingold er opptatt av i landskap.

Kort sammenfatting

I avhandlingen er jeg særlig opptatt av samspill og fellesskap i møtet mellom stedsutvikling og reiseliv, med et fokus på å forstå kreative prosesser relatert til hvordan lokalsamfunn skaper sted for lokalsamfunn og sammen med besøkende. I det følgende sammenfatter jeg kort det analytiske perspektivet i avhandlingen, som også er redegjort for i kapittel 3.x, men som her settes i sammenheng med kunnskapstradisjonene jeg har vist til i dette kapittelet.

I kapittel 3.5 synliggjorde jeg Ingold sitt fokus på flettverk, som handler om individuelle kreative prosesser gjennom sanselige og kroppslige samspill med omgivelsene og utvikling av kunnskap og ferdigheter gjennom disse prosessene, relatert til den fenomenologiske tradisjonen. Men her i relasjon til flettverket har jeg i større grad enn Ingold sitt individuelle kroppslige og sanselige fokus, en orientering til den epistemologiske interpretivistiske fenomenologien som forholder seg til hvordan individer skaper mening i verden rundt seg, i tråd med (Larsen og Johnson 2012). Dette er også i tråd med hvordan flettverksbegrepet kan forstås i relasjon til ANT (Duim et al. 2017). Åpenhet for det fenomenologiske relatert til menneskers stedlige virkeligheter, handler her om at meningsdannelse ikke avgrenses til det sosialt konstruerte, der også natur og bygd miljø er sentralt i ulike individers historier, stedsrelasjoner, meninger og oppfatninger om lokal utvikling. Dette har vært en viktig tilnærming til feltarbeid gjennom samtaler og intervjuer i Vardø.

ANT som analytisk overordnet grep i avhandlingen innebærer en åpenhet for at ulike kunnskapstradisjoner kommer inn i analysene. I figur 12 vises det til et analytisk perspektiv som involverer *overordnede endringskrefter* som handler om å forstå tilblivelser blant annet i møtet mellom aktører i maktposisjon og lokale initiativer, som aktualiserer den post-strukturalistiske tradisjonen. Men som nevnt peker jeg på slike forhold, uten å gå videre med maktanalyser. Videre viser jeg til *stedlig interessefelleskap* som viser til ulike lokale initiativer og aktører i samspill, og som involverer både menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører (samfunnsentreprenører, stedlig engasjement, fuglefjell, kulturhistorisk bebyggelse), og et *utvidet interessefelleskap* (besøkende, kunstnere, forskere og studenter) som involverer et fokus på aktører i et utvidet nettverk. Møtene mellom mange ulike aktører her aktualiserer «affordance», «enactment», og «performance», som analytiske ANT perspektiver, som forklart i siste avsnitt under kapittel 3.5.

Fellesskapende motiv (figur 12) viser til både performative og representasjonelle relasjonelle forhold. Begrepet viser til performative praksiser som settes i scene gjennom at skapes rom for eksperimentering og improvisasjon, med fokus på skapende aktiviteter og prosesser i konkrete stedlige og sosiale kontekster, som involverer relasjoner mellom natur, det bygde miljøet, kroppslige involveringer og menneskers følelser og bevissthet. Gjennom å fokusere på dialog om muligheter, er også fokuset på det representasjonelle – gjennom de historiene som fortelles, og de meningene og oppfatningene som deles i fellesskap.

Aktørnettverk, flettverk og pragmatisme?

Avslutningsvis i dette kapittelet om epistemologi, vil jeg trekke en linje til den pragmatiske tradisjonen, som jeg ikke har fått tid til å fordype meg i, men som har kommet inn mot slutten av arbeidet, og som er interessant å forfølge videre i sammenheng med aktørforståelsen i ANT supplert av flettverksbegrepet i en stedlig kontekst. Dette synes jeg er interessant fordi pragmatismen er sterkt orientert til handling og praksis (som ANT), og er åpen for å trekke inn ulike kunnskapsfelt og verdenssyn, og som benekter at kunnskap kan være absolutt og definitivt (Creswell 2013). Pragmatismen er en tradisjon som vokste frem i Amerika mot slutten av 1800-tallet, med blant annet John Dewey og William James som sentrale personer (Gregory et al. 2009). Tradisjonen ble raskt en populær filosofisk retning, men mistet sin popularitet etter andre verdenskrig da andre retninger vokste frem med fokus på analytiske tilnærminger som vektla fornuft og teknisk presisjon i argumentasjon (ibid: 577). Det er mange forskjellige retninger innenfor pragmatismen, som i dag finnes i ulike felt i humaniora og samfunnsvitenskapen, også på grunn av fremveksten av post-strukturalisme og post-modernitet som pragmatismen deler interessefelt med.

Pragmatismen forsøker å bygge bro mellom den filosofiske idealismen og den filosofiske realismen (Fossland 2012). I en enkel form kan man si at idealismen knytter seg til en humanistisk filosofisk tradisjon som baserer seg på at verden er konstruert gjennom menneskets bevissthet, og at realismen knytter seg til en oppfatning av at det også eksistere en ekstern verden uavhengig av menneskets relasjoner til den den (Gregory et al. 2009). Et viktig grunnlag i pragmatismen er et fokus på handlinger i ulike situasjoner, og en opptatthet av å finne løsninger på problemer. I pragmatismen er det først og fremst et fokus på hva det er som virker i praksis, som er poenget (Creswell 2013). Pragmatismen er ikke forpliktet til en bestemt filosofisk tradisjon eller virkelighet, og tillater å trekke inn ulike retninger og tradisjoner i forskningen. Pragmatismen vektlegger forskerens frihet til å selv velge de retningene som passer best inn i forhold til det enkelte behov og formål, som kan fokusere på både hva og hvordan spørsmål relatert til hvor man vil med forskningen (Creswell 2013). Pragmatikere er enig i at forskning alltid forekommer i sosiale, historiske, og politiske kontekster, som også kan involvere en postmoderne retning som er opptatt av sosial rettferdighet og politiske dimensjoner (Creswell 2013: 11).

4.3 Dybdecase med analytisk generalisering

Eksplorativt casesdesign med analytisk generalisering

For å studere hvordan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling kan bidra til fellesskapsorientert omstilling i lokalsamfunn, har jeg valgt å benytte en forskningsstrategi som tar utgangspunkt i et enkelt lokalsamfunn. Case studiet baserer seg på en kvalitativ og eksplorerende tilnærming til utviklingsprosesser i Vardø, med fokus på handlingsorienterte virksomheter i praksis – det som skjer og utspiller seg gjennom utviklingsprosessene. Dette har særlig vært avgrenset til å følge to utviklingsaktører i relasjon til et stedlig aktørfellesskap og i relasjon til et utvidet aktørperspektiv, innenfor Vardø som sted og Varangerhalvøya som region. Flyvbjerg (2006) mener at det er en misforståelse blant enkelte forskningsmiljøer at man ikke kan generalisere ut fra et enkelt dybde case-studie, der kraften til et eksempel er sterkt undervurdert. Flyvbjerg (2006) mener videre at case-studier som er kontekstspesifikke og som relaterer seg til kunnskap om lokal praksis er like verdifullt og viktig som kontekst uavhengig og teoretisk kunnskap. I dette case-studiet har jeg tatt utgangspunkt i analytisk generalisering som Yin (2014) fremhever, men samtidig med et sterkt fokus på den spesifikke stedlige konteksten som studiet gjennomføres innenfor.

Den utforskende tilnærmingen til casestudiet i denne avhandlingen er inspirert av etnografisk forskning som er typisk innenfor ANT studier (Hess 1997; Duim et al. 2017). Førde (2016) viser også til etnografisk inspirerte studier som krever tilstedeværelse i den spesifikke stedlige konteksten over tid, som velegnet for å utforske stedlige praksiser i møtet mellom reiseliv og lokal utvikling. Å utforske slike møter, handler ikke bare om å representere reiseliv på en ansvarlig måte, men også om å engasjere seg i mulige tilblivelser gjennom forskningen (Duim et al. 2017). Ingold (2013: 2) mener at etnografiske studier skiller seg fra antropologiske studier, ved at etnografiske studier handler mer om å dokumentere og beskrive samfunn og kulturer, der antropologien retter seg mot «to study with people», med potensial til å bidra til reelle transformasjoner i praksis.

Det utforskende casestudiet i denne avhandlingen er inspirert av både det etnografiske og antropologiske. Studiet har først og fremst handlet om å utforske og beskrive møter mellom ulike praksiser og aktører i Vardø som stedlig kontekst, og å forsøke å utvikle generaliserbare funn basert på disse erfaringene i dialog med teori. På den måten dreier casestudiet mer i retning av et etnografisk-inspirert studie enn Ingold sin mer omfattende antropologiske tilnærming. Jeg har likevel latt meg inspirere av Ingold som bidrar med viktige betraktninger inn i en utviklingsorientert kontekst. Jeg har som nevnt tatt utgangspunkt i Yin (2014) og Flyvbjerg (2006) som sier at man kan generalisere ut fra et enkelt case-studie. De analytiske prosessene som har omhandlet identifisering av viktige aktører for å forstå utviklingen i Vardø, generalisering og utvikling av relasjonelle kategorier, forklares nærmere under kapittel 4.7.

Bakgrunn for valg av case

Forskningsprosjektet BIOTOUR har benyttet Trysil, Hardanger og Varangerhalvøya som case-regioner. Med utgangspunkt i min masteroppgave om Varanger (Haraldseid 2016) hvor jeg studerte etableringen av regionalparken «Varanger Arctic Norway», var jeg allerede kjent

med området og hadde etablert kontakt med ulike aktører i regionen. Dette bidro til at jeg valgte å fokusere videre på Varanger, en region som fremtrer med økende reiselivsaktivitet og omstillingsutfordringer på kommune og lokalsamfunnsnivå. Etter erfaringene fra masteroppgaven hadde jeg også et ønske om å gå dypere inn i utviklingsprosesser med avgrensning til et sted, for å komme nærmere praksis. Det har vært en grunnleggende motivasjon å tydeliggjøre sted og lokale utviklingsprosesser i relasjon til naturbasert reiseliv, som et nødvendig grunnlag for å forstå hvilke muligheter for fellesskapsorientert samfunnsomstilling som kan finnes i små lokalsamfunn.

Med økt interesse for stedsutvikling, valgte jeg å fokusere på utviklingsprosesser i Vardø som dybdecasestudie. Her er det Vardø som by som er fokuset, og ikke hele kommunen. Studiet av utviklingsprosesser i Vardø inngår i et samarbeid med andre forskere i arbeidspakke 2 i Biotour. I arbeidspakke 2 har fokuset i Varanger vært på reiseliv og stedsutvikling rettet mot utvalgte steder på sørsiden av Varangerhalvøya langs Varangerfjorden og strekningen fra Varangerbotn i vest til Hamningberg i øst. Vardø utpeker seg her som et tydelig eksempel på et sted som over lengre tid har befunnet seg i omstilling, som en del av en overordnet diskurs bestående av nordlige kystsamfunn i endring, og som er en del av en global diskurs bestående av lokalsamfunn i endring. Vardø er også et sted som utpeker seg som et relevant og tydelig case for å studere omstilling i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, gjennom møter og spenninger mellom hverdagslandskap og opplevelseslandskap.

Vardø som case kan i tråd med Flyvbjerg (2006) karakteriseres som et ekstremt case (extreme case). Det ekstreme caset sier Flyvbjerg (ibid), er godt egnet til å få frem viktige poeng på en dramatisk måte, som er tilfelle med et fokus på utviklingsprosesser i Vardø som case. Vardø kan sies å være et ekstremt case som følge av å befinne seg i en ekstrem situasjon i lys av en sterk sentralisering, nedgang i fiskeri og fraflytning, omfattende forfall i fysisk infrastruktur som følge av tomme hus, og vanskeligheter med å finne nye veier fremover. Vardø har i dag 2081 innbyggere (SSB 2019), som er omtrent halvparten av innbyggertallet fra slutten av 70-tallet. I en forlengelse av dette kan man også si at Vardø preges av en ekstrem historie, med historiene om de trolldomsdømte og bombingene av Vardø under andre verdenskrig som eksempler. Vardø er fremdeles i dag en viktig strategisk utpost for NATO sin overvåking av Russisk aktivitet i nordområdene. I takt med nedgangstidene i Vardø, har klimaendringer i det arktiske landskapet også bidratt med usikkerhet om fremtiden, med nye industrielle posisjoneringkrefter. Som følge av den ekstreme stedlige konteksten, har det vokst frem ulike initiativer i Vardø på tvers av sektorer og faggrenser, som fremstår som nyskapende, kreative, og fellesskapsorienterte utviklingsprosesser, relevant for avhandlingens problemstilling. Vardø er også et lite øysamfunn ut mot det åpne Barentshavet, som gjør at utviklingen på tvers av aktører blir oversiktlig og trer tydelig frem.

Ved første besøk i Vardø under doktorgradsarbeidet, gjorde det sterkt inntrykk å oppleve Vardø i klarværet. Omfanget av forfall av bygningsmiljøet i Vardø, var ukjent for meg i norsk sammenheng. Samtidig ble jeg fascinert av øysamfunnet, med byfjære, midt i havgapet i arktisk klimasone, der hus og gamle fiskeanlegg ligger tett. På skyfrie dager er det sikt til det Russiske fastlandet. For mange besøkende jeg har snakket med er Vardø et sted som

vekker nysgjerrighet og til dels sterke følelser, både knyttet til den arktiske naturen og det bygde miljøet, og stemningen som stedets ulike krefter skaper. Noen lar seg umiddelbart fascinere av det som er annerledes og eksotisk, der andre vektlegger byens synlige utfordringer.

Fra arbeidet med masteroppgaven hadde jeg fått kontakt med Tormod Amundsen i Biotope. Tormod Amundsen og Elin Taranger er to arkitekter som flyttet til Vardø i 2009 for å utvikle fugleturisme i Varangerregionen. Jeg kom også tidlig i kontakt med Svein Harald Holmen i Vardø Restored, som hadde jobbet lenge med ulike verdiskapingsprosjekter i Vardø og Varanger, blant annet med regionalpark, naturarven og kulturarven som verdiskapere. At disse to utviklingsaktørene eksisterte innenfor et stedlig uformelt praksisfellesskap bestående av private aktører som jobbet på tvers av stedsutvikling, fiskeri og reiseliv, var også viktig for at jeg valgte Vardø som case. Dette ga et godt utgangspunkt for å kunne utforske ulike møter mellom reiseliv og stedsutvikling i praksis. Utforsking av relasjoner og mulige samspill mellom reiseliv og sted, har vært en stor motivasjon for meg å bringe inn i Biotour-prosjektet, med perspektiver som aktualiserer det landskapsarkitekturfaglige feltet i samfunnsutvikling.

4.4 Feltarbeid

Oversikt feltarbeid

Det empiriske datamaterialet er samlet inn gjennom flere runder med feltarbeid i Vardø. Dette involverer også deltagelse på et arbeidsverksted på Ekkerøya i Varanger, og to ukers deltagelse i et byggeprosjekt i Teriberka på Kolahalvøya i Russland. Det er også vist til uformelle besøk i Vardø og Varanger, og andre reiser som også har bidratt til å påvirke perspektivene i avhandlingen.

Det er i perioden mars 2017 – mai 2018 foretatt i hovedsak fire turer med feltarbeid:

- Mars 2017, 12 dager: Bli kjent med Vardø som sted, intervjuer i Vardø, deltagelse på fuglefestival.
- Mai 2017, 12 dager: Felles tur til Varanger med Biotour-prosjektets forskere de fire første dagene. Arbeidsverksted på Ekkerøya, fortsettelse med intervjuer i Vardø og deltagelse på folkemøte i Vardø om Nærings- og fiskeridepartementets forslag om endring av leveringsplikten.
- August 2017, 14 dager: Teriberka, deltagelse byggeprosjekt mobilt bibliotek
- November 2017, 6 dager: Deltagelse på Vardø Restored Futures: seminar og ulike workshop med huseiere i Vardø (samarbeid mellom Vardø Restored og forskingsprosjektet Future North i regi av Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo).

Andre turer til Vardø og Varanger:

- Januar 2016, 6 dager i Varanger: Masteroppgave om Varanger.
- Februar 2018, 4 dager i Vardø. Tur med familie og fotograf for å ta bilder.
- Juli 2018, 6 dager i Vardø. Skrivning.
- April 2019, 12 dager. Deltagelse med innlegg i Riksantikvaren og Finnmark fylkeskommunes evaluering av Vardø Restored.

Andre spesielt relevante virksomheter i forbindelse med avhandlingen:

- Oslo 31. mai – 1. juni 2018: Deltagelse forskningsseminar i regi av Design og Arkitektur Norge (DOGA): erfaringer fra levende lokaler prosjektet
- Bordeaux, Frankrike, 28. – 31. august 2018: Deltagelse med innlegg på forskningskonferanse (9th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMV) – Place, Recreation, and local development). Deltagelse gjennom Biotour-prosjektet.
- Aurland 15. – 16. mars 2019: Deltagelse open space dialog, med Aurlandsdalen som tema. («Økologisk Entreprenørskap: korleis kan verdiskaping skje i samspel mellom sosiale, kulturelle og økonomiske verdiar? Utprøving av dialog- og arbeidsmåtar i Aurland).
- Folgefonnhalvøya Hardanger, 6 dager i oktober 2019: Deltagelse som lærer i masterkurset Strategisk landskapsplanlegging, Institutt for landskapsarkitektur, NMBU. Feltarbeid med veiledning av tverrfaglige studentprosjekter på masternivå, med deltakere fra naturbasert reiseliv, landskapsarkitektur, by- og regionplanlegging, og naturforvaltning.

4.5 Metode

Primærkilde

Dybdeintervjuer og uformelle samtaler

Primærkilde

Deltagende observasjon

Sekundære kilder

Digitale kilder (nettsider, sosiale medier), rapporter, dokumenter, planer, stedsspesifikk litteratur

Empirisk grunnlag

Figur 2: Avhandlingens metoder

Introduksjon metodevalg

I det følgende presenteres metodene jeg har benyttet for datainnsamling i feltarbeidet. Som figur 2 viser til, er det i hovedsak benyttet dybdeintervjuer, uformelle samtaler og deltagende observasjon som metoder. I tillegg til dette, har jeg benyttet sekundære kilder for å supplere primærmetodene, for å ytterligere belyse relevante forhold og for å videre følge spor og aktører som har vist seg som relevante og viktige. Å følge aktører har eksempelvis handlet om oppfølgende samtaler med ulike aktører, fordypning i spesifikk litteratur om Vardø og utviklingsprosesser, eller eksempelvis forskingsrapport om fugleturisme på Hornøya.

Først i metodedelen presenteres fremgangsmåten for intervjuer, der jeg også presenterer noe av innholdet fra det brede kvalitative materialet fra intervjuer og samtaler, utover det som jeg har benyttet inn i de ulike artiklene. Dette gjør jeg for å vise til mer av bredden i materialet som også har vært viktig for min forståelse for Vardø som sted. Videre presenterer jeg min tilnærming til deltagende observasjon, for så å vise til ulike handlingsarenaer der jeg har praktisert deltagende observasjon.

Datainnsamlingen i avhandlingen startet med utgangspunkt i et fokus på å utforske møter mellom naturbasert reiseliv og stedsutviklingsprosesser i Vardø med et særlig fokus på Biotope og Vardø Restored. Her var det et første steg i feltarbeidet å gjennomføre intervjuer med folk om deres relasjoner til sted (i tråd med metodikk i landskapsressursanalyse) og om meninger og oppfatninger om pågående utvikling i Vardø. Intervjuene bidro til kunnskap og forståelse for sted og utvikling, som videre bidro til at forskningsfokuset bevegde seg i dialog med litteraturfordypning i retning med den kompleksiteten som viste seg, der kreative prosesser og ANT tydelig ble relevant. Denne bevegelsen ble også tydeligere ettersom jeg deltok i ulike utviklingsprosesser, i samtaler med folk over tid og ved å være til stede i Vardø. Dette gir uttrykk for at avhandlingen har vært en fremvoksende prosess, der stedsforståelse og perspektiver som jeg har ansett som sentrale har utviklet seg gjennom erfaringer i møtet mellom feltarbeidet og litteratur.

Dybdeintervjuer og uformelle samtaler

I Vardø ble det gjennomført til sammen 15 dybdeintervjuer med innbyggere i Vardø, med ulike relasjoner til Vardø som sted og ulike samfunnsroller relatert til pågående stedsutvikling. Målet med dette var å få en forståelse av både felles og individuelle relasjoner til Vardø som sted, folks erfaringer med- og opplevelser av -den utviklingen som Vardø har hatt, og meninger og oppfatninger om pågående stedsutvikling og ønsker for fremtiden. Intervjuene ble bygget opp for å komme i samtaler om enkeltpersoners relasjoner til Vardø som sted, inspirert av stadkjensle intervjuer (Clemetsen & Krogh 2010), og med fokus på samtaler om stedsutvikling (Førde 2016). Intervjuene var særlig i starten av feltarbeidet en god måte å bli kjent med øysamfunnet Vardø, menneskene der og pågående utvikling.

Jeg har ivaretatt kjønnsfordeling og spredning i alder i intervjuene. Av de 15 informantene var 7 kvinner og 8 menn, der alderen varierte fra 30 år til over pensjonistalder. Flere av informantene som var sentrale utviklingsaktører som en del av det stedlige aktørfellesskapet, var mellom 38 – 42 år. Det ble lagt vekt på å snakke med folk med ulike tilhørigheter til- og samfunnsroller i -Vardø. Intervjuene var med reiselivsaktører, stedsutviklere som jobbet med byens kulturarv, huseiere av bygg med kulturhistorisk verdi, fiskere, kommunalt ansatte, havnesesenet, lokale aktivister, kunstnere, kafeiere, og ansatte ved Varanger museum. Flere hadde også mang roller, som for eksempel politiker i tillegg til å drive med reiseliv. Det ble benyttet et strategisk utvalg (ikke-representativt) for å snakke med ulike mennesker som jeg anså som viktige informanter for å kaste lys på avhandlingens tema. Dermed var fokuset og temaet i forskningen avgjørende for hvem jeg valgte å snakke med. Snøballmetoden ble benyttet for å få tak i informanter ettersom jeg pratet med ulike folk og der forståelsen for

Vardø som sted og stedsutviklingen vokste frem. Men, jeg valgte også å tre ut av snøball-metoden der jeg bevisst i noen tilfeller oppsøkte informanter mer tilfeldig, for å unngå å havne i et ensidig mønster med informanter som kun forsterket hverandres perspektiver.

Intervjuene fant sted hjemme hos folk, på kafe, på hotellet, Nordpol kro, kommunehuset, under bilturer, eller på arrangementer. Noen av intervjuene var planlagt på forhånd over telefon eller e-post i forkant av den første runden med feltarbeid. Men de fleste ble til gjennom å være til stedet i Vardø, der muligheter vokste frem i møtet med stedet og innbyggerne. De ulike intervjuene varierte i varighet, fra 45 til 90 minutter. Flere traff jeg også igjen ved ulike anledninger over tid gjennom årene fra 2017-2019, som førte til at enkelte intervjuer, samtaler og forståelser vokste frem over tid. Jeg har også særlig vært i dialog med nøkkelaktører som Svein Harald Holmen i Vardø Restored og Tormod Amundsen i Biotope, også på telefon og e-post utover i forskningsarbeidet.

Intervjuguiden var en åpen til semi-strukturert variant, med fleksibilitet til å tilpasse samtaler i forhold til hvem jeg snakket med, der vektleggingene var ulike i forhold til hva som var særlig interessant å få frem. Intervjuguiden hadde et utgangspunkt i fire hovedpunkter/tema:

Innledende biografi – kort om personlig bakgrunn og rolle
Relasjon til sted – individuelle fortellinger om relasjoner til sted
Stedsutvikling og reiseliv – meninger og oppfatninger om stedsutvikling og reiseliv
Fremtid – ønsker for fremtidig stedsutvikling

Figur 3: Tema for dybdeintervju

En viktig innramming i forkant av intervjuene var at jeg fortalte kort om meg selv, om prosjektet mitt og tematikken, og at formålet med intervjuene var å skaffe et empirisk grunnlagsmateriale til mitt ph.d.-prosjekt innenfor Biotour-prosjektet. Inn under dette fortalte jeg at jeg var interessert i å snakke med ulike folk i samfunnet om deres relasjoner til Vardø som sted og om meninger og oppfatninger av pågående utvikling og ønsker for fremtiden.

I forkant av første runde med feltarbeid, hadde jeg forberedt en rekke underspørsmål som jeg skulle fungere som rettesnor i samtaler. Dette ble for komplisert og ble raskt forkastet, da jeg fikk erfare at de gode samtaler ble til og vokste frem. Ved å stille innledende spørsmål som; *kan du begynne med å fortelle kort om deg selv?* åpnet for individuell biografi. Et oppfølgingsspørsmål for å dreie over mot Vardø var; *kan du fortelle meg om din relasjon til Vardø?* som åpnet for informantenes fortellinger om individuelle relasjoner til Vardø som sted, der de fikk komme til ordet på egne premisser. Samtaler om relasjoner til stedet gled ofte naturlig over i å snakke om nyere stedsutviklingsinitiativer og bidrag til lokal utvikling, både gjennom sine egne prosjekter og andre toneangivende aktører i den stedlige fellesskapsorienterte utviklingen. Der samtaler dro ut i lange fortellinger om stedlige relasjoner, fulgte jeg opp med spørsmål som dreide samtalen i retning stedsutviklingen i Vardø. Den fortellende formen kan ses i relasjon til det som kalles for livshistorieintervjuer

(Fossland 2012), som kan være velegnet til å både få tak på samfunnsmessige endringer og individuelle livsløp. Dette kan ses på som et åpent rom for å fortelle mest mulig fritt. Her hadde jeg på forhånd fått god veiledningshjelp fra min biveileder Erling Krogh. Fokuset på å snakke om stedsutvikling ble en mer aktiv form for dialog, med flere oppfølgingsspørsmål.

Med utgangspunkt i ulike relasjoner til sted og utvikling, fikk jeg ta del i den historiske utviklingen av Vardø, hvordan det var der før, nedgangstiden, og optimismen som hadde vokst frem igjen i løpet av de siste 10-15 årene. Det ble også snakket om ulike aktører i dette bildet som hadde vært viktige. Det var stor individuell variasjon i hvordan folk snakket om ulike sider ved Vardø. Det kom likevel også frem tydelige fellestrekk i stedlige relasjoner og meninger om stedsutviklingen i Vardø. Temaer som det ble snakket om i relasjon til stedsutviklingen, var fiskeri, Vardø Restored, en gatekunstfestival, Biotope, Steilneset, andre festivaler og kommunens rolle i stedsutviklingen. I tillegg kom det også frem meninger om andre posisjoneringer som olje- og gass, militære overvåkningsanlegg, og interesser fra fiskeoppdrettsnæringen.

I tillegg til dybdeintervjuer, har det vært mange uformelle samtaler i feltarbeidet, som har oppstått spontant gjennom å benytte deltagende observasjon som metode, men også gjennom møter som har oppstått tilfeldig i Vardø. Dette har involvert samtaler med ulike personer som har vært involvert i utviklingsprosesser i Vardø, som deltagere på fuglefestivalen Gullfest, Riksantikvaren, forskere og studenter som har vært tilknyttet forskningsprosjektet Future North, kunstneren Pøbel, og andre besøkende til Vardø. De ulike uformelle samtalene har også vært en viktig del av feltarbeidet og for utviklingen av avhandlingens perspektiver over tid. Det har også vært en rekke samtaler med ulike fagpersoner og akademikere om ulike teoretiske perspektiver i avhandlingen, samtaler om fiskeri og reiseliv, om Vardø som sted og andre små lokalsamfunn, som har vært viktige for retningen som avhandlingen har tatt.

Kort om erfaringer og hovedelementer fra intervjuer

Det første som møtte meg i møtet med folk i Vardø, var den sterke tilhørigheten til Vardø som sted, som særlig relaterer seg til kvalitetene ved den arktiske naturen og det levde livet ved havet, med kystfiske, menneskene som bor der, bosetningen som er bygd opp med nærhet til fiskefeltene, og mulighetene for å leve i den mektige arktiske naturen. Mange snakket om det historiske kystfisket, som ga uttrykk for en viktig tilhørighet til det åpne havet, med lange tradisjoner for kystfiske, besøkende fiskere og handelsfarende i nord. Det ble fortalt ulike historier om hvordan det var å vokse opp i tiden før nedgangen på slutten av 70-tallet, der folk var sammen på kaien med et yrende liv, der det var vanlig å få seg jobb i 12-årsalderen. Flere informanter beskrev et internasjonalt miljø, med besøkende fiskere fra mange ulike nasjonaliteter som til ulike tider har gjestet Vardø. Flere snakket også om hvordan Vardø til ulike tider har vært koblet til verden, og om Vardø som et åpent møtested. Det var videre sterkt emosjonelt for flere av de jeg snakket med å fortelle om sine opplevelser av nedgangstidene og 2002-tallet da samfunnet brøt sammen som følge av krise i fiskeriet.

Av de informantene som var fra Vardø, som hadde familie der og som hadde bodd der store deler av sitt liv, ga på ulike måter uttrykk for sine tilhørigheter til byens kulturhistorie, som

en viktig del av sine relasjoner til Vardø som sted. Gjennom å få ta del i ulike historier (personlige og felles) om Vardø, fikk jeg blitt kjent med den stoltheten mange har til sin by. Det ble fortalt ulike historier relatert til det multikulturelle i Varanger, og om pomorhandel og kontakten østover med naboene i Russland, som førte til at Vardø var blitt svært velstående på slutten av 1800-tallet. Det ble blant annet fortalt om Vardø sin befestning på 1300-tallet, trolldomsprosessene på 1600-tallet, og om russernes bombing under 2.verdenskrig som bidro til tyskernes tilbaketrekning. Flere av disse historiene uttrykker også ulike kollektive traumer, som en informant fremhevet.

I møte med folk i Vardø, kom det frem en optimisme i relasjon til Vardø sin utvikling og fremtid, og at det hadde skjedd store endringer fra en utpreget pessimisme i byen i løpet av de siste 10-15 årene, og mange av de jeg snakket med ytret at Vardø var mye bedre rustet nå. Ulike utviklingstrekk og utviklingsprosesser ble nevnt som årsak til den positive utviklingen. Flere trakk frem at det var blitt gjort viktige grep i kommunen relatert til sammenslåinger og utvikling av skole og barnehage, og at kommunen var bedre økonomisk stilt nå enn tidligere. Vardø Restored ble av flere trukket frem som et veldig viktig prosjekt for byens utvikling, gjennom restaurering av hus, kunstneriske samarbeid med gatekunstneren Pøbel og Komafest, og nye utviklingsinitiativer som hadde blitt til gjennom dette arbeidet. Biotope ble også av mange fremhevet som en vellykket satsing, som et godt eksempel på nyskaping i byen, med utgangspunkt i de ressursene som finnes der, og som også har hatt et veldig positivt fellesskapsorientert engasjement. Noen fremhevet Steilneset som et fantastisk monument som de hadde fått, der andre vektla de problematiske prosessene ved Steilneset som en månelanding i Vardø, uten deltagelse og forankring.

Flere andre utviklingsaktører ble nevnt, som Varangerkokken, kystopprøret, og ulike festivaler, som eksempler på aktører og prosjekter innenfor et stedlig fellesskap og samspill, der mye av verdiskapingen skjer på tvers av ulike prosjekter, med felles engasjement for stedet, og stor grad av frivillig innsats, uformelle utviklingsprosesser, spontanitet og kreativitet. Selv om reiseliv ble sett på som en naturlig mulighet for småskala og bærekraftig utvikling (en forsiktig utvikling), var det likevel en klar felles oppfattelse av at det aller viktigste for Vardø sin fremtid er å satse på å utvikle kystfiskeriet, sammen med natur- og kulturbasert reiseliv.

Flere reflekterte over den positive stemningen som hadde vokst frem i Vardø særlig det siste tiåret. Men det kom også frem andre sider ved utviklingen, som viktig for å forstå fremvoksende endringer. Det ene var en dyp frustrasjon over fiskerit utviklingen, som i flere samtaler kom til uttrykk gjennom sterk mistillit til statlig fiskeripolitikk og nasjonale planer for utvikling i nord, som mange trakk frem hadde ført til favorisering av de store private trålerne på bekostning av kystsamfunn over tid. Det kom også frem i mange samtaler, en stor frustrasjon over stadig økende sentralisering, som av flere oppleves som en kontinuerlig utfordring av retten og mulighetene til å bo og leve like ved de rike fiskefeltene.

På tross av at de aller fleste snakket i positive ordelag om kommunens arbeid med opprusting av grunnleggende infrastruktur for barnefamilier relatert til skole og barnehage, kom det også

frem av flere informanter meninger om at det var liten grad av åpenhet og involvering i kommunens beslutningsprosesser. Flere mindre aktører som jobbet med stedsutvikling og reiseliv, trakk også frem at de opplevde svært lite støtte til de lokale initiativene, både moralsk og økonomisk. Her var det tydelige interessekonflikter, der flere informanter fortalte historier om hvordan kommunen var flinke til å involvere seg i store eksterne kommersielle posisjoneringsaktører, som eksempelvis i olje- og gassindustri. I dette store omstillingsbildet, kom det til syne tydelige verdiforskjeller og ulike utviklingssyn og interesser lokalt, relatert til ønsket fremtidig utvikling for Vardø som sted.

Dette overordnede aktørbildet og ulike posisjoneringer over tid, ga uttrykk for betydelig usikkerhet om hva fremtiden vil bringe for befolkningen i Vardø. De akselererende klimaendringene som observeres i det arktiske landskapet er en viktig driver for dette, som har medført betydelig oppmerksomhet mot nord både relatert til nye industrielle krefter og økende militær tilstedeværelse i en spent geopolitisk region. Russland har lenge trappet opp aktivitetene i nord, med store olje- og gassreserver i det nordlige området. Den økte russiske aktiviteten i nord har også ført til økt amerikansk tilstedeværelse i Vardø, gjennom pågående opprustning av NATO sine militære radaranlegg på Vardøya.

Deltagende observasjon

Deltagende observasjon er en metode der forskeren deltar i de prosessene som han/hun studerer, og som tillater at forskeren plasserer seg innenfor konteksten av det som studeres. Erling Krogh (2017) har utviklet begrepet iakttakende medvirkning som en utvidelse av begrepet deltagende observasjon. Her blir observasjon til iakttakende (utvider forskerens tilstedeværelse med alle sanser og kropp) og deltagende blir til medvirkning (forskeren trer aktivt frem i det som studeres). Ifølge Krogh (2017), er det her rom for å omfavne og å synliggjøre ens egen erfaringsbakgrunn i møtet med det man studerer. På den måten bringes forskeren og det man studerer nærmere. I Tim Ingold (2013) sitt perspektiv på deltagende observasjon, handler det om å tre inn i og å relatere seg til innbygges aktive engasjement og de håp, ønsker og drømmer som eksisterer. I relasjon til stedsutvikling kan dette handle om å bli en del av pågående og utforskende utviklingsprosesser i forsøk på å finne mulige veier fremover. Ingold (2013) viser til Miyazaki (2004) sin tilnærming «the method of hope», der håp ikke er et resultat, men en metodisk tilnærming, som kan utøves i prosesser relatert til utvikling av kunnskap. Dette handler om å slippe behovet for å kontrollere det som skjer, og å orientere seg inn mot pågående prosesser som eksisterer i et område.

Ingold (2013) oppmuntrer forskeren til å praktisere en åpen tilnærming til det man møter i feltarbeidet, for å være i stand til å kunne forfølge ulike spor som vokser frem. Dette er også i tråd med et ANT perspektiv til feltarbeid, som innebærer en årvåkenhet til det som skjer i praksis og i øyeblikkene, i tillegg til det å forfølge aktører utover de konkrete utviklingsprosesser (Lien et al. 2012). Jeg benyttet deltagende observasjon som metode for å kunne delta i noen av de prosessene som jeg studerte, og som jeg ble invitert inn i. Dette var særlig relevant for å utforske kreative utviklingsprosesser gjennom konkrete handlingsrom som fuglefestival, arbeidsverksted på Ekkerøya, workshops gjennom samarbeid mellom Vardø Restored og forskningsprosjektet Future North, og deltagelse på byggeprosjekt i

Teriberka. Å praktisere en interesse for Vardø som sted og pågående utvikling, og en åpenhet for det tilblivende, bidro til at jeg ble invitert med i ulike utviklingsprosesser. På den måten fikk jeg tilgang til å studere ulike kreative handlingsrom gjennom deltagelse i ulike aktiviteter relatert til naturbasert reiseliv og stedsutvikling.

Den åpne tilnærmingen til feltarbeidet har også involvert å følge aktører underveis som har ført meg til andre steder enn Vardø som jeg har trukket inn i artiklene, New Chapter-prosjektet som jeg har trukket inn i artikkel 2 og Ekkerøya arbeidsverksted i artikkel 3. Dette er i tråd med ANT tilnærminger som oppmuntrer til å forfølge aktører utover stedet, som bidrag til å kaste lys på praksis som utspiller seg innenfor et område (Latour 2005; Law 2009). Det å forfølge aktører utover tradisjonelle reiselivsaktører og diskurser, har også blitt fremhevet i ANT litteraturen som viktig for å kunne bidra med ny innsikt (Duim et al. 2013).

I møtet med mennesker i Vardø som har invitert meg med i ulike utviklingsprosesser, har jeg vært tydelig på min rolle og hensikten med forskningen for å unngå misforståelser i forhold til mitt bidrag. Jeg har vært tydelig på at målet med min tilstedeværelse har vært å utforske naturbasert reiseliv og stedsutvikling. I prosessene som jeg har blitt invitert inn i, har jeg merket en interesse for å ha meg med som bidragsyter i dialoger og diskusjoner om ulike sider ved Vardø som sted og muligheter for utvikling. På den måten har jeg deltatt aktivt i ulike prosesser med mine meninger, kunnskap og ferdigheter, og slik også bidratt til felles kunnskapsproduksjon i enkelte prosesser. Deltagende prosesser skiller seg her etter mitt syn likevel fra aksjonsforskning, da aksjonsforskning fordrer at kunnskapsprosessene også i stor grad planlegges i samarbeid, noe som ikke har vært tilfelle i denne avhandlingen.

I det følgende synliggjør jeg ulike konkrete handlingsarenaer der jeg har vært til stede og praktisert deltagende observasjon som metode. I tillegg til dette har jeg også i artiklene beskrevet viktige handlingsarenaer som eksempelvis gatekunstfestivalen i 2012, der jeg ikke har vært til stede, men benyttet intervjumaterialet og sekundære kilder i min forståelse. Eksemplene viser handlingsrom for eksperimentering og kreative tilblivelser, der jeg har vært til stede på fuglefestival, arbeidsverksted på Ekkerøya, byggeprosjekt mobilt bibliotek Teriberka, og Vardø Restored Futures. I tillegg til dette synliggjør jeg min tilstedeværelse på et folkemøte i Vardø, som viktig for min stedsforståelse og som en viktig begivenhet knyttet til fremtidens utvikling av Vardø som sted for både lokalsamfunn og besøkende.

De ulike handlingsarenaene beveger seg i forskjellige retninger og bidrar til å belyse ulike forhold knyttet til avhandlingens utforskning av kreative prosesser og fellesskapsorientert verdiskaping i møte mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. De ulike arenaene har bidratt med ulike kunnskapsomfang inn i avhandlingen, men et viktig overordnet fokus i relasjon til avhandlingens problemstilling har vært å identifisere ulike aktører og iaktta møter i de relasjonelle forholdene som bidrar til kreative tilblivelser og fellesskap i de ulike handlingskontekstene. I flere av eksemplene på kreative handlingsrom som jeg viser til her, har jeg også vært aktiv deltager i diskusjoner, og der jeg ved ett tilfelle også har deltatt i praktisk arbeid gjennom byggeprosjektet i Teriberka.

Fuglefestival mars 2017

Figur 4: Fuglefestivalen Gullfest

Siden Biotope etablerte seg i Vardø og Varanger i 2009, har fuglefestivalen Gullfest blitt arrangert som en fast årlig fuglefestival. Gjennom festivalen har Biotope hatt en bevisst satsing rettet mot å bygge kunnskap og engasjement lokalt og regionalt om det rike arktiske fuglelivet. I forbindelse med dette arbeidet har Biotope jobbet med lokale skoleplaner, og deltagende prosesser med skoleklasser og barnehager. I dette arbeidet har de hentet inn kunstnere og fuglekikkere fra det britiske fuglekikkermiljøet, til å bistå i utviklingen og tilpassingen av kreative læringsmetoder i Vardø. Festivalen har vært et møtested for lokalsamfunn og besøkende, med ringmerking av krykkjer, utstilling av malerier og tegninger av fugler, bygging av fuglekasser, guidede turer, workshops og dialogkvelder, med besøkende som viktige medskapere av fuglefestivalen som et nytt møtested i Vardø.

17-19.mars 2017 ble den årlige fuglefestivalen arrangert i Vardø, som jeg deltok på. Biotope hadde invitert ulike bidragsytere fra England, Island, og Russland. Fredagen ble det holdt foredrag og fotoutstilling på Nordpol Kro, og lørdagen var det åpen dag i det nye verksteds- og kontorlokalet til Biotope ved Kaigaten.18. Der var det fuglemerking av krykkjer, matserving med fiskesuppe fra Varangerkokken, kunstutstilling med barnemalerier og tegninger av fugl, og samtaler. På lørdagen var det guidede turer til fuglefjellet og naturreservatet Hornøya, med ti minutters båtavgang fra Vardø havn. På kvelden var det ulike foredrag med engelske og russiske bidrag og samtaler om vern av fugleverdier og utvikling av bærekraftig fuglekikking. Besøkende fra Russland var offentlig ansatte biologer fra et stort verneområde Nord i Russland, der Biotope var involvert i rådgivning om muligheter for utvikling av fugleskjul. Det var også en kunstnerisk workshop ledet av fuglekikkeren, kunstneren og kunsthøgskolelæreren Darren Woodhead, som har vært fast gjest på fuglefestivalene, og som har vært sentral i å bistå Biotope i de kunstneriske utviklingsprosessene med barn.

Ved å delta på fuglefestivalen fikk jeg anledning til å observere møter mellom de ulike aktivitetene, besøkende og lokalsamfunn. Ved å fysisk være til stedet fikk jeg oppleve og erfare gjennom direkte møter hvordan ulike aktører kom sammen i landskapet og jeg fikk

snakket med innbyggere og besøkende om deres opplevelser av festivalen og utviklingen av fuglekikking i regionen. Jeg fikk snakket med innbyggere som hadde vært faste frivillige hvert år siden gullfest startet. En av lærerne som hadde vært involvert i festivalen i flere år, mente at det hadde vært en stor utvikling i kunnskapen blant barn. Før kunne barn kanskje en eller to typer fuglearter, men det var helt annerledes i dag, der barn vokste opp med kunnskap om en rekke arter. Gjennom å delta på fuglefestivalen, ble engasjementet i Vardø og samspillet mellom aktører tydelig, med frivillige fra lokalsamfunnet, Biotope ansatte arkitekter fra ulike land, mat av Varangerkokken, utstilling og foredrag som ble holdt på Nordpol Kro (Nord-Norges eldste Kro).

Arbeidsverksted Ekkerøya, mai 2017

Figur 5: Arbeidsverksted Ekkerøya grendehus

Lørdag 6.mai 2017 kl. 09-16 ble det gjennomført et arbeidsverksted på Ekkerøya grendehus i Varanger, som en del av utprøving og utvikling av dialogbasert metode. Verkstedet ble utviklet og ledet av Morten Clemetsen i arbeidspakke 2 i Biotour i samarbeid med Jorunn Barane som er pedagog og forteller med bakgrunn i den muntlige fortellerkunstradisjonen. Dette verkstedet bygger delvis på erfaringer fra et verksted som ble gjennomført i 2013 i forbindelse med etablering av en regionalpark (Clemetsen et al. 2013). Fokuset på Ekkerøya var rettet mot å skape dialog om felles regionale- og ulike stedlige -kvaliteter og særpreg, og individuelle relasjoner og verdiorienteringer til sted og region, og muligheter for verdiskaping, synergier og samarbeid lokalt og regionalt. Det var 9 deltagere som ble invitert etter snøballmetoden; 3 fra hver av kommunene Nesseby, Vadsø og Vardø. Deltagerne var aktører innenfor stedsutvikling og reiseliv relatert til områdets natur- og kulturarv, som reindriftsnæring, Varanger museum, guiding, formidling, vertskap, landskapsskjøtsel, utdanning, og kunstneriske virksomheter. Deltakerne fikk på forhånd tilsendt et notat hvor formål og opplegg ble presentert.

Verkstedet ble organisert i tre faser; a) en felles deling av historier knyttet til den enkelte sine samfunnsroller og relasjoner til lokalsamfunn og region, b) en drøfting av kjennetegn og særpreg for hver av de tre kommunene, c) og en visjonsdel, som rettet blikket mot nye muligheter for verdiskaping og samarbeid – lokalt og regionalt. Dette åpnet for å utforske mulige synergier mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling i Varanger-regionen, gjennom dialog om folks stedsrelasjoner, både ut fra personlige og samfunnsmessige roller og

virksomheter de representerte. Verkstedet ble ledet av en prosessleder og en pedagog/forteller innen den muntlige fortellerkunsttradisjonen. Hver og en av deltakerne ble tatt imot av forskerne som vertskap, og ledet gjennom prosessen på en tydelig måte. De ulike sesjonene ble innledet med korte fortellinger, som åpnet rommet for å snakke om det relasjonelle feltet i møtet mellom individ og felles virkelighet. De andre forskerne bidro også med personlige historier i løpet av verkstedet. Dette bidro til deling av kunnskap, personlige verdier og engasjement, uten eksponering ut over de grenser som beskytter den enkeltes integritet.

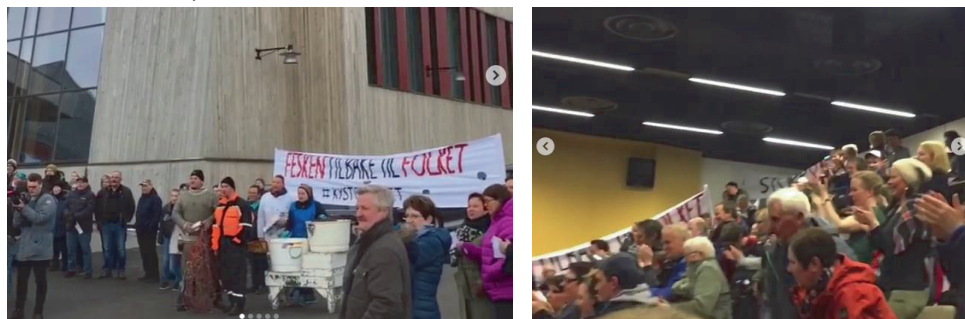
Før verkstedet ble deltakerne bedt om å ta med en gjenstand som betydde noe spesielt for de, og som hadde med det stedet som de kom fra å gjøre (bildet). I verkstedet ble det formidlet historier knyttet til et mer enn 3000 år gammelt garnsøkke, en laksefiskeflue, en flat steinhelle med lav på den ene siden, et par russiske strikkevotter og et reinsdyrhorn. De ulike fortellingene åpnet for nye måter å se, forstå og leve seg inn i Varangerlandskapet, både i tid og rom. Fortellingene synliggjorde individuelle relasjoner, kulturelle fellesskap, og der stedlige egenskaper og forskjeller mellom stedene kom tydelig frem. For deltagerne fra Vardø handlet kulturelle fellesskap mer om forbindelser til det åpne havet og andre fiskerisamfunn og historiske forbindelseslinjer til blant annet Russland og pomorhandel, med utgangspunkt i pågående stedsutviklingsprosjekter i Vardø. På ulike måter kom det også gjennom verkstedet til uttrykk at de ikke-kommersielle møtene mellom folk i landskapet, er en veldig viktig verdi som må tas vare på i samfunnsutviklingen.

I etterkant av arbeidsverkstedet snakket jeg med enkelte av deltakerne. Det ble tydelig at flere mente verkstedet hadde et interessant fokus. En av deltakerne sa at han hadde deltatt på ulike reiselivsworkshops, der fokuset ofte var rettet mot å utvikle produkter ut fra næringsorienterte modeller. Denne personen mente at det burde være mer av slike prosessfokus som dette, som utforsket bredere stedsutvikling og reiseliv.

Etter verkstedet satt vi (forskere som var en del av arbeidspakke 2 i Biotour-prosjektet: Morten Clemetsen, Jorunn Barane, Gro Follo, og meg) oss ned og gikk gjennom erfaringer med utgangspunkt i hverandres opplevelser og notater. Dette brukte vi ca. 1 time på. I etterkant sammenfattet vi et dokument som en oppsummering og refleksjonsnotat fra arbeidsverkstedet, som ble utsendt til alle deltagerne som hadde vært til stede.

Verkstedet bidro inn i min avhandling til å belyse en måte å skape dialog om muligheter og motiver for samspill mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, både for Vardø som sted og Varanger som region. Utviklingsprosessen er et eksempel på en måte å tilrettelegge for flerfaglige og kreative handlingsrom gjennom et fokus på dialog om stedlige relasjoner, stedlige særpreg og stedsutvikling. Gjennom refleksjoner i etterkant har det også blitt tydeligere at dette verkstedet skiller seg fra de mer uformelle og fremvoksende tilblivelsesprosessene jeg har studert i Vardø, men som samtidig bidrar med viktige innspill til behov for utvikling av overordnede motiver for steds- og reiselivsutvikling.

Folkemøte Vardø, mai 2017

Figur 6: Folkemøte i Vardø

En fullsatt kultursal i flerbruks huset i Vardø tok i mot daværende fiskeriminister Per Sandberg, som var på turne i Nord-Norge som talsperson for Nærings- og fiskeridepartementet sitt nye forslag om å fjerne dagens leveringspliktsystem (Regjeringen 2017). Forslaget om å fjerne leveringsplikten handlet om regjeringens intensjon om å skape lønnsomhet, vekst og mer forutsigbarhet for de fiskeriaktørene med større båter, i møtet med tøffere betingelser i markedene. Regjeringen mente også at dette forslaget ville komme til å styrke kystsamfunn i Nord-Norge. Pliktsystemet har handlet om at større fiskebåter har hatt krav til å levere fisk til fiskemottak på landindustrien i nærheten av der fisken har blitt tatt opp. Men over tid har det etablert seg en praksis der dette systemet ikke har blitt opprettholdt. Regjeringen med Per Sandberg som fiskeriminister, mente her at dette var et utdatert system som burde avvikles.

«Sandberg, Sandberg, hører du oss, fisken langs kysten den tilhører oss! Sandberg, Sandberg, hører du oss, folket langs kysten e klar til å slåss!»

Daværende fiskeriminister Per Sandberg ble møtt med egenkomponert sang og kamprop fra lokalsamfunn og regionale støttespillere. Forslaget hadde på forhånd vekket til live 1.mai toget i Vardø by sine gater, for første gang på 15 år, under parolen «*fisken tilhører folket*». Det samme kunne observeres i andre kystsamfunn i nord. Ved å følge Vardø over tid har jeg fått erfare denne dyptfølte frustrasjonen og fortvilelsen i nordlige kystsamfunn, der folk opplever å bli fratrukket sitt livsgrunnlag med lange tradisjoner, som har skjedd gjennom en utvikling over flere tiår. I spissen for mobiliseringen i nord var den aktivistiske Vardøbaserte organisasjonen Kystopprøret, som har samlet folk i fra nord til sør i kampen om kystsamfunns livsgrunnlag og kystfiskernes rettigheter og muligheter til å høste fra havet. Dette er en kamp som aktualiserer § 2 i Havressursloven som sier at «*dei villlevande marine ressursane ligg til fellesskapet i Noreg*», der det er et viktig spørsmål hvilket fellesskap det her er snakk om.

«Vi e opptatt av at pliktan skal overholdes, vi e opptatt av at dem som har svindla og snylta systemet, fiskeridirektoratet, dem som har sagt at vi har opprettholdt forpliktelsan våres, vi e opptatt av at dem skal svi for det, dem skal ikke belønnes med å si at dem her pliktan ska

dåkk slepp fri for, de her pliktan må strammes inn!» (Opprørt tidligere ordfører i Vardø på scenen i kulturhuset under folkemøte).

Stemingen var opphetet under folkemøte. Det var stående applaus og trampeklapp ved flere lokale innlegg. Per Sandberg syntes likevel å ha planen klar for å overbevise befolkningen om at dette forslaget ville gagne kystsamfunn som Vardø. Han trakk frem regjeringens store planer for nordområdene (nordområdesatsingen). Sandberg, med statlig fiskeripolitikk og planer for nordområdene i ryggen, nevnte her flere nye næringer som departementet og regjeringen holdt på å bygge opp, gjennom store satsinger blant annet innenfor fiskeri og oppdrett, og turisme, som han mente ville skape vekst i hele nord. Dette ble møtt med tilrop og piping fra salen.

Etter mye motstand bestemte regjeringen i juni 2017 å trekke tilbake forslaget om å oppheve leveringsplikten. I ettertid har kystopprøret og støttespillere fortsatt arbeidet med å skape dialog om situasjonen som kystsamfunn i nord befinner seg i, der de blant annet har invitert en rekke sentrale partiledere til Vardø. I 2020 kom Riksrevisjonen med en rapport som sterkt kritiserer Norges fiskeripolitikk og den utviklingen som har bidratt til at kystsamfunn hvert år mister fisk, arbeidsplasser, og innbyggere, og der mer og mer av kvotene har endt opp på stadig færre hender og de store fiskebåtene (Riksrevisjonen 2020).

New Chapter, Teriberka, august 2017

Figur 7: New Chapter

Gjennom tilstedeværelse i Vardø ble jeg invitert til å besøke New Chapter, et kunst- og stedsutviklingsprosjekt som har vært et samarbeid mellom Vardø Restored og kunstneren Pøbel. Prosjektet handler om omstillingen som finner sted i nordlige kystsamfunn, den geopolitiske situasjonen som berører den sub-arktiske Barentskyst-regionen, og den historiske behandlingen av marginaliserte kystsamfunn i nord. Prosjektet har handlet om å bygge relasjoner og samarbeid med kulturaktører i det nesten fraflyttede gamle fiskeværter Teriberka på Kolahalvøya, Russland. Selv om Teriberka og Vardø er ulike, deler de også utviklingstrekk som tidligere fiskeri- og handelssentrum, politiske omstruktureringer med nedgangstid, fraflytning, forfall, og med forbindelseslinjer til samisk historie og pomorhistorie. Første del av prosjektet handlet om å bygge et mobilt bibliotek inne i en gammel russisk militærlastebil med gjenbruk av byggematerialer fra ruiner og forfalne

rivningsklare hus og å involvere mange frivillige besøkende i byggingen. Et viktig fokus var å skape lokal deltagelse, og å ta i bruk lokale håndverkstradisjoner. Målet var å skape et stedsspesifikt bibliotek, med litteratur, historier og formidling om omstillingen i nord og om Teriberka og Vardø som steder i dette store regionale landskapet. Formidlingspotensialet er stort lokalt i Teriberka eller i Vardø, og som et mobilt prosjekt knyttet til ulike arenaer for kulturdebatt og dialog om utvikling og omstilling i nordområdene. Prosjektet og prosessene er videre beskrevet i artikkel 2, som et av tre eksempler på kunstneriske virksomheter.

Jeg var til stede i Teriberka under byggingen av biblioteket i 14 dager i august 2017. I dette prosjektet deltok jeg på møter mellom prosjektets deltakere og nøkkelpersoner innenfor kulturlivet i Teriberka, som deler av det deltagende arbeidet med å etablere relasjoner mellom prosjektet og stedet. Her fikk jeg innsikt i prosesser og arbeidet med å skape lokalt engasjement for prosjektet, basert på ideer og metoder som Vardø Restored i samarbeid med kunstneren Pøbel, har jobbet med i Vardø. Jeg deltok i byggingen av biblioteket og bidro med blikkenslagerarbeid, som inngikk i arbeid med bibliotekets ytre fasade. I prosjektet var det mange besøkende fra Vardø som deltok, blant annet fiskere, sentrale personer i kystoppørøret, lærere, offentlig ansatte, ansatte fra Varanger museum etc. Å følge New Chapter-prosjektet som en aktør i relasjon til stedsutviklingen i Vardø, bidro til å tydeliggjøre et kritisk blikk på den omstillingen som skjer i møtet mellom hverdagslandskap, opplevelseslandskap og nye industrielle posisjoneringer i arktiske landskap. Det bidro til innsikt i hvordan kunstneriske og eksperimenterende handlingsrom kan bidra til å skape dialog om steders situasjon og fremtid, gjennom å sterkt involvere seg i menneskers stedsrelasjoner og kulturelle tilhørighet. I etterkant av deltagelsen i Teriberka, utviklet jeg et refleksjonsnotat basert på mine erfaringer fra tilstedeværelsen, som jeg delte med prosjektlederne i New Chapter, der jeg blant annet la vekt på lokal forankring og at det var en viktig del å utvikle videre i prosjektet.

Vardø Restored Futures, november 2017

Figur 8: Vardø Restored Futures

Som en del av samarbeidet mellom Vardø Restored og forskningsprosjektet Future North i regi av Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO), ble det fra 22-25 november arrangert seminar og workshops for å dele erfaringer fra arbeid med stedsutvikling, nyskaping og lokale initiativ. Seminaret involverte deltagere fra de to aktørene, og en rekke andre frivillige

i lokalsamfunnet som representanter fra kystopprøret, sjømatnæringen, kommunalt ansatte, ordføreren etc. Seminaret med tittelen «Vardø Restored Futures», handlet om behovet for å tenke nytt om et stort og vanskelig tema; om hvordan skape en ny fremtid på et sted som trues av avfolkning. En stor utfordring har vært forfatningen av bygningene. Men ettersom flere av dem har gjennomgått omfattende restaurering og fokuset flyttes over på det innvendige, er det store utfordringer knyttet til de reelle mulighetene for å starte opp nye virksomheter.

Seminaret var rettet mot utvalgte hus og huseieres ulike prosjekter, relatert til utforskning, eksperimentering og dialog om muligheter for fremtidsorientert utvikling. Noen av prosjektene som var involvert var Grand Hotel, Nordpol Kro, Østre og Vestre molokrok, og O.M Nilsen Bakeri. Felles for disse byggene og fokuset på utvikling er at de representerer kulturelle verdier og ressurser for utviklingen av Vardø som sted i møtet mellom byens kulturhistorie, fiskeri, og besøksutvikling. Seminardagene involverte ulike befaringer, dialogbaserte og deltagende prosesser, lavvomøter og workshops. Det ble gjennom seminaret servert måltider med forskjellig fisk- og sjømatretter av Varangerkokken.

Grand Hotel ble oppført i 1914 som hotell for handelsfarende nordmenn og russere under pomortiden. Eierne av bygget har gjennomført omfattende restaurering de siste 12 årene. Her ble det gjennomført omvisning og ulike foredrag om erfaringer fra ulike prosjekter i Vardø Restored. Det ble gjennomført et kreativt verksted med fokus på hva trenger Vardø og kan Grand tilby det? Her ble det gjennomført en workshop i regi av AHO, med idekartlegging og mulighetsorienteringer, med kunstneriske prosesser for å åpne opp mulighetsrommet, med fokus på blant annet bevegelse i regi av en koreograf og danser. Under seminaret ble det holdt innlegg om muligheter for Grand Hotell og Vardø Restored, basert på inspirasjon fra steder som Træna og Fogo Island, med erfaringer knyttet til stedsutvikling og reiseliv der.

Nordpol Kro er Nord-Norges eldste kro, og ble bygget under pomortiden på slutten av 1800-tallet som et serverings- og overnattingssted, og er fremdeles et av de viktigste møtestedene for byens befolkning og besøkende. Hovedbygget skal være reist av «russetømmer» fra Arkhangelsk i Russland. Flere ulike aktører samarbeider med Nordpol Kro, og Vardø Restored har samarbeidet med eierne om ulike arrangementer, som fortellerfestivalen Tenning i samarbeid med kystopprøret i februar 2018. Under seminaret ble det gjennomført debattkvelder på kulturscenen på Nordpol Kro om fremtidsmuligheter for Vardø.

O.M Nilsens Bakeri ble oppført i 1862 som et bakeri, i en tid der det var 12 bakerier i Vardø som følge av pomorhandelen med Russland, og har gjennomgått restaureringsarbeid. Eier av bygget flyttet på et tidspunkt tilbake til Vardø fra Lillehammer og fast jobb innen reiseliv, for å ta del i utviklingen gjennom Vardø Restored, der målet har vært å jobbe mot å gjenåpne bakeriet som en møteplass. Det har også vært planlagt et kunstprosjekt som en del av revitalisering av bakeriet. Under seminaret ble det arrangert omvisning og presentasjoner av erfaringer og ideer for videreutvikling.

Østre molokrok som ligger ved hjertet av den gamle fiskerihavnen i Vardø, ble oppført i etterkrigstiden som fiskerisamvirke med fiskemottak og bu-anlegg med leiligheter og pakkhus. Anlegget eies i dag av lokale fiskere og ressurspersoner som arbeider med utvikling av anleggets potensial og forbedring av fasiliteter for fiskere. Det ble gjennomført omvisning og debatter i anlegget under seminaret.

Gjennom deltagelsen på dette seminaret fikk jeg innsikt i utforskende og eksperimenterende handlingsrom gjennom Vardø Restored. Min rolle som besøkende forsker var å delta fritt i utviklingsprosessene, der jeg bidro med innspill og kommentarer i åpne diskusjoner. Her praktiserte jeg en åpen tilnærming i feltarbeidet, med en utforskende tilnærming til møter og koblinger mellom reiseliv og stedsutvikling. På den måten var jeg gjennom seminaret, aktivt deltagende både i lys av mine faglige vurderinger og refleksjoner, men også med utgangspunkt i min utvidede erfaringsbakgrunn der det var naturlig. Møtene med ulike huseiere ga innsikt i håp, ønsker og drømmer som ulike huseiere har for sine egne virksomheter i byen, som involverte ulike ideer for både stedsutvikling og reiseliv. Disse prosessene ga forståelse for involverte aktører utover de lokale, som studenter, forskere, dialogprosesser, kunstneriske virkemidler, design av potensielle fremtidsmuligheter etc.

En stor utfordring knyttet til utviklingen av ulike prosjekter for huseiere av bygg med kulturhistoriske verdi, var ulike utfordringer relatert til å skape bevegelse fra ideplanet til realiseringer. Her erfarte jeg særlig at det gjaldt utfordringer knyttet til hvordan ulike prosjekter kunne finansieres, og hvordan skape utviklingsmodeller basert på lokalt eierskap og forutsigbarhet. Enkelte huseiere trakk frem at det var vanskeligere å få til finansiering i områder som Vardø, som lenge har vært preget av nedgang og dårlig omdømme. Slike spørsmål avhenger også av hvilke næringer det satses på fremover i Vardø på et mer overordnet nivå, og hvordan dette gjøres, som har vist seg å være en utfordring som også bidrar til usikkerhet om hva fremtiden vil bringe.

Sekundære kilder

I tillegg til intervjuer og deltagende observasjon som metoder, har det blitt trukket inn en rekke ulike sekundære kilder som har blitt benyttet for å supplere tema og ulike forhold som har kommet frem som viktige og interessante i møtet med folk og med Vardø på ulike arenaer. I tråd med ANT og det å forfølge aktører, har dette også handlet om å benytte ulike oppfølgende kilder for å kaste ytterligere lys på ulike aktører og relevante forhold. Det har blitt benyttet sekundære kilder for å supplere primærkildene som eksempelvis hjemmesider, sosiale medier som Facebook og Tripadvisor, filmer, rapporter, dokumenter, planer, artikler, fotografier, og stedsspesifikk litteratur.

Tripadvisor benyttet jeg til å gjøre en liten analyse av besøkendes meninger om Steilneset minnesmerke i Vardø, som var relevant i artikkel 3. Analysen viste at Steilneset ligger på topp som nr.1 av ting å gjøre i Vardø, i sammenheng med andre attraksjoner som Vardøhus festning, Hamningberg, Partisanmuseet i Kiberg, Hornøya etc. Steilneset har også fått klart flest kommentarer av de attraksjonene som er omtalt på Tripadvisor. Analysen sier ikke så

mye mer enn dette, men bidrar til et bilde på Steilneset som en tydelig populær attraksjon for folk som besøker Vardø og Varanger.

4.6 Behandling og bearbeiding av empiri

Innmelding til NSD

Forskningsprosjektet ble innmeldt til NSD i 2016 med prosjektnummer 52168. Her ble det stilt krav til at lagring av datamaterialet ble gjort på interne servere for datalagring. Dette har jeg etterfulgt der data ble lagret på NMBU sine interne servere. All data har blitt slettet i løpet av desember 2019, for å etterfølge kravet om anonymisering av datamaterialet innen 2020.

Lydopptak under intervju

Det ble lagt vekt på informert samtykke relatert til lydopptak. De fleste dybdeintervjuene ble tatt opp med en Zoom H4N lydopptaker, der jeg på forhånd av hvert intervju spurte om det var greit at jeg tok lydopptak av samtalen. Jeg forklarte at lydopptakene kun skulle benyttes av meg, for å kunne gå tilbake til sentrale poeng i samtalen. Jeg forklarte også at lydfilene ville bli slettet etter doktorgradsarbeidet var ferdig. Ingen av informantene motsatte seg dette, der samtlige ga tillatelse. Lydfilene ble slettet i tråd med anonymisering av datamaterialet.

Feltnotater og forskningsdagbok

Underveis i feltarbeidet og deltagende observasjon har jeg benyttet en liten 'journalistblokk' som redskap for å notere ned umiddelbare inntrykk og viktige hendelser/aktiviteter. Feltpblokken har blitt benyttet til og fra, der det har passet seg. Her har jeg benyttet en skrivemetode inspirert av May Britt Postholm (2005) sin tilnærming til feltnotater, der hver side i 'feltpblokken' ble delt i to med en vertikal strek. Venstre side ble benyttet til å skrive ned de direkte møtene med det som skjer og settingen rundt det som skjer, der jeg har notert ned umiddelbare beskrivelser av situasjonen og det som utspiller seg i praksis. Den høyre siden ble benyttet til å skrive ned mine umiddelbare refleksjoner over det som har skjedd og utspilte seg. Jeg har i tillegg til dette tatt bilder av Vardø og ulike prosesser som jeg har vært med på.

Underveis i feltarbeidet har jeg også skrevet feltnotater i en feltdagbok. Feltdagboken har blitt benyttet under feltarbeidet, der jeg på kveldene har satt meg ned 30 minutter for å skrive ned mine tanker og erfaringer fra dagen. Denne skrivemetoden har også blitt benyttet i dagene i etterkant av feltarbeidet, når jeg har kommet tilbake til kontoret og fått noen dagers avstand til felt. På den måten har jeg også utviklet mine samlede erfaringer og inntrykk fra intervjuene, samtalene og den deltagende observasjonen.

Transkribering og etterarbeid

Etter feltarbeidet ble lydopptakene fra intervjuene hørt gjennom og transkribert. Her ble det lagt vekt på å transkribere mye, men en del ble også utelatt som ble ansett å være av mindre betydning for avhandlingens tematikk og problemstilling. Etter transkriberingen ble datamaterialet skrevet ut, bearbeidet og lest gjennom flere ganger. Dette var svært tidkrevende, men jeg anså det som viktig å kjenne datamaterialet godt i inngangen til videre bearbeiding og analytisk arbeid. Dette var viktig i og med at jeg har jobbet ganske åpent

gjennom feltarbeidet, der fokusområder og ulike tema har vokst frem og utviklet seg utover i prosessen. Det transkriberte materialet fra intervjuene ble videre benyttet som en del av grunnlaget for å skrive frem det empiriske materialet i artiklene, sammen med erfaringer fra deltagende observasjon, og benyttelse av supplerende sekundære kilder.

4.7 Analytisk prosess: aktørperspektiv, generalisering og presentasjon av empiri

I avhandlingen har de analytiske prosessene vokst frem over tid gjennom erfaringer jeg har gjort meg i feltarbeidet, bearbeiding av det empiriske materialet, litteraturstudier, deltagelse på seminarer og kurs, og samtaler med veiledere. Gjennom å bli kjent med ANT-feltet, har jeg i feltarbeidet vært opptatt av å identifisere og å følge ulike aktører som har fremstått som sentrale for å forstå kreative tilblivelser og fellesskapsorientert verdiskaping i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Jeg har også vært opptatt av generalisering, for å komme frem til kunnskap som også kan gjelde i andre kontekster.

I de analytiske prosessene har jeg med utgangspunkt i aktørperspektivet lagt vekt på å identifisere og forstå aktører med fokus på handlinger som fordeler agens (de som bidrar til å få noe til å skje) utover i et større nettverk av aktører. Dette relaterer seg til prinsippet for symmetri (Law 2009; Duim et al. 2017). Aktørperspektivet har bidratt til at jeg har kunnet flytte og bevege blikket rundt mellom aktører på ulike nivåer, for å kunne forstå kompleksiteten i kreative prosesser i møte mellom naturbasert reiseliv, lokal utvikling og sted. Ingold sitt perspektiv har en sterk orientering til individuelle relasjonelle handlinger i landskap, som har bidratt til en bevissthet mot å «zoome inn» på kreative tilblivelser i kontinuerlig bevegelse i landskapet gjennom enkeltindividets prosjekter. Fettverksbegrepet bidrar til et aktivt handlende fokus som kobler studiet tydelig til de fysiske egenskapene og sansbare forholdene ved Vardø som sted og menneskene som bor der (Ingold 2011; Duim et al 2017). Her er de relasjonelle bevegelsene gjennom individuell improvisasjon viktig, fremfor planlagte handlinger.

I avhandlingen har jeg fokusert på å utvikle generaliserbar kunnskap med utgangspunkt i erfaringene fra Vardø og relevant litteratur. Prosessen med å komme frem til overførbar kunnskap som relaterer seg til å kunne forstå og tilrettelegge for kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, har vært både induktivt og deduktivt drevet. I starten av feltarbeidet var forskningsarbeidet mer induktivt drevet, som ga næring til mine valg relatert til hvilken litteratur som var relevant for å belyse utviklingen. Gjennom at jeg har beveget meg mellom utvikling av problemstilling, litteratur og empiriske undersøkelser over tid, har jeg kommet frem til generaliserbare kategorier som kan være gyldige i andre stedlige kontekster, som Nadim (2015) kaller for moderat analytisk generalisering. Her benytter jeg begrepet *relasjonelle kategorier* for å tydeliggjøre at det dreier seg om kategorier som omfatter relasjonelle forhold i tråd med ANT og flettverk. Generalisering handler om i hvilken grad noe som gjelder på ett sted til en bestemt tid, også vil kunne gjelde andre steder til andre tider. Generalisering handler om et fokus på utvikling av generelle og overordnede kategorier med overførbarhet (ibid). Det overførbare kan ses på som åpne forslag til videre empiriske undersøkelser og praksisrelatert virksomhet (ibid). Jeg har utviklet kategoriene gjennom en analytisk prosess som har foregått med en åpen og utforskende tilnærming over

tid, der kunnskap har vokst frem i møtet mellom feltarbeidet, litteratur, og bearbeiding av datamaterialet, og gjennom diskusjoner med veiledere.

Tilnærmingen til forskning i denne avhandlingen står i relasjon til en tradisjon som mener at forskning ikke er objektiv, og at all forskning på ulike måter er performativt i kraft av forskerens syn på verden og valg av metoder (Førde 2016; Law 2004). Dette påvirker også naturligvis de analytiske prosessene som utvikles over tid gjennom prosesser inne i hodet til forskeren over tid. Med dette vil jeg også fremheve at det er jeg som forsker som konstruerer frem ulike historier fra praksis, som innebærer vektlegging av noe og utelatelse av andre forhold fra det brede empiriske materialet. Det vil si at det er jeg som velger hva som fremheves fra det empiriske materialet for å belyse avhandlingens tema og problemstilling på best mulig måte, ut fra min forståelse i møte med verden og hva som har vært viktig å synliggjøre. Samtidig har det vært viktig i analysearbeidet å forholde meg kritisk til det empiriske materialet, der dialog mellom empiri og litteratur har fått komme til syne.

Artikkel 1 – analytisk prosess og presentasjon av tematiske historier

Den analytiske prosessen relatert til artikkel 1 har handlet om å identifisere og å forstå ulike aktører som kommer sammen og bidrar til sosial kreativitet gjennom ulike aktiviteter relatert til de to utviklingsaktørene Vardø Restored og Biotope. Målet med dette var å bidra kunnskap om hvordan naturbasert reiseliv i møtet med stedsutvikling skjer og vokser frem, utover produktorienterte og aktivitetsfokuserte analyser på turisme (Richards 2011, Duim et al. 2017). her har jeg forsøkt å synliggjøre *mer-enn-turisme-aktører og sammensatte møter mellom ulike aktører*. Analysen har også bestått i generalisering gjennom utvikling av relasjonelle kategorier, som synliggjøres i kapittel 5.1 og figur x.

Law (2009) oppmuntrer til å fortelle ulike empiriske historier om hvordan ansamlinger av aktører vokser frem og blir til, gjennom komplekse relasjonelle forhold, som også kan være til dels motstridende. Inspirert av Law (ibid) har jeg i artikkel 1 presentert empirisk baserte tematiske historier for å synliggjøre hvordan naturbasert reiseliv vokser frem i relasjon til mange ulike lokale praksiser. De tematiske historiene involverer ulike aktører som jeg har identifisert som viktige for kreative tilblivelser i Vardø, på tvers av naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Forståelsen for ulike tema og aktører som var viktige, utviklet seg utover i feltarbeidet. I artikkelen synliggjorde jeg to ulike aktører for å fremheve betydningen av rollen som samfunnsentreprenører kan ha i lokalsamfunn. I relasjon til de to tematiske historiene og individuelle livslinjene, kommer det frem en rekke relasjoner til andre aktører, både relatert til et stedlig fellesskapsengasjement og i et utvidet aktørnettverk og interessefellesskap. I tillegg fremsto overordnede strukturer og endringskrefter som nedgang i fiskeri, sentralisering, klimaendringer, og nye industrielle posisjoneringer, som viktig å få frem for å forstå kreative tilblivelser gjennom de lokale initiativene.

I beskrivelsene av ulike tematiske historier, ble det brede empiriske materialet benyttet med intervjuer og deltagende observasjon. Det er også trukket inn ulike sekundære kilder, både for å belyse aktører relatert til de ulike tematiske historiene og i den større utvidede stedlige konteksten. Det er benyttet forstudier relatert til fugleturisme i Varanger, forstudie om

kulturarv og utvikling i Vardø, evalueringsrapport av Vardø Restored, rapporter fra verdiskapingsprogrammer innenfor naturarv og kulturarv, planer for nordområdene, naturvitenskapelige rapporter fra Hornøya-studier av turismens effekter på fugl, nettsider og sosiale mediekkanaler, og litteratur om Vardø som sted, etc.

I artikkel 1 var som nevnt også generalisering viktig, der jeg bevegde meg fra den lokale stedsspesifikke kunnskapen mot utvikling av relasjonelle kategorier. Her har jeg benyttet en form for moderat analytisk generalisering med fokus på å utvikle generelle relasjonelle kategorier med overførbarhet til å forstå forholdet mellom stedsutvikling og sosial kreativitet i andre stedlige kontekster (Nadim 2015). Figur x innledningsvis i kapittel 5.1 uttrykker sammenhengen mellom det stedlige aktørbildet og de generaliserbare kategoriene som jeg har utviklet.

Artikkel 2 – analytisk prosess og presentasjon av eksempler på kunstneriske virksomheter

Fokuset for artikkel 2 vokste frem gjennom arbeidet med artikkel 1, der rollen som kunstneriske virksomheter og handlingsrom i stedsutvikling kan spille, fremstod som særlig interessant for videre utforskning. Her benyttet jeg tre ulike eksempler for å synliggjøre noen forskjeller i hvordan kunstnerisk virksomhet kan bidra inn i stedsutvikling og utvidede kreative prosesser med verdi for lokalsamfunn og besøkende. De tre ulike eksemplene Steilneset minnesmerke, gatekunstfestivalen Komafest, og New Chapter, har jeg beskrevet i artikkel 2. De tre eksemplene kan også anses som tre ulike aktører relatert til utforskningen av temaet kreative prosesser i møtet mellom reiseliv og stedsutvikling, relatert til Vardø som case. Det analytiske perspektivet rettet mot de tre eksemplene som på ulike måter berører kulturarv, vektlegger et fokus på eksperimentering i relasjon til håp, og hvordan kunstneriske virksomheter i ulik grad kommer i kontakt med nåtidens situasjon og utfordringer i lokalsamfunn som befinner seg i et landskap med raske endringer.

De tre ulike kunstneriske eksemplene relaterer seg til ulike datainnsamlingsmetoder og analytiske prosesser. For å belyse Steilneset ble det benyttet empiri fra intervjuene, der det kom frem mange ulike meninger om monument og prosessene som var involvert i utviklingen og byggingen av prosjektet. Det ble også gjort flere besøk til monumentet, og jeg gjorde en enkel analyse av besøkendes oppfatninger av Steilneset på Tripadvisor, for å få vite noe om hva besøkende mente om monumentet. I tillegg benyttet jeg et utvalg artikler og litteratur om Steilneset som sekundære kilder. For å belyse gatekunstfestivalen har jeg benyttet empiri fra intervjumaterialet der det kom tydelig frem hvordan kunsten har bidratt til kreative tilblivelser, håp og engasjement. Her benyttet jeg også et utvalg artikler, litteratur, og digitale kilder som sekundærlitteratur. I det siste eksempelet med byggingen av lastebilbiblioteket, brukte jeg erfaringer fra deltagende observasjon, og et utvalg artikler og digitale kanaler som sekundære kilder. Analysen som bevegde seg mellom eksemplene og litteratur over tid, bidro til forståelse for ulike kunstneriske bidrag i stedsutvikling, og til utvidede kreative prosesser gjennom eksperimenterende handlingsrom i relasjon til håp og stedets situasjon og utfordringer.

Artikkel 3 –analytisk prosess og utvikling av fellesskapende motiv

I denne artikkelen utvikles konseptet fellesskapende motiv som bidrag til å integrere naturbasert reiseliv i stedsutvikling. Den analytiske prosessen har bestått av dialog mellom deltagere i arbeidspakke 2 i BIOTOUR over tid, og særlig mellom meg og andreforfatter i artikkelen (min veileder), med utgangspunkt i erfaringene fra feltarbeidet og gjennomgang av aktuell litteratur, i tillegg til erfaringene fra utvikling av artikkel 1 og 2. Utviklingen av begrepet «fellesskapende motiv» og innholdet i dette, har også skjedd i samspill med etableringen av en prinsipiell og strukturell modell for fellesskapsorientert verdiskaping og omstilling i lokalsamfunn. Denne strukturelle modellen ligger også til grunn for utviklingen av landskapsressursanalyse som metode. I lys av dette representerer den en måte å tenke på som er utprøvd i ulike stedlige sammenhenger. Integreringen av «fellesskapende motiv» i modellens rammeverk, er et bidrag til utvikling av landskapsressurstenkningen.

I utviklingen av fellesskapende motiv som drivkraft i kreative prosesser, er det foretatt en generalisering. Generaliseringen i denne artikkelen handler om hvordan utvikling av fellesskapende motiv som konsept kan bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling som del av samfunnsomstilling i lokalsamfunn. Generaliseringen er her rettet mot å gi fellesskapende motiv innhold gjennom tre relasjonelle underkategorier, som en form for moderat analytisk generalisering om kjennetegn ved relasjonelle prosesser (Nadim 2015). Disse kjennetegnene kan ses på som generelle kategorier, som åpne forslag til videre empiriske undersøkelser, og praksisrelatert virksomhet. De tre relasjonelle underkategoriene til fellesskapende motiv er også videreutviklet i den sammenstillende delen av avhandlingen.

4.8 Avsluttende refleksjoner

Å følge Vardø over tid

I den tiden jeg har fulgt med på utviklingen i Vardø både gjennom å være til stede i Vardø og fra avstand, har det skjedd mye siden starten av mitt prosjekt. Gjennom egne refleksjoner og i samtaler med aktører i Vardø, har det vokst frem en forståelse av at lokalsamfunnsutvikling som drives frem av samfunnsentreprenører og ildsjeler kan spille en viktig rolle for stedlig engasjement og fellesskap. Vardø Restored og Biotope som har vært utgangspunkt for casestudiet i avhandlingen, har på ulike måter bidratt til den optimismen som vokste frem det siste tiåret i Vardø. Utviklingen bidro til optimisme ved å åpne for næringsmuligheter og fellesskapsorienterte løsninger, økt bevissthet om stedlige kvaliteter, stolthet og engasjement for stedet, og styrket sosiale og kulturelle dynamikker og mangfold i bylivet. En informant som drev med reiseliv og fiskeri i Vardø, uttrykte at Vardø som sted var mye bedre rustet nå enn før til å starte med nye stedsutviklingsprosjekter, gjennom erfaringene fra Vardø Restored og Biotope. Dette hadde vært viktig mente informanten, fordi Vardø kun hadde hatt erfaring med en stor industri som fiskeriet.

I tillegg til restaurering av bygg, bygging av fugleskjul og gapahuker og de kreativt orienterte utviklingsprosessene i Vardø, har det også pågått en politisk mobilisering over tid, der flere av aktørene som har vært viktige i avhandlingen har organisert seg i Miljøpartiet De Grønne (MDG), blant annet Svein Harald Holmen, Tormod Amundsen, Varangerkokken etc. Mobilisering i forkant av kommunevalget i 2019 i Vardø der MDG gikk inn i valgkampen

med et tydelig nei til fiskeoppdrettsnæring og en tydelig stemme for utvikling av fiskeri og reiseliv, førte til at MDG vant valget med innføring av landets første MDG-ordfører.

Samtidig er det også viktig å adressere skjørheten i den type utvikling med små aktører på små steder, som er sårbart for små endringer. I intervjuer og samtaler kom det tydelig frem en bekymring blant folk i Vardø for å miste sentrale drivkrefter som Holmen i Vardø Restored. Som følge av en rekke omstendigheter befinner Vardø Restored seg i dag i en omstillingsprosess. En viktig årsak til omstillingen er at verdiskapingsprogrammet til Riksantikvaren som Vardø Restored var en del av var avsluttet, der det også hadde vokst frem uenigheter mellom Vardø Restored og Riksantikvaren. Det eksisterte også spenninger mellom Vardø Restored og Vardø kommune, med svak kobling mellom formell planlegging og det kreative og uformelle. I tillegg bidro kunstprosjektet i Teriberka til at det ble vanskelig for Varanger museum og videreføre Vardø Restored som et museumsprosjekt. Teriberka-prosjektet krevde mye tid og ressurser, som førte til mindre tid til lokale prosjekter i Vardø. Vardø Restored startet opp som et eget foretak i 2019 bestående av Holmen og landskapsarkitekt Brona Keenan, med et tydeligere fokus rettet inn mot fiskeriet, og med en uavklart situasjon rundt veien videre.

I mai 2019 kom det frem at Biotope av ulike praktiske og private årsaker hadde bestemt seg for å omstrukturere sin virksomhet. Blant annet som følge av en økt internasjonalisert virksomhet med nyåpnet avdeling i England og prosjekter i en rekke ulike land, ble det gjennom mye reisevirksomhet upraktisk med hovedkontor i Vardø, der Biotope i dag har sitt hovedkontor i København. Det har likevel ikke vært snakk om å trekke seg ut av Vardø. Under koronapandemien hadde Tormod Amundsen (daglige leder og grunnlegger) flere digitale direktesendinger om fuglefjellet Hornøya, koblet til Swarovski-kikkerter fra Hasselneset på Vardøya. Dette var digital guiding med sendinger opp mot 27.000 visninger på Facebook. Byggeprosesser for «viewpoint Domen» (fjell ved Bussesundet i Vardø, 164 moh.) startet opp i mai, i samarbeid mellom Finnmark entreprenør og med nasjonale turistveier som oppdragsgiver. Det bygges et åpent skjul med le for vær og vind, og med utsikt over Barentshavet og Vardøya. Sammen med to lokale innbyggere, startet Tormod Amundsen i juni 2020 opp et nytt reiselivsselskap i Vardø under navnet Amundsen Explorer.

Ved å følge Vardø over tid, både gjennom å være til stede i Vardø og fra avstand, har jeg opplevd lokale initiativers kamp for å få være med å bestemme utviklingen av det stedet som verdsettes for de kvalitetene som finnes akkurat der. Denne kampen som kan forstås gjennom både et stedlig fellesskap og samspill mellom ulike aktører, og utvidede interessefellesskap, eksisterer i møter og spenninger med store endringskrefter og eksterne industriinteressers ønsker for stedsutvikling. Det er også innenfor de lokale initiativene at naturbasert reiseliv kan spille en viktig rolle i stedsutvikling i samspill med andre lokale krefter og praksiser. Gjennom de endringene jeg har observert ved å følge utviklingen i Vardø over tid, har det vokst frem en forståelse for viktigheten av å finne frem til fruktbare samspill mellom kreative og uformelle utviklingsprosesser og mer formelle forankringsformer i samfunnsutviklingen og -planleggingen.

Metodiske refleksjoner

Når jeg ser tilbake på valg av metoder, har intervjuer og deltagende observasjon vært metoder som har gjort at jeg har kunnet komme nær de kreative prosessene som har vokst frem over tid og som har pågått og som jeg har vært til stede i. Dette har vært en læringsprosess der erfaringer har vokst frem i møtet med utførte intervjuer og praktisering av deltagende observasjon. Som kritiske refleksjoner til metodedelen vil jeg fremheve at jeg kanskje kunne ha utført noe færre dybdeintervjuer enn det jeg gjorde, da jeg ikke har fått utnyttet det fulle potensialet i datamaterialets bredde. Likevel har jeg gjennom å praktisere en åpen og utforskende tilnærming i metodene og feltarbeidet, fått bred forståelse for ulike relasjonelle forhold som kommer sammen og bidrar til kreative prosesser og som kan forstås gjennom møter mellom mange ulike aktører. Den åpne og brede utforskningen der ny forståelse for praksis og relevant litteratur for å beskrive praksis har vokst frem, har også gjort det utfordrende å gå tilstrekkelig i dybden i ulike forhold. Denne læringsprosessen har likevel gjort meg mer bevisst på at tilstedeværelse med et åpent sinn for ulike relasjonelle forhold i en stedlig kontekst, er viktig for å forstå og fange opp relasjonell kompleksitet i lokale møter mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling.

Etiske refleksjoner og kritiske egenverdinger

I avhandlingen har jeg vektlagt informert samtykke (Kvale & Brinkmann 2015: 104). Dette innebar at jeg på forhånd av intervjuene opplyste om formålet med intervjuene både i forhold til Biotour-prosjektet og min avhandling. Jeg informerte om anonymisering av materialet, og at lydopptakene ville bli slettet etter endt prosjekt. Når det gjelder spørsmål om konfidensialitet, ga personene som er gjengitt med navn i artikkel 1 og i kappen tillatelse til bruk av fullt navn. De fikk ved flere anledninger mulighet til å lese artikkel 1 og kommentere teksten før publisering. Ulike temaer knyttet til både artikkel 1 og 2 ble også diskutert over tid med involverte aktører, gjennom flere møter og uformelle samtaler.

I starten av feltarbeidet opplevde jeg å bli tatt godt imot av folk i Vardø, med en gjensidig åpenhet som førte til mange gode intervju og samtaler. For meg var det overveldende å få ta del i hvor mye et sted kan bety for mennesker, og den usikkerheten som eksisterer relatert til hva som vil skje med utviklingen av stedet i fremtiden. I møtet med Vardø og mennesker som bor der, fikk jeg forståelse- og respekt for hvor mye fiskeriet betyr for mange som bor i slike kystsamfunn. Dette møte har åpenbart påvirket mine perspektiver, som har vektlagt samspill og koblinger mellom blant annet naturbasert reiseliv og primærnæring, gjennom fokus på uformelle fellesskap og samspill mellom aktører og ulike lokale praksiser. Det er også mulig at dette kunne vært tonet ned, med fokus på andre steder enn Vardø. Jeg mener likevel at dette nettopp er et viktig bidrag å bringe inn i Biotour-prosjektet, at også perspektiver som fokuserer på samspill mellom naturbasert reiseliv og sammenflettinger med ulike lokale praksiser er viktig for å forstå sosiale og kulturelle verdiskapingsmuligheter.

Jeg vil også trekke frem min deltagelse i New Chapter prosjektet, som en refleksjon i forhold til relevansen for Biotour-prosjektet. Det var en annerkjennelse å bli invitert til å besøke prosjektet, med mulighet for å ta del i et eksempel på en kunstnerisk og eksperimenterende handlingsarena, med fokus på å skape dialog om omstilling i nordlige kystsamfunn. Det var

stor entusiasme i forkant av prosjektet, der prosjektlederne hadde planer om å skape samarbeid mellom Vardø og Teriberka basert på felles situasjon og utfordringer, og felles regionale kulturelle og historiske forbindelser til blant annet pomorhistorie. Det var planer om å gjennomføre et lignende prosjekt i Vardø, for å knytte samarbeidet tettere sammen på sikt. Av ulike årsaker har det vært utfordrende og ressurskrevende for prosjektlederne å utvikle prosjektet i den retningen, og det er usikkert hvor prosjektet går videre. Likevel mener jeg at prosjektet i sammenheng med to andre eksempler fra Vardø i artikkel 2; Steilneset og gatekunstfestivalen Komafest, bidrar til å belyse ulike kunstneriske virksomheters bidrag i stedsutvikling i et økende fokus på kunst og arkitektur i opplevelselslandskapet.

Gjennom feltarbeidet i denne avhandlingen har jeg tatt utgangspunkt i to utviklingsprosjekter, der jeg over tid har blitt kjent med folk som Svein Harald Holmen og Tormod Amundsen. I mer objektivt orienterte forskningspraksiser er dette ikke forenlig med god forskningsetikk. Det er likevel forenlig med mer deltagende former for forskning, som er tilfelle i mitt arbeid. Når jeg har trukket meg tilbake for å reflektere og å jobbe med analyser i artikler, har jeg likevel forsøkt å distansere meg nok til å samtidig kunne involvere et kritisk blikk på utviklingsprosessene. Et eksempel er i artikkel 1 der jeg viser til et behov for mer samspill mellom private aktører og forvaltningsmyndigheter, for å ivareta fugleverdiene i relasjon til fuglekikkingen som har økt i Varanger som følge av økt satsing og tilrettelegging for dette. Samtidig som jeg har involvert et kritisk utforskende blikk, har jeg vektlagt å løfte frem erfaringer fra arbeidet til Vardø Restored og Biotope, som belyser muligheter for fellesskapsorientert verdiskaping i samspillet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling.

En generell refleksjon om å jobbe deltagende er at det i tillegg til å være en egnet måte for å komme nær praksis, er at det også er en krevende tilnærming til forskning. Man knytter seg til sted og folk og det som skjer på stedet, der jeg har utviklet en omsorg for Vardø som sted, og der jeg har ønsket å bidra til å fremheve den fellesskapsorienterte utviklingen og de verdiskapingsmulighetene som har vokst frem på tvers av ulike prosjekter. En utfordring her har vært avstanden mellom Vardø og der jeg bor og lever på Ås, der det hadde vært enklere å bidra i ulike sammenhenger med kortere vei til Vardø. Det har også vært utfordrende å følge Vardø knyttet til den usikkerheten som eksisterer om hva som kommer av utvikling i fremtiden. Jeg var nok heller ikke forberedt i starten av feltarbeidet på at de store endringene i både Biotope og Vardø Restored sine virksomheter kunne komme til å vokse frem så raskt. Gjennom disse erfaringene har jeg også fått forståelse for hvordan utvikling i små lokalsamfunn kan endre seg raskt, som nettopp har bidratt til å forme mine perspektiver.

Denne avhandlingen bærer preg av å være en reise gjennom mange ulike perspektiver, der jeg kanskje overmodig har tatt sats og hoppet inn i mange nye felt. Mine vurderinger har likevel vært at dette har vært nødvendig, i forsøk på å synliggjøre kompleksitet i utviklingen. En relativt åpen og utforskende metodisk tilnærming til feltarbeidet som beveger seg i ulike retninger, har bidratt til at det har vært utfordrende å utvikle mine perspektiver med tydelighet. Det har gjort det krevende å trenge dypt inn i ulike perspektiver, der jeg kanskje skulle ha kommet lenger i forståelsen av blant annet aktørnettverksteori og videre utvikling mot samfunnsplanleggingen. Selv om jeg på ulike områder kanskje ikke kommer dypt nok

inn i de feltene, mener jeg at mine berøringer med ulike perspektiver i avhandlingen, har åpnet opp rom for videre utforskning og utdypinger.

Det har også vært utfordrende å manøvrere imellom bidrag til utvikling av perspektiver på landskapsressurser, møter med kompleksitet i feltarbeidet, og utvikling av min egen stemme i dette, og innenfor Biotour-prosjektets rammer. Jeg har likevel i ulike sammenhenger i møter med ulike fagpersoner blitt møtt med at mine perspektiver er viktige, også utover en kobling til naturbasert reiseliv. I lys av Biotour-prosjektet kan det hende at jeg gjennom å bevege meg med et noe snevrere fokus i flere ulike case-områder, kunne ha bidratt med mer næringsnyttig kunnskap. Likevel valgte jeg et fokus på fellesskapsorientert verdiskaping i lokalsamfunn og å utforske dette gjennom min egen utvikling av kreative prosesser som perspektiv, som innebar å bruke tid på å forstå mangefasetterte møter mellom naturbasert reiseliv og ulike lokale utviklingsprosesser og praksiser i Vardø som sted. Dette brede blikket speiler nok også min erfaringsbakgrunn, som er i kontakt med mange ulike fagfelt.

En utfordring med å skrive frem empirisk baserte tematiske historier, har vært å finne en form som passer i forhold til raske endringer i utviklingsprosjektene og relatert til lange prosesser med å få artikler publisert. Med det mener jeg at forholdene er annerledes nå enn de var da jeg begynte med feltarbeidet i 2017, der mye har endret seg etter perioden med feltarbeid i Vardø for utviklingsaktørene Vardø Restored og Biotope. Derfor har det vært nødvendig å tilpasse artiklene en del underveis, som også har vært utfordrende fordi dette har vært en ny måte for meg å jobbe med empiri på. Ved å tre inn i utforskende prosesser som omhandler pågående endringer, er min erfaring at det er viktig å reflektere over dette i tidlig fase i utviklingen av tematiske historier og presentasjon av tilblivelseshistorier i artikler.

5. Artikler: sammendrag, hovedfunn, bidrag, og refleksjoner

5.1 Artikkelen 1: Stedsutvikling og sosial kreativitet

Figur 9: Aktører og figur for samspill mellom stedsutvikling og sosial kreativitet

Nøkkelord: Aktørnettverksteori, flettverk (meshwork), stedsutvikling, sosial kreativitet

Sammendrag

Formålet med artikkelen har vært å synliggjøre samspillet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling gjennom de komplekse og dynamiske kreative prosessene som utspiller seg som relasjonelle stedlige praksiser. Formålet med artikkelen har vært avgrenset til å utforske dette samspillet gjennom den fremvoksende dialogen mellom stedsutvikling og sosial kreativitet, vist i figuren. Spørsmålet som ble stilt var; hvordan kan samspill mellom stedsutvikling og sosial kreativitet åpne for levende landskap? Sosial kreativitet forstås som innbyggeres evne til å møte utfordringer med mulighetsorienteringer og kreative løsninger. Stedsutvikling forstås som stedsspesifikke kreative og regenerative prosesser med et fokus på rollen som samfunnsentreprenører og fellesskapsarenaer spiller i relasjon til fremveksten av sosial kreativitet. Et casestudie av de to utviklingsprosjektene Vardø Restored og Biotope som er en del av en uformell allianse i Vardø ble benyttet for å belyse samspillet mellom stedsutviklingen og sosial kreativitet. Dette er i stor grad prosesser som utspiller seg utenfor den formelle planleggingsarenaen. Empirien ble presentert som tematiske tilblivelseshistorier, som små bruddstykker som gir innblikk i ulike deler av utviklingen som står i et relasjonelt forhold til hverandre og som virker inn i dialogen mellom stedsutviklingen og sosial kreativitet. Artikkelen analytiske blikk på utviklingen innenfor den stedlige konteksten, er inspirert av aktørnettverksteori og Tim Ingolds konsept flettverk (meshwork).

Hovedfunn

Hovedfunn fremhevet i artikkelen omhandler det komplekse relasjonelle samspillet mellom handlingsorientert stedsutvikling og sosial kreativitet i en stedlig kontekst. Et viktig funn er at enkeltindivider kan innta aktive roller som samfunnsentreprenører (SE), som i relasjon til

stedlige fellesskap kan være viktige for å skape bevegelser mot ansvarlige praksiser i lokalsamfunn. SE er en viktig rolle i kraft av å være igangsetterer av og pådrivere for mobilisering og fellesskapsorientert utvikling, som i artikkelen har hatt et utgangspunkt i natur- og kulturarvens stedlige ressurser. Dermed viser SE seg som en rolle med et viktig bidrag til å styrke det sosiale og kulturelle verdiskapingsfeltet. Et viktig poeng her er at SE er en rolle som vokser frem og aktiveres i dialog med utvidede engasjement og styrking av sosial kreativitet. I dette studiet er det særlig gjennom uformelle kreative prosesser utenfor det formelle systemet at det vokser frem fruktbare relasjoner mellom samfunnsentreprenører og et utvidet stedlig engasjement og sosial kreativitet. Personlig engasjement for stedet, utvidede verdiskapingsorienteringer, sensitivitet ovenfor stedlig kompleksitet, og kredibilitet i samfunnet – er viktige faktorer som er viktige for samfunnsentreprenørens rolle i relasjon til et utvidet stedlig engasjement og fremvekst av sosial kreativitet.

Å skape arenaer for kreative tilblivelsespotensial og fellesskapende aktiviteter ble trukket frem som avgjørende for sosial kreativitet, der det skapes direkte møter mellom mange ulike aktører i landskapet og der fremtidsmotiver utvikles. I tillegg til funnene som relaterer seg til forståelse for dynamikker i kreative utviklingsprosesser, er viktige funn i artikkelen også knyttet til et utvidet aktørperspektiv. Det ble vist til fiskeri og kystoppørret, klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer, og militær opprustning, som sentrale endringskrefter i landskapet og aktører i møtet mellom det globale og lokale. For i tilstrekkelig grad å kunne forstå fugleverdiene, ble det fremhevet en tematisk historie om Hornøya med blant annet funn fra naturvitenskapelig forskning som viser til at økningen i turisme har ført til negative effekter på enkelte fuglearter. Det ble også fremhevet tematiske historier som viser til samarbeid med ulike eksterne kompetansmiljøer som viktige aktører for fremvoksende stedlig engasjement og sosial kreativitet. Dette tegnet et komplekst bilde og som viser hvordan naturbasert reiseliv henger sammen med en rekke ulike stedlige dynamikker og lokale praksiser.

Bidrag

I denne artikkelen var forskningsspørsmålet; Hvordan kan samspill mellom stedsutvikling og sosial kreativitet åpne for levende landskap?

I forskningsspørsmålet er levende landskap benyttet som begrep, som i denne avhandlingen relaterer seg til betydningen av levende lokalsamfunn. Levende landskap/lokalsamfunn kjennetegnes som gode steder å leve og bo, arbeide og besøke – der stedsutviklingen representerer fornying og kontinuitet i møtet mellom stedet, ulike verdiskapingsaktiviteter og næringer. Et fullt ut transformert fiskevær som ikke lenger har noen nyttefunksjon utover å være et ferie- og turistvær, kan for eksempel ikke regnes som et levende lokalsamfunn.

Artikkelens bidrag er todelt, der det ene bidraget er rettet mot forståelse for praksis og det andre bidraget er av analytisk karakter. Bidraget som relaterer seg til praksis handler om forståelse for samfunnsentreprenørers roller i utvikling av ressurser i landskapet og som pågangsdrevne for fellesskapsengasjement og utvikling av sosial kreativitet. Det kommer frem i artikkelen at samfunnsentreprenører kan spille viktige roller i fellesskapsorientert

stedsutvikling, men at manglende formell forankring er en utfordring for enkeltaktører som driver frem kreative utviklingsprosesser i en stedlig kontekst.

Det analytiske bidraget relaterer seg til aktørforståelsen inspirert av ANT, og Ingold sin flettverksorientering. Aktørperspektivet som er lagt til grunn i artikkelen har bidratt til å fremheve aktører som på ulike måter har vært viktige for samspillet mellom stedsutvikling og sosial kreativitet. Aktørene som er fremhevet bidrar til å belyse dynamikker og samspill mellom- og på tvers av -stedsutvikling og naturbasert reiseliv, som er viktig for å kunne forstå muligheter for sosial og kulturell verdiskaping. Det krever orienteringer utover tradisjonelle perspektiver med forhåndsdefinerte forståelser for hvilke aktører som vanligvis forbindes med naturbasert reiseliv. ANT bidrar her til å åpne opp rommet for hvordan naturbasert reiseliv kan finne sted gjennom fellesskapende og ansvarlige praksiser. Ingold sin flettverksorientering bidrar særlig til et fokus på individuelle prosjekter som kontinuerlig fremvoksende kreative prosesser i møtet med omgivelsene som man er uløselig innflettet i, som endrer fokuset fra det planlagte til det improviserte og levende, der kunnskap får rom til å vokse frem innenfra. Dette analytiske blikket supplerer ANT og et utvidet analytisk modus, ved at individet fremheves som alltid aktivt handlende i lokalsamfunnsutvikling, som krever et sterkt fokus på enkeltindividers potensial og bidrag til ansvarlige praksiser.

Refleksjoner

Ut fra analyse og diskusjon i artikkel 1 utviklet det seg en forståelse for den viktige rollen som samfunnsentreprenører kan spille i mindre steder og lokalsamfunn. Dette ble tydelig gjennom feltarbeidet ved å være til stede i Vardø, delta i ulike prosesser og ved å snakke med folk. Men etter å ha fulgt Vardø og utviklingsaktørene over flere år, ble det også tydelig hvor sårbart utvikling basert på enkeltaktører er, og svakheten ved manglende formell forankring over tid. Spenninger mellom lokal forankring og mer kreativt og spontant fremvoksende prosesser, er en kjent problemstilling (Borch & Førde 2010; Førde & Ringholm 2012).

Figuren som viser det konseptuelle forholdet mellom stedsutvikling og sosial kreativitet, er en overforenklet fremstilling av komplekse sammenhenger som gir retning for artikkelens analytiske bidrag. Figuren fremhever relasjoner mellom sted, samfunnsentreprenører og fellesskapende aktiviteter, som fører til nye virksomheter som igjen virker inn på stedets dynamikk. Dette analytiske rammeverket har en overførbarhet og kan benyttes også til å forstå kvalitativ kompleksitet i utvikling på tvers av naturbasert reiseliv og stedsutvikling i andre stedlige kontekster, som fremvoksende prosesser. Det stedlige aktørperspektivet vises til venstre for det overførbare analytiske perspektivet. Det overførbare analytiske perspektivet er likevel videreutviklet i avhandlingen i artikkel 3 og i avhandlingens sammenstillende del.

5.2 Artikkel 2: Kunstnerisk virksomhet og kreative prosesser i stedsutvikling

Steilneset
minnesmerke

Komafest gatekunstfestival
lokal mobilisering

New Chapter
geopolitisk kritikk

Figur 10: Eksempler på kunstneriske virksomheter i stedsutvikling

Nøkkelord: Kunstnerisk virksomhet, kreativitet, stedsutvikling, eksperimentering, håp

Sammendrag

Med bakgrunn i artikkel 1, har formålet med artikkel 2 vært å videre utforske kunstneriske virksomheters bidrag til kreative prosesser i stedsutvikling. Følgende forskningsspørsmål ble stilt; hvordan kan kunstnerisk kreativitet bidra til kreative prosesser i stedsutvikling med verdi for innbyggere og besøkende? For å diskutere dette ble tre ulike eksempler benyttet fra nordlige kystsamfunn, som er en del av det arktiske landskapets raske endringer. Eksempelene som ble benyttet fra Vardø (Varangerhalvøya, Norge) og Teriberka (Kolahalvøya, Russland) viser til kunstneriske virksomheter i landskap med ulike tilnærminger til stedsutvikling. Eksempelene berører lokalsamfunn som opplever store utfordringer som følge av nedgang i fiskeri, sentralisering, klimaendringer, industrielle posisjoneringer, og militær opprusting i en geopolitisk region med økte spenninger. I denne regionen er også natur- og kulturbasert turisme på fremvekst, som aktualiserer nye utfordringer og muligheter for stedsutvikling. Litteratur om stedsspesifikk kunst, kreative prosesser og stedsutvikling benyttes for å diskutere empirien i lys av forskningsspørsmålet. Diskusjonen synliggjør tre ulike stedsutviklingsgrep gjennom de kunstneriske prosjektene som trer inn i marginaliserte kystsamfunn i nord, representert av et minnested (Steilneset), lokal mobilisering (gatekunstfestival), og geopolitisk kritikk (New Chapter). Et sentralt analytisk grep i artikkelen er at det fokuseres på fremvoksende kreative prosesser som baserer seg på en forståelse av eksperimentering og håp som svarer eller ikke svarer på nåtidens situasjon og utfordringer for lokalsamfunnet i relasjon til den raske endringstakten i landskapet.

Hovedfunn

I artikkelen kommer det frem gjennom de ulike eksemplene at kunst i landskap i møtet med besøkende kan bidra til å vekke nysgjerrighet, synliggjøre historier og skjulte kvaliteter ved sted og landskap. Steilneset får sin kraft i en attraksjonsdiskurs og oppnår sitt mål om økt besøksutvikling gjennom satsingen på globalt anerkjente arkitekter og kunstnere, materialkvalitet, og sterk prosjektstyring og kontroll. Gatekunsten ble til attraksjoner i bybildet i Vardø, gjennom økt interesse for byen og tilrettelegging for nye byvandring med utgangspunkt i kunsten. Det mobile biblioteket fikk sin kraft gjennom et kritisk blikk på

pågående endringer i det arktiske landskapet og marginaliserte kystsamfunn i nord, med et historiefortellende potensial i både Teriberka og Vardø, og som et mobilt prosjekt for dialog om situasjonen for kystsamfunn i nord.

For små steder som opplever omstilling og sterke transformerende krefter i landskapet, kan kunst bidra til å styrke fremtidshåp i lokalsamfunn. Kunst har en kapasitet til å frigjøre tanker og følelser gjennom å skape dialog med det stedsspesifikke som kan vekke nysgjerrighet og fornyet stedsinteresse for de som bor der. Dette krever en sensitiv inngang til kompleksiteten ved stedet, som involverer menneskers stedsrelasjoner. Kunst kan skape handlekraft gjennom mobiliseringsprosesser som gatekunsten viser til, og som gjennom å skape dialog med andre lokale utviklingspraksiser kan bidra til ny verdiskaping som relaterer seg til nåtidens situasjon og utfordringer. Det er også ved å ta dette på alvor at det åpnes opp for kontakt med håp for fremtiden med potensial til å utløse nye virksomheter som svarer på stedets situasjon. Her kan kulturarv spille en viktig rolle for stedlig engasjement og fellesskapsfølelse. Men ved en sterk fortidsforankring i en attraksjonsdiskurs, risikerer kunstens bidrag til utvidede kreative prosesser å miste sitt kritiske potensial relatert til det eksistensielle landskapets utfordringer og raske fremvoksende endringer. Med uttalte mål for stedsutvikling gjennom økt besøksutvikling, bør aktører som Steilneset med betydelig definisjonsmakt også orientere seg sterkt til stedets befolkning gjennom stedsspesifikke prosesser.

Bidrag

*I denne artikkelen var forskningsspørsmålet; *Hvordan kan kunstnerisk virksomhet i stedsutvikling bidra til utvidede kreative prosesser med verdi for innbyggere og besøkende i små kystsamfunn?**

Artikkelen bidrar med forståelse for rollen som kunst kan spille i lokalsamfunn, gjennom eksempler fra nordlige kystsamfunn. De tre eksemplene på kunstneriske intervensjoner er også ulike installasjoner som på ulike måter forholder seg til sted og et sammenhengende landskap, som representerer sted og landskap gjennom fortellinger i møtet med både lokalsamfunn og besøkende. Dette er relevant i relasjon til Biotour-prosjektet i kraft av en økende trend på å se natur, kultur, kunst og arkitektur i sammenheng i reiselivsdiskursen og i stedsutvikling. Artikkelen synliggjør her noen nyanser som er viktige i det økende fokuset på å utvikle Norge som kulturdestinasjon med økt satsing på kunst og arkitektur (Kulturdepartementet 2019). Artikkelen bidrar her gjennom de ulike eksemplene med å synliggjøre noen viktige egenskaper og forskjeller ved kunstens rolle relatert til attraksjonskraft i landskap, mobilisering og samfunnsengasjement, og som samfunnskritikk rettet mot pågående landskapsenseringer. Dette viser et stort spenn i de ulike eksemplene, men som åpner for viktige refleksjoner om kunstens potensielle bidrag i lokalsamfunn.

Et viktig bidrag er rettet mot forståelsen av hvordan kunst kan bidra til eksperimenterende handlingsrom i relasjon til lokalsamfunnsutvikling, som kan åpne opp for utvidede kreative prosesser med verdi for både lokalsamfunn og besøkende. Kunstneriske handlingsrom kan bidra til utvidede kreative prosesser ved å relatere seg til stedets situasjon og utfordringer, eksistensielle usikkerhet relatert til fremvoksende endringer, lokale praksiser og pågående

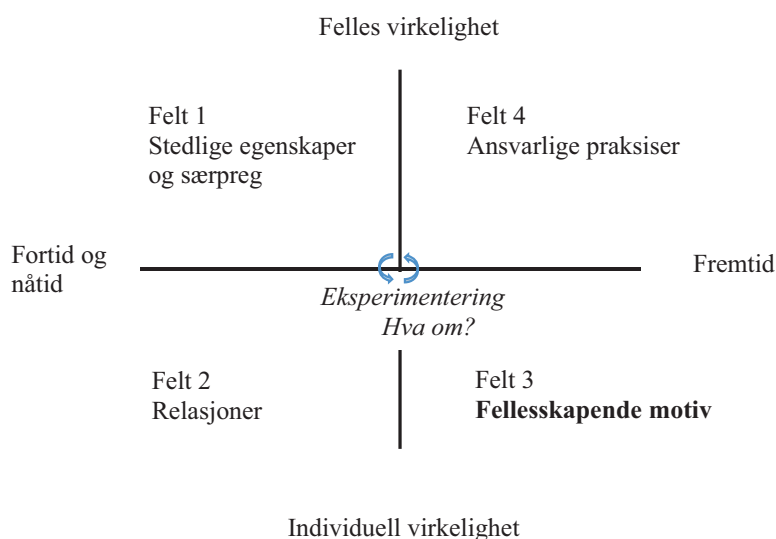
utvikling, og håp i samfunnet. På den måten kan kunst bidra til å åpne opp viktige rom for videre bevegelser relatert til omstilling, slik som gatekunstfestivalen bidro til i Vardø, og få en viktig plass i stedsutviklingen.

Refleksjoner

Artikkelen har blitt akseptert med «minor revisions» i Nordic Journal of Architectural Research. Her synliggjør jeg kommentarer som jeg har fått til utbedring:

- Metodedelen bør klargjøres relatert til den empiriske analysen, valg av case, og fremgangsmåte for valg av informanter.
- For lang beskrivelse av bakgrunn og av konteksten
- Vurdere å bytte ut seksjonen i innledningen der jeg trekker frem to konvensjoner, og heller fokusere på å innarbeide rammen for bidraget for artikkelen, relatert til det kulturelle policy-feltet og rollen som ulike former for kunstneriske virksomheter kan ha for mindre steder i det rurale, og i relasjon til kreative stedsutviklingsprosesser.

5.3 Artikkel 3: Fellesskapende motiv i integrert naturbasert reiseliv og stedsutvikling

Figur 11: Fellesskapende motiv i stedlig omstilling

Nøkkelord: Fellesskapende motiv, transdisiplinaritet, kreativitet, stedsutvikling, naturbasert reiseliv, samfunnsomstilling

Sammendrag

Formålet med artikkelen har vært å argumentere for *fellesskapende motiv* som drivkraft i kreative og flerfaglige utviklingsprosesser for å integrere naturbasert reiseliv i stedsutvikling, som bidrag til bærekraftig omstilling. Fellesskapende motiv kan forstås som utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i

fellesskap i en stedlig kontekst. Fellesskapende motiv som et konsept dreier seg ikke om et ferdig resultat, men om kontinuerlige prosesser relatert til å skape bevegelser fra individuelle motiv mot felles orienterte motiv og muligheter i lokalsamfunn. Artikkelen tar utgangspunkt i eksempler på flerfaglige og kreative utviklingsprosesser fra Varangerhalvøya i Finnmark, som ble drøftet opp mot en modell x, som synliggjør bevegelser i møtet mellom det eksisterende og fremtidens ukjente mulighetsrom. I diskusjonen ble det fremhevet tre relasjonelle fokusområder for fellesskapende motiv som drivkraft for å integrere reiseliv i lokalsamfunnsutvikling som bidrag til omstilling; a) tilrettelegge for dialog om stedlige egenskaper, relasjoner og muligheter b) inkludere besøkende som medskapere av stedet, og c) eksperimentering med hva som kan være mulig. Avslutningsvis presenteres modellen i en operativ form som kan benyttes i praktisk stedsutviklingsarbeid, med vekt på fellesskapsmotiverte endringsprosesser.

Bidrag

I denne artikkelen var forskningsspørsmålet; *Hvordan kan utvikling av fellesskapende motiv i samfunnsomstilling bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling?*

Artikkelens bidrag er utviklingen av konseptet fellesskapende motiv som en drivkraft i flerfaglige og kreative utviklingsprosesser, som representerer en bevissthet som kan bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling. Modellen er også et bidrag i relasjon til fellesskapende motiv, som gir retning for fellesskapende motiv som kontinuerlige prosesser.

Refleksjoner

I artikkel 3 har ikke aktørperspektivet blitt drøftet i særlig grad. Fokuset har vært på den konseptuelle utviklingen av fellesskapende motiv i relasjon til erfaringene fra forskningen som har blitt gjort i Varanger og Vardø. Fokuset i arbeidsverkstedet som ble gjennomført på Ekkerøya, handlet først og fremst også om utprøving av dialogbasert metode. Her er det derfor viktig å fremheve at fellesskapende motiv og utvikling av modellen som ble gjort i denne artikkelen, må ses i sammenheng med et tydelig aktørperspektiv som i artikkel 1 i relasjon til et steds situasjon, reelle problemstillinger og behov. I den sammenstillende delen forsøker jeg å videreutvikle modellen til å også omfatte aktørperspektivet.

Forholdet mellom det felles orienterte og det individuelle som artikkelen og modellen aktualiserer er komplekst, men som i liten grad ble problematisert i artikkelen. Dette fordi artikkelen først og fremst har hatt til formål å utvikle fellesskapende motiv som et konsept for å integrere naturbasert reiseliv i stedsutvikling som bidrag til omstilling i lokalsamfunn, ut fra en mulighetsorientering. Modellen synliggjør retning for slike prosesser, med bevissthet mot idealer om deltagelse, inkludering og fellesskap, i utvikling av verdier og ressurser relatert til sted og landskap. Dette er komplekst fordi det alltid vil eksistere ulike verdier, tilhørigheter, interesser og oppfatninger av forhold ved steder og utvikling. Nye prosjekter og utviklingsbaner skaper også nye spenninger og dynamikker.

Det er likevel et viktig poeng med modellens perspektiv i relasjon til naturbasert reiseliv, at det ligger et sterkt motiv nedfelt i modellens tenkning knyttet til fellesskapende utvikling.

Modell x med de veiledende spørsmålene for fellesskapsorientert verdiskaping, synliggjør en bevissthet om at det er lokalsamfunn og de aktuelle stedlige aktørkonstellasjonene som selv må ta tak i og skape den utviklingen av reiseliv som ønskes på en ansvarlig måte. Dette krever sterke fellesskapsorienteringer til sted og samfunn.

En siste og viktig refleksjon i forhold til artikkelen som nå foreligger, er at det er to hovedspor i innholdet som trenger en tydeligere klargjøring knyttet til fellesskapende motiv, slik jeg ser det, som også vil kunne gi en tydeligere forankring i planlegging. Det første relaterer seg til et formålsrasjonelt nivå, og det andre relaterer seg til et tilblivelsesorientert nivå, som i artikkelen ses i sammenheng, men som kanskje ikke kommer eksplisitt til uttrykk gjennom forskjellene i teksten. Dette handler om at ulike tradisjoner møtes i artikkelen, og der ulik empiri kanskje ikke i tilstrekkelig grad kommer til sin rett i analysen, der utviklingsprosesser i Vardø relaterer seg til spontant og kreativt fremvoksende prosesser, og der verkstedet på Ekkerøya er rettet mot utvikling av kunnskap som kan gi innspill til videre arbeid utvikling av stedlige strategier. For å styrke bidraget med artikkel 1 vil det være viktig å tydeliggjøre disse forholdene og hvordan de to nevnte nivåene kan spille sammen knyttet til fellesskapende motiv som begrep.

6. Sammenstillende bidrag

Introduksjon

I dette sammenstillende kapittelet drøfter jeg avhandlingens bidrag gjennom mitt perspektiv på kreative prosesser og fellesskapsorientert verdiskaping i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Jeg vektlegger både et endringsorientert aktør-perspektiv rettet mot praksis og et deltagende og fellesskapsorientert prosessperspektiv. Når det gjelder tilknytning til fagdisipliner, knytter jeg sammenstillingen an til et landskapsressursperspektiv som relaterer seg til landskapsdemokrati som begrep og retning innenfor den landskapsarkitekturfaglige akademiske disiplinen.

Først introduserer jeg landskapsbegrepet, Den europeiske landskapskonvensjonens forståelse av landskap og landskapsdemokrati som begrep innenfor landskapsarkitekturfeltet. Videre går jeg inn på landskapsressursperspektivet som både relaterer seg til bred verdiskaping (Haukeland & Brandtzæg 2019) og landskapsressursanalyse (LRA) (Clemetsen & Stokke 2016). Begge disse begrepene har forankring i Den europeiske landskapskonvensjonens forståelse av landskap. Utforskningen av kreative utviklingsprosesser i Vardø har ført til at jeg har beveget fokuset i forskningen fra orientering omkring landskap som ressurs i stedsutvikling, til et fokus på stedlige aktører i kreative prosesser. Videre utvikler jeg en modell for å forstå kreative prosesser i en stedskontekst ut fra et aktørperspektiv og fellesskapende motiv som ses i sammenheng med sosial kreativitet som begreper som gir retning og avgrensning for kreative prosesser og fellesskapsorientert verdiskaping.

6.1 Landskap og landskapsdemokrati

Landskap og sted

Landskap og steder er fysiske. Menneskets relasjoner til landskap utløser også sterke følelser og inngår i vedlikehold og dannelse identitet, der smak, tradisjoner, og opplevelser av makt og avmakt er med på å forme vår bevissthet (Frandsen & Primdahl 2015). Både landskap og sted bygger på menneskets relasjoner til sine omgivelser og også menneskene i omgivelsene (ibid). Landskap speiler således også individuelle forestillinger, og der ulike fremstillinger av landskap representerer bestemte måter å forholde seg til det bestemte området (Fiskevold & Geelmuyden 2019). Med utgangspunkt i de perspektiver, framstår landskap både som fysiske områder og bestemte måter å oppfatte det spesifikke området på. Når historier fortelles om landskap gjennom turisme, bygde installasjoner, eller forskning, er det altså ikke landskapet i seg selv som formidles, men en oppfatning av hva landskap er (Larsen 2015).

I avhandlingen har jeg forholdt meg til et sted og lokalsamfunn som en del av et større sammenhengende landskap, i likhet med Clemetsen & Stokke (2018) sin forståelse av landskap som større sammenhengende identitetsområder. Vardø er en by og et lokalsamfunn nord-øst i Troms og Finnmark fylke, bygd opp mellom to øyer ut mot det åpne og fiskerike Barentshavet i arktisk klimasone. Jeg har utviklet et steds- og aktørperspektiv i møtet med Vardø i relasjon til det større sammenhengende landskapet som stedet Vardø er en del av, for eksempel til Varangerhalvøya, Nord-Norge, historiske forbindelser i en multikulturell region, det sub-arktiske landskapet, et geopolitisk landskap og det globale. En tydelig forbindelse og

overordnet ramme for å forstå landskap i relasjon til Vardø som sted, har vært kystlandskapet som identitetsområder. Kystlandskapet preges mange steder av en utvikling fra nytte- og brukslandskap, til nytelseslandskap og til det som i økende grad betegnes som opplevelseslandskap (Christensen 2002), og andre former for moderne industrialiserte landskap (Jones 2008). Det er et fokus på kystlandskapet i møtet med endringer i spennet mellom hverdagslandskap og opplevelseslandskap, som er hovedfokus her.

I anvendelse av landskap som ramme for sted, lokalsamfunn og utvikling i forhold til avhandlingens fokus på kreative prosesser, synes jeg det gir mening å bringe inn et bevegelig og dynamisk landskapsbegrep. Erling Krogh (1996) har benyttet begrepet *landskaping* for å synliggjøre menneskelige relasjoner til- og prosesser i -landskap. Gjennom landskaping er mennesker til enhver tid i landskapet, som en del av landskapet, med kropp og sanser, i kontinuerlig prosess med å skape seg selv i dialog med omgivelsene. Mennesker former landskapet, stedet og samfunnet. Samtidig formes også menneskers identitet av landskaping. Forståelsen av forholdet til landskap som kontinuerlig, ustoppelig landskaping, knytter jeg til kreative prosesser og avhandlingens fokus på fellesskapsorientert verdiskaping. I denne sammenheng forstås kreative utviklingsprosesser i relasjon til *landskaping* i en stedlig kontekst, som relaterer seg til menneskers stedlige relasjoner som del av en kontinuerlig dialog mellom identitetsdannelse og stedsdannelse, med kystlandskapet som ramme.

Den europeiske landskapskonvensjonen

Ifølge den europeiske landskapskonvensjonen er landskap «*et område slik folk oppfatter det, hvis særpreget er et resultat av påvirkningen fra- og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer*» (CoE 2000). Landskapsforståelsen i ELC har blitt plassert i en sosial konstruktivistisk tradisjon (Sarlov-Herlin 2004). Det konstruktivistiske perspektivet inngår i forståelse av landskaping ovenfor, men «oppfatning» inkludere i utgangspunktet ikke landskaping som kroppslig, følt, mangesansende og fysisk utformende forhold til landskapet. Likevel var vektleggingen av '*et område slik folk oppfatter det...*' et nytt grep som brakte menneskers hverdagslandskap frem som sentralt i denne internasjonale konvensjonen (Clemetsen & Johansen 2015).

Formuleringen synliggjorde økt bevissthet omkring og fokus på en relasjonell forståelse av landskap i planlegging og utvikling, som lenge hadde hatt en sterk tradisjon for et fysisk og visuelt landskapssyn (Butler 2014). Landskapskonvensjonen er den første internasjonale konvensjonen som er opptatt av denne dimensjonen av landskap, og som omfatter alle typer landskap fra by- og bygdelandskap, kyst- og fjellandskap (KMD 2014). Konvensjonen trådte i kraft i 2004 som forplikter norske myndigheter til å følge opp at landskap forvaltes og utvikles på måter som ivaretar ulike interesser og verdier, både for lokalsamfunn og besøkende (KMD 2014). ELC sin definisjon fremhever særlig den viktige rollen som hverdagslandskapet har for læring, identitet og livskvalitet, der folk bor og arbeider og der barn vokser opp.

Kommunal og moderniseringsdepartementet (2014) som har faglig ansvar for konvensjonen, fremhever at forbedring av kunnskap om egne landskap, og at det å gi lokalsamfunn mulighet

til å medvirke i landskapspolitikken, er sentrale fokusområder. Dette gjelder ikke bare i et forvaltningsperspektiv, men konvensjonen oppmuntrer også til at mennesker må engasjere seg i sine landskap for å ta vare på ulike landskapskvaliteter som er viktige for dem, i sammenheng med at landskap alltid er i endring. På denne måten binges den praktiske bruken av konvensjonen nærmere begrepet landskaping. Det er dette perspektivet som er særlig relevant å fremheve her, relatert til menneskers muligheter for å engasjere seg i sine hverdagslandskap gjennom et aktivt handlingsrettet utviklings- og mulighetsorientert fokus.

Landskapsdemokrati

Landskapsdemokrati handler om koblinger mellom landskap og demokrati, som relaterer seg til ulike forhold ved sosial rettferdighet (Egoz et al. 2018). Landskapsbegrepet i relasjon til landskapsdemokrati kan forstås som materielt og abstrakt, geografisk spesifikt og universelt, som en felles multifunksjonell ressurs, med en viktig dimensjon knyttet til sosial rettferdighet forankret i FNs menneskerettighetserklæring (ibid: 62). Begrepet landskapsdemokrati har vokst frem i dialog med den europeiske landskapskonvensjonen sin forståelse av landskap (CoE 2000), og med fokus på økende urettferdighet knyttet til menneskers utestengelse fra sine hverdagslandskap. Her er sosial kapital og medvirkning sentrale temaer knyttet til de store utfordringene som verden står ovenfor. I avhandlingen har det handlet om lokalsamfunn som opplever endringer i møtet mellom hverdagslandskap og reiseliv. For steder som har opplevd nedgangstider og kriser, har landskapsdemokrati blitt knyttet til stedsutvikling som omhandler prosesser rettet mot å skape nye historier om håp for fremtiden (Ruggeri 2018). Clemetsen og Stokke (2018: 167) forstår stedsutvikling i relasjon til landskapsdemokrati, som evnen til å involvere innbyggers relasjoner til sine hverdagslandskap i stedsutviklingen.

Egoz et al. (2018: 67) fremhever at det er problematisk dersom demokratiske rettigheter til landskap assosieres med menneskers røtter til et bestemt sted. Casey (2001) fremhever at menneskers bevissthet ofte behandler steder som mentale kategorier, som ofte involverer sterke følelser i møtet med endringsprosesser. Ifølge Casey (2001) som forstår steder som konkrete avgrensninger og som inngår i landskap som en ramme for grunnleggende egenskaper, bestemmes av horisonten som omslutter de konkrete stedene. Denne horisonten kan imidlertid være forbundet med fordommer eller et snevert syn/horisont, der man for eksempel ikke ønsker forandring i et lokalsamfunn (Frandsen & Primdahl 2015). Larsen & Johnson (2012) sin åpne tilnærming til stedsrelasjoner er derfor viktig å løfte frem, som retter oppmerksomhet mot utforskning av muligheter for selvbestemmende stedlige praksiser i stedlige fellesskap. Der det eksisterer møter og spenninger mellom store aktører med makt og lokale initiativ som forsøker å verne om landskap som de bryr seg om, bør også belyses med perspektiver på de maktforholdene som eksisterer i slike møter (Egoz et al. 2018).

I Vardø ble det tydelig hvordan kystlandskapets natur, kultur og sosiale engasjement på ulike måter er viktig for menneskers stedsrelasjoner og fellesskapsfølelse. Landskapskonvensjonen gir uttrykk for en demokratiserende retning for stedsutvikling med natur- og kulturarv som viktige deler av menneskers hverdagslandskap (Clemetsen & Stokke 2018). En slik retning fremhever lokale initiativer i kystsamfunn sin legitime rett til å kjempe for de kvalitetene som gjør et sted til et godt, interessant og inspirerende sted for de som bor og arbeider akkurat der.

Den europeiske landskapskonvensjonen aktualiserer også et grunnleggende ansvar for å bidra til utvikling av muligheter for selvbestemmende stedlige praksiser og fellesskapsløsninger i lokalsamfunn (Borch & Førde 2010; Larsen & Jonson 2012), som både retter blikket mot det vedvarende og nyskaping. For små lokalsamfunn som eksisterer i en vanskelig situasjon med å finne nye veier fremover, er det å finne nye måter å skape næring i samspill med eksisterende næring som eksempelvis fiskeriet i Vardø, også viktige bidrag til fellesskap i lokalsamfunn. Dette aktualiserer landskapsressursperspektivet, som har vært et viktig perspektiv i arbeidspakke 2 i Biotour-prosjektet.

6.2 Fra landskapsressursperspektiv til stedlig aktørperspektiv

Landskapsressursperspektivet

Landskapsressursperspektivet som har vært en viktig del av Biotour-prosjektet og som denne avhandlingen tar utgangspunkt i, har fått innhold gjennom arbeid med- og utvikling av landskapsressursanalyser (LRA) (Clemetsen & Krogh 2010) og bred verdiskaping (Haukeland 2010). Med utgangspunkt i Den europeiske landskapskonvensjonens forståelse av landskap, står de to tilnærmingene i sammenheng med landskapsøkonomi som begrep, med ulike perspektiver knyttet til å analyse og utvikle ressurser (natur- og kulturarv) i landskap. Rapporten landskapsøkonomi (2010) omhandler særlig erfaringer fra et forskningsprosjekt om «kulturelle landskap i den rurale periferien: fra utgått landbrukspolitikk til innovativ landskapspolitikk». I dette omstillingslandskapet har det vært fokus på hvordan man kan skape integrert utvikling i landskap, med utgangspunkt i behov for å styrke vern av natur- og kulturverdier og samtidig skape nye muligheter for utvikling.

LRA er utviklet som et metodisk verktøy for å identifisere, mobilisere og aktivere et områdes utviklingspotensial relatert til materielle og immaterielle egenskaper, verdier og ressurser. I analyseprosessen benyttes en kombinasjon av landskapskarakterisering og stadkjensle metodikk (Clemetsen & Stokke 2016). Karakteriseringen av landskap handler om å kartlegge og beskrive et større sammenhengende område i sin helhet, dets ulike deler og variasjon. Metodikken er basert på å identifisere, forstå og uttrykke individuelle og kulturelle relasjoner og verdier, og involverer et aktørperspektiv orientert til forvaltning, næringsliv og frivillighet etc. I praksis kan dette for eksempel handle om å synliggjøre alternative verdier og muligheter for utvikling av lokale og regionale ressurser i et område som opplever press fra vindkraftutbygging eller masseturisme. LRA er her et verktøy for å synliggjøre egenskaper og opplevelser som sjeldent blir satt ord på og som springer ut fra kulturelle verdier og identitetsmessige forståelsesmåter, som er knyttet til ulike aktiviteter i landskapet (Clemetsen & Krogh 2010). LRA er utviklet i regionale kontekster, med fokus på planlegging og integrert utvikling av større sammenhengende landskap som identitetsområder og verdiskapingsmuligheter for tilknyttede bygder og lokalsamfunn (Clemetsen & Johansen 2015).

Bred verdiskaping tok særlig form gjennom verdiskapingsprogrammene for natur- og kulturarven, som et strategisk perspektiv for arbeid med bærekraftig stedsutvikling og entreprenørielle prosesser i landskap (Haukeland & Brandtzæg 2019). Bred verdiskaping står også i relasjon til begreper som sosialt og kulturelt entreprenørskap som vokstre frem på

1990-tallet gjennom et økende fokus på bærekraftig utvikling i entreprenørskapslitteraturen (Mangset & Røyseng 2009). En viktig oppgave med bred verdiskaping er ifølge Haukeland & Brandtzæg (2019) å synliggjøre verdiskaping på tvers av- og i samspill mellom natur/miljø, kultur, det sosiale og økonomiske, forankret i FNs bærekraftsmål. Bred verdiskaping er også et operativt begrep, hvor det er utviklet praktiske verktøy som gir føringer for hvordan forvalte og utvikle ulike verdiskapingskomponenter og samspill mellom dem i praksis, i møtet mellom offentlig, privat, FoU og frivillig sektor (ibid). Evalueringer av natur- og kulturarven har fremhevet at det ligger et potensial i å se slike verdiskapingsprogrammer mer i sammenheng i utviklingen av dem. Og at det er et potensial i å legge til rette for større grad av stedlig engasjement og deltagelse i starten av slike utviklingsprogrammer (ibid).

I denne avhandlingen har jeg ikke fokusert på landskapsanalysemetodikk, som hadde gitt en ganske annen retning. I artikkel 3 ble konseptet fellesskapende motiv utviklet i sammenheng med en bakenforliggende modell for LRA, som involverer en mulighetsorientering til stedsutvikling. Her har også bred verdiskaping som perspektiv vært til inspirasjon gjennom fokus på at verdiskaping skjer i møtet mellom ulike aktører og verdier (natur, kultur, sosiale, og økonomiske). Begrepet samfunnsentreprenørskap (Borch & Førde 2010) gir også videre innhold rettet mot prosesser som skal lede frem mot nye fellesskapsløsninger, og der kreativitet og lokal forankring er nøkkelkomponenter (Førde & Ringholm 2012).

Det er et endrings- og tilblivelsesorientert perspektiv jeg har forsøkt å belyse gjennom min tilnærming til kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, som involverer orienteringer til landskapsressurser, stedsrelasjoner og fellesskapsorienteringer i stedsutvikling. Gjennom feltarbeidet vokste det frem en forståelse av at det var mange ulike aktører som var viktige å bringe inn i det bevegelige og dynamiske perspektivet på kreative prosesser. Det analytiske perspektivet i avhandlingen relatert til å forstå kreative prosesser, har krevd at fokuset har beveget seg *fra landskapsressurser til et stedlig aktørperspektiv*.

Et stedlig aktørperspektiv

I studier av utviklingsprosesser i Vardø erfarte jeg at for å forstå de uformelle og kreative prosessene, var det nødvendig å gjøre koblinger mellom mange ulike aktører på ulike nivåer, som er inspirert av ANT-feltet og supplert av Ingold sin forståelse for flettverk der alt på ulike måter flettes inn i hverandre. I relasjon til naturbasert reiseliv sin betydning for stedsutvikling, kan dette aktørperspektivet ses som en bevegelse mot det som Bruno Latour (2004) ser som et nødvendig skifte i et mer kritisk akademisk fokus; «*from matters of facts to matters of concern*». Dette handler ikke om å bevege seg bort fra faktabasert kunnskap, men om å komme nærmere fakta gjennom å anerkjenne at virkeligheten består av mer enn fakta. Dette kan ses i sammenheng med å jobbe med stedlige problemstillinger ut fra orienteringer til å dele en omsorg for steder og lokalsamfunn, som Duim et al (2017: 147) løfter frem som «*caring tourism research for the future*». Her fremhever de turisme, ikke som en avgrenset og definert turistaktivitet med en utelukkende økonomisk orientering, men som sammenflettinger av en rekke ulike stedlige praksiser.

I det følgende trekker jeg frem noen aktørperspektiver som er viktige for å identifisere og forstå ulike aktørers bidrag til fremvoksende kreative prosesser og fellesskapsorientert verdiskaping i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Aktørperspektivet legger også føringer for hvordan å forstå modellen som presenteres i kapittel 6.4. Her presenterer jeg tre aktørperspektiver relatert til; a) *endringskrefter og stedets situasjon*, b) *stedlig fellesskap*, og c) *utvidet interessefellesskap*. Det er viktig å fremheve at det ikke er aktørene i seg selv som er poenget, men de mangefasetterte møtene og dynamikken mellom dem på ulike nivåer.

Endringskrefter og stedets situasjon

Gjennom feltarbeid vokste det frem forståelse for Vardø sin situasjon gjennom ulike endringskrefter. Strukturelle forhold som sentralisering og nedgang i fiskeri, klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer, og militær opprustning i nord-områdene, er fremtredende som komplekse overordnede elementer som bidrag til en usikker situasjon om hva fremtiden vil bringe. Lokale prosjekter som Vardø Restored og kystopprøret kan plasseres som lokale motkrefter til sterke globale utviklingsstrømmer, og der Biotope også har en rolle inn i et stedlig fellesskap av initiativer innenfor et uformelt samspill. Dette gir uttrykk for hvordan lokale initiativers skapende prosesser og fellesskapsorientert utvikling i en stedlig kontekst, også er innflettet i overordnede globale endringsforhold. Aktørperspektivet handler her om å utforske eksempelvis hvordan statlig fiskeri- og nordområdepartementet skjer i praksis i møtet med kystopprøret sin mobilisering og den sterke tilhørigheten til kystfiskeriet. Hvordan fremtiden for kystfiskeriet i Vardø blir, er av stor betydning for reiselivets muligheter, rolle og relasjon til stedet. I dette fremtrer en viktig bevissthet relatert til utvikling av reiseliv, som bidrag til levende lokalsamfunn i samspill med og på tvers av sektorer og næringer. Som en reiselivsentreprenør sa i Vardø; *«dersom fiskeriet forsvinner her, da dør Vardø som sted»*.

De overordnede endringskreftene og stedets situasjon må ses i sammenheng med de stedlige egenskapene som verdsettes og som er viktige for lokalsamfunn, for å forstå hva det er som står på spill for det aktuelle stedet. ANT tillater å gjøre koblinger som kan bidra til å synliggjøre ulike allianser og interesser, for å kunne involvere seg i mulighetsorienterte problemstillinger, i kontakt med stedets situasjon, utfordringer, og reelle behov. Dette gjelder ikke kun for ekstreme case i det arktiske landskapet, men kan også handle om å synliggjøre alternative verdier og muligheter for lokalsamfunn i andre deler av Norge. Det kan handle om områder som opplever press fra vindkraftindustri, eller der det planlegges gondolbaner eller andre reiselivstiltak som kommer de få til gode, der stedlige omstillinger avgrenses til muligheter for særlig ressurssterke aktører i maktposisjon. For å forstå kreative prosesser gjennom lokale initiativer, kan det her også være nødvendig å trekke inn og å se ulike policyfelt i sammenheng, knyttet til for eksempel reiseliv og statlige nordområdeplaner.

Stedlig fellesskap

Stedlige fellesskap relaterer seg til et lokalt aktørperspektiv rettet mot utforsking av muligheter og kreative tilblivelsespotensial basert på stedlige egenskaper, verdier og ressurser, i naturen, bygd miljø, sosiale og kulturelle praksiser, relatert til både det materielle og det immaterielle (menneskelige og mer-enn-menneskelige aktører). Aktørperspektivet her

handler også om å forstå allianser, spenninger og ulike interesser lokalt, og relasjoner eller manglende relasjoner mellom kreative utviklingsprosesser og formelle forankringer. Studier av kompleksitet og hvordan ting er i bevegelse og vokser frem, krever her et aktørperspektiv som tillater å gjøre koblinger mellom mange ulike relasjonelle forhold.

I studiet av utviklingsprosesser i Vardø kom det tydelig frem at samfunnsentreprenører har en sentral rolle i stedlige mobiliseringer og stedlig fellesskapende engasjement gjennom uformelle prosesser, og som viktige koblingsaktører i møtet mellom lokale og eksterne aktører. Samspill mellom ulike samfunnsentreprenører og andre lokale aktører og ildsjeler innenfor ulike fagfelt og sektorielle virkeområder, er viktig for å skape utvikling på tvers av ulike verdiskapingsfelt. Her plasseres naturbasert reiseliv i en større stedsutviklingskontekst, som er viktig for å forstå muligheter for sosial og kulturell verdiskaping. Her er det også viktig at aktørperspektivet kan benyttes for å identifisere hull, mangler, og skjøre koblinger i utviklingen. Dette må også involvere mer-enn-menneskelige aktører; der fisk, fugler, det arktiske lyset, kunstneriske virksomheter, kulturhistoriske bygninger, moderne gapahuker, fuglefestival, og kystopprøret, er eksempler på aktører som fremstod som viktige for å forstå fremvoksende endringer og bevegelser i Vardø.

Utvidet interessefellesskap

For å forstå reelle muligheter for samspill mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling gjennom kreative prosesser, er det også viktig å følge aktører utover det lokale stedet, som bidrar inn/eller kan bidra inn i den lokale fellesskapsorienterte utviklingen som en del av et utvidet interessefellesskap. Dette kan handle om kompetansenettverk, støttespillere, eksterne allianser og ulike former for besøkende. I avhandlingen er det vist til ulike aktører som trer inn i det stedlige fellesskapet og bidrar til hvordan kreative prosesser vokser frem. Eksempler på aktører er det britiske fuglekikkermiljøet, gatekunstnere, og forskningsprosjektet Future North. Det utvidede aktørperspektivet handler også om spenninger mellom kreativt og mer spontant orienterte fremvoksende prosesser i relasjon til eks. kulturminneforvaltningens mer formelle rammer og rapporteringskrav. Her kan også ulike policyfelt være viktige aktører for å forstå fremvoksende kreative prosesser i lys av muligheter for selvbestemmende stedlige praksiser og fellesskapsorienterte muligheter gjennom lokale handlingsorienterte initiativer.

6.3 En modell for kreative utviklingsprosesser og fellesskapende motiv

Figur 12: Kreative utviklingsprosesser og fellesskapende motiv

Figur 12 er videreutviklet fra modellen som ble utviklet i artikkel 3 (figur 11). For å plassere aktørperspektivet som et viktig analytisk bidrag fra artikkel 1 i denne avhandlingen, har det vært helt nødvendig å gjøre relativt store endringer i modellen, som får en annen logikk ved å relatere seg til andre tradisjoner og analytiske tilnærminger. I figur 12 har jeg på venstre side fjernet den horisontale linjen fordi aktørperspektivet og tilnærminger til kreative prosesser som jeg har lagt vekt på i mine analyser, opphører tradisjonelle skiller som objektiv og subjektiv verden, natur-kultur, ytre og indre landskap (Latour 2005; Mclean 2009; Ingold 2013). De relasjonelle tilnærmingene som jeg har benyttet legger nettopp vekt på at det alltid er snakk om ulike former for sameksistens, der det i figur 12 nå gis uttrykk for dynamikken i mangefasetterte møter. Her er det en rekke ulike forhold som kommer sammen i kreative prosesser, som stedlige egenskaper og særpreg, ressurser i landskap, mennesker, relasjoner og verdier, policy-felt, følelser, ferdigheter, naturmiljø og bygd-miljø, historier, entreprenørskap, kunst, interessefellesskap, besøkende, eksterne kompetansenettverk etc.

Jeg mener modellen på en bedre måte gir uttrykk for den kompleksiteten som berører virkeligheter sett gjennom kreative utviklingsprosesser, og som må forstås som kompleksitet i spesifikke stedlige kontekster og i møter med krefter som også relaterer seg til globale forhold. Jeg har likevel beholdt en stiplet vertikal linje for å synliggjøre at perspektivet på kreative prosesser også relaterer seg til en forståelse av bevegelser i en bestemt retning, mot fellesskapsorientert verdiskaping; her med fokus på fellesskapende motiv som bidrag til

omstilling i lokalsamfunn, som i avhandlingen har hatt fokus på møter mellom stedsutvikling og naturbasert reiseliv. Fellesskapende motiv relaterer seg særlig til et ideplan i utvikling, som en viktig bevissthet rettet mot fellesskapende prosesser med potensial til å engasjere og inspirere samspill og fellesskap som bidrag til bærekraftig omstilling og endring. På høyre side i figur 12 vises en stiplet horisontal linje til videre bevegelser mot løsninger og nye virksomheter, som igjen virker inn i det stedlige flettverket og aktørdynamikker.

Med modellen i figur 12 har jeg beveget meg *fra landskap som overordnet ramme og til landskaping* med fokus på fellesskap som en sosial ramme i en stedlig kontekst som involverer komplekse relasjoner mellom menneskelige aktører og mer-enn-menneskelige aktører i kreative prosesser, som tilnærming til samspill mellom lokalsamfunn og besøkende (reiseliv). I midten av den vertikale linjen har jeg plassert begrepet landskaping, i bevegelsen bort fra skillet mellom ytre og indre landskap, som er et uttrykk for det relasjonelle perspektivet som jeg har utviklet. Her relaterer landskaping – forstått som menneskelige relasjoner til- og prosesser i -landskap – seg til utforskende kreative prosesser rettet mot muligheter for mennesker til å uttrykke sine stedsrelasjoner gjennom utvikling innenfor et stedlig interessefellesskap, og som en åpen tilnærming til ulike positive initiativer og bidrag til omstilling (jfr. Larsen & Johnson 2012). Den sirkulære bevegelsen som pilene viser til, fremhever de kreative prosessene som kontinuerlige bevegelser og som bidrar til en form for *kreativ landskaping* i en stedlig kontekst.

Figur 12 er uttrykk for min utvikling av et relasjonelt og dynamisk perspektiv for å forstå fremvoksende kreative utviklingsprosesser i lokalsamfunn. Modellen kan benyttes som utgangspunkt for å engasjere seg i, forstå, støtte opp under og tilrettelegge for kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling. Et analytisk spørsmål relatert til de fellesskapende bevegelsene blir; *hvilke aktører kommer sammen og hvordan bidrar de til bevegelser mot fellesskapsorientert endring og verdiskaping i praksis?* I et analytisk perspektiv handler dette også om å identifisere for eksempel manglende forankring, hull, og skjøre koblinger, som kan bidra til bevegelser fra utvikling av motiv i fellesskap og videre til nye realiseringer og fellesskapsorienterte virksomheter. I det neste avsnittet presenterer jeg fellesskapende motiv som begrep.

6.4 Fellesskapende motiv

I utforskningen av hvordan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling kan bidra til omstilling i lokalsamfunn, har jeg utviklet begrepet *fellesskapende motiv* som en drivkraft i kreative utviklingsprosesser. Begrepet ble utviklet i artikkel 3 med utgangspunkt i erfaringene fra feltarbeidet i Varanger og Vardø, og videreutvikles her. I artikkel 1 ble begrepet sosial kreativitet benyttet om folks evne til å møte endringer og nye utfordringer med mulighetsorienteringer og kreative løsninger (jfr. Førde 2010). Disse to begrepene fellesskapende motiv og sosial kreativitet, plasserer jeg her i sammenheng med hverandre og som gir innhold til- og avgrensning for -det overordnede begrepet fellesskapsorientert verdiskaping som ble benyttet i figur 1 i kapittel 3.3. Her ses også håp som en integrert del i kreative prosesser og fellesskapende motiv, relatert til utvikling av landskapsressurser og naturbasert reiseliv i en stedlig kontekst.

Sett i sammenheng med sosial kreativitet, kan *fellesskapende motiv* forstås som utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap, og som bidrar til å styrke folks evne til å møte endringer med kreative løsninger i lokalsamfunn. Begrepet *fellesskapende* viser både til kontinuerlige prosesser og aktivt skapende prosesser i konkrete avgrensede handlingsrom, der fellesskap er noe som ikke er fastlåst, men hele tiden i bevegelse gjennom stabilisering eller oppløsning. For å forstå, planlegge og tilrettelegge for fellesskapende motiv som bidrag til omstilling og integrert steds- og besøksutvikling i lokalsamfunn, er det vist til tre relasjonelle forhold som kan rette bevisstheten. De tre fokusområdene er a) *arena dialog om muligheter*, b) *besøkende som medskapere av sted*, og c) *eksperimentering med hva som kan være mulig*. Fellesskapende motiv krever prosesser over tid, der motiver for utvikling blir til gjennom bidrag fra eksperimenterende og inspirerende prosesser, og der det skapes motiver som gjør samfunnsutviklingen fleksibel for tilpasninger i møtet med fremvoksende endringer.

Arena for dialog om muligheter

Arenabegrepet ble benyttet i artikkel 1 og viser til konkrete handlingsarenaer for utvikling av motiver i kreative utviklingsprosesser. I relasjon til fellesskapende motiv handler det her også om en bevissthet mot å legge til rette for materielle relasjoner, kroppslige og sansbare involveringer gjennom uformelle og skapende møter mellom mennesker, natur, bygd miljø, og andre aktører i landskapet, gjennom konkrete handlingsarenaer. Dialog om muligheter relaterer seg til stedlige egenskaper og relasjoner, stedets situasjon, fremtid, og fellesskapsorienteringer.

Arena for dialog om muligheter kan forstås gjennom ulike eksempler. Arbeidsverkstedet på Ekkerøya grendehus er et eksempel på en konkret arena, der det ble tilrettelagt for dialog mellom ulike aktører fra tre ulike steder i Varanger, der dialog om ulike stedlige egenskaper og relasjoner fikk komme til uttrykk. De medbrakte gjenstandene som motiver for ulike stedlige kvaliteter og relasjoner, er et eksempel på en metode for å komme nærmere landskapet gjennom individuelle fortellinger. Fuglefestivalen er et annet eksempel på en arena for fellesskapende prosesser, i møter mellom havet, det arktiske lyset, fuglefjellet Hornøya, fuglelivet, fuglekikkere, kunstnere, innbyggere, barn, lærere, maling av fugler, fuglemerking, bygging av fuglekasser etc. Gatekunstfestivalen komafest var også en konkret arena for skapende møter mellom et internasjonalt gatekunstmiljø og lokalsamfunn, og som del av en dialog om muligheter i Vardø. Prosjektet i Teriberka var også en arena for fellesskapende aktiviteter og dialog om muligheter for kystsamfunn i nord med et kritisk blikk på den omstillingen som skjer.

Besøkende som medskapere av sted

Med fellesskapende motiv som drivkraft i kreative prosesser relatert til samspill mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling, er involvering av besøkende som medskapere av stedlige fellesskap en viktig del av fellesskapende motiv. Et grunnleggende spørsmål i stedsutviklingen blir her; *hvordan kan besøkende involveres i stedsutviklingen?*

Fuglefestivalen er et eksempel på hvordan det kan skapes møter og utveksling av kunnskap og ferdigheter mellom besøkende og lokalsamfunn, gjennom ikke-kommersielle og uformelle møtesteder, som det kommer frem i avhandlingen er viktig å ivareta i samfunnsutviklingen. I artikkel tre ble det også vist til studenter og forskere fra forskningsprosjektet Future North, som besøkende bidragsyttere inn i konkrete prosjekter i stedsutviklingen i Vardø. Gjennom utviklingsprosesser i Vardø, kom det frem ulike ideer og eksempler på former for besøkende som bidrag til stedsutvikling, gjennom muligheter for «residence programmer» for kokker, forskere, kunstnere, etc. I relasjon til mer tradisjonelle perspektiver på naturturister i naturbaser reiseliv, vil jeg her argumentere for viktigheten av å være åpen for hvem de besøkende kan være, relatert til ulike besøksroller og bidrag inn i de mulighetene som vokser frem for det enkelte lokalsamfunn. Åpenhet og utforskning av ulike former for besøkende som kan bidra til utveksling av ferdigheter og kunnskap, kan være viktige bidrag til sosial og kulturell verdiskaping i lokalsamfunn.

Eksperimentering med hva som kan være mulig

Eksperimentering handler om å endre fokuset fra hva som eksisterer (hva er) til hva som kan være mulig å få til (hva om), som kommer til uttrykk i figur 12. Slike bevegelser handler om å aktivere forestillinger om hvordan ting kan være annerledes og om hva som kan være mulig, gjennom å utforske alternative fremtidsbilder. Eksperimentering handler om å tre inn i eksisterende prosesser og å bidra til å stille ting (eks. natur- og kulturarv) i nye og annerledes lys, for å åpne for kreative tilblivelser. Eksperimentering i relasjon til fellesskapende motiv har i avhandlingen blitt sett i sammenheng med private initiativer og aktørers stedlige engasjement, relatert til to utviklingsaktører i Vardø, som over tid har jobbet kreativt med motiver for utvikling innenfor et stedlig fellesskap.

I avhandlingen har jeg vist til kreative og eksperimenterende handlingsrom gjennom kunstneriske bidrag i møtet mellom eksterne og lokale aktører. Eksperimentering med kulturarv gjennom møtet mellom et internasjonalt gatekunstmiljø og pågående arbeid med restaurering av bygninger, er et eksempel. Slike eksperimenterende handlingsrom kan bidra til håp for fremtiden og nye kreative tilblivelser gjennom åpne og inkluderende prosesser, gjennom å være relevant for de som bor og lever livene sine der, og ved å relatere seg til nåtidens stedlige situasjon, utfordringer og behov.

Fuglefestival med tilrettelegging for møter mellom britiske kunstnere, fuglekikkere, reiselivsaktører og lokalsamfunn, kan også ses i lys av eksperimentering for å øke bevissthet om fugleliv og utforskning av muligheter for utvikling med fugl som et fremtidsmotiv i stedsutviklingen i Vardø. Arbeidet med festival og fugleliv relatert til lokale skoleplaner viser til en form for institusjonell eksperimentering, relatert til former for nyskaping gjennom deltakende prosesser, som eksempel på forankring i møtet mellom reiseliv og stedsutvikling. Dette eksempelet synliggjør et potensial for fellesskapsorientert engasjement og verdiskaping i regi av naturbaserte reiselivsaktører, gjennom kreative og eksperimenterende prosesser med kobling til formelle rammer.

To potensielt samspillende nivåer i fellesskapende motiv

I utviklingen av fellesskapende motiv og det analytiske aktørperspektivet, har det utviklet seg en forståelse for to nivå som her fremheves avslutningsvis. Det første er et formålsrasjonelt nivå som handler om å utvikle motiver i et ønsket fremtidsperspektiv som man kan handle ut ifra. Det andre tilblivende nivået handler om å håndtere det hele tiden fremvoksende og det som blir til. Det formålsrasjonelle kan ses i sammenheng med å utvikle strategier og visjoner for et sted, der arbeidsverkstedet på Ekkerøya bygde på en ide om å samle ulike aktører for å arbeide frem noen grunnleggende motiver for videre arbeid med bærekraftige strategier for steds- og besøksutvikling. Men utover den formålsrasjonelle grunntanken, er verkstedet også en prosess med eksperimenterende og kreative elementer, og med en ide om å samle ulike aktører for å utvikle noen grunntanker i fellesskap knyttet til steds- og besøksutvikling, som viktige bidrag til bærekraftig omstilling i lokalsamfunn.

Like viktig blir det å støtte opp under positive krefters utvikling gjennom ulike initiativer, der nye motiver for utvikling blir til og vokser frem. Det tilblivende kan ses i sammenheng med prosessene jeg har studert i Vardø gjennom uformelle og spontant fremvoksende aktørdynamikker og kreative tilblivelser. Her kan figur 12 ses i sammenheng med begrepet «undefined becoming» som Boelens & De Roo (2016) benytter relatert til et økende fokus på aktørrelasjonelle tilnæringer i planlegging, med bevissthet mot muligheter og kvaliteter som vokser frem i komplekse selvorganiserende aktørkonstellasjoner. Et viktig poeng er at slike tilnæringer bør supplere og samspille med utvikling av strategier og visjoner for steds- og besøksutvikling, som et kontinuerlig fokus i utviklingen av stedet.

Fokuset på de to nevnte nivåene ved fellesskapende motiv kan videre relateres til det som Kristiansen og Nyseth (2012; 2018) fremhever ved å vise til Hillier (2007) sine teorier om organisasjonsplanet (som viser til det formålsrasjonelle) og konsistensplanet (som viser til det spontane og tilblivende), som et interessant spor å forfølge videre innenfor litteraturen om samfunnsplanlegging.

6.5 Konklusjon

Hovedproblemstillingen i avhandlingen har vært; *hvordan kan kreative prosesser i møtet mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling bidra til omstilling i lokalsamfunn?*

I artikkel 3 ble det utviklet en operativ modell som gir retning for å utvikle motiver for steds- og besøksutvikling i fellesskap, relevant for steder og lokalsamfunn med utfordringer knyttet til omstilling i møtet mellom nedgang i tradisjonelle næringer og nye fremvoksende næringer som reiseliv. Med utgangspunkt i avhandlingens tre artikler har jeg i den sammenstillende delen presentert en modell (figur 12) som kan bidra til bevissthet om natur- og kulturbasert reiseliv sin rolle i relasjon til ulike lokale praksiser og stedsdynamikker i lokalsamfunn, med et sterkt fokus på fellesskapsorientert verdiskaping. Figur 12 med aktørperspektivet som analytisk grep og fellesskapende motiv som retning for kreative prosesser, bidrar særlig med et tilblivelsesorientering til utvikling av landskapsressurser i naturbasert reiseliv.

Ved å være en del av et lokalsamfunn, kan entreprenører innen reiseliv innta viktige roller som samfunnsentreprenør gjennom å være pådrivere for fellesskapsorienterte prosesser og utvidet stedlig engasjement. Samfunnsentreprenører kan fungere som viktige koblingsaktør mellom lokale aktører og eksterne kompetansemiljø, og bidragsyttere til å skape møtesteder for besøkende og lokalsamfunn. I avhandlingen har involvering av kunstneriske kompetanser og handlingsrom vist seg å spille viktige roller inn i stedsutviklingsprosesser, som bidrag til dialog om muligheter og potensial. Ulike samfunnsentreprenører kan bidra med verdiskaping på tvers av verdier (natur, kultur, det sosiale og økonomiske) og prosjekter, der samspill mellom entreprenørskapsprosjekter og kunstnerisk kreativitet kan skape synergier i samfunnsutviklingen, i møtet mellom et stedlig- og utvidet interessefellesskap. For å støtte og utnytte mulighetene som vokser frem i slike kreative og fremvoksende aktørdynamikker i lokale utviklingsamspill, kreves en sensitiv bevissthet i kommunal samfunnsplanlegging utover formålsrasjonelle tilnærminger til verdiskaping, der motiver for ny utvikling blir til.

Den kreativt tilblivende og fremvoksende forståelsen for motiver, er en viktig dimensjon av *fellesskapende motiv* som drivkraft i kreative prosesser. En annen viktig dimensjon retter seg mot utvikling av motiver i fellesskap gjennom flerfaglige og kreative utviklingsprosesser med den hensikt å utvikle noen føringer gjennom strategier eller visjoner for steds- og besøksutvikling. Dette er en viktig dimensjon for å legge til rette for en utvikling som kan bidra til fellesskapsorientert og bærekraftig omstilling i lokalsamfunn. Her kan den landskapsarkitekturfaglige kompetansen spille en viktig rolle rettet mot å bidra til å planlegge og tilrettelegge for samspill mellom positive aktørdynamikker i det uformelle og kreativt tilblivende feltet og en utvikling som involverer visjoner og strategier på et mer overordnet nivå. Den landskapsarkitekturfaglige kompetansen er her viktig gjennom å beherske kreative, kunstneriske og design faglige kompetanser, og mer formelle forvaltnings- og planleggingsrettede rammer og kompetanseområder.

Den europeiske landskapskonvensjonen gir legitimitet til lokale initiativers engasjement rettet mot ivaretagelse og utvikling av kvaliteter i landskap som er viktige og betyr noe for de menneskene som lever i kystsamfunn, som kan ses i sammenheng med landskapsdemokrati som begrep. I Vardø kommer dette engasjementet særlig til uttrykk gjennom en eksistensiell kamp for å ivareta og videreutvikle det lokale kystfiskeriet. I studiet av ulike steds- og besøksutviklingsinitiativer i Vardø kom det også frem en forståelse for et utvidet stedlig fellesskap bestående av deltagelse og samspill mellom ulike aktører, der naturbasert reiseliv bidro til å skape et godt, interessant og inspirerende sted for både lokalsamfunn og besøkende. I fremtidige steds- og besøksutviklingsprosesser kan *fellesskapende motiv* som begrep bidra til bevissthet rettet mot utvikling som kan styrke menneskers stedlig engasjement, muligheter for samspill og fellesskap, med en åpen tilnærming til ulike positive initiativers bidrag til bærekraftig omstilling i lokalsamfunn.

Natur- og kulturbasert reiseliv som en del av et områdes stedsutvikling, kan spille en viktig rolle i omstilling i lokalsamfunn. Men, det krever sterke fellesskapsorienteringer og aktører som bidrar til stedlig engasjement og samspill på tvers av faggrensene, sektorer og samfunnslag. Jeg har vist eksempler på naturbasert reiseliv og fellesskapsorientert

verdiskaping gjennom fuglefestival og arbeid med lokale skoleplaner, og hvordan naturbasert reiseliv som en del av et større stedlig fellesskap av aktører, kan bidra til verdiskaping på tvers av verdier og prosjekter. Bidrag til fellesskapsorientert omstilling i lokalsamfunn i fremtiden, krever et sterkt fokus på at reiseliv alltid trer inn i eksisterende stedlige flettnettverk med komplekse relasjoner. Dette fremhever et behov for orienteringer til reiseliv utover enkeltaktørers muligheter for utvikling basert på kommersielle motiv. Dette er et viktig bidrag inn i BIOTOUR-prosjektet rettet mot hvordan stedlige ressurspotensial kan forstås, som etter min vurdering også må forstås i lys av en utvidet aktørforståelse i sammenheng med eksisterende stedlige praksiser og fellesskapsorientert engasjement, som vil virke ulikt i ulike stedlige kontekster. Modellen (figur 12) kan bidra til å synliggjøre og forstå mangefasetterte møter mellom naturbasert reiseliv og mer-enn-naturbasert reiseliv.

Avsluttende refleksjoner og videre forskning

Det er flere interessante spor å forfølge i videre forskning. Med utgangspunkt i fellesskapende motiv vil det være interessant å forske videre på hvordan samfunnsplanleggingen kan ivareta og utnytte aktørdynamikker som blir til, vokser frem og driver frem kreative prosesser og engasjement i lokalsamfunn, der felles motiver for utvikling også blir til og vokser frem. Som jeg avsluttet med like før konklusjonen, er det et potensial i å videreutvikle en forståelse av fellesskapende motiv som begrep rettet mot kommuneplanens samfunnsdel etter PBL, knyttet til organisasjonsplanen og konsistensplanen (Hillier 2007; Kristiansen & Nyseth 2012). Et annet spor retter seg mot institusjonell eksperimentering relatert til å utforske nye måter å gjøre deltakelse på gjennom skapende og kreative prosesser, som jeg har vist eksempler på i avhandlingen. Det vil også være interessant å forske videre på stedsspesifikke former for formell forankring i møtet mellom samfunnsplanlegging og kreative utviklingsprosesser.

Et annet spor for videre forskning er å studere kreative utviklingsprosesser i møtet mellom natur- og kulturbasert steds- og reiselivsutvikling og aktørdynamikker i andre caseområder, for å skape sammenligningsgrunnlag og for å videreutvikle perspektivene som har blitt utviklet i denne avhandlingen. Hvordan utvikling i kystsamfunn klarer å håndtere samspill mellom kystfiskeri og reiseliv i fremtiden, har mange viktige dimensjoner som jeg har berørt, og som jeg ønsker å forfølge i videre forskning. Det har også vokst frem en motivasjon rettet mot å forske videre på skapende og performative praksiser som involverer et tydeligere fokus på verdien av det håndverksmessige i kreative utviklingsprosesser.

Et viktig funn i avhandlingen er knyttet til at private initiativ og enkeltaktører kan spille en viktig rolle for utvidet fellesskapsengasjement i små lokalsamfunn. Dette er også interessant for videre forskning i sammenheng med nylige kommunesammenslåinger med større kommuner og ivaretagelse av mindre steder i framtiden. En stor utfordring vil her imidlertid handle om lite ressurser til å følge opp ulike initiativer. Likevel er det et relevant område å forske videre på hvordan større kommuner håndterer stedsutvikling for de mindre stedene og bygdene fremover.

7. Referanser

- Aarsæther, N. (2012). Planlegging som handlingstype. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (red.) *Utfordringer for norsk planlegging*, 26-48. Oslo: Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (1991). *Kulturindustri: opplysning som massebedrag*. Oslo: Cappelen.
- Agnew, J. (1987). *Place and politics: the geographical mediation of state and society*. London: Allen and Unwin.
- Bauman, Z. (2000). *Savnet fellesskap*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Becker, E. (2013). *Overbooked: the exploding business of travel and tourism*. New York: Simon & Schuster.
- Becker, E. (2018). Arctic crush. *Travel Weekly*. Tilgjengelig fra: <https://www.travelweekly.com/Europe-Travel/Arctic-crush-Norway-combats-overtourism>
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality*. London: Penguin Books.
- Bergson, H. (1911). *Creative evolution*. London: Macmillan.
- Boelens, L. & De Roo, G. (2016). Planning of undefined becoming: First encounters of planners beyond the plan. *Planning Theory*, 15 (1): 42-67.
- Borch, O. J. & Førde, A. (2010). *Innovative bygdemiljø: ildsjeler og nyskappingsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brox, O. (1969). *Hva skjer i Nord-Norge?: en studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo: Pax.
- Brox, O. (2011). Hvor går Kyst-Norge? Noen refleksjoner om utviklinga etter 1970. I Jentoft, S., Nergård, J. I. & Røvik, K. A. (red.) *Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring*, 157-164. Stamsund: Orkana akademisk.
- Brundtland, G. H. & Dahl, O. (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Bryman, A. (2015). *Social research methods*, 5th edition. Oxford: Oxford University press.
- Burns, P. & Novelli, M. (2006). Tourism and social identities: Introduction. I Burns, P. & Novelli, M. (red.) *Tourism and social identities: Global frameworks and local realities*. Oxford: Elsevier.
- Butler, A. (2014). *Developing Theory of Public Involvement in Landscape Planning: Democratising Landscape*. Doktorgradsavhandling. Swedish University of Agricultural Sciences, Faculty of Landscape Architecture, Department of Urban and Rural Development. Uppsala.
- Butler, W. R. (2011). Sustainable tourism and the changing rural scene in Europe. I MacLeod, D. V. L. & Gillespie, S. A. (red.) *Sustainable tourism in rural Europe: approaches to development*. London: Routledge.
- Bærenholdt, J. O. (2012). Enacting destinations: The politics of absence and presence. I Duim, R. v. d., Ren, C. & Jóhannesson, G. T. (red.) *Actor-network theory and tourism: ordering, materiality and multiplicity*, 111-125. New York: Routledge.
- Bærenholdt, J. O. (2015). Designede turiststeder: Hva får dem til å virke? I Aure, M., Berg, G. N., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted: nyere teorier*, 65-78. Bergen: Fagbokforlaget.
- Capra, F. & Jakobsen, O. D. (2017). A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life. *International Journal of Social Economics*, 44 (6): 831-844.
- Carson, R. (1963). *Silent spring*. London: Hamilton.

- Casey, E. S. (2001). Between Geography and Philosophy: What Does It Mean to Be in the Place-World? *Annals of the Association of American Geographers*, 91 (4): 683-693.
- Christensen, A. L. (2002). *Det norske landskapet: om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax forlag.
- Clemetsen, M. & Krogh, E. (2010). Landskapsressursanalyse: verktøy for mobilisering, stedsbasert læring og verdiskaping. I Haukeland, P. I. (red.) *Landskapsøkonomi*, 51-76. Telemarksforskning-rapport nr.263. Tilgjengelig fra: <https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2019/05/TFrapport263.pdf>
- Clemetsen, M., Barane, J., Bjarnadottir, S. L & Johansen, J. (2013). Landskapsressursanalyse: grunnlagsrapport for stedsutvikling og opplevelsesbasert verdiskaping. I Holmen, S. H. & Brekklus, I. (eds.) *Varanger natur- og kulturpark. Forstudie*.
- Clemetsen, M. & Johansen, G. (2015). Our landscape sources: community development in a regional context. Methodology for identifying tangible and intangible resources in place.
- Clemetsen, M. & Stokke, K. B. (2016). Strategisk landskapsplanlegging som tverrfaglig kursarena i masterutdanningen ved NMBU. *Kart og Plan*, 76 (4): 245-251.
- Clemetsen, M. & Stokke, K. B. (2018). Managing cherished landscapes across legal boundaries: the contribution of integration actors to a functional local democracy. I Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (red.) *Defining landscape democracy: a path to spatial justice*, 165-177. Cheltenham: Elgar.
- Convery, I. Corsane, G. & Davis, P. (2012). Introduction: Making Sense of Place. I Convery, I., Corsane, G. & Davis, P. (red.) *Making Sense of Place: Multidisciplinary Perspectives*, 1-8. Woodbridge: The Boydell Press.
- Creswell, W. J. (2013). *Research Design: qualitative, quantitative, & mixed methods approaches*. International student edition. Sage publications.
- Dovey, K. (2009). *Becoming places*. New York: Routledge.
- Duim, R. Van der, Ren, C. & Thór Jóhannesson, G. (2013). Ordering, materiality, and multiplicity: Enacting Actor–Network Theory in tourism. *Tourist Studies*, 13 (1): 3-20.
- Duim, v. d. V. R. Ren, C. & Johannesson, G. T. (2017). ANT: A decade of interfering with tourism. *Annals of Tourism Research*, 64: 139-149.
- Egoz, S. Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (2018). *Defining landscape democracy: a path to spatial justice*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ellefsen, K. O. (2018). 20 år på landeveien: Politiske strategier og faktiske resultater. *Arkitektur N*, 3: 30-43.
- Finlay, L. (2012). Debating Phenomenological Methods. I Friesen, N., Henriksson, C. & Saevi, T. (red.) *Practice of Research Method*, 17-37. Rotterdam: Sense Publishers.
- Fiskevold, M. & Geelmuyden, A. K. (2019). *Arcadia updated: raising awareness through analytical narratives*. New York: Routledge.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2): 219-245.
- Follo, G. & Villa, M. (2010). Å byggje staden stein på stein. I Borch, O. J. & Førde, A. (red.) *Innovative bygdemiljø: Ildsjeleer og nyskappingsarbeid*, 121-133. Bergen: Fagbokforlaget.

- Fossland, M. T. (2012). Å komme til et sted. I Førde, A., Kramvig, B., Berg, G. N. & Dale, B. (red.) *Å finne sted: metodologiske perspektiver i stedsanalyser*, 107-122. Trondheim: Akademia forlag.
- Frandsen, N. J. & Primdahl, J. (2015). Stedet og landskapet. I Kristensen, L. S., Primdahl, J. & Vejre, H. (red.) *Dialogbasert planlægning i det åbne land: om strategier for kulturlandskabets fremtid*, 48-62. Bogværket.
- Fredman, P., Wall-Reinius, S. & Lundberg, C. (2009). *Turism i natur: Definitioner, omfatning, statistikk*. Östersund: Etour.
- Fredman, P. & Tyrväinen, L. (2010). Frontiers in Nature-Based Tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10 (3): 177-189.
- Fredman, P., Haukeland, J. V., Tyrväinen, L., Siegriest, D. & Lindberg, K. (2018). *Prominent trends in nature-based tourism: An international comparison*, 181-183. The 9th international conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMW9): Place, recreation and local development. Bordeaux, France.
- Frisvoll, S. (2015). Korleis analytisk fange staddanning mellom meining, makt, materialitet og menneske? I Aure, M., Berg, G. N., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted: Nyere teorier*, 133-145. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nordland Fylkeskommune. (2018). *Seminar om besøksforvaltning*. Tilgjengelig fra: <https://www.nfk.no/tjenester/naring/reiseliv-og-opplevelser/seminar-om-besoksforvaltning.1011836.aspx>.
- Førde, A. (2010). Nyskaping, brytningar og samspel. I Borch, O. J. & Førde, A. (red.) *Innovative bygdemiljø: Ildsjele og nyskappingsarbeid*, 155-170. Bergen: Bokforlaget.
- Førde, A. & Ringholm, T. (2012). Planlegging for lokal utvikling: kreativitet og forankring. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (red.) *Utfordringer for norsk planlegging: Kunnskap, bærekraft, demokrati*, 238-253. Kristiansand: Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Førde, A. (2016). Å studere turiststader: metodologiske refleksjoner. I Viken, A. (red.) *Turisme: Destinasjonsutvikling*, 55-70. Oslo: Gyldendal.
- Førde, A. & Kramvig, B. (2017). Cultural industries as a base for local development: The challenges of planning for the unknown. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (red.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*, 81-97. Abingdon: Routledge.
- Ganz, M. L. (2011). Public Narrative, Collective Action, and Power. I Odugbemi, S. & Lee, T. (red.) *Accountability Through Public Opinion: From Inertia to Public Action*, 273-289. Washington D.C: The World Bank.
- Gerrard, S. (2009). Fra fiskevær til ferievær?: om kystsamfunn i endring. I Niemi, E. & Smith-Simonsen, C. (red.) *Det hjemlige og det globale: Festskrift til Randi Rønning Balsvik*, 386-399. Oslo: Akademisk publisering.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, J. M. & Whatmore, S. (2009). *The dictionary of human geography*, 5th edition. Pondicherry: Wiley-Blackwell Publishing.
- Greve, A. (2015). Sårbarhet og glede: et lite bidrag til stedets filosofi. I Stien, H. H. (red.) *Vit at jeg elsker deg: om kunst og sted*, 31-40. Stamsund: Orkana Akademisk.

- Hallam, E. & Ingold, T. (2007). Creativity and Cultural Improvisation: An Introduction. I Hallam, E. & Ingold, T. (red.) *Creativity and Cultural Improvisation*, 1-24. New York: Berg.
- Hamdouch, A. & Ghaffari, L. (2017). Social innovation as the common ground between social cohesion and economic development of small and medium-sized towns in France and Quebec. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (red.) *Creative approaches to planning and local development: insights from small and medium-sized towns in Europe*, 190-207. London: Routledge.
- Haraldseid, T. (2016). *Landskapsressursanalyse som verktøy for stedsmerkevareutvikling*. Masteroppgave. Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2009). *Den brede verdiskapingen: Et bærekraftig utviklingsperspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping*. Bø: Telemarksforskningsnotat nr.20. Tilgjengelig fra: <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/2439911>
- Haukeland, P. I. (2010). *Landskapsøkonomi: Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling: Med eksempler fra regionalparker i Norge og i Europe*. Bø: Telemarksforsking-rapport nr. 263. Tilgjengelig fra: <https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2019/05/TFrapport263.pdf>
- Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2019). Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling. *Tidsskriftet UTMARK*, 1.
- Hess, D. J. (1997). *Science studies: an advanced introduction*. New York: New York University Press.
- Hillier, J. (2007). *Stretching beyond the horizon: a multiplanar theory of spatial planning and governance*. Aldershot: Ashgate.
- Holte, Å. (2019). *Landskapstilpasset tilrettelegging i utsatte kulturlandskap på Vest-Lofotens ytterside: mulige synergier mellom landbruk og turisme*. Masteroppgave. Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Ingold, T. (2011). *Being alive: essays on movement, knowledge and description*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2012). Introduction. I Janowski, M. & Ingold, T. (red.) *Imagining landscapes: past, present and future*. New York: Routledge.
- Ingold, T. (2013). *Making: Anthropology, Archaeology, Art And Architecture*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2015). *The life of lines*. London: Routledge.
- Innovasjon Norge. (2018). Årsrapport 2018: Turistundersøkelsen. Tilgjengelig fra: <https://business.visitnorway.com/no/turistundersokelsen/turistundersokelsen-2018/>.
- Innovasjon Norge. (2019). 10 prinsipper for et bærekraftig reiseliv. Tilgjengelig fra: <https://business.visitnorway.com/no/barekraftig-reiseliv/10-prinsipper-for-et-barekraftig-reiseliv/>.
- Iversen, E. K., Løge, T. K., Jakobsen, E. W. & Sandvik, K. (2015). Value creation analysis of Norwegian tourism: development and future potential. Menon Business Economics.
- Jakobsen, O. (2019). Omstilling og økologisk økonomi. I Barane, J. (red.). *Økologisk entreprenørskap og samfunnsomstilling*. Aurland: Sogn Jord- og Hagebruksskule.
- Joas, H. (1996). *The creativity of action*. Cambridge: Polity Press.

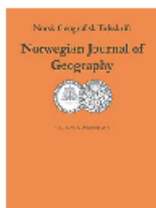
- Jóhannesson, G. T. (2012). "To Get Things Done": A Relational Approach to Entrepreneurship. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12 (2): 181-196.
- Jones, M. (2008). The Two Landscapes of North Norway and the Cultural Landscape of the South. I Jones, M. & Olwig, R. K. (red.) *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*, 283-300. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kaufmann, G. (2006). *Hva er kreativitet?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Klem, C. (2018). En gave til venezianerne. *Arkitektnytt*, 7. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitektnytt.no/tema/en-gave-til-venezianerne>
- Kobro, L. U., Vareide, K., Haukeland, P. I. & Jervan, B. (2013). Duett eller duell? Reiseliv og lokalsamfunnsutvikling. Telemarksforskning-rapport nr.319. Tilgjengelig fra: <https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2013/09/Rapport-319-Duett-eller-duell-040913.pdf>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2014). *Den europeiske landskapskonvensjonen: CETTS NO. 176*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/>.
- Kramvig, B. & Førde, A. (2012). Utforskning og improvisasjon: hvordan studere stedlig innovasjon. I Førde, A., Kramvig, B., Berg, G. N. & Dale, B. (red.) *Å finne sted: metodologiske perspektiver i stedsanalyser*, 63-75. Trondheim: Akademika forlag.
- Kramvig, B. (2015). Sted, stier, konflikt og forsoning. I Stien, H. H. (red.) *Vit at jeg elsker deg: om kunst og sted*, 133-144. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Kramvig, B. & Førde, A. (2015). Sted, kunnskap og kreativitet. I Aure, M., Berg, G. N., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted: nyere teorier*, 333-353. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kristiansen, R. & Nyseth, T. (2012). Eksperimentell planlegging. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (red.) *Utfordringer for norsk planlegging: kunnskap, bærekraft, demokrati*, 291-308. Oslo: Cappellen Damm Høyskoleforlaget.
- Kristiansen, R. & Nyseth, T. (2018). Eksperimentelle tilnærminger til byplanlegging: en ny agenda? I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (red.) *Plan og Samfunn: system, praksis, teori*, 286-304. Cappellen Damm Akademisk.
- Krogh, E. (1996). Fra landskap til landskaping. *Lanbruksøkonomiskforum*, 2 (96): 43-50.
- Krogh, E. (2017). Hvordan og hva aksjonsforskning kan bli til. I Gjøtterud, S., Hiim, H., Husebø, D. Jensen, L. H., Steen-Olsen, T. H. & Stjernstrøm, E. (red.) *Aksjonsforskning i Norge. Teoretisk og empirisk mangfold*, 113-132. Oslo: Cappellen Damm.
- Kulturdepartementet & Nærings- og fiskeridepartementet. (2019). Strategi for kultur og reiseliv. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/76daff482cfc44a79d5ecfa145300ec3/strategi-for-kultur-og-reiseliv-2019-kud-og-nhd.pdf>
- Larsen, J. K. (2015). Landskapsformidling. I Ridderstrøm, H. & Vold, T. (red.) *Litteratur- og kulturformidling: Nye analyser og perspektiver*, 289-304. Oslo: Pax forlag.
- Larsen, J. K. & Hemmersam, P. (2018). *Future North: the changing arctic landscapes*. London: Routledge.
- Larsen, S. C. & Johnson, J. T. (2012). Toward an Open Sense of Place: Phenomenology, Affinity, and the Question of Being. *Annals of the Association of American Geographers*, 102 (3): 632-646.

- Latour, B. (2004). "Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern. *Critical Inquiry*, 2 (30): 225-248.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B. (2010). *Networks, societies, spheres: reflections of an actor-network theorist*. Tilgjengelig fra: <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/121-CASTELLS-GB.pdf>.
- Law, J. (2004). *After method: mess in social science research*. International library of sociology. London: Routledge.
- Law, J. (2009). Actor Network Theory and Material Semiotics. I Turner, S. B. (red.) *The new Blackwell companion to social theory*, 142-158. Chichester: Wiley-Blackwell.
- LEXICO (2018). *Creativity*. Tilgjengelig fra: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/creativity>.
- LEXICO. (2019). *Comodification*. Tilgjengelig fra: <https://www.lexico.com/definition/commodification>
- LEXICO. (2020). *Experimentation*. Tilgjengelig fra: <https://www.lexico.com/definition/experimentation>.
- LEXICO. (2020). *Motive*. Tilgjengelig fra: <https://www.lexico.com/definition/motive>.
- Lien, M. E., Nustad, K. G. & Ween, G. B. (2012). Introduksjon. *ANTropologiens grenseflater. Norsk antropologisk tidsskrift* (3-4): 216-224.
- Lindberg, K. (2018). *Beyond recreation experience and expenditure: Well-being and resilience in natural area-human community systems*, 5-6. The 9th international conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMV9): Place, recreation and local development. Bordeaux: Bordeaux Science Agro.
- Lüders, M. (2015). Mennesker og maskiner. *Norsk medietidsskrift*, 22 (3): 1-7.
- Løkken, G. & Haggärde, M. (2017). Renewed sustainable planning in the Arctic: A reflective, critical, and committed approach. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (red.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*. London: Routledge.
- Lønning, D. J. (2010). *Kva er nyskaping?: om fridom, skaparglede, framtid og fellesskap*. Ål: Boksmia.
- Massey, D. (1991). A global sense of place. *Marxism Today*, 38: 24-29.
- Massey, D. (2005). *For space*. London: Sage.
- McLean, S. (2009). STORIES AND COSMOGONIES: Imagining Creativity Beyond "Nature" and "Culture". *Cultural Anthropology*, 24 (2): 213-245.
- Meadows, D. H. (1972). *The Limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. London: Earth Island Ltd.
- Mehmetoglu, M. (2007). *Naturbasert turisme*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Meløe, J. (1998). The Two Landscapes of Northern Norway. *Acta Borealia* 7, 68-80.
- Meyer, S. (2007). *Det innovative mennesket*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Miyazaki, H. (2004). *The method of hope: anthropology, philosophy, and Fijian knowledge*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Murphy, C. (2018). *Whos place is it anyway, the importance of host community - Involvement in tourism development*. Tilgjengelig fra youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=R1oys3L3qIY>. (accessed: 01.10.2018).

- Nadim, M. (2015). Generalisering og bruken av analytiske kategorier i kvalitativ forskning. *Sosiologisk tidsskrift*, 23 (3): 129-148.
- Nash, C. (1996). Reclaiming Vision: Looking at landscape and the body. *Gender, Place & Culture*, 3 (2): 149-170.
- NMBU. (2020). *BIOTOUR*. Tilgjengelig fra: <https://www.nmbu.no/biotour>.
- Norges Forskningsråd. (2018). Programplan BIONÆR: Bærekraftig verdiskaping i mat- og biobaserte næringer. Tilgjengelig fra: <https://www.forskningsradet.no/om-forskningsradet/programmer/bionar/>.
- Nyseth, T. & Viken, A. (2009). *Place reinvention: northern perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Nyseth, T. & Pløger, J. (2015). Perspektiver på steders tilblivelse. I Aure, M., Berg, G. N., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted: Nyere teorier*, 47-60. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nyseth, T., Hamdouch, A., Demaziere, C., Aarsæther, N., Førde, A. & Serrano, J. (2017). Perspectives on creative planning and local development in small and medium-sized towns. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (red.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*, 13-22. Abingdon: Routledge.
- Nyseth, T., Førde, A. & Cruickshank, J. (2018). Fra attraktive steder til omtrentsom by- og stedsutvikling: implikasjoner for planlegging? I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (red.) *Plan og samfunn*, 267-282. Cappelen Damm Akademisk.
- Nærings- og fiskeridepartementet. (2017). Opplev Norge: unikt og eventyrlig. Melding til stortinget. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/95efed8d5f0442288fd430f54ba244be/no/pdfs/stm201620170019000dddpdfs.pdf>
- Nærings- og fiskeridepartementet. (2017). Fiskeriministeren inviterer til folkemøte i Vardø. Pressemelding: 10.05.2017. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fiskeriministeren-inviterer-til-folkemote-i-vardo/id2552427/>
- Olwig, K. R. (2013). Heidegger, latour and the reification of things: the inversion and spatial enclosure of the substantive landscape of things: the lake district case. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 95 (3): 251-273.
- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: work is theatre & every business a stage*. Boston: Harvard Business School Press.
- Pope, R. (2005). *Creativity: theory, history, practice*. London: Routledge.
- Porter, N. (2016). *Landscape and branding: the promotion and production of place*. London: Routledge.
- Postholm, M. B. (2005). *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Putnam, D. R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Relph, E. (2008). *Place and placelessness*. 2nd edition. Research in planning and design. London: Pion.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The State of the Art. *Annals of Tourism Research*, 38 (4): 1225-1253.
- Riksrevisjonen. (2020). Riksrevisjonens undersøkelse av kvotesystemet i kyst- og havfisket. Dokument 3:6. Tilgjengelig fra: <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2019-2020/kvotesystemet-i-kyst--og-havfisket.pdf>.

- Rittel, H. W. J. & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4 (2): 155-169.
- Rossvær, V. (1998). *Ruinlandskap og modernitet: hverdagsbilder og randsoneerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Oslo: Spartacus.
- Rossvær, V. (2012). Schiller og menneskets estetiske oppdragelse. I *Virkeligheten sett gjennom kunstnerøyne*, 47-69: Orkana akademisk.
- Ruggeri, D. (2018). Storytelling as a catalyst for democratic landscape change in a modernist utopia. I Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (red.) *Defining Landscape Democracy: path to spatial justice*, 128-142. Cheltenham: Elgar.
- Røyseng, S. & Mangset, P. (2009). *Kulturelt entreprenørskap*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sargisson, L. (2002). *Utopian Bodies and the Politics of Transgression*. Routledge.
- Sarlöv-Herlin, I. (2004). New challenges in spatial planning, landscapes. *Landscape Research*, 29 (4): 399-411.
- Scharmer, C. O. (2008). *Teori U: Lederskab der åbner fremtiden: Mod en ny social teknologi-presencing*. Hinnerup: Ankerhus.
- Selman, P. H. (2012). *Sustainable landscape planning: the reconnection agenda*. New York: Routledge.
- Simonsen, K. (2013). In quest of a new humanism: Embodiment, experience and phenomenology as critical geography. *Progress in Human Geography*, 37 (1): 10-26.
- Thrift, N. & Dewsbury, J. D. (2000). Dead geographies: and how to make them live. *Environment and Planning. D. Society and Space*, 18 (4): 411-432.
- Thrift, N. (2004). Intensities of feeling: towards a spatial politics of affect. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 86 (1): 57-78.
- Tietjen, A. & Jørgensen, G. (2018). There is more to it than meets the eye: Strategic design in the context of rural decline. *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 2 (1): 9-31.
- Tjora, A. H. (2018). *Hva er fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Trondsen, T. (2013). Har kystsamfunnene noen fremtid? I Jentoft, S., Nergård, J. I. & Røvik, K. A. (red.) *Hvor går Nord-Norge?: Politiske tidslinjer*, 345-360. Tromsø: Orkana Akademisk.
- Tuan, Y. f. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. London: Edward Arnold.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. 2nd edition. Theory, culture & society. London: Sage.
- Urry, J. (2016). *What is the future?* Cambridge: Polity Press.
- Utenriksdepartementet & moderniseringsdepartementet. (2017). *Nordområdestrategi: mellom geopolitikk og samfunnsutvikling*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/strategi_nord/id2550081/
- Viken, A. (2011). Naturbasert turisme i nord: Ytre påvirkning - lokal tilpasning. I Jentoft, S. N., J. Røvik, K. A. (red.) *Hvor går nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring*, 175-188. Stamsund: Orkana akademisk.
- Viken, A. & Jacobsen, J. K. S. (2014). Det lokale i det globale: reiselivet i internasjonaliseringsens tid. I Jacobsen, J. K. S. & Viken, A. (red.) *Turisme: fenomen og næring*, 278-294. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Wasrud, M. (2017). En naturlig disponert miljøfilosofi. *Salongen*. Tilgjengelig fra: <http://www.salongen.no/en-naturlig-disponert-miljofilosofi/>
- Waterman, T. (2019). Introducing hope: Landscape architecture and utopian pedagogy. I Jørgensen, K., Karadeniz, N., Mertens, E. & Stiles, R. (red.) *The Routledge Handbook of Teaching Landscape*, 1-12. London: Routledge.

- Williams, N. (2016). Creative processes: From interventions in art to intervallic experiments through Bergson. *Environment and Planning A*, 48 (8): 1549-1564.
- Wylie, J. (2007). *Landscape*. New York: Routledge.
- Wylie, J. (2016). A landscape cannot be a homeland. *Landscape Research*, 41 (4): 408-416.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: design and methods*. 5th edition. Los Angeles: SAGE.
- Zenker, S. & Jacobsen, B. R. P. (2015). *Inter-Regional Place Branding: Best Practices, Challenges and Solutions*. Springer International Publishing.

Exploring social creativity in place-making: A case study from a coastal town in Northern Norway

Thomas Haraldseid

To cite this article: Thomas Haraldseid (2019) Exploring social creativity in place-making: A case study from a coastal town in Northern Norway, Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography, 73:5, 257-272, DOI: [10.1080/00291951.2020.1716844](https://doi.org/10.1080/00291951.2020.1716844)

To link to this article: <https://doi.org/10.1080/00291951.2020.1716844>

 © 2020 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group

 Published online: 30 Jan 2020.

 Submit your article to this journal

 Article views: 333

 View related articles

 View Crossmark data

Abstract

The purpose of the article is to explore the relationship between place-making and social creativity. It is grounded in a single case study and an analytical generalization approach to the study of two projects in the town of Vardø, Norway: Vardø Restored and Biotope. Empirical data are presented as thematic stories in becoming, which are discussed using actor–network theory (ANT) and meshwork-inspired analysis. Social creativity is understood as inhabitants' ability to meet new challenges with creativity. Place-making is understood in terms of place-specific creative and regenerative processes, with a focus on the role of community entrepreneurs and creative community arenas outside the formal planning system. Important findings suggest that social creativity emerges from community activities, in which multiple individuals and actors play important roles. Through these processes, entrepreneurs become community entrepreneurs when their collective orientations are activated. Individual community entrepreneurs can take active roles in stimulating social creativity based on their place-specific commitments, broad value-creation perspectives, and sensitivity to place-specific complexities, as well as by gaining credibility. The author concludes that creative community arenas for direct encounters between many different lifelines and actors, future motives, and collective actions are fundamental for the emergence of social creativity and place-making dynamics.

KEYWORDS

actor–network theory, meshwork, regenerative place-making, social creativity

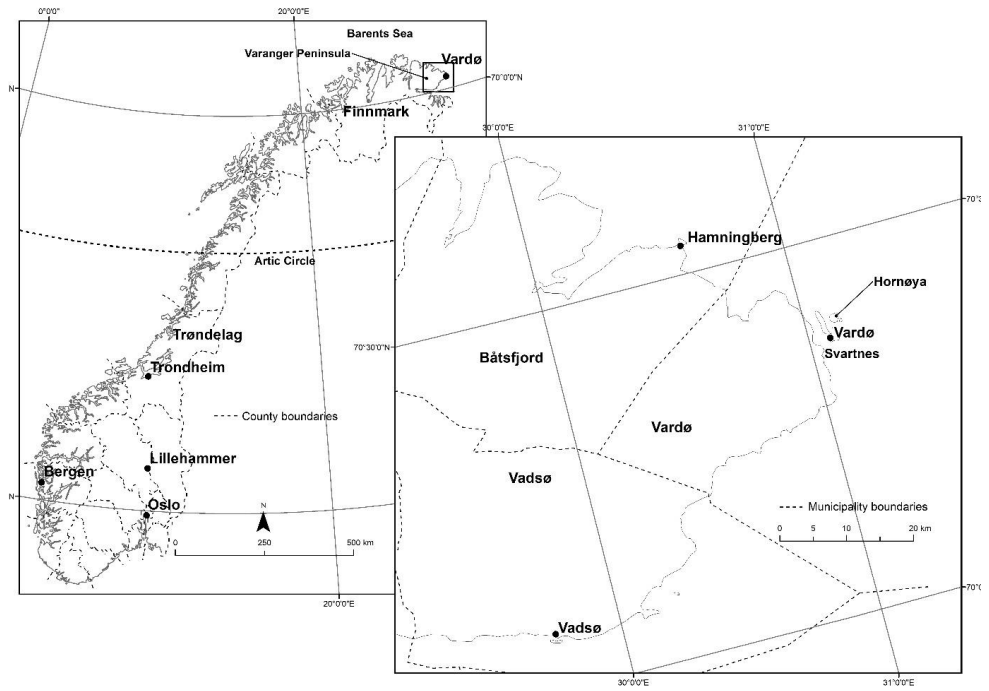

Fig. 1. Case study location (map produced by Gunnar Tenge)

Fig. 2. Old fishery harbour Vardø

Introduction

In 2009, travellers on the northern tip of the Varanger Peninsula in the county of Finnmark, Norway, were advised not to visit the town of Vardø by people living in the region (Fig. 1). However, during recent years people have started to present this old Arctic town as one of the most interesting places to visit. What caused this positive change?

This article focuses on the emergence of social creativity in relation to two place-making projects in Vardø, as part of attempts to understand what has contributed to the positive change: Biotope and Vardø restored. The architecture and tourism concepts developer Biotope has created the birdwatching infrastructure in Vardø and Varanger. Vardø Restored is a non-profit organization working with the restoration of historical buildings, art projects and new development opportunities for house owners. Social creativity can be understood as people's ability to meet new challenges with creative solutions for the future (Førde 2010). To understand relational emergences at the interplay of social creativity and place-making, it is necessary to address both individuals and interactions between actors within a landscape context. The study of the chosen place-making projects within Vardø has laid the groundwork for a conceptual model for understanding relationships between place-making and social creativity as emerging and continual processes rather than merely as results or products. The model is presented and discussed in the penultimate section of the article (i.e. in the section Place-making and emerging social creativity).

Due to centralization and decline in the fishery industry, the old subarctic town of Vardø lost half of its population between 1980 and 2010. Today, there are 2081 inhabitants (Statistisk sentralbyrå 2019), living in an area of 3.7 km². The decline caused a negative spiral of extensive disintegration of the infrastructure, rampant pessimism and a negative reputation for the town. Vardø exists ‘on hold’, due to a high degree of uncertainty about what the future will bring and is awaiting future resolutions to contemporary problems (Kampevold Larsen & Hemmersam 2017). Arctic landscapes are changing fast due to dramatic climate changes and new industrial development forces, which are attracting increased international attention (Kampevold Larsen & Hemmersam 2018). However, images of the northern landscapes formed at distance rarely address local community’s livelihoods or desired futures. The northern territories are high up on the Norwegian government’s agenda for foreign and domestic policy affairs, with ideas for fisheries, aquaculture, oil and gas, and tourism as part of the green growth and sustainable development strategies for the future (Utenriksdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet & Statsministerens kontor 2017). In this regard, a need to challenge dominant Western modern capitalist planning and development thinking has been addressed (Løkken & Haggärde 2017; Nyseth et al. 2017).

The difficult situation for many coastal communities in the north relates to a global discourse on reinventing rural areas (Nyseth & Viken 2009). Globally related changes often lead to a range of challenges, such as social fragmentation, identity erosion, and harm to the environment, which together constitute a bundle of radical uncertainties for people living in rural areas such as coastal places in the north of Norway (Nyseth et al. 2017). Many old fishing villages in Norway have undergone transition to holiday villages (Gerrard 2009). Tourism is increasing in Norway and is highlighted as an important industry for the future (Meld. St. 19 (2016–2017)). However, studies of European rurality have shown that places have been turned into tourism ‘machines’ and playgrounds for visitors (Butler 2011). Terms such as ‘overtourism’ are becoming increasingly prevalent, also in Norway. Hence, there is a fundamental need to address how local development and tourism can work together, thereby challenging the destination discourse (Førde 2016).

According to the European Landscape Convention (ELC) (Council of Europe 2000), the term landscape means ‘an area, as perceived by local people or visitors, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors’. The ELC highlights the important role of the everyday landscape for quality of daily life and identity. In this article, ‘an area’ is considered in relation to Vardø as a place. The complexity of place is addressed as open and dynamic processes in becoming, whereby people, nature, materiality, sociality, and cultural relations are thrown together (Massey 2005). In relation to ELC and the becoming of place, the perspective of community entrepreneurship, understood as processes contributing to community solutions (Borch & Førde 2010), can be used in place-making that involves tourism initiatives.

The research strategy for this article was based on an empirical and explorative case study with an analytical generalization approach. The aim was to explore the relationship between place-making praxis and social creativity, and to establish a conceptual framework for studying this relationship. The analytical strategy was empirically driven, wherein the empirical work conducted in Vardø sparked a process of relevant literature selection. In referring back and forth between empirical data and literature, a conceptual understanding of place-making and social creativity evolved as fundamentally relational and dynamic processes. In this article, I seek to answer the following research question: *How can the interplay between place-making and social creativity enable vibrant landscapes?*

Methods

Vardø was chosen as case due to the particular creative place-making activities unfolding within an island community, where emergent social creativity has been increasingly evident. I collected data using multiple sources of evidence, during five fieldwork sessions of two weeks' duration each between 2017 and 2018. This involved 15 in-depth interviews and many informal conversations based on a non-representative strategic selection of people and using the snowball method. The interviews lasted 45–90 minutes. However, conversations with key individuals also evolved due to several visits to Vardø. Conversations with fishermen, entrepreneurs, representatives of authorities, activists, artists, and others revolved around topics relating to Vardø as a place, development activities and future orientations. The interviews took place in people's homes, cafes, offices, at the hotel, and during different events. I used participatory observation as an approach because it allowed me, as a researcher, to participate in processes relevant to my study, such as the birdwatching festival, Gullfest, and Vardø Restored workshops. Inspired by Tim Ingold's understanding of participatory observation (Ingold 2013), I aimed at joining the inhabitants in their search of potential paths for the future. I also used secondary sources such as maps, photographs, videos, documents, web pages, and social media to understand Vardø as a place and to define the place-making activities' interplay with social creativity. During the fieldwork, certain themes emerged as prominent for social creativity, presented as thematic stories in becoming that relate to Vardø Restored and Biotope.

The individuals cited in the article gave informed consent for their full names to be given. Additionally, they were given the chance to read the text and respond to the content on several occasions. Different themes were discussed with them over a longer period of time, due to several meetings and informal talks with different individuals, such as Svein Harald Holmen and Tormod Amundsen.

Relational place-making literature

Through the fieldwork, the role of two individuals and entrepreneurship projects within Vardø became prominent for understanding the interplay between place-making, social creativity and the enablement of vibrant landscapes. I considered community entrepreneurship and creativity literature relevant for exploring this dynamic interplay. Actor–network theory (ANT) and the concepts of individual lifelines and meshwork (Ingold

2011) contributed to shaping the analytical lens for exploring the relational, dynamic and transboundary entrepreneurial processes. A combination of these two relational ontologies is suitable for analysing the world as complex becomings, such as interplay between place-making, social creativity, and potential movements towards virtuous circles and vibrant landscapes (Selman 2012). ANT has been used for understanding the broader network of actors involved in actings, allowing for connections to be made between actors across different sectors, on different scales, and in different concepts and periods (Law 2008). Ingold's approach to meshwork contributes to ANT by focusing on individuals within their situated environment and where improvised actings along the lines of movement becomes alive (Ingold 2011).

Entrepreneurship and creativity within the landscape

Entrepreneurship concerns processes of change, the ability of actors to perceive opportunities of change, and processes of translating ideas into practice (Jóhannesson 2012). Borch & Førde (2010) use the term 'community entrepreneurship' to address processes of social and cultural change and value creation that result in new collective solutions for communities. This approach to entrepreneurship relates to an increased awareness of everyday life and community praxis rather than to extraordinary achievements within entrepreneurship literature (Hjort & Bjerke 2006). Creativity is an important component of community entrepreneurship (Førde & Ringholm 2012) and relates to processes of setting socio-material actors in motion (Kramvig & Førde 2015). Lønning (2010) argues that creativity always has to do with being able to see new possibilities for the future based on recombinations of the extant.

Within local development literature, there has been a growing awareness of creativity as experimentation and improvisation, thus challenging 'creative class' thinking (Førde & Kramvig 2017). Maintaining sensitivity to sociocultural complexities, empowering community processes and co-thinking of futures should be the focus of creative processes within small towns (Nyseth et al. 2017). In this respect, social creativity can be used as a term that highlights people's ability to meet new challenges with creative ideas and solutions (Førde 2010). According to Hallam & Ingold (2007), creativity should be seen as improvisation in terms of the movements that give rise to the results rather than innovation in the form of products. Ingold (2013) expands on the understanding of creativity by seeing it as a process of growth whereby the makers become participants who intervene in a world of active materials and add energy to the forces already at work. In response to Ingold, Stuart McLean (2009) proposes a broader understanding of creativity, involving linguistic representations, conceptual formations and transformations, which are capable of adding the articulations from the stories told by humans, detailing the coming-to-being of the material universe.

In order for social creativity to grow, there is a need to provide arenas and meeting places (Førde & Ringholm 2012). Community entrepreneurs can play major roles in enabling such spaces, as well as in mobilization processes in times of crisis (Borch & Førde 2010). Community entrepreneurs can be recognized as individuals or a combination of different

individuals who care greatly for the place where they live. Such individuals can operate as change agents, who are concerned with development and conservation of landscapes as common goods (Haukeland 2010). The role of integration actors in contributing to functional local democracy has been highlighted in conjunction with the way they manage informal transboundary processes, build trust and legitimacy, and stimulate group dynamics in both local and regional contexts (Clemetsen & Stokke 2018).

Integration actors can be seen in relation to community entrepreneurs (Borch & Førde 2010) and contribute to re-establish lost linkages within and between natural and human systems (Selman 2012). Moving from vicious circles towards virtuous circles in small towns, creative processes should be based on mutually reinforcing activities between much-needed economic development and social cohesion (Hamdouch & Ghaffari 2017). Hence, a focus on both individual and collective processes is important to enable reinforcement of virtuous circles between actors and underlying forms of landscape capital for regenerative communities (Selman & Knight 2007). However, moral support from local authorities is crucial for the long-term relationships between different actors involved in development grounded in local resources (Hamdouch & Ghaffari 2017). Both economic support and moral support are important for local initiatives that invest time and resources in local projects (Førde & Ringholm 2012). In such cases, there often exist tensions between formal anchoring and creativity (Førde & Ringholm 2012), partly due to the nature of formal organizational frameworks that tend to restrict the freedom of creative and spontaneous actings. At the same time, it is fundamentally necessary for local places to meet sustainability issues involving constraints aimed towards preventing the destructive forces of creativity.

Modes of ANT and meshwork

Latour states ‘To use the word “actor” means that it’s never clear who and what is acting when we act since an actor on stage is never alone in acting’ (Latour 2005, 46). In order to study complex relationships of change and becoming within place-making and everyday life, the actor–network theory (ANT) can be used to understand the social and natural world as continuously generated effects relating to webs of relations within which they are located (Law 2008). This perspective allows for all kinds of actors involved in agencies, such as objects, subjects, concepts, humans, machines, nature, and ideas. The authors of ANT studies relating to tourism have pointed to the need to move beyond dichotomous understandings of tourism as either economic or cultural, and to encourage researchers to follow actors outside the traditional tourism discourse in order to contribute new insights (van der Duim et al. 2013). ANT provides a means to move around, make connections and follow relationships between seemingly opposed positions or dualisms. Studying entrepreneurship and creative processes inspired by ANT can help to establish important connections with actors other than human ones (Jóhannesson 2012). However, Latour (2010), in reflecting on limitations of the network approach, suggests that it is useful for making connections, but not to live. According to Latour (2010), the value of the network is that it is easy to insist on its fragility and the empty spots it leaves around. ANT provides analytical lenses for understanding relationships between many different local and non-local actors relating to social creativity emergence.

Ingold (2011, 145) states: ‘A world that is occupied but not inhabited, that is filled with existing things rather than woven from the strands of their coming-into-being, is a world of space’. The quote relates to his conception ‘logic of inversion’, highlighting a central modern way of conceptualizing landscapes by turning the pathways along which life is lived into enclosed boundaries. In response, Kenneth Olwig notes that landscapes ‘should be shaped from the inside by assemblies that know their things, not by the assemblage of things within framed, netlike and boxed space’ (Olwig 2016, 270). Tim Ingold’s concept of meshwork offers a different mode of inquiry from ANT by placing stronger emphasis on the forces at work around individual lifelines within the landscape (Ingold 2011). He uses the term ‘meshwork’ to denote that action emerges from the interplay of forces conducted within entanglements of individual lifelines, instead of seeing the world as interconnected points. The meshwork is not limited to one place, since individuals move between places, where lines become entangled and knotted.

Ingold’s perspectives have evolved considerably since the late 2000s, moving away from concepts such as dwelling and placing stronger emphasis on movement and flow through perspectives of inhabitation and wayfaring (Wylie 2016). Whereas ANT can contribute towards understanding the wider actor networks involved in agencies, Ingold (2011) focuses specifically on individuals within their situated environment, where they breathe the air and walk the ground, which also encompasses how they join shared forces and attend to each other through direct encounters (Ingold 2015). There seems to be an important temporal difference between ANT and meshwork, one that relates to different modes of inhabiting the world (Lindstrøm & Ståhl 2015). Whereas network refers to connected and planned routes, meshwork refers to trails emerging through wayfaring in knotted entanglements. Further, whereas ANT invites the researcher to identify, map, follow, and connect actors, meshwork invites the researcher to explore improvisations and individual movements in ongoing of life.

Vardø in the subarctic and northern territories of Norway

To understand the place-making stories presented in this section in relation to the literature and analytical lens, a wider contextual description related to the case of Vardø is needed. The northern landscapes have long traditions of coastal fisheries (Meløe 1998). Fisher-farmers have played a major role in local communities, as well as in the Norwegian welfare model (Brox 1969). Nature-based life in traditional fishing villages has led to local emotional affiliations with universal occupations – a stance that is at odds with national ideals (Rossvær 1998). Some argue that government policies relating to the distribution of fishery quotas, which favour well-to-do capitalists and their trawlers, have caused the neglect and undermining of communities in the northernmost regions of Norway (Trondsen 2013). This is a deeply felt frustration for the ‘Coastal Rebellion’, a group of Vardø-based activists. Since 2017, the activists have mobilized fishing villages in the north to fight for coastal fishermen’s rights to harvest the ocean. During spring 2017, a public meeting was held in Vardø in conjunction with the Ministry of Trade, Industry and Fisheries’ proposed ideas of reversing the trawler owners’ obligations to deliver fish to coastal communities. The minister and her

colleagues were met with banners and slogans carried by hundreds of people from Vardø and Varanger. On 1 May 2017, people in Vardø (for the first time in 25 years) organized a parade to celebrate the international workers day under the claim that ‘the fish belongs to the people’.

Vardø Municipality spans the mainland, the island of Vardø, on which the town of Vardø is located, and Hornøya nature reserve to the north-east of the town (Fig. 1). Vardø is connected to the Varanger Peninsula by a tunnel, located close to the productive fishing fields in the Barents Sea. There is a vibrant Arctic atmosphere, with Northern Lights during the dark winter months and midnight sun in the summertime. The visible land masses along the shoreline are vestiges of the ice that receded some 12,000 years ago (Clemetsen et al. 2013). The Gulf Stream has enabled settlement in the Varanger region and it keeps the sea free of ice all year round. The climate is very harsh, with long winters, violent storms and changing weather conditions, rendering mobility unpredictable. The region is multicultural, with a mix of Sami, Finnish, Russian, and Norwegian people and traditions. For centuries, Vardø functioned as a military outpost and administrative centre for trade and fisheries in the far north (Balsvik 1989). The town lost many of its administrative functions during the 1970s, and in recent decades Vadsø has functioned as the administrative centre of Finnmark County.

To counteract a negative spiral, new governmental offices were established in Vardø in 2005. Today, these offices are considered very important for the town, while some inhabitants had the feeling that the establishment should not have been necessary for a place like Vardø. The town has maintained its strategic position within a geopolitical area of tension due to radar installations, with increased NATO surveillance of Russian activity in the north. The increased military activity has provoked Russia, which has responded with simulated bomb attacks. This contrasts the way that many people living in this region identify with their neighbours, as part of a rich cultural history of trade and partnerships. The powerful forces at work such as the military activities, national policies and different industrial positionings have combined to cause the radical uncertainty for people living in this small town. At the same time, these conditions have sparked the motivation for local mobilization processes, the formation of local alliances, new stories, and an aspired-to future.

Janike Kampeveld Larsen (2018) describes the coastline of Vardø as a connecting zone, thus highlighting its open and globally connected history, which is based on a development grounded in local resources. However, today, multiple extraction industries have positioned themselves for the next ‘big thing’, such as oil and gas production in the Barents Sea, fish farming, and tourism. The Arctic ice melt has opened up for increased transportation activity through the Northeast Passage. For many years, Vardø Municipality has been preparing for new activities in the northern waters. Between 2008 and 2012, the municipality and private investors spent NOK 1 billion (EUR 104,071,268) on supply harbour infrastructure on the mainland at Svartnes (Kampeveld Larsen 2018). A number of inhabitants were frustrated by those investments, while at the same time they saw that the old fishery harbour at the heart of the town was falling apart (Fig. 2). The municipality has highlighted tourism as an important industry for the future. However, several inhabitants were of the opinion that little had been

done to support local tourism entrepreneurship and smaller place-making initiatives in the past. As a response to the old industrial thinking, one local tourism entrepreneur said, ‘while we have a great tradition with the fish, we do not have any experience of managing place-making and value creation across different kinds of smaller scale entrepreneurship projects..’

Place-making stories

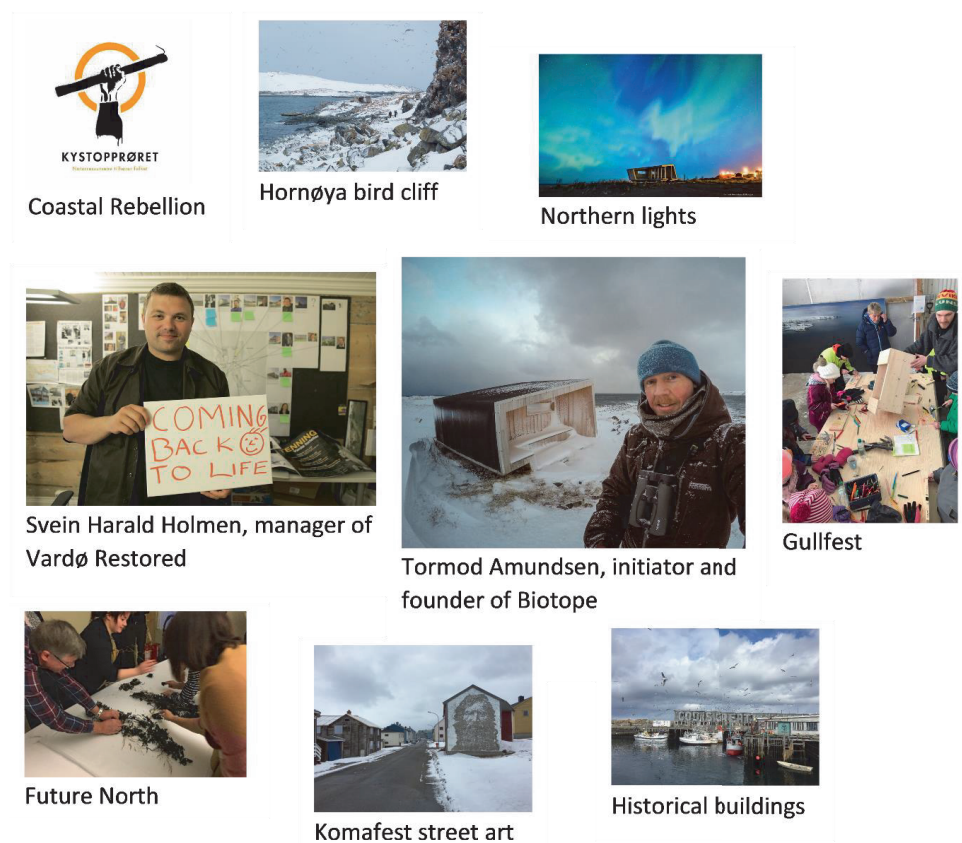

Fig. 3. Human and non-human actors in Vardø.

Introducing thematic stories

The thematic stories presented in this section, which are grounded in the empirical material, describe emerging creative processes in Vardø. I present the individual lifelines of community entrepreneurs Svein Harald Holmen (Vardø Restored) and Tormod Amundsen (Biotope), which are prominent for understanding the emergence of social creativity in Vardø. Additionally, I present thematic stories related to the restoration of Vardø and involving historic buildings and house owners, Komafest (a street art festival), and the research project Future North, run by the Oslo School of Architecture and Design (AHO).

Thematic stories related to Biotope cover the bird festival, Gullfest, and the island of Hornøya and its bird life.

While the themes involve many different individual lifelines, actors also exist within networks. Within the thematic stories, I make connections between town festivals, entrepreneurs, the Coastal Rebellion, and Vardø Municipality, while acknowledging that many individuals mentioned in the stories are part of a meshwork of lines (Fig. 3). I also make connections to other actors at work related to the meshwork such as national funding programmes, in which the financial resources have been fundamentally important for the emerging stories of Vardø Restored. The contextual description involving national policies and various powerful forces involved in Vardø provides an important background for understanding sparks related to the mobilization processes and local alliances within these thematic stories.

Svein Harald Holmen and Vardø Restored

Svein Harald Holmen started Vardø Restored in 2012 to help local house owners with applications for funding to restore old buildings of national cultural heritage value. The idea behind Vardø Restored has been to create new stories about Vardø by regenerating pride in the town's cultural history through empowering residents to start new development initiatives and by enabling synergies between projects. Rasmus Skydstrup, a skilled craftsman who once worked on Nidaros Cathedral in Trondheim, worked together with Holmen and house owners for several years. Storytelling has been very important for Vardø Restored, as is evident from the personal stories of house owners, the restoration work and art projects on the organization's website. Until 2018, Vardø Restored was part of Varanger Museum. Today, it is a private non-profit organization led by Holmen and landscape architect Brona Keenan. During the 2017 Yukigassen (snowball festival) and the Pomor Festival (two of the town's five annual festivals) Vardø Restored and a local chef collaborated on food concepts. The Tenning storytelling festival in 2018 was a collaborative project between Vardø Restored and activists from the Coastal Rebellion, who invited Professor of Sociology Ottar Brox as one of the key speakers.

In 2017, Holmen (aged 40 years) told me about his childhood in Vardø, when it was normal to begin working in the fishing industry at 12 years of age. His motivation for Vardø Restored relates to his deep love of his home town and its inhabitants, and his fear of losing it as a place for coastal fisheries. He recalled that when he returned to his home for Christmas in 2003, after UN military service in Kosovo, the experience was very emotional for him. A fishery crisis in 2002 had caused a major community breakdown, as 270 people had lost their jobs. Holmen described the gloomy atmosphere in a partially abandoned place compared with the lively town that he had left in 1998. He then bought a café in the abandoned fishing village of Hamningberg in Båtsfjord Municipality, Finnmark, where he ran a profitable business serving tourists. The village, located c.28 km north-west of and one hour's drive from Vardø, is a very popular place for visitors and second-home owners. After being involved in a National Tourist Route (Nasjonale turistveger) project and a cultural heritage

project, Holmen became increasingly frustrated with top-down bureaucracy that resulted in conflicts.

After a personal crisis Holmen spent a couple of weeks in Canada learning about indigenous methods for creating space for dialogues and common ground for knowledge sharing between local people and different actors. He returned to Hamningberg and managed to turn the situation around by using some of those methods, which became known as ‘the *lavvu* method’. After a while, Holmen became the project manager of the value creation programme for cultural heritage in Hamningberg (directed by the Directorate for Cultural Heritage), as well as for a natural heritage programme (directed by the Norwegian Ministry of Environment), and a regional park project in Varanger. Through the natural heritage programme, Holmen saw the potential in funding Biotope’s ideas and bird tourism. This led to the pre-study, ‘Birding Destination Varanger’, developed by Biotope, and the establishment of the first wind shelters in collaboration with the National Tourist Route project.

Tormod Amundsen and Biotope

Biotope is a nature architecture company that uses architecture as a tool to protect and promote birds, wildlife and nature. In 2009, the company’s two architects Tormod Amundsen (aged 40 years) and Elin Taranger moved to Vardø with the aim of making Varanger the world’s best Arctic birdwatching destination. Earlier, the Finnish tourism industry had transported tourists to Varanger for birdwatching. Today, this practice has changed, as many new local and regional actors have become involved in the industry, such as Wild Varanger, which takes tourists out to sea and lets them dive with guillemots. Since 2009, Biotope has been working with nature and Arctic birds, designing wind shelters and developing destinations in the region. The adoption of a bird’s perspective in Varanger has resulted in 16 wind shelters, designed with deep knowledge of the birds’ behaviour, ecological conditions, landscape qualities, and birdwatchers’ needs. The story of Biotope is about Arctic birds and visitors connected through both specially designed wind shelters and high-tech equipment in terms of cameras, telephoto lenses and binoculars. On Biotope’s Facebook page, which boasts more than 8000 followers, Amundsen presents stories about the region’s birdlife and stories about fishery resources, politics, birds, and the future derived from conversations with fishermen.

By the time Amundsen reached the age of 15 years, he knew the scientific name of almost every bird species in Europe. Having grown up in the county of Trøndelag in Central Norway, he had spent a lot of time in the great outdoors. After a trip to Vardø while studying architecture in Bergen, he was dazzled by Arctic nature and the development potential. At the same time, he noted the extensive pessimism due to the economic depression. When Amundsen, Elin Taranger and their daughter first settled in Vardø, they met with a lot of resistance and scepticism regarding their ideas. According to Amundsen, as a place for residents and tourists, Vardø was fundamentally dependent on maintaining the place as an intact and authentic fishing village. Biotope has gained much attention nationally and internationally within the tourism industry, as well as among architects and birdwatchers. In

recent years, Biotope has had seven employees working in Vardø. However, as a consequence of its involvement in many international projects, a restructuring of its Vardø-based office has been necessary. Recently, the firm opened an office in England, and the main office may relocate to Denmark or Sweden.

Gullfest – bird festival

Biotope has arranged a bird festival, Gullfest, in Vardø each year, which has become quite popular within the community. As part of this festival, there is collaboration between Biotope and the local school: workshops are held, when children, teachers, Biotope employees, volunteers, and artists come together to producing paintings of birds and make bird boxes. Field trips are organized with the children to learn about different bird species and the shared environment. Professional artists and birdwatchers with knowledge and experience from the British birdwatching community are brought in to help facilitate these events. Talks and exhibitions are held, during which local people and families meet with people from the birdwatching community. Many of the inhabitants proudly discussed this work as a very good example of local development and involvement praxis. One of the schoolteachers said that whereas earlier, children had only known two types of birds – seagulls and sparrows – they could now name many birds.

Hornøya

Many of the inhabitants living in Vardø said that the ‘bird islands’ were places they went to gather eggs in the springtime. Hornøya bird cliff, which is located within a 10-minute boat ride from Vardø harbour, is currently a significant resource for the tourism industry. Biotope has played an important role in marketing the area in the global birdwatching community, in which Amundsen had been involved in guiding groups of people. Easy access to this Arctic place and a large number of bird enthusiasts has made the potential for economic development relevant. Traffic is restricted on the island and only simple trails are provided.

A marked trail from the bird hide leads to Hornøya Lighthouse, a protected cultural heritage site, where it is possible to stay for NOK 400 per night. This has served as a base for many visitors, including large TV production crews from NRK (in Norway) and the BBC. As a nature reserve, Hornøya is home to thousands of endangered Arctic seabird species, such as the common guillemot, kittiwake, Atlantic puffin, razorbill, and shag. From January to April, the iconic Steller’s eider and king eider migrate from Siberia to different localities in Varanger. The birds migrate for the same reason as people do, namely for easy access to fish. The island and its ecosystems have been under the scrutiny of researchers due to climate change and increased tourism, suggesting that increased pressure in recent years has negatively affected the successful breeding of the common guillemot and shag.

Historical buildings

The colourful building environment in Vardø town lies low in the terrain within the open Arctic landscape. Many of these buildings are part of the largest intact urban structures in Finnmark that were built before the bombings during World War II, thus representing stories from the Russian–Norwegian Pomor trade era (1740–1917). Some of the houses are

constructed from timber that was floated down the rivers from the Russian inland forests towards the White Sea, loaded onto boats, and then shipped to Vardø. In the late 18th century, there were 12 bakeries and fancy hat stores in the town. Currently, there are ongoing initiatives to revitalize one of the old bakeries. The owner of that building moved back to Vardø from Lillehammer to work on the project as part of the Vardø Restored project. Restoration processes have stimulated the upgrading of Østre Molokrok, which houses facilities for fishermen in the heart of the old fishery harbour.

Around 50 buildings have been included in the Vardø Restored project and over NOK 10 million (EUR 1.04 million) was received from national cultural heritage institutions for the purpose. The latter investments have released many new private investments in the town. As an example, the owner of the restaurant Nordpol Kro received NOK 400,000 (EUR 41,628) to replace old windows. This led to private investments of NOK 600,000 (EUR 62,442) to build a modern music scene, which in turn led to the establishment of a music club in Vardø that books artists to perform at Nordpol Kro and elsewhere in Vardø. The owner of Nordpol Kro considered that Vardø Restored had been vital for the continuity of the oldest restaurant in the north of Norway: 'I nearly had to shut down here. Without help, we couldn't have replaced all the windows, and, of course, we identify ourselves with the buildings, particularly when they are restored.' During previous Gullfest events, Nordpol Kro has been an important meeting place for residents and visitors, with talks and exhibitions held there.

Komafest

In 2012, the artist Pøbel arrived in Vardø after working with street art projects in Lofoten and came up with the idea of the festival named Komafest. The intention was to use art to highlight that depopulation and decline in Norwegian districts related to centralization and fishery politics. Pøbel contacted Svein Harald Holmen to discuss the idea of using art to spark further restoration projects in Vardø. However, he made it clear that it was not possible to succeed by being anonymous and that they needed to build the project from the bottom up. The two men drove around the town and presented the idea to house owners, the mayor, the local chef, and craftsmen, among others. In the course of a few days, they obtained permission from more than 50 house owners to paint their external walls. Holmen said that they enjoyed a tremendous driving force in the project, because they involved people in every step of the process. This resulted in 13 well-known international artists creating 55 pieces of art, through which shame over decaying buildings was turned into pride and hope for a better future. Many people spoke enthusiastically about the festival as an occasion when almost the entire community took to the streets. House owners were involved in deciding what motifs would be painted on their walls. According to one resident,

Komafest got people to care about their houses again. Many of the houses with street art are bought up now, and there is ongoing development inside a lot of them. Before, people were ashamed of the town. They said, tear down this old [expletive]! Today, this has changed, and it changed fast with the street art. It woke up a lot of people here.

Future North

Since 2013, Vardø Restored has collaborated with the Oslo School of Architecture and Design (AHO) on many different research activities and student endeavours. The research project Future North studies ongoing changes in the Arctic from a landscape perspective. In collaboration with Vardø Restored, the project members have created and designed scenarios, engaged in participatory processes, undertaken mappings, and held discussions on cultural values and future orientations. This has been part of the work towards a new cultural heritage plan for Vardø.

Examples of designed scenarios have included the reuse of public spaces and old bakeries. The visionary master's thesis titled *Savour the Past, Taste the Future: Community Regeneration Through Food Heritage in Vardø*, co-authored by Keenan and Hamaker (Keenan & Hamaker 2016), led to Keenan working full-time at Vardø Restored. The representatives of Future North concluded that there was a future for Vardø as an attractive place for tourists, artists, and potentially as a hub for cultural engagement and learning. Within my empirical material, involved local actors stated that Future North had been important as a source of inspiration and motivation. New projects had been planned with the aim of strengthening the relationship between Vardø Restored, the municipalities, and different culture-related place-making projects.

Place-making and emerging social creativity

Introducing a model

Based on the thematic stories obtained both during my research and from the literature, in this section I present a general conceptual figure expressing the relationship between place-making and emerging social creativity. Figure 4 is not an expression of balanced components, since the component of place comprises all existing practices and actors. Rather, it illustrates a procedural context for transboundary and continuous processes involving place, community entrepreneurs and creative community arenas, and contributing new enterprises that materialize in social creativity and potentially virtuous circles. The enterprises component encompasses what has been done and what has not been done, addressing new undertakings, engagement, hope, possibilities, and fragile connections. In the following, I briefly discuss the place component, before discussing the components of community entrepreneurs and creative community arenas in relation to the empirical material. The analytical lens for the model is inspired by two different modes of inquiry: individual lifelines acting (meshwork), and actors involved in acting (ANT).

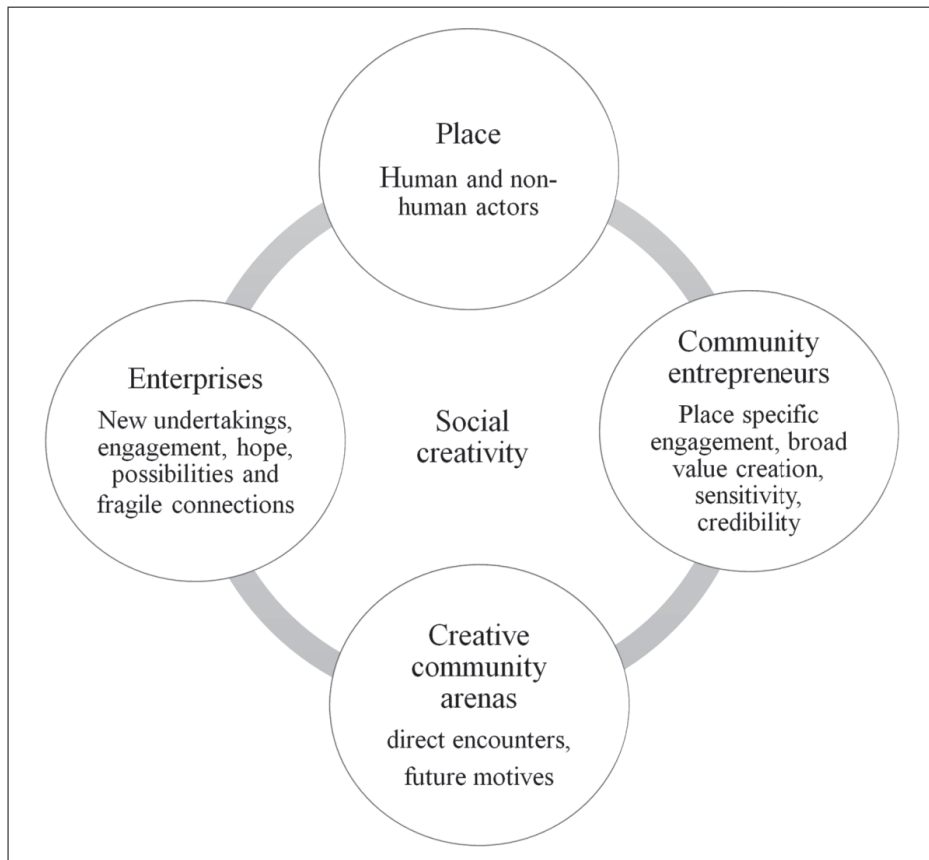

Fig. 4. The relationship between place-making and social creativity

Place as context for place-making and social creativity

The context of rapid changes in the Arctic identified by Kampevold Larsen & Hemmersam (2017; 2018) and for small towns in general (Nyseth et al. 2017) has motivated the place-making perspective inspired by Førde (2010) and Selman (2012). Selman addresses the question of how recreating a living economy grounded in local resources requires investments in many different areas. In the case of Vardø, Vardø Restored and Biotope have contributed restoration projects, community activities and tourism initiatives. In this respect, ANT (Latour 2005; Law 2008; van der Duim et al. 2013) has been instrumental in enabling me to make connections between place-making and tourism-related actors.

The case study revealed how the restoration and transformations of historical buildings, such as Nordpol Kro, and the increase in birdwatching tourism, were mutually stimulating. Other actors of importance for the actions of Biotope and Vardø Restored included festivals, a chef,

the Coastal Rebellion, and the fisheries. The thematic stories show how they tended to each other's needs, as shown by the care and mutual respect they showed for their individual projects. This finding highlights the interplay and correspondence between individual lines at the local level, rather than interconnected points (Ingold 2015). The place component is important for identifying and acquiring knowledge of the existing situation and challenges, as well as the becoming of informal local alliances, involving actors and lifelines and movements towards virtuous circles (Selman 2012) relating to the in-depth focus on community entrepreneurship projects.

Community entrepreneurs

Place-specific engagements

Development processes related to Vardø Restored and Biotope showed that individuals were strongly committed and through vigour and creativity they invigorated the community in new ways. The acts of both Svein Harald Holmen and Tormod Amundsen in accordance with opportunities in locally-based resources can clearly be related to the concept of affordance, as described by Ingold (2011). They both actively assumed different roles in society and appeared as important actors for change (Haukeland 2010) by helping to set in motion new place-specific stories about Vardø. A common trait was that both Holmen and Amundsen were heavily involved in the place by virtue of living in Vardø and were working to create local and regional values.

Holmen's project demonstrates how his deep love of his home place and fear of losing it functioned as a powerful driving force for change. By contrast, Amundsen's story reflects lifestyle interests serving as a core motivation. This reflects the fact that both entrepreneurs were acting in accordance with their inner basic values as the driving force for their community development projects, which in turn shows how a strong commitment can evolve as a result of various relationships to place; based on one's skills, knowledge and life stories (Ingold 2011). An important means of stimulating social creativity towards contributing to dynamic and vibrant landscapes is to accommodate motivated individuals with a strong commitment to the place's resources and community, which in development projects are an intrinsic part of their individual lifelines.

Broad value creation

Collective solutions are a central element of community entrepreneurship (Borch & Førde 2010). One key characteristic of community entrepreneurs is their collective approach and that they relate to a place with expanded value creation perspectives. Inspired by broad value creation (Haukeland & Brandtzæg 2009), Holmen developed a strategy for cultural and social creation to bolster shared stories of the town and opportunities for house owners. The strategy represents an awareness of the link between the social field and cultural heritage, thus resonating with the Faro Convention (Council of Europe 2005) and the European Landscape Convention (Council of Europe 2000), and emphasizing collectively shared cultural heritage and social values related to the intangible landscape.

In a different way, Amundsen entered the social field based on lifestyle interests and the necessity of making the project financially relevant. However, to ensure his project in Vardø would be successful, he took steps to create local commitment and a sense of universal ownership in terms of birdwatching and related activities. Irrespective of Amundsen's motives, the aforementioned steps served to activate the social and cultural value creation field. For places such as Vardø, which are in great need of new jobs and opportunities related to the economic sector, as highlighted by Kampevold Larsen & Hemmersam (2017), Biotope opened up for a new sense of community and social creativity through local development grounded in local and regional resources. The development in Vardø shows the importance of perceiving the use and protection of nature and culture also in a wider local and societal context, in which values are fundamentally dependent on people who care about the places where they live.

Sensitivity

Creativity in relation to place depends on individuals' sensitivity, which involves an eye for place-specific contexts (Nyseth et al. 2017). This can be seen in conjunction with the way Holmen and Amundsen related to the natural environment and community life in Vardø. With regard to the example of Vardø as a tourist destination and fishing village, one of the fishermen said: 'You can say whatever you want about tourism and birds and all that, but it is not enough for 2000 people to make a living from. We need fish, and we need them badly.' The quote expresses the strong relationship between society, the sea and fish. The fisheries represent a rich cultural history that is an important aspect in the foundation for settlement in Vardø, an aspect that many feel is under threat, as demonstrated by the Coastal Rebellion. By virtue of Holmen's heavy personal involvement in this story, Vardø Restored itself is grounded in emotional and symbolic aspects of local development (Vestby 2015).

Amundsen's understanding of local complexity appears similar in relation to this strongly pressured community, as he was involved in the local fishermen's struggle for the survival of coastal fishing, creating a dialogue about fish, birds and potential futures. Such sensitivity contributes to positive relationships between tourism and fishery activities, with common interests and consciousness aimed at safeguarding and developing a vibrant coastal society. However, this does not represent planned routes and connections between things, but rather lived improvisations along the lines, whereby individuals tend to each other in a world of becoming, and in which things are not yet given (Ingold 2015).

In drawing inspiration from Ingold's concept of 'making' (Ingold 2013), creativity can be understood as an emerging process through which individuals enter into a world of already existing material processes. In turn, this refers to the concept of affordance. In Vardø, the concept of affordance can be understood as due to the Arctic qualities that distinguish the geographical locality in which the projects and lives are unfolding. In this respect, creativity is understood as emerging through different variable, relational factors, wherein the weather, wind and light are inextricably intertwined with Holmen's and Amundsen's day-to-day life and projects within the landscape. This does not represent connections in networked space, as

Ingold (2011) puts it, but lived conditions in which the forces of weather are directly entangled with individual improvisations in the landscape.

The distinctive place-specific qualities within the Arctic affect individual's creativity. The fact that wind shelters are used in local outdoor activities as well as for birdwatching expresses a collective sensitivity. Stories are told about the weather, Northern Lights and bird species, as illustrative of the vivid Arctic features told via Biotope's social media. Technological connections to the international birdwatching community through social media storytelling highlight other important workings within the wider actor network (Latour 2010). Additionally, the skills involved in storytelling in the digital world, combined with community entrepreneurs' sensitivity to the wider landscape context, are a very important part of communicating with inhabitants in Vardø, and for inspiring, informing and creating awareness of birdlife and its development.

Credibility

Both Holmen and Amundsen had a high degree of trust in Vardø and this can be seen in the context of what Clemetsen & Stokke (2018) call integration actors, for whom high levels of trust and legitimacy are crucial for their role. Common to the two individuals is that they both lived and worked in Vardø, where they contributed to local value creation, involved the local community, created awareness and pride in local resources, and enhanced local ownership of the development. This can also be seen in the context that they were prime movers by virtue of their skills, personal characteristics and ability to produce results.

My empirical data show that from 2009 Biotope worked actively to legitimize its ideas about birdwatching, which were met with scepticism at the local level. As the result of necessary partnerships, mobilization, inclusion, transparency, and targeted activities in the local environment and in the Varanger region, scepticism was clearly reversed and turned in a positive direction, thereby contributing to social creativity. This meant that also trust ensued as a result of a group of people recognizing the integrity of the individual (Clemetsen & Stokke 2018). Furthermore, Holmen's story shows how a high degree of trust was achieved through many years of experience in managing the processes in the field of cultural heritage and was strongly motivated by community values. Yet another important factor for building trust is that both entrepreneurs were strongly motivated by other factors than economic self-interest.

Creative community arenas

Direct encounters

In Vardø, artistically driven processes have been an important part of the local development, involving an important duration for creative processes, as highlighted by Hallam & Ingold (2007). Each year, Gullfest involves the local elementary school representing an arena where pupils build bird houses and produce paintings of birds. Working with local school plans is a way to create a continuum in which the children in Vardø will grow up with a stronger

ecological awareness of the inherent value of the birds found in the area, where also activities for birdlife protection and exhibitions enable the children's families to become involved.

In line with Ingold's thinking (Ingold 2013; 2015), creativity emerges through direct encounters between many corresponding lines, where inhabitants experiment with their way into the future within their surroundings. However, the British birdwatching community's involvement in Gullfest connects Vardø to new international communities too, addressing the open local–global network (Massey 2005). The international street artists have a strong influence on heritage processes and other lines of the meshwork in Vardø. My empirical data show how the place-specific art sets emotions, thoughts and body in motion, thus helping people see new opportunities and raising hopes for the future. In this respect, creativity is activated through the place-specific approach that underlies the shared processes, thereby helping to provide direction for the emergence of social creativity. This in turn highlights how both Komafest and Gullfest can be regarded as actors (Latour 2005; Law 2008) due to their strong contribution to social creativity emergence.

Future motives

Social creativity in local development involves experimenting with alternative future scenarios and requires perspectives that depart from linear, rational expedience and sector demarcation. Komafest became an important arena for social change with hope for the future. Vardø Restored has worked with Future North over a long period of time, another actor that distinguishes itself in terms of how emerging social creativity can be understood. The design of various future scenarios and participatory processes related to further opportunities for homeowners has helped to bolster motivation and to open up for social creativity. An important aspect in this regard is continuity, along with the fact that, over a period of several years, an arena has been created for meetings between Future North and the local community, in which Vardø Restored has served as an important networker (Borch & Førde 2010).

Keenan & Hamaker's (2016) master's thesis is another example of a contribution that has opened up people's perspectives on their own home place, as the authors carried out prolonged periods of fieldwork consisting of mappings, participatory processes, design, and new visualizations. It is also an example of how skilled individual design practice intersects with technology, resources, people, memories, and imagined futures (Law 2008; Latour 2010). However, in this regard, an important point is that the dialogic processes, as well as the drafting and designing of future scenarios, represent important meetings that help to generate ideas about the future. In this respect, community development in Vardø provides evidence that experimental approaches have been important for social creativity (Nyseth et al. 2017).

Enterprises and connectivities

The place-making initiatives with strong community orientations in Vardø have been instrumental in opening up for new stories based on individual and shared values. Social creativity can be identified through different factors that become active as a result of local

development. As furthered by Jóhannesson (2012) when using ANT, this is not merely a matter of physical materialization in the landscape, such as wind shelters or restored buildings, but also of non-realized ideas, heightened awareness, optimism, belief in the future, and enhanced relationships. In Vardø, this includes heightened awareness concerning shared cultural history and birdlife, restored houses, new ideas for local development such as the bakery project and the cultural hub in Grand Hotel, increased volunteering and bolstered voluntary spirit, new tourism entrepreneurs and local development projects, and positive relations between fisheries and tourism. New entrepreneurs with strong social affiliations have become active, such as the owners of Østre Molokrok, who were working to upgrade the historic fishing port. Additionally, Biotope has opened up for new ideas and opportunities in Vardø. Such activities, in various ways, are ancillary to the self-reinforcement of local development, which strengthens landscape quality as well as the sense of community, and contributes to a more vibrant landscape (Selman & Knight 2007).

The dimension of enterprise (Fig. 4) has an important role in addressing the fragility of networks, as addressed by Latour (2010). In Vardø, several of the house owners are in need of dedicated business plans and development strategies to be able to move on and to build on the work that has been done in the last decade. New initiatives and cooperation between research environments, local projects, and the municipality would be important steps forward to manage value creation activities with sensitivity to contemporary challenges.

The case study shows that local authorities seem to have focused on big industrial thinking favouring major external actors. In this respect, there clearly exist tensions between creative initiatives and the formal and traditional municipality planning and development thinking (Førde & Ringholm 2012), thus representing challenges for actors such as Biotope and Vardø Restored. Hence, moral support is crucial for their long-term commitment, and this highlights many different value perspectives, contradictory interests and future motives. Major uncertainties for the future regarding Vardø Restored highlight the fragility of private actors that depend on external funding and exist with limited municipality support. The study also highlights the need to strengthen relationships between nature conservation management and private actors that are stimulating activities within protected areas.

Summary

The model in Fig. 4 reflects the need for inhabitants within places such as Vardø to act creatively and responsibly to enable future development possibilities grounded in local resources. This is illustrated in the model by relationships between place, community entrepreneurs and creative community arenas. The last component in the model (enterprises) reflects new undertakings and fragilities, which should be taken into consideration for further processes. My discussion has addressed the multiplicity of relations within the overall procedural context.

Place-making and social creativity need to be seen within the broader context of the place, drawing attention to present situation and challenges, humans and more-than-human actor-

dynamics, positionings, and alliances at work. The role of two community entrepreneurs in mobilizing and responding to local realities discussed in this article are expressed in the model (Fig. 4) by virtue of their place-specific engagements, broad value creation, sensitivity to place complexities, and credibility. The model also expresses the important relationship between community entrepreneurs and creative community arenas, enabling social creativity to emerge through direct encounters between individuals, actors and non-human actors. The artistically driven processes, experimentation and involvement discussed in this article, contribute to the emergence of future motives and social creativity.

Conclusions

In relation to the two entrepreneurial projects in the case study, social creativity is activated when creativity is anchored in the place and its inhabitants, and occurs in creative community arenas in which direct encounters between actors and future ideations take place. Given the impulse of social creativity, the pioneers are also inspired to expand or strengthen their roles within the community. The role of community entrepreneur is activated by virtue of a strengthened community, by contributing to new enterprises. New place-specific enterprises emerge as a result of the community processes comprising a multitude of actor relationships that contribute to renegotiations, from which new movements and juxtapositions emerge. This shows that social creativity is influenced by many different interacting actors, who must also be regarded in the light of their individual lifelines and the situated environment. A dynamic relationship between creative place-specific projects and community processes is an essential prerequisite for long-term responsible local development and the emergence of social creativity. A conscious awareness of this requirement may contribute to both individual and joint value-oriented opportunities and stories, and to the creation of self-reinforcing dynamics between actors and activities in place.

To manage challenges related to inherently destructive creativity existing within the commercial tourism discourse, the model developed in this article (Fig. 4) is not enough. Tourism very often leads to unintended consequences and needs to be met with formal planning and regulations as well as place-specific creativity. To enable social creativity through local development processes involving tourism requires a departure from the product-oriented destination discourse. The perspective developed in Fig. 4 is transferable to other local contexts, particularly declining places in districts. In this respect, the model (Fig. 4) can be used as a framework for analysing qualitative place-making complexities, as emerging and continuous processes rather than results. The conceptual framework opens up for moving beyond traditional borders, encouraging a view on understanding the role of different inhabitants, the coming together of individuals and actors, and potentially reinforcing activities.

By combining the modes of meshwork and ANT, the model presented in this article is a flexible contribution to analyses of emerging social creativity through practical entrepreneurial and creative processes at the intersection of place-making and tourism. Both meshwork and ANT have deep philosophical roots, which extend far beyond the discussion

of the concepts in this article. However, applying the meshwork mode within a practical place-making and landscape context means that one has to be present within the processes of the studied. Through processes of getting to know inhabitants along the lines, as well as their struggles, uncertainties, motivations, desires, and aspirations, more improvised, informal and sensitive aspects became apparent. These have proved of major importance for discussing place-making within places such as Vardø. However, there is a need to develop the framework further in relation to the meshwork–network relationship and in relation to different case areas.

References

- Balsvik, R.R. 1989. *Vardø: grensepost og fiskevær 1850–1950*. Vol. 1. Vardø: Dreyer Bok.
- Borch, O.J. & Førde, A. 2010. *Innovative bygdemiljø: ildsjeler og nyskappingsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brox, O. 1969. *Hva skjer i Nord-Norge? En studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo: Pax.
- Butler, W.R. 2011. Sustainable tourism and the changing rural scene in Europe. MacLeod, D.V.L. & Gillespie, S.A. (eds.) *Sustainable Tourism in Rural Europe: Approaches to Development*, 15–27. London: Routledge.
- Clemetsen, M., Barane, J., Bjarnadottir, S.L. & Johansen, J. (2013). *Varanger natur- og kulturpark. Landskapsressursanalyse: grunnlagsrapport for stedsutvikling og opplevelsesbasert verdiskaping*. Aurland naturverkstad.
- Clemetsen, M. & Stokke, K.B. 2018. Managing cherished landscapes across legal boundaries: The contribution of integration actors to a functional local democracy. Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (eds.) *Defining Landscape Democracy: A Path to Spatial Justice*, 165–177. Cheltenham: Edward Elgar.
- Council of Europe. 2000. *European Landscape Convention: Explanatory Report*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe. 2005. *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. <https://rm.coe.int/1680083746> (accessed July 2019).
- Førde, A. 2010. Nyskaping, brytningar og samspel. Borch, O.J. & Førde, A. (eds.) *Innovative bygdemiljø: Ildsjeler og nyskappingsarbeid*, 155–170. Bergen: Bokforlaget.
- Førde, A. 2016. Å studere turiststader: metodologiske refleksjoner. Viken, A. (ed.) *Turisme: Destinasjonsutvikling*, 55–70. Oslo: Gyldendal.
- Førde, A. & Ringholm, T. 2012. Planlegging for lokal utvikling: kreativitet og forankring. Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (eds.) *Utfordringer for norsk planlegging: Kunnskap, bærekraft, demokrati*, 238–253. Kristiansand: Cappelen Damm & Høyskoleforlaget.
- Førde, A. & Kramvig, B. 2017. Cultural industries as a base for local development: The challenges of planning for the unknown. Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (eds.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-sized Towns in Europe*, 81–97. Abingdon: Routledge.
- Gerrard, S. 2009. Fra fiskevær til ferievær? Om kystsamfunn i endring. Niemi, E. & Smith-Simonsen, C. (eds.) *Det hjemlige og det globale: Festskrift til Randi Rønning Balsvik*, 386–399. Oslo: Akademisk.
- Hallam, E. & Ingold, T. 2007. Creativity and cultural improvisation: An introduction. Hallam, E. & Ingold, T. (eds.) *Creativity and Cultural Improvisation*, 1–24. New York: Berg.
- Hamdouch, A. & Ghaffari, L. 2017. Social innovation as the common ground between social cohesion and economic development of small and medium-sized towns in France and Quebec. Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (eds.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-sized Towns in Europe*, 190–207. Abingdon: Routledge.
- Haukeland, P.I. 2010. *Landskapsøkonomi: bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling: med eksempler fra regionalparker i Norge og i Europe*. Bø: Telemarksforskning.
- Haukeland, P.I. & Brandtzæg, B.A. 2009. *Den brede verdiskapingen: Et bærekraftig utviklingsperspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping*. Bø: Telemarksforskning.

- Hjort, D. & Bjerke, B. 2006. Public entrepreneurship: Moving from social/consumer to public/citizen. Hjort, D. & Steyaert, C. (eds.) *Entrepreneurship as Social Change*, 97–120. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ingold, T. 2011. *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. London: Routledge.
- Ingold, T. 2013. *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. London: Routledge.
- Ingold, T. 2015. *The Life of Lines*. Abingdon: Routledge.
- Jóhannesson, G.T. 2012. 'To get things done': A relational approach to entrepreneurship. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 12, 181–196. doi:10.1080/15022250.2012.695463
- Kampevold Larsen, J. 2018. Landscape in the new north. Kampevold Larsen, J. & Hemmersam, P. (eds.) *Future North: The Changing Arctic Landscapes*, 86–105. London: Routledge.
- Kampevold Larsen, J. & Hemmersam, P. 2017. Landscapes on hold. Ray, S.J. & Maier, K. (eds.) *Critical Norths: Space, Nature, Theory*, 171–189. Fairbanks: University of Alaska Press.
- Kampevold Larsen, J. & Hemmersam, P. 2018. What is the future north? Kampevold Larsen, J. & Hemmersam, P. (eds.) *Future North: The Changing Arctic Landscapes*, 3–15. London: Routledge.
- Keenan, B.A. & Hamaker, M.F. 2016. *Savour the Past, Taste the Future: Community Regeneration through Food Heritage in Vardø*. Master's thesis. Oslo: Oslo School of Architecture and Design, Institute of Urbanism and Landscape.
- Kramvig, B. & Førde, A. 2015. Sted, kunnskap og kreativitet. Aure, M., Gunnerud Berg, N., Cruickshank, J. & Dale, B. (eds.) *Med sans for sted: Nyere teorier*, 333–353. Bergen: Fagbokforlaget.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B. 2010. *Networks, Societies, Spheres: Reflections of an Actor-Network Theorist*. <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/121-CASTELLS-GB.pdf> (accessed June 2019).
- Law, J. 2008. Actor network theory and material semiotics. Turner, S.B. (eds.) *The New Blackwell Companion to Social Theory*, 141–158. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Lindstrøm, K. & Ståhl, Å. 2015. Figurations of spatiality and temporality in participatory design and after: Networks, meshworks and patchworking. *Codesign* 11, 222–235. doi:10.1080/15710882.2015.1081244
- Løkken, G. & Haggärde, M. 2017. Renewed sustainable planning in the Arctic: A reflective, critical and committed approach. Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (eds.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-sized Towns in Europe*, 208–233. Abingdon: Routledge.
- Lønning, D.J. 2010. *Kva er nyskaping? Om fridom, skaparglede, framtid og fellesskap*. Ål: Boksmia.
- Massey, D. 2005. *For Space*. London: Sage.
- McLean, S. 2009. Stories and cosmogonies: Imagining creativity beyond 'nature' and 'culture'. *Cultural Anthropology* 24, 213–245. doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01130.x
- Meld. St. 19 (2016–2017). *Opplev Norge: unikt og eventyrlig*. Nærings- og fiskeridepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20162017/id2543824/sec1> (accessed July 2019).

- Meløe, J. 1998. The two landscapes of Northern Norway. *Acta Borealia* 7, 68–80.
doi:10.1080/08003839008580385
- Nyseth, T. & Viken, A. 2009. *Place Reinvention: Northern Perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Nyseth, T., Hamdouch, A., Demaziere, C., Aarsæther, N., Førde, A. & Serrano, J. 2017. Perspectives on creative planning and local development in small and medium-sized towns. Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (eds.) *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-sized Towns in Europe*, 13–22. Abingdon: Routledge.
- Olwig, R.K. 2016. Heidegger, Latour and the reification of things: The inversion and spatial enclosure of the substantive landscape of things – the Lake District case. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 95, 251–273. doi:10.1111/geob.12024
- Rossvær, V. 1998. *Ruinlandskap og modernitet: hverdagsbilder og randsonerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Oslo: Spartacus.
- Selman, P.H. 2012. *Sustainable Landscape Planning: The Reconnection Agenda*. New York: Routledge.
- Selman, P. & Knight, M. 2007. On the nature of virtuous change in cultural landscapes: Exploring sustainability through qualitative models. *Landscape Research* 31, 295–307. doi:10.1080/01426390600783517
- Statistisk sentralbyrå. 2019. *Vardø – 2002 (Finnmark, Finnmark): Befolkning*.
<https://www.ssb.no/kommunefakta/vardo> (accessed May 2019).
- Trondsen, T. 2013. Har kystsammfunnene noen fremtid? Jentoft, S., Nergård, J.-I. & Røvik, K. A. (eds.) *Hvor går Nord-Norge? Politiske tidslinjer*, 345–360. Tromsø: Orkana Akademisk.
- Utenriksdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet & Statsministerens kontor (2017). *Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling*.
https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/strategi_nord/id2550081/ (accessed July 2019).
- van der Duim, R., Ren, C. & Jóhannesson, G.T. 2013. Ordering, materiality, and multiplicity: Enacting actor–network theory in tourism. *Tourist Studies* 13, 3–20.
doi:10.1177/1468797613476397
- Vestby, M.G. 2015. Stedsutviklingens råstoff of resultat: Funksjonelle og emosjonelle relasjoner mellom mennesker og sted. Aure, M., Gunnerud Berg, N., Cruickshank, J. & Dale, B. (eds.) *Med sans for sted: Nyere teorier*, 165–176. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wylie, J. 2016. A landscape cannot be a homeland. *Landscape Research* 41, 408–416.
doi:10.1080/01426397.2016.1156067

Figure captions

Fig. 1. Case study location (map produced by Gunnar Tenge)

Fig. 2. Old fishery harbour Vardø

Fig. 3. Human and non-human actors in Vardø

Fig. 4 The relationship between place-making and social creativity

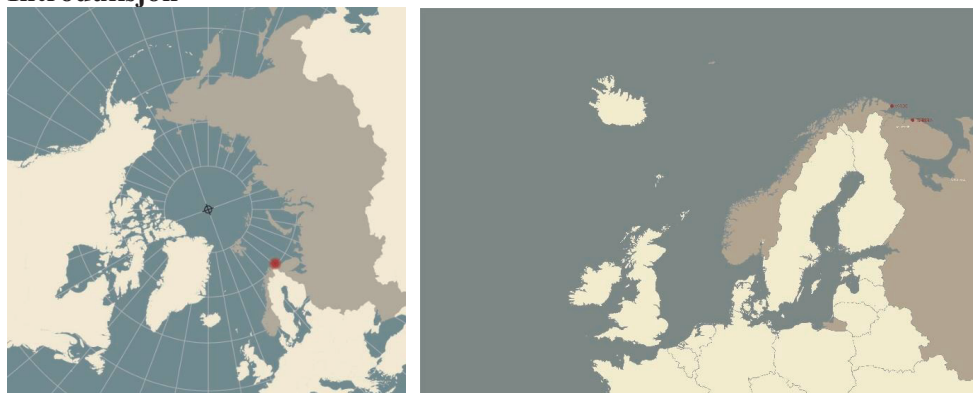
Artikkel 2: Kunstneriske virksomheter og kreative prosesser i stedsutvikling: eksempler fra små kystsamfunn i nord

Abstrakt

Formålet med artikkelen er å utforske hvordan kunstnerisk virksomhet i stedsutvikling kan bidra til utvidede kreative prosesser, med verdi for både besøkende og lokalbefolkning. Tre eksempler fra små sub- og lavarktiske kystsamfunn, Vardø (Varangerhalvøya, Norge) og Teriberka (Kolahalvøya, Russland) benyttes for å belyse temaet. Eksempelene berører lokalsamfunn som opplever store utfordringer som følge av nedgang i fiskeri, sentralisering, omfattende klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer, der også reiseliv er på fremvekst. Det er en økende trend at kunst og arkitektur i landskap benyttes som virkemiddel i stedsutvikling. Eksempelene diskuteres ut fra empiri og litteratur om stedsspesifikk kunst, kreative prosesser og stedsutvikling. Analysen fokuserer på fremvoksende kreative prosesser som baserer seg på en forståelse av eksperimentering i relasjon til håp, som svarer eller ikke svarer på nåtidens situasjon og utfordringer for berørte lokalsamfunn. Diskusjonen synliggjør tre ulike stedsutviklingsgrep gjennom kunstnerisk virksomhet i marginaliserte kystsamfunn i nord, representert gjennom et monument og minnested (Steilneset), lokal mobilisering (gatekunstfestival), og geopolitisk kritikk (New Chapter). Konklusjonen fremhever kunstens bidrag til å vekke nysgjerrighet og fornyet stedsinteresse, både for lokalsamfunn og besøkende. Samtidig vises det til en mulighet for å bidra til å styrke håp i lokalsamfunn, der de kunstneriske prosessene i relasjon til ande lokale praksiser kan utløse ideer og muligheter, som kan skape handlekraft, som tar stedets situasjon og utfordringer på alvor.

Nøkkelord: Kunst, kreative prosesser, stedsutvikling, eksperimentering, håp

Introduksjon

Figur 1: Vardø (Varangerhalvøya, Norge) og Teriberka (Kolahalvøya, Russland)
(Design: Brona Keenan)

Figur 2: Steilneset minnesmerke, Vardø (Foto: Mariel Lødum). New chapter lastebilbibliotek, Teriberka (Foto: Thomas Haraldseid)

Som en del av et voksende reiseliv i Norge, satses det i økende grad på kunst og arkitektur i landskap for å styrke steders attraktivitet i møte med besøkende. Et internasjonalt anerkjent eksempel er statens vegvesens nasjonale turistveiprojekt (Nasjonaleturistveger, 2018). Men ved å plassere kunst i en attraksjonsdiskurs, står den ofte i fare for å miste den kritiske kapasiteten i relasjon til den utvidede stedlige konteksten (Lippard, 2014). På den måten reduseres kunst til kun å spille en rolle i turistlandskapet. Ved å være relevant for samfunn som befinner seg i en radikalt usikker situasjon som følge av nedgangstider og raske globale endringer, kan stedsspesifikk kunst spille en viktig rolle rettet mot å utløse energier (K. J. Larsen & Hemmersam, 2017). Det er i relasjon til dette at jeg utforsker forholdet mellom ulike kunstneriske prosesser og stedsutvikling gjennom tre eksempler fra Vardø og Teriberka i det arktiske landskapet (figur 1 og 2). Analysen av eksemplene som berører kulturarv, vektlegger et fokus på fremvoksende kreative prosesser som involverer eksperimentering og håp. *Eksperimentering* handler her om kunstens rolle rettet mot det igangsettende og begynnende, der kreativitet får rom til å vokse frem gjennom åpne og inkluderende prosesser innenfor den stedlige konteksten, i kontakt med nåtidens situasjon og utfordringer. *Håp* handler om følelsesmessige forventninger og ønsker for fremtiden lokalt, som relatert til

utopisk tenkning retter seg mot hvordan kunst kan bidra til kreative prosesser som bevegelser mot nye mulighetsorienteringer.

For steder som bærer preg av en usikker situasjon i lys av svekkede industrivirksomheter og primærnæringer, har globale endringsprosesser bidratt til sosial fragmentering og svekket stedsidentitet (Nyseth et al., 2017). Giddens (1996) har beskrevet hvordan modernitetens dynamikk har ført med seg en sterk avtradisjonisering, og hvordan steder og mennesker er vevd sammen i mer komplekse nettverk enn tidligere. Det arktiske landskapet er i rask endring som følge av dramatiske klimaendringer og nye industrielle posisjoneringer (J. K. Larsen & Hemmersam, 2018). Men stedsbilder av de arktiske områdene som skapes fra avstand, involverer sjeldent lokalsamfunns levesett eller ønsker for fremtiden. Nordområdene står høyt på agendaen til norske myndigheter, med strategier for modernisering og grønn vekst gjennom fiskeri, oppdrettsnæring, olje & gass, og turisme (Departementene, 2017). I dag bor og jobber de fleste i Nord-Norge i urbane landskap (Jones, 2008), i en region med sterke tradisjoner for kystfiske og samisk reindriftskultur (Meløe, 1998). Rossvør (1998) har beskrevet hvordan naturbaserte livsformer i gamle fiskevær befinner seg i et samfunnsmessig ruinlandskap, utfordret av nasjonale idealer forankret i globale markedsorienteringer. Kamper om å eie, endre, bygge ut og sette nye fotavtrykk, blir ofte et eksistensielt anliggende for de som allerede er bosatt i slike områder, og som har sine minner og fortellinger knyttet til dem (Kramvig, 2015). Vardø og Teriberka som er en del av den norsk-russiske Barentskysten, er to eksempler på tradisjonelle fiskevær som eksisterer i påvente av fremtidige løsninger på nåtidens store utfordringer (K. J. Larsen & Hemmersam, 2017).

Dagens økonomi kjennetegnes ved en instrumentell og mekanisk innretning globalt, med ensidig fokus på vekst (Capra & Jakobsen, 2017). Steder utvikles i økende grad i et konkurranseperspektiv, med fokus på å bygge opp sterke stedsbilder for å tiltrekke kapital, arbeidskraft, innbyggere og turister (Zenker & Jacobsen, 2015). Slike neoliberale strategier fokuserer på design av bygd miljø og infrastruktur, markedsføring og kommunikasjon av steder. Dette bidrar til at det skapes nye globale tapere og vinnere (Hamdouch & Ghaffari, 2017). Opplevelsesøkonomi og reiseliv er en del av dette bildet. I Norge har mange gamle fiskevær utviklet seg til ferievær (Gerrard, 2009), der fiskebåten er byttet ut med skjærgårdsjeepen, og der det landes turister fremfor fisk. Økende reiseliv har ført til at flere rurale steder i Europa har utviklet seg til å bli turismemaskiner og lekeplasser for tilreisende (Butler, 2011). Reiseliv er utfordrende, og vokser ofte ut av lokal kontroll. Det er en økende global tendens at kreative ressurser kanaliseres inn i kommersielle reiselivsprosjekter for å konstruere unike identiteter og historier (Richards, 2011). Med for sterke produkt- og markedsorienteringer, risikerer ulike fagdisipliner i lys av en overordnet neoliberal diskurs å bidra til å undergrave landskapets diversitet og flerdimensjonale funksjoner (Porter, 2016). Derfor er det behov for kreative og eksperimenterende tilnærminger til lokal utvikling, som kan utfordre tradisjonell tenkning for industriell modernisering (Nyseth et al., 2017).

Den europeiske landskapskonvensjonen (2000a) har definert landskap som *«et område slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer»*. Viktigheten av hverdagslandskapet for identitet og

livskvalitet trekkes særlig frem i konvensjonen. Kystkulturen er en del av det eksistensielle hverdagslandskapet, som relaterer seg til steders naturgitte ressurser, bosetningsgrunnlag, identitetstilhørighet og stedsfølelser – som fremheves i Farokonvensjonen, Europarådets rammekonvensjon for kulturarv (2005). De to nevnte konvensjonene gir uttrykk for en demokratiserende retning for stedsutvikling med kulturarv som en del av hverdagslandskapet, som må drives frem av de som er nær kulturarven (Schofield, 2015). Kulturarv kan spille en viktig rolle i kreative stedsutviklingsprosesser, men som en del av områders utvidede strategier (Aarsæther et al., 2017). Men det er en utfordring dersom identitet og kulturarv låses fast til merkevarebyggende formål.

Metode

I relasjon til artikkelens innledning er forskningsspørsmålet artikulert som følger; *Hvordan kan kunstnerisk virksomhet i stedsutvikling bidra til utvidede kreative prosesser med verdi for innbyggere og besøkende i små kystsamfunn?*

Det empiriske datamaterialet trekker veksler på et material fra Vardø, som involverer 16 dybdeintervjuer, flere uformelle samtaler og deltagende observasjon fra forskning relatert til lokale utviklingsprosesser i Vardø. Feltarbeidet har pågått i perioden mellom 2017-2019 og involvert 6 turer med to ukers varighet per tur, som også involverer to uker i Teriberka. De tre eksemplene som diskuteres i artikkelen er Steilneset i Vardø (minnesmerket over de trolldomsdomte), Komafest gatekunstfestival i Vardø, og New Chapter i Teriberka. For å belyse Steilneset har jeg benyttet intervjumaterialet og erfaringer fra flere besøk til monumentet, i tillegg til et utvalg journalistiske og akademiske artikler, og digitale kilder (hjemmesider og Tripadvisor). For å belyse gatekunstfestivalen benyttes intervjumaterialet, utvalgte journalistiske og akademiske artikler og ulike digitale kilder. I eksempelet New Chapter benyttes et utvalg artikler og digitale kilder samt erfaringer fra deltagelse i byggingen av biblioteket i Teriberka. I analysen har jeg beveget meg frem og tilbake mellom empiri og litteratur over tid, som har bidratt til utvikling av det analytiske perspektivet som retter seg mot eksperimentering og fremtidshåp i relasjon til stedets situasjon og utfordringer.

Kunst, kreative prosesser og stedsutvikling

«There is a point at which artists too have to take some responsibility for the things they love, a point at which the overview of magnificent scenery gives way to a more painfully focused vision of a fragile landscape and its bewildered inhabitants» (Lippard, 2009).

Lucy Lippard (2009) sin forståelse av stedsspesifikk kunst baserer seg på erfaringer med landskapsendringer som har funnet sted i det amerikanske vesten. Hun viser til ulike land art prosjekter som hun mener ikke har klart å adressere de lokale utfordringene ved å leve under forhold preget av raske endringer i lys av sterk industriell ressursutvinning og utbyggingstakt. Det er også i relasjon til denne problematikken at Larsen og Hemmersam (2017) finner overførbarhet i Lippards perspektiver til steder i det arktiske landskapet. Lippard (2014) fremhever den lokale kapasiteten til å tenke om landskapsendringer, og at kunst ikke kun bør referere til fysiske kontekster, men også ta i betraktning sosiale, politiske og miljømessige

forhold som gjør kunst relevant for folk som bor i marginaliserte områder. Ved å engasjere seg i det samfunnet som kunsten trer inn i, kan kunst og visuell kultur bidra til bevisstgjøring og læring om fremvoksende landskapsendringer (Lippard, 2009). Lippard er kritisk til kunst som kun ender opp med å spille en rolle i turistlandskapet, som ofte oppnår sin kraft gjennom distanse, og som kan bidra til å undergrave folk og de utfordringene de står ovenfor. Men ved å referere til Urry (2002) sitt begrep «the gaze», påpeker Lippard (2009) at kunstnere også kan spille en viktig rolle relatert til å konstruere det stedlige turistblikket. Dette krever kunstneriske prosesser som involverer det Lippard (2009) kaller for «peripheral vision», som handler om kunstens nærhet til stedet. En bakside ved stedsspesifikke kunstneriske praksiser kan være at det skapes nostalgiske bilder av stedet som favoriserer umiddelbare og autentiske relasjoner mellom folk og sted (Kwon, 2002). På denne måten kan kunsten gjøres til gjenstand for kunstnerens eller institusjonens tematiske drivkraft og promoteringsagendaer. Dette aktualiserer viktigheten av å bli kjent med det samfunnet som kunsten trer inn i, som også krever grundig planlegging av kunstneriske intervensjoner (Crawshaw, 2018).

Kreativitet i relasjon til kunst handler altfor ofte om kunstnerens individuelle kraft eller kunst som produkter (Williams, 2016). Tim Ingold (2013) foreslår at kunst forstås som en disiplin som deler med antropologien en interesse for å vekke til live våre sanser, som tillater at kunnskap får vokse frem innenfra i tilblivelsen av ting. I følge Ingold (2011) har det moderne liv adskilt oss fra det levende landskapet som vi er en del av. Ingold (2013) forstår skapende prosesser gjennom individuelle livslinjer som vokser frem i direkte kontakt med verden; med andre mennesker og dyr, jorden vi går på, vær og vind, lyset – som innflettet i hverandre. Ingold (2015) argumenter for et fremvoksende prosessperspektiv som kommer før artikulererte konsepter som forankring og bærekraft. McLean (2009) foreslår en forståelse for kreative prosesser som også involverer lingvistiske representasjoner, konseptuelle formasjoner og transformasjoner. Dette åpner opp for det artikulererte; historier som mennesker forteller om opphav og tilblivelser relatert til det materielle universet. I sammenheng med stedsutvikling, handler kreativitet i relasjon til sted om å sette sosiomaterielle aktører, og dermed steder, i bevegelse (Kramvig & Førde, 2015). Dette krever også et fokus på hvordan ulike aktører kommer sammen og bidrar til de kreative prosessene, der natur, individer, konsepter, ideer, etc. kan tre frem som aktører i kraft av hvordan de setter ting i bevegelse (Law, 2009).

Hallam & Ingold (2007) kritiserer et resultatorientert fokus på kreativitet, og synliggjør et fremvoksende perspektiv der prosessene er generative, relasjonelle, temporale, og performative. De viser til en forståelse av tiden der vi improviserer vår vei inn i fremtiden som enda ikke er kjent, og som guides av fortiden, men ikke bestemmes av den. For at kreativitet skal kunne vokse frem og bli til underveis, må det skapes rom for åpne og eksperimenterende prosesser, der det som er ukjent verdsettes (Førde & Kramvig, 2017). Denne eksperimenteringen handler om å prøve ting ut og se hva som skjer, ikke som hypoteser i naturvitenskapelig forstand eller produkttesting, men om en orientering som tillater å forfølge nye spor som blir til gjennom åpninger som dukker opp og vokser frem (Ingold, 2013). Ingold sitt eksperimenterende perspektiv innebærer et kontinuerlig fokus på kreativitet, som alltid er mellom noe. Men i utvikling handler det også om noe begynnende som kommer inn, der det settes i gang nye prosesser, og som fortsetter der kreativitet får rom

til å vokse frem. Dette involverer disharmoni og brudd med tradisjoner som åpner for noe nytt og annerledes (i tillegg til videreføring), som krever at vi gir slipp på vårt behov for å kontrollere alt som skjer, der prøving og feiling tillates (Williams, 2016). Eksperimenteringen befinner seg dermed imellom noe – som aktualiserer det å forfølge intuisjonen, med en åpenhet for fremvoksende kreativitet som overskrider perspektiver på det vi allerede vet.

”Keeping hope tied to people, places, and their positive transformation is important, because advocacy for hope is often derided, particularly amongst those who are in power and profiting from the status quo” (Waterman, 2019).

Håp kan forstås som følelser relatert til forventninger og ønsker om at en bestemt ting skal skje (dictionaries, 2019). For mange steder som har opplevd nedgangstider og kriser, kan stedsutvikling handle om å skape nye historier om håp for fremtiden (Ruggeri, 2018). Tim Waterman (2019) fremhever håp i en optimistisk form, som er individuelt og felles, som retter seg mot å skape bedre samfunn, som bygger på empati mellom mennesker og andre arter som vi deler jorden med, og som bidrar til å skape en meningsfull tilværelse. Håp er ikke abstrakt eller immaterielt, men spesifikt for tid og rom, kropp og bevissthet, og er innebygd i steders kreative prosesser (Waterman, 2019). Fokus på håp i stedsutvikling kan ses i sammenheng med utopisk tenkning, som handler om å involvere seg i utenkelige verdensbilder (Waterman 2019). Sargisson (2002) forklarer hvordan utopisk tenkning åpner opp for politisk kritikk, alternative tilnærminger, kreative prosesser og transformative potensial. Hun belyser hvordan slik tenkning overskrider ved å bryte og konfrontere grenser, utfordre paradigmer, og å skape nye konsepter og politiske rom. Dette har paralleller til rollen kunst kan ha, som i lys av det grenseoverskridende ofte handler om alternative scenarioer, fremfor det eksisterende som gjerne er en uakseptabel situasjon (Waterman, 2019). Giddens (1990) bruker begrepet utopisk realisme, der det utopiske indikerer et behov for radikal endring og realisme viser til hvordan endringer kan fungere i praksis. For et samfunn i krise kan radikalt engasjement gjennom mobilisering bidra til å styrke lokalt eierskap til utvikling av lokale ressurser (Ingebrigtsen & Jakobsen, 2012).

Presentasjon av steder og eksempler

Kystsamfunn i Barentsregionen

Varangerhalvøya og Kolahalvøya kjennetegnes ved tundraens korte og intense vekstsesonger, lave vegetasjon, og spredte vekster. En værhard klimasone, med mye kaldt ekstremvær legger føringer for folks mobilitet. Sommeren preges av midnattssolen, med nordlys gjennom den lange mørke vinteren. I Barentshavet møtes kaldt arktisk hav med Golfstrømmens varme, som skaper produktive økosystemer og rike fiskefelt (Clemetsen, Barane, Bjarnadottir, & Johansen, 2013). Norge og Russland er historisk sett tett knyttet sammen i en multikulturell region med mange etnisiteter, med tidlig innvandring fra Russland til Varanger etter isens tilbaketrekning for over 10.000 år siden. Mellom 1740-1917 pågikk pomorhandelen, med Arkhangelsk som hovedsete i Russland og Vardø i Norge, der tømmer og korn ble byttet mot fisk. Det utviklet seg et eget språk i denne tiden, såkalt Russenorsk. Rundt 1860 tillot den Russiske tsaren norske bosetninger på Kola (Olsen, 2019). De fleste bosatte seg på den

russiske Fiskerhalvøya, men noen dro også til Teriberka for å drive sesongbasert handel med pomorene, som hadde kommet hit fra Arkhangelsk for å fiske.

Regionen befinner seg innenfor en geopolitisk spenningssone. Som uttrykk for landenes økonomiske soner i Barentshavet ble det i 2010 undertegnet en delelinjeavtale. Det er betydelig økning i militær aktivitet både på russisk og norsk side som følge av en mer ustabil verdenssituasjon og en økt interesse i de arktiske områdene. Den arktiske isens tilbaketrekning har åpnet opp for nye industrielle posisjoneringer rettet mot utvinning av ikke-fornybare ressurser og økt transport gjennom nordøstpassasjen. Shtockmanfeltet som ligger i Barentshavet og som er et av de største offshore gassfeltene i verden, ble i 2005 satt i gang med russiske Gassprom og norske Statoil som involverte aktører. Utviklingen ga lovnader om arbeidsplasser i Teriberka, som bidro til lokal optimisme gjennom utdanningsprogrammer og donasjoner til lokale institusjoner (Olsen, 2019). I 2011 var planen fremdeles å åpne gassfeltet. Mellom 2008 og 2012 brukte Vardø kommune og private investorer over en milliard kroner på oppgradering av Svartnes havn, som forberedelser på kommende aktiviteter (J. K. Larsen, 2018). Som følge av utfordringer med utvinning av gassen og dårlig infrastruktur i området ble planene for Shtockmanfeltet etter hvert skrinlagt.

Vardø

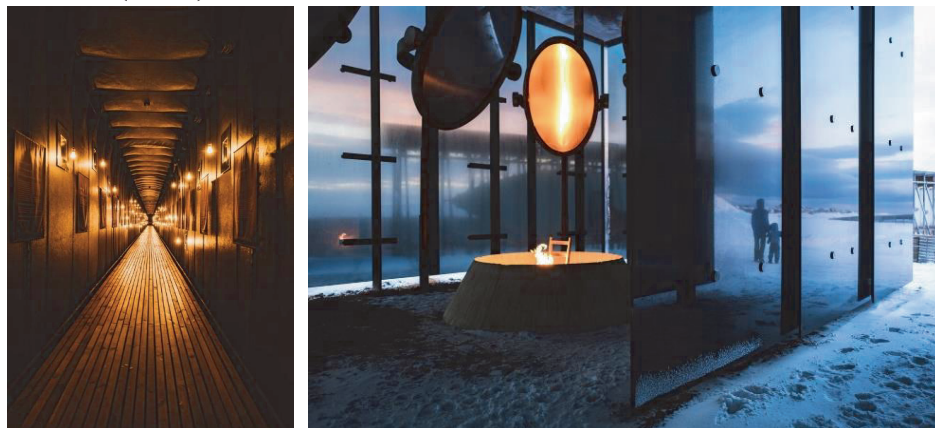
Små og spredte bosetninger er karakteristisk for Nord-Norge, som man finner i Varanger. Norges nord-østligste by Vardø ble befestet i 1311 som en strategisk lokalitet for forsvar mot angrep fra øst. Den militære posisjonen befestes i dag ved økt amerikansk nærvær som følge av utbyggingen av NATO sitt avanserte radarsystem for lytting av russisk aktivitet i nord. Vardø fungerte lenge som et administrativt sentrum for fiskeri og handel, og pomorhandelen bidro til at Vardø mot slutten av 1800-tallet var blitt en velstående by (Balsvik, 1989). Det gikk ukentlig passasjerbåt mellom Vardø og Arkhangelsk, med Teriberka som et av stoppestedene, der folk kom for å benytte det rike kafe- og kulturlivet og for å handle i byens butikker. På denne tiden var det 12 bakerier, i dag er det ingen. Vardø har en større sammenhengende bystruktur som forteller om pomorhandelen, som står igjen etter Russernes bombing under WW2 som bidro til Tyskernes tilbaketrekning. Siden slutten av 70-tallet har befolkningstallet i Vardø blitt halvert som følge av å miste statlige arbeidsplasser og nedgang i fiskeriet. I dag er det 2081 innbyggere i Vardø (SSB, 2019). Nedgangstidene og fraflyttingen førte til en situasjon der hus stod tomme og til forfall, omfattende pessimisme i byen og dårlig omdømme. Likevel har lokale aktører i løpet av det siste tiåret mobilisert og jobbet aktivt for å snu en pessimistisk stemning i byen til optimisme med håp for en bedre fremtid. Lokale entreprenører, aktivister og frivillige har gjennom ulike prosjekter relatert til fiskeri, fugleturisme, restaurering av hus, kunst og kulturarv, bidratt til nye muligheter for utvikling, samspill mellom aktører og synergier på tvers (Haraldseid 2019).

Teriberka

Nordøst på den russiske Kolahalvøya 575km fra Vardø og 133km fra den største arktiske byen Murmansk, ligger det sterkt fraflyttede fiskeværet Teriberka. Dette er et av få steder på den nordøstlige delen av Kolahalvøya som er åpent for folk, i en ellers strengt regulert militær region. Teriberka er preget av forfall i stort omfang og store sosiale problemer.

Myndighetene regulerer strengt lokales muligheter for privat fiske, der man blant annet risikerer fengselsstraff for fiske av kongekrabbe. Teriberka fikk først faste bosetninger på 1800-tallet som følge av Tsarens skattefordeler, men har røtter tilbake til 1500-tallet (Aure, 2008). Fra gammelt av var Teriberka bebodd av sjøsamer, pomorer, komi, nordmenn, finner, kareler, og russere. Men det var først og fremst Sovjettiden som skapte vekst i Teriberka, med kooperativer som kombinerte fiskeri, melkeproduksjon, og reindrift. Som en utvidelse ble nabolandsbyen Lodeyone bygget i 1927, 5km unna. Teriberka ble etter hvert et regionalt sentrum som på 50-tallet servet en stor fiskeflåte og infrastruktur for rundt 5000 innbyggere. På det meste skal Teriberka ha hatt så mye som 12000 innbyggere (Aure, 2008). Men statlig intensivering av produksjon utover 60-tallet og sovjets fall i 1991 med omlegging til markedsøkonomi og omregulering av fiskeri førte til kollaps i den lokale økonomien. I dag er det 150 mennesker som bor i Teriberka. Det meste av bebyggelsen med laftede tømmerhus er fra Stalin-tiden (Olsen, 2019).

Steilneset (Vardø)

Figur 3: Steilneset minnested, Vardø. Av arkitekt Peter Zumthor og kunstner Louise Bourgeois (Foto: Mariel Lødum).

Nasjonale turistveier har vært en stor satsing innenfor norsk reiseliv siden 1994. På oppdrag fra regjeringen og stortinget skal 18 nasjonale turistveier med til sammen 250 prosjekter være ferdig innen 2029. Til sammen 4,4 milliarder kroner skal da være brukt (3,9 milliarder fra samferdselsdepartementet) (Ellefsen, 2018). Ideen med nasjonale turistveier er å benytte norske og internasjonalt anerkjente kunstnere og arkitekter for å styrke attraksjonskraften langs utvalgte veistrekninger. Med strengt kuraterte prosjekter skal statens veivesen bidra til regional utvikling gjennom økt turisme i distriktene. Kunstinstallasjonen Steilneset i Vardø er en del av Nasjonale Turistveier på Varangerhalvøya. Ideen til denne installasjonen startet i 2000 med fylkestingets utnevning av Vardø som Finnmarks tusenårssted. Som en del av dette ble det anlagt en kultursti i Vardø, der trolldomsprosessene skulle være et element (Andreassen & Willumsen, 2017). I 2006 startet samarbeidet mellom Vardø kommune, Finnmark fylkeskommune og Nasjonale turistveier. Monumentet til 80 millioner kroner forteller om de 91 trolldomsdømte (77 kvinner) som ble henrettet i Finnmark på 1600-tallet

(Willumsen, 2011). Rettsforfølgelsene og torturen som pågikk handlet om beskyldninger om gudsforsvergelse og inngåelse av paktenskap med djevelen. Disse ideene hadde rot i pavens og det kristne maktsamfunnets demonisering av annerledes tro- og livssyn, som man blant annet fant i samisk kultur i det mørke og mystiske nord. Dette tankesettet festet seg i det dansk-norske lovverket gjennom det tette samarbeidet mellom stat og kirke. Monumentet består av to installasjoner. En 100 meter lang minnehall festet med vaiere i en innrammet trekonstruksjon som likner fiskehjeller, og en stol med en «evig» brennende gassflamme rammet inn med mørke glassvegger. I den mørke avlange minnehallen er det små vinduer med lys hengende fra taket som belyser navneskilt og dommene til hver og en av de 91 ofrene. Vindkastene fra havet skaper bevegelse i gulvet og veggens tykke seglduk.

Steilneset er designet av den sveitsiske arkitekten Peter Zumthor og den franskfødte amerikanske kunstneren Louise Bourgeois. Det har vært tilknyttet en lokalhistoriker som har gravd i de godt bevarte rettsprotokollene for å fortelle historien. Det har i liten grad blitt benyttet lokale materialer og lokal arbeidskraft i byggingen (Jørgensen, 2018). Enkelte materialer er transportert fra Canada. Snekkere ble hentet fra Tyskland. Men Zumthor fremhever at eksempelvis tradisjonell seglduk ikke ville ha vart lenge i det arktiske klimaet (Zumthor, 2017). Zumthor beskriver bæringen av en 135 meter lang elektrisk kabel fra kaien i Vardø og til Steilneset, der «*kunsten fremstod som en sosial skulptur*» ved at flere mennesker fra Vardø var med å bære. I intervjumaterialet kommer det tydelig frem delte syn og meninger om prosessene utover dette. Flere fremhever dårlig lokal forankring. Særlig åpningen av monumentet 23. juni 2011 blir trukket frem der dronning Sonja ble fløyet inn i helikopter for å spise middag med ordføreren bak lukkede dører. Ved åpningstalen stod folk fra Vardø pyntet og med flagg i hånden. Steilneset ble presentert og overlevert til lokalsamfunnet med ordene; «*and now it is yours*». En informant trakk frem at de til og med hadde med seg sitt eget band til åpningen – og at heller ikke lokale musikere var godt nok. Det var som om et romskip landet i Vardø (Kvernevik, 2016). Men andre fremhever også med umiddelbar stolthet verdien av å ha fått monumentet til Vardø – som har utviklet seg i retning av et positivt lokalt eierskap til monumentet. En fra Vardø sa; «*I starten var det ikke mange som ville ha noe med det å gjøre, men i dag tror jeg de fleste er veldig positive. Altså, vi må jo ta det vi kan få*».

Monumentet har blitt svært populært blant tilreisende, og høstet stor anerkjennelse blant verdens kunst, design og arkitekturinteresserte. Et søk på Tripadvisor viser at Steilneset er øverst på listen av attraksjoner i Varanger. Rapporter antyder at turistveiprojektet har hatt en positiv effekt på lokal verdiskaping for reiselivsbedrifter (Iversen & Helseth, 2017). Noen lokale aktører har testet ut guiding i tilknytning til monumentet, og Varanger museum har undervisningsopplegg relatert til læreplanen om trolldomsprosessene. Det pågår prosesser med å utvikle en overordnet reisemålsplan i Vardø som skal sikre lokalt eierskap til en økende turisme, parallelt med ny kulturminneplan for byen. Her er Steilneset en del av planene for videre satsing mot å tilrettelegge for guiding som involverer Steilneset og andre lokaliteter med tilknytning til trolldomsprosessene. Det har vært fremhevet at det skal satses på små grupper i kommersialiseringen. Men blant enkelte kommer det også frem en

usikkerhet til den kommersielle satsingen relatert til trolldomsprosessene, som enkelte mener vil kunne føre til konflikter.

Gatekunstfestivalen komafest (Vardø)

Figur 4: Komafest streetart, Vardø. Kunstverk til venstre av Steve Espo Powers. Kunstverk til høyre av VHILS. (Foto: Thomas Haraldseid).

I 2012 ble Vardø vertskap for verdens nordligste gatekunstfestival, med kunstneren Pøbel som kurator i samarbeid med nordnorsk kunstnersenter og lokale aktører i Vardø. Finansieringspartnere var KORO, nordnorsk kunstnersenter, kulturrådet, Fritt ord, Finnmark fylkeskommune, og Vardø kommune. Pøbel jobbet sammen med kunstneren Dolk i Lofoten på et prosjekt som heter Ghetto spedalsk, der de malte flere kunstverk på fraflyttede hus for å sette fokus på utfordringer i distriktene og sentralisering. Etter et besøk til Vardø som befant seg i en mer alvorlig situasjon enn Lofoten, med enda mer tomme hus og forfall, ble Pøbel motivert av ideen om å realisere en kunstfestival som også kunne bidra til å tenne noen gnister av håp i byen. Etter dårlige erfaringer med statens veivesens turistveiprosjekt i lokalsamfunnet, ble det å skape et lokalt engasjement rundt festivalen sett på som helt avgjørende for prosjektets suksess av lokale aktører.

Kunstneren Pøbel ble satt i kontakt med Vardø næringsforening og en lokal entreprenør som hadde startet Vardø Restored, et foretak som fokuserte på å hjelpe lokale huseiere med midler fra kulturminnesektoren til å restaurere gamle historiske bygg. Som følge av vernestatus for flere av byggene, kom kunsten i dialog med kulturminnesektoren. Folk lokalt tente på ideen, de delte verdiene og bakenforliggende motivasjon. Pøbel som til vanlig jobbet anonymt, ble nå utfordret på at det var nødvendig å drive frem prosjektet med bred deltagelse i Vardøsamfunnet. På noen få intense dager ble Pøbel introdusert for byens ordfører, den lokale kokken, håndverkere, fiskere, lærere og elever, byråkrater og flere andre. I løpet av disse dagene ble over 50 tillatelser til å male på husvegger gitt av huseiere. Dette bidro til en stor mobilisering av frivillige. Det ble organisert frivillighetsgrupper innen rydding, stillas og lift, og håndlangere – der blant annet store mengder søppel og ødelagte gjenstander fra en rekke eiendommer ble ryddet opp. Bioteateret, byens over 100 år gamle kino (Nord-Norges eldste) som tidligere var populær blant besøkende fiskere, ble ryddet og tatt i bruk til filmvisninger under festivalen, etter 30 år i 'koma'.

I juli 2012 inviterte Pøbel 12 internasjonalt anerkjente kunstnere til Vardø. I alt 54 kunstverk ble malt på vegger under festivalen. Motivene varierer fra tegneserielignende karakterer, til ulike slagord og poetiske tekster. Flere av disse kunstverkene ble skapt i møtet mellom kunstnerne og lokalbefolkningen, der huseiere fikk være med å bestemme motiver. Et av kunstverkene forestiller en av byens gamle bakere, som er meislet inn i en murvegg (figur 4) av den portugisiske kunstneren Vhils. På vestre molokrok ble det spikret kryssfinerplater foran de knuste vinduene for å få plass til et stort hvalskjellet. Folk bar på malingsspann og kom med kaffe, kake og fisk. Kommune, museum, barnehage, grunnskole, videregående, NAV, hotellet, utesteder, lag og foreninger, lokale kunstnere, pensjonister, kokker og huseiere ble aktivert. Byen ble et levende galleri for gatekunst. Som en avslutning på prosjektet ble en gammel flyttebuss plassert vertikalt i jorden utenfor byens tunnel, med en tidskapsel gjemt inne i bussen med bilder, tekster, brev, postkort og kunst. Denne skal åpnes i 2062 for å få vite hva folk drømte om i 2012. Mange trekker frem festivalen som en svært god opplevelse, og at den har vært viktig for Vardø. *«Det var helt sykt å være en del av det. Nesten alle i Vardø blei en del av dette og var med ute i gatene og hjalp til og lånte ut stiger og lifter, og rigget og dro på skjøteledninger. Så avsluttet det med en svær fest for hele byen og god stemning. Dette har helt klart vært en del av at det er optimisme i Vardø nå».*

Det kommer frem i empirien at gatekunsten har bidratt til å sette i gang nye tanker og ideer om husenes verdi, stedets kulturhistorie og fremtid. Den Vardøbaserte Varangerkokken tatoverte *COD IS GREAT*, inspirert av kunstverket som nå er malt over som følge av oppussingen av Østre molokrok (gamle fiskerihavnen). Bygget ble kjøpt opp av lokale ildsjeler like etter kunstfestivalen. Ved oppussing forsvinner en del av kunsten, som var et mål med prosjektet; at folk skulle se verdien av å pusse opp. Gatekunsten har bidratt til økt attraktivitet for besøkende. *«Nå kommer det jo folk reisende til byen kun for å se på streetart»*, sa en ansatt ved Vardø hotell. Ved hotellets resepsjon finnes gatekunsturkart, og Varanger museum har hatt guidede byvandring. I 2013 ble komafest videreført med en kunstutstilling, som del av et langsiktig fokus på å aktivere tomme butikklokaler. Komafest er nå etablert som en Vardøbasert organisasjon. Siden 2012 har over 50 hus vært involvert i oppussingsprosjekter som en del av Vardø Restored. Det har også vært ulike prosesser for å skape nye utviklingsprosjekter i flere av husene, som eksempelvis har rettet seg mot å gjenåpne et av byens mange gamle bakerier.

New chapter (Teriberka)

Figur 5: New Chapter Teriberka (Foto: Thomas Haraldseid).

Siden 2017 har Pøbel og Vardø Restored samarbeidet om et kunst- og stedsutviklingsprosjekt i Teriberka. Ideen ble til etter at Pøbel presenterte erfaringene fra Vardø på en kunsthøst i Teriberka. Under oppholdet ble det laget flere kunstverk på mange av de forfallene husene. New Chapter (NC) har handlet om å bygge et stedsspesifikt bibliotek i en gammel russisk lastebil (Ural 4320) og en badstue i en gammel militærvogn, ved å ta i bruk materialer fra forfallene hus og ruiner, lokalt håndverk og frivillighet. Biblioteket skal fungere som et fordypningsrom, utkikkspunkt og møtested for lokalsamfunn og besøkende. Byggeprosjektet er en del av et langsiktig prosjekt som handler om å skape nye samarbeid med kulturaktører i Teriberka, for å styrke debatten om situasjonen som berører små kystsamfunn i det arktiske landskapet (Holmen & Keenan, 2017). NC har mottatt 4,6 millioner kroner i perioden 2017 til 2019 fra BarentsKult, Kunst i Offentlige Rom (KORO), Kulturrådet, Fritt Ord og Finnmark Fylkeskommune. De russiske partnerne Friday Milk (Murmansk basert kulturaktør) som har jobbet med kulturprosjekter i Teriberka, bidro som tilretteleggere, organisatorer og tolker for prosjektet frem til høsten 2017. Prosjektet har vært gjennom feltarbeid som har involvert en forstudie vinteren 2016, bygging sommeren 2017, og videreutvikling av konseptet sommeren 2018, i tillegg til kortere turer og andre utviklingsaktiviteter.

På mange av de rivningsklare bygningene var det feste gule skilt med teksten; «*ditt hjem vil bli flyttet*». Myndighetenes plan har vært å flytte mange av innbyggerne til nabolandsbyen 5km unna. Samtidig gjøres det plass til et stort antall sengeplasser for kinesiske nordlysturister. Utviklingen er styrt av eksterne aktører og sterkt mislikt i lokalsamfunnet. De har hatt mange dårlige erfaringer med prosjekter som kommer med ideer for utvikling, med alt fra store olje- og gass prosjekter til nisjeorienterte kunst- og matfestivaler, noe som NC ønsker å ta på alvor. Ved siden av prosjektets lastebil hvor byggingen pågikk, ble det satt opp en stor lavvo som fungerte som møtested og sosial arena for samtaler og mat. Tre faste håndverkere fra Pasvik, Nikel, og Teriberka var engasjert til byggeprosessen. Mange besøkende deltok i prosjektet; håndverkere, arkitekter, og ulike skribenter. En av de fastboende rosemalte dørene på lastebilen med naturtema fra regionen som motiver. En lokal sveiser fikk godt betalt for å levere en vedovn til badstuen. Det ble satt inn vedfyringsovn i biblioteket, lave benker med reinsdyrskinn som sitteplasser, og en hel vindusfasade som ga utsikt over Teriberka, et landskap i transformasjon fra bosted til turiststed.

I et av husene med gult skilt ble prosjektlederne invitert til middag og samtaler av et medlem i det lokale pomorkoret. Kvinnekoret var svært skeptiske til NC i starten, og aksept av de eldre kvinnene i bygden ble ansett som svært viktig for å kunne lykkes med prosjektet. En viktig vending var der koret sommeren 2017 ble tatt med til den årlige pomorfestivalen i Vardø for å opptre. Dette ga muligheter til å bli kjent med Vardø som sted, felles historie og utviklingstrekk, og bedre forståelse for hva NC handlet om. Ved middagsbesøket ble det snakket om plassering av lastebilen, om besøkende fra Vardø som var invitert, åpningsfesten som nærmet seg, og mulige fremtidige samarbeidsprosjekter. Noen dager før åpningsfesten av biblioteket kom 10 besøkende fra Vardø og bidro i innspurten. Det ble arrangert guidede turer, med foredrag om historien til Teriberka. Under åpningsfesten ble det donert bøker til biblioteket fra lokalsamfunnet og tilreisende fra Vardø, med stedlige fortellinger som blant annet samiske dikt og om livet ved kysten. Det er videre planer om å tilføre artikler og annet materiell til biblioteket ettersom prosjektet fortsetter å vokse frem. Historier via QR koder med 3D-visualiseringer av området transformasjon skal installeres i biblioteket.

Gjennom prosjektet har nye relasjoner og samarbeid vokst frem. I juni 2018 var NC invitert til kunst- og kulturfestivalen Festspillene i Nord-Norge, der pomorkoret fra Teriberka opptrådte. I september 2018 ble den russiske lastebilen fraktet til Oslo og plassert foran inngangen til kunstnerens hus i anledning høstutstillingen. Biblioteket stod deretter til utstilling ved Salt Art ved langkaia i Oslo, der guidede turer i regi av høstutstillingen og ulike aktiviteter fant sted. Lastebilen er nå fraktet tilbake til Russland. Det har også vært en plan å skape et tilsvarende prosjekt i Vardø. NC har mottatt 500.000 kr til prosjektets siste fase, for å fortsette arbeidet med å integrere biblioteket i Teriberka, og å turnere ulike kulturfestivaler for å styrke dialogen om situasjonen til kystsamfunn i nord.

Kunst som en del av fremtidsorienterte stedsutviklingsprosesser

Diskusjonen beveger seg mellom kunsten og stedet og ulike relasjonelle forhold som berører natur, kultur, historie, nåtidens lokale situasjon og utfordringer, fremtidshåp og muligheter. Vardø og Teriberka er samfunn preget av store utfordringer med å finne nye veier fremover i lys av raske endringer i landskapet. For folk som bor i Vardø og Teriberka, blir dette et eksistensielt anliggende som relaterer seg til stedlige relasjoner og muligheter for fremtiden. Med utgangspunkt i den stedlige konteksten, diskuterer jeg de ulike kunstneriske prosjektenes bidrag til kreative prosesser i relasjon til stedsutvikling. De ulike prosjektene representerer fotavtrykk og kunstneriske intervensjoner i landskap som på hver sin måte er uttrykk for radikale stedsutviklingsgrep, der de kunstneriske tilnærmingene spiller ulike roller som kan identifiseres i tre kategorier.

Steilneset *minnesmerke*

Komaifest streetartfestival
lokal mobilisering

New Chapter
geopolitisk kritikk

Figur 6: Kjennetegn ved de ulike kunstneriske prosjektene

Steilneset minnesmerke

Steilneset er et minnesmerke over de trolldomsdømte, og et produkt orientert prosjekt med utgangspunkt i Statens vegvesens ide om å skape en internasjonal attraksjon. De kreative ressursene får en særlig målrettet kraft gjennom Zumthor og Bourgeois ferdigheter og kunnskap. I lys av en sterk målorientering og gjennomføringskapasitet, står Steilneset som prosess i kontrast til det eksperimenterende perspektivet som verdsetter nye åpninger, der ting oppstår underveis og vokser frem gjennom å prøve og feile. Det er likevel gjennom koblingen mellom prosjektide, gjennomføringsevne og kunstnernes kreative ferdigheter og spesialiserte kunnskap at Steilneset oppnår sin kraft i relasjon til nasjonale turistveiers mål om å bidra til økt besøk og regional verdiskaping. Det materielle monumentet og historiefortellingen representerer kvalitet, og bidrar til betydelig verdiskaping i Vardø og Varanger. Minnesmerke appellerer til et bredt internasjonalt publikum gjennom et globalt orientert design inspirert av lokale byggeskikker som fiskehjellene. Som en del av en kultursti er Steilneset godt integrert i et større sammenhengende landskap med den arktiske naturen som et viktig særpreg. Plasseringen av monumentet i disse røffe omgivelsene i fjæra, synliggjør også lokaliteten der flere henrettelser fant sted, med utsikt til domene på fastlandet som en del av trolldomshistorien. Vardø har fått materialisert et kollektivt minne som har høstet stor internasjonal anerkjennelse, som også spiller en rolle rettet mot å utfordre hvordan lokale ser på sitt eget sted (Valestrand & Gerrard, 2012). Empirien gir uttrykk for at folk i lokalsamfunnet er mer positive nå enn for få år siden. Man kan si at Steilneset har bidratt til fornyet stedsaktualitet i møtet med både besøkende og lokalsamfunn, og dannet grunnlag for

å utvikle nye lærings- og formidlingskonsepter, som også har vokst frem som en del av arbeid med nye reisemålsprosesser og kulturminneplaner i Vardø.

Steilneset kan ses på som et stedsspesifikt monument (Fox, 2018). Men det stedsspesifikke bør også belyses av Lippard (2009, 2014) sitt perspektiv som berører kunstens relevans for lokalsamfunnet. For Vardø aktualiseres det særlig gjennom situasjonen og utfordringene som samfunnet befinner seg i som følge av nedgangen i fiskeriet, sentralisering og nye industrielle posisjoneringer. Steilneset står her i et spenningsforhold med andre lokalt initierte prosjekter som forsøker å skape nye historier om Vardø. Monumentet skaper oppmerksomhet om høyaktuelle globale tema som overgrep og forfølgelser av mennesker (særlig kvinner). Men inviterer i liten grad til dialog med nåtidens eksistensielle lokale utfordringer som utspiller seg bak fasaden av byens fysiske forfall. I lys av dette kan Steilneset for lokale aktører som jobber for å snu en negativ utvikling, oppfattes som et forstyrrende element, som en ufo-landing uten kontakt med nåtiden eller fremtidens lokale håp. I lys av dette kan man si at Steilneset også bidrar til å forsterke et stedsbilde av et mørkt og mytisk område i nord, som plasserer Vardø enda lenger ut i periferien (Jørgensen, 2018). Dette gir uttrykk for hvordan slike produkt- og prestisjeorienterte prosjekter på kort sikt kan bidra til en mer uoversiktlig situasjon lokalt. Det finnes ulike eksempler på lokal motstand mot kunst, som over tid bidrar til positive holdninger, nye tanker og ideer. Men den raske endringstakten i det arktiske landskapet og den medfølgende usikkerheten, aktualiserer også hvordan store aktører med betydelig definisjonsmakt trer inn i slike marginaliserte landskap (Lippard, 2009). I lys av uttalte mål om å bidra til stedsutvikling, bør derfor aktører som nasjonale turistveier strekke seg langt i å bidra til stedsspesifikke prosesser, der nye stedsbilder aktivt skapes med stedet.

Komafest gatekunstfestival, lokal mobilisering

«Komafest fikk jo folk til å ta tak i husan sine igjen. Folk skjemtes jo av byen sin. De sa riv skiten. Og mange av de husan som det e laget streetart på e jo kjøpt opp, og det e jo utvikling i mange av dem nå. Så det har snudd. Det e jo ikke det at det skjedde langsomt, for det skjedde veldig brått med streetarten. Da våknet det veldig mange her» (huseier).

Gatekunst er en raskt voksende kunstform internasjonalt, som ofte oppstår spontant med underliggende sosiale og politiske budskap (Naguib, 2017). Gatekunstfestivalen i Vardø førte lokalsamfunn og et internasjonalt gatekunstmiljø sammen, der det ble malt 54 kunstverk på hus med kulturhistorisk verdi. Under festivalen bevegde folk seg mellom de gamle husene, langs kaien og molokrokene, og byens gamle kino ble ryddet og tatt i bruk. Denne aktiviteten og at flere kunstnere forkastet sine ideer i møtet med Vardøsamfunnet, gir uttrykk for åpenhet og spontanitet i de kreative prosesser som vokste frem og ble til gjennom direkte møter i landskapet (Ingold, 2013). Den fysiske konteksten med det bygde miljøet, det arktiske sommerlyset, det skiftende været, den salte byfjæra, det åpne Barentshavet, og deltagernes kroppslige involvering med bæring av stiger og spann med maling, skapte en atmosfære som folk i Vardø beskriver som minneverdige opplevelser. Her hadde kunsten en tydelig funksjon i å vekke folks sanser til live (Ingold, 2013). Det eksperimenterende og handlingsorienterte engasjementet bidro til fellesskapsfølelse, stolthet og håp for ny utvikling i byen. Kunsten ble også en frigjørende kontrast til formelle rammer for planlegging og kulturminneforvaltning.

Ved å relatere seg til kulturarv og samtidig være relevant for innbyggeres opplevde situasjon og utfordringer, gir gatekunsten uttrykk for stedsspesifikke prosesser, som Lippard (Lippard, 2014) vektlegger. Eksempelet viser hvordan kunst som involverer kulturarv både kan inkludere og utfordre stedsfølelser og identitetstilhørighet, ved å sette i gang indre prosesser som åpner opp for individuelle og felles fremtidshåp.

Dårlige erfaringer med nasjonale turistveier var en del av årsaken til den omfattende mobiliseringen. Men en dypere felles motivasjon for Pøbel og lokale aktører handlet om å sette fokus på fraflytning og nedgang i distriktene som følge av fiskeripolitikk og sentralisering. Dette var utløsende for det radikale engasjementet på et eksistensielt plan som svar på en lokal krise. Som følge av den nære relasjonen til Vardø Restored, ble komafest et direkte uttrykk for håp og fremtidsoptimisme i befolkningen. Her trer håpet frem i lys av Giddens (Giddens, 1990) utopiske realisme der kunstens relasjon til forfall og restaurering av hus skaper dialog med behovet for radikal samfunnsendring. Dette relaterer seg til behovet for å gjenoppbygge samfunnet på en bærekraftig måte ved å ta i bruk de ressursene (det bygde miljøet) som allerede finnes der på nye måter. Håpet trer også frem i en optimistisk form (Waterman, 2019) relatert til en eksistensiell kamp for bosetning og liv som påvirkes av havets stormer, nærhet til den arktiske naturen og atmosfæren, og den internasjonale pulsen, som lenge har bidratt til å forme det livet som utspiller seg akkurat der. For mange i Vardø ligger det her også en frykt for hva som vil skje med stedet dersom den tradisjonelle bebyggelsen rives og det åpnes for nye former for utvikling. Om en naturbasert tilhørighet som eksisterer i mange kystsamfunn i relasjon til nåtidens utfordringer, sier stedsfilosof Anniken Greve at; *«Lar vi livet ved kysten bli fullstendig landbasert og upåvirkelig av havets stormer, gjør vi dette stedet til et hvor-som helst og mister gleden ved å leve akkurat her, i disse omgivelsene»* (Greve, 2015).

I lys av sitatet fra Greve, kan man si at gatekunstfestivalens mobilisering bidro til å styrke det lokale eierskapet til stedets kulturhistoriske ressurser (Ingebrigtsen & Jakobsen, 2012). Kunsten skapte nye vandringsruter og møtesteder for innbyggere og besøkende i byen, som har bidratt til økt stedsattraktivitet. Kunsten skaper også en dialog med det løsrevne turistblikket, som Urry (2002) beskriver som the gaze. Empirien viser hvordan gatekunsten er koblet til lokale formidlingskonsepter i regi av museet, og hvordan gatekunsten sammen med andre lokale praksiser har bidratt til ny kreativitet som har manifestert seg i ny utvikling. Dette viser også gatekunstens utvidede aktørbilde (Law, 2009). Her kan de ulike kulturelle finansieringspartnere kan trekkes frem som avgjørende aktører for hvordan kunstneriske og mobiliserende handlingsrom muliggjøres, som kan bidra til å endre lokale perspektiver på stedlige ressurser. Men ved at noen av kunstverkene blir borte som følge av oppussing, endres også aktørkonstellasjonene og dynamikken i dem over tid.

New Chapter (NC), geopolitisk kritikk

I likhet med gatekunstfestivalen fungerte kunstens tilstedeværelse og byggingen av biblioteket som en arena der det ble skapt direkte møter mellom ulike deltagere, bygd miljø og lokale materialer, og områdets naturlige omgivelser (Ingold, 2013). Individuelle håndverksferdigheter med gjenbruk av trematerialer og rustne stålplater, bidro til at

kreativitet og ny materialitet vokste frem i kontakt med stedet og landskapet. Det utviklet seg en forståelse for stedets gamle trehus, som viste seg å være arkitektur fra Stalins tid. For mange innbyggere i Teriberka er husene også en del av en mørk fortid, som krever varsomhet i fortellingen om Teriberka for å unngå romantiserende bilder av lokalt særpreg (Kwon, 2002). Som følge av NC tilstedeværelse i Teriberka over lengre perioder, vokste det frem sterke relasjoner til nøkkelaktører innenfor kulturfeltet. Dette åpnet for stedsspesifikke kreative prosesser basert på åpenhet for det ukjente og en intuitiv tilnærming til veien fremover (Førde & Kramvig, 2017; Ingold, 2013; Williams, 2016). En viktig vending var der pomorkoret ble invitert med til Vardø, som viser hvordan det ble jobbet for å skape relasjoner og samarbeidsprosjekter som en sentral del av NC. Det er de uformelle og medmenneskelige aspektene ved disse prosessene som er det sentrale for samarbeidet som har vokst frem. Den eksperimenterende tilnærmingen har skapt rom for det improviserte levde livet som ikke er planlagt på forhånd, som Ingold viser til (2013, 6). Dette handler om å involvere seg i hverandres situasjon og utfordringer, der omsorg utvikles ved å åpne for det som kan bli til. Fellestrekk i kulturarv er en viktig del av dette, relatert til det immaterielle med pomorhistorie som knytter sammen et regionalt identitetsområde på tvers av landene.

NC med sin eksperimenterende karakter retter blikket på pomorhistorien, som enda lever som en del av folks hverdagslandskap. Ved at det også rettes et sterkt blikk på de utfordringene og endringene som skjer i landskapet relatert til fiskeri og turisme, skapes en viktig dialog om fremvoksende endringer i landskapet (Lippard 2014) og det kulturhistoriske, som unngår romantiseringer av stedet som Kwon (2002) peker på. Kunsten fungerer her som kritikk av både den geopolitiske situasjonen som stedene befinner seg i og dominerende neoliberale ideer for utvikling. Men i lys av stedsutvikling, er det mer usikkert hvilke samfunnsmessige håp prosjektet relaterer seg til i lys av den utopiske realismen som Giddens (1990) fremhever, der det er et uforløst potensial relatert til bibliotekets lokale funksjon. NC er et prosjekt under utvikling, som har klart å legge et godt grunnlag for videre samarbeid med nøkkelaktører i Teriberka, der flere lokalt over tid har knyttet seg til prosjektet. I møte med besøkende kan biblioteket spille en viktig rolle ved å vekke nysgjerrighet i et ellers stramt regissert turistlandskap og invitere til dialog om sted og region, endringer og fremtid. NC har en sterk mobil karakter, der nye aktører som høstutstillingen og festspillene i Harstad har skrevet seg inn i historien som har vokst frem. Her har prosjektet et stort potensial til å skape arenaer for dialog om situasjonen i nord, ved å knytte seg til ytterligere aktører. På den måten kommer det fremvoksende og utvidede aktørnettverket til syne (Tietjen & Jørgensen, 2018). Finansieringsaktørene innenfor kultursektoren er grunnleggende viktig for eksperimenterende handlingsrom, og for samarbeidet med kulturaktørene i Teriberka. Den gode relasjonen til BarentsKult gir uttrykk for verdien av å sette fokus på nordområdeproblematikk og kulturell utvikling i nord. Det stedsspesifikke og det mobile skaper en interessant dialog, der prosjektet kan trekkes i ulike retninger, men som krever tid og ressurser for å utvikle historien videre.

Konklusjon

Mange kystsamfunn i nord befinner seg i en situasjon med behov for radikal nytenkning. Artikkelen har rettet seg mot hvordan kunstnerisk kreativitet kan bidra til utvidede kreative prosesser i stedsutvikling, med verdi for lokalsamfunn og besøkende. Tre ulike tilnærminger til kunstnerisk virksomhet er belyst, som er virksomme på ulike plan, med kjennetegn som et minnesmerke, lokal mobilisering, og geopolitisk kritikk. For lokalsamfunn som opplever omstilling og sterke transformerende krefter i landskapet, kan kunst bidra til å styrke fremtidshåp blant folk ved å relatere seg til stedets situasjon og utfordringer. Kunst har en kapasitet til å frigjøre tanker og følelser gjennom å åpne for dialog med det stedsspesifikke som kan vekke til live nysgjerrighet og fornyet stedsinteresse. Dette krever en sensitivitet ovenfor stedlig kompleksitet, som også involverer menneskers stedsrelasjoner. Kunst kan skape handlekraft direkte gjennom mobiliseringsprosesser som gatekunsten viser til, som gjennom å være i dialog med andre lokale utviklingspraksiser kan bidra til ny verdiskaping som tar nåtidens stedlige situasjon på alvor. Det er også ved å ta lokalsamfunnets situasjon og utfordringer på alvor at det åpnes opp for å komme i kontakt med håp for fremtiden med potensial til å utløse nye virksomheter som svar på den lokale situasjonen. Her kan kulturarv spille en viktig rolle for fellesskapsfølelse. Men for kunst som eksisterer med uttalte mål for stedsutvikling, risikerer man å overse det eksistensielle landskapet for stedets innbyggere ved en for sterk fortids- og attraksjonsforankring. Steilneset gir uttrykk for dette, med sin tyngde som et minnesmerke med sterk attraksjonskraft og med en kritisk stemme rettet mot maktmisbruk med internasjonal relevans.

I denne artikkelen har fokuset på kunst relatert seg til stedsutvikling for mindre steder med store omstillingsutfordringer. Et overordnet mål har vært å synliggjøre kunstens potensial i å bidra til kreative prosesser i stedsutvikling, som ikke kan løses med ensidige kommersielle løsninger som turismeutviklingen i Teriberka er eksempel på. I artikkelen er det vist til hvordan kunst kan bidra til eksperimenterende handlingsrom, der kreativitet får vokse frem i kontakt med sted og lokalsamfunn. Artikkelen viser til viktige nyanser som kan bidra til bevissthet i fremtidige utviklingsprosesser relatert til kunst, arkitektur og reiseliv i landskap.

Referanser

- Aarsæther, N., Serrano, J., Førde, A., Demazière, C., Nyseth, T., & Hamdouch, A. (2017). Postscript: Pathway towards a critical and comparative approach to creative planning. I A. Hamdouch, T. Nyseth, C. Demazière, A. Førde, J. Serrano, & N. Aarsæther (eds.), *Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe* London: Routledge.
- Andreassen, R. L., & Willumsen, L. H. (2017). *Steilneset minnested: kunst, arkitektur, historie*. Stamsund: Orkana.
- Aure, M. (2008). *Arbeidsmigrasjon fra Teriberka til Båtsfjord 1999-2002*. (Doctoral thesis), Universitetet i Tromsø,
- Balsvik, R. R. (1989). *Vardø: grensepost og fiskevær 1850-1950* (Vol. 1). Vardø: Dreyer Bok.
- Butler, W. R. (2011). Sustainable tourism and the changing rural scene in Europe In D. V. L. MacLeod & S. A. Gillespie (Eds.), *Sustainable tourism in rural Europe : approaches to development* (Vol. 21). London: Routledge.
- Capra, F., & Jakobsen, O. D. (2017). A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life. *International Journal of Social Economics*, 44(6), 831-844. doi:10.1108/IJSE-05-2016-0136
- Clemetsen, M., Barane, J., Bjarnadottir, S., L., & Johansen, J. (2013). *Varanger natur- og kulturpark. Landskapsressursanalyse - Grunnlagsrapport for stedsutvikling og opplevelsesbasert verdiskaping*.
- Council of Europe. (2000a). *European Landscape Convention*.
- Council of Europe. (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*
- Crawshaw, J. (2018). Island making: planning artistic collaboration. *Landscape Research*, 43(2), 211-221. doi:10.1080/01426397.2017.1291922
- Departementene. (2017). *Nordområdestrategi: mellom geopolittikk og samfunnsutvikling*. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/strategi_nord/id2550081/
- Ellefsen, K. O. (2018). 20 år på landeveien - Politiske strategier og faktiske resultater. *Arkitektur N*, 3, 30-43.
- Fox, L. W. (2018). Branding ice. In J. K. Larsen & P. Hemmersam (Eds.), *Future North - The changing arctic landscapes*: Routledge.
- Førde, A., & Kramvig, B. (2017). Cultural industries as a base for local development - The challenges of planning for the unknown. In A. Hamdouch, T. Nyseth, C. Demaziere, A. Førde, J. Serrano, & N. Aarsæther (Eds.), *Creative Approaches to Planning and Local Development - Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*: Routledge.
- Gerrard, S. (2009). Fra fiskevær til ferievær? om kystsamfunn i endring. In E. Niemi & C. Smith-Simonsen (Eds.), *Det hjemlige og det globale: Festskrift til Randi Rønning Balsvik* (pp. 386-399). Oslo: Akademisk publisering.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Greve, A. (2015). Sårbarhet og glede - et lite bidrag til stedets filosofi. In H. H. Stien (Eds.), *Vit at jeg elsker deg - om kunst og sted* (pp. 31-40). Stamsund: Orkana Akademisk.
- Hallam, E., & Ingold, T. (2007). Creativity and Cultural Improvisation: An Introduction. In E. Hallam & T. Ingold (Eds.), *Creativity and Cultural Improvisation* (Vol. 44, pp. 1-24). New York: Berg.
- Hamdouch, A., & Ghaffari, L. (2017). Social innovation as the common ground between social cohesion and economic development of small and medium-sized towns in

- France and Quebec. In A. Hamdouch, T. Nyseth, C. Demaziere, A. Førde, J. Serrano, & N. Aarsæther (Eds.), *Creative approaches to planning and local development: insights from small and medium-sized towns in Europe* (pp. 190-207). London: Routledge.
- Holmen, S. H., & Keenan, B. A. (2017). New Chapter: Vardø og Teriberka. In E. L. Robertsen & T. Robertsen (Eds.), *Tar dæm fisken, tar dæm oss alle: Kystopprøret*.
- Ingebrigtsen, S., & Jakobsen, O. (2012). Utopias and realism in ecological economics -- Knowledge, understanding and improvisation. *Ecological Economics*, 84, 84.
- Ingold, T. (2011). Against space: place, movement, knowledge. In T. Ingold (Ed.), *Being alive: essays on movement, knowledge and description* (pp. 145-155). London and New York: Routledge.
- Ingold, T. (2013). *Making: Anthropology, Archaeology, Art And Architecture*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2015). *The life of lines*. London, England ;, New York, New York: Routledge.
- Iversen, E. K., & Helseth, A. (2017). *Effektmåling av nasjonale turistveger: Lokaløkonomiske effekter av de nasjonale turistvegene Rondane og Varanger*. Retrieved from
- Jones, M. (2008). The Two Landscapes of North Norway and the Cultural Landscape of the South. In M. Jones & R. K. Olwig (Eds.), *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe* (pp. 283-300). Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Jørgensen, B. M. (2018). *Small-town Architecture: Three Critiques on Architecture as an Instrument for Regional Development in Peripheral Small-towns*. (Doctoral), Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design, og Konservering,
- Kramvig, B. (2015). Sted, stier, konflikt og forsoning. In H. Stien, Hanne (Ed.), *Vit at jeg elsker deg: om kunst og sted* (pp. 133-144). Stamsund: Orkana Akademisk.
- Kramvig, B., & Førde, A. (2015). Sted, kunnskap og kreativitet. In M. Aure, G. N. Berg, J. Cruickshank, & B. Dale (Eds.), *Med sans for sted - nyere teorier*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvernevik, H. (2016). Komafest og pøbelstreker i Vardø. In T. Robertsen, M. Henriksen, M. Dahl, & F.-A. Stylegar (Eds.), *Årbok for Vardø* (pp. 197-210). Vardø: Vardøhus museumsforening.
- Kwon, M. (2002). *One place after another : site-specific art and locational identity*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Larsen, J. K. (2018). Landscape in the new north. In J. K. Larsen & P. Hemmersam (Eds.), *Future North: the changing arctic landscapes* (pp. 86-105).
- Larsen, J. K., & Hemmersam, P. (2018). *Future North : the changing arctic landscapes*. In Larsen, K. J., & Hemmersam, P. (2017). Landscapes on hold. In S. J. Ray & K. Maier (Eds.), *Critical Norths: space, nature, theory*: University of Alaska Press.
- Law, J. (2009). Actor Network Theory and Material Semiotics. In S. B. Turner (Ed.), *The new Blackwell companion to social theory* (Vol. 2, pp. 142-158). Chichester, West Sussex, United Kingdom Wiley-Blackwell.
- Lexico. (2019). Hope.
- Lippard, L. R. (2009). Peripheral Vision. In C. Taylor & B. Gilbert (Eds.), *Land Arts of the American West* (pp. 337-346): University of Texas Press.
- Lippard, L. R. (2014). *Undermining : A Wild Ride Through Land Use, Politics, and Art in the Changing West*. New York: The New Press.
- McLean, S. (2009). STORIES AND COSMOGONIES: Imagining Creativity Beyond "Nature" and "Culture". *Cultural Anthropology*, 24(2), 213-245. doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01130.x
- Meløe, J. (1998). *The Two Landscapes of Northern Norway*. Tromsø.

- Naguib, S. A. (2017). Engaged Ephemeral Art: Street Art and the Egyptian Arab Spring. *2016(2)*. doi:10.17885/heiup.ts.2016.2.23590
- Nasjonaleturistveger. (2018). Turistvegseksjonen i Statens vegvesen.
- Nyseth, T., Hamdouch, A., Demaziere, C., Aarsæther, N., Førde, A., & Serrano, J. (2017). Perspectives on creative planning and local development in small and medium-sized towns. In A. Hamdouch, T. Nyseth, C. Demaziere, A. Førde, J. Serrano, & N. Aarsæther (Eds.), *Creative Approaches to Planning and Local Development - Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*: Routledge.
- Olsen, B. (2019). *(In)significantly Soviet: The Heritage of Teriberka*. The Arctic University of Norway.
- Porter, N. (2016). *Landscape and branding: the promotion and production of place*. In Routledge Research in Landscape and Environmental Design.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The State of the Art. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1225-1253. doi:10.1016/j.annals.2011.07.008
- Rossvær, V. (1998). *Ruinlandskap og modernitet: hverdagsbilder og randsonerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Oslo: Spartacus.
- Ruggeri, D. (2018). Storytelling as a catalyst for democratic landscape change in a modernist utopia. In S. Egoz, K. Jørgensen, & D. Ruggeri (Eds.), *Defining Landscape Democracy - path to spatial justice*.
- Sargisson, L. (2002). *Utopian Bodies and the Politics of Transgression*: Routledge Ltd.
- Schofield, J. (2015). Thinkers and Feelers: A Psychological Perspective on Heritage and Society In E. Waterton & S. Watson (Eds.), *The palgrave handbook of contemporary heritage research*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- SSB. (2019). Kommunefakta: Vardø. Retrieved 05.06.2019
<https://www.ssb.no/kommunefakta/vardo>
- Tietjen, A., & Jørgensen, G. (2018). There is more to it than meets the eye: Strategic design in the context of rural decline. *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 2(1), 9-31. doi:10.24306/TrAESOP.2018.01.002
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze* (2nd ed. ed.). London: Sage.
- Valestrand, H., & Gerrard, S. (2012). Nåtidige stedskonstruksjoner, fortid og kollektive minner. In A. Førde, B. Kramvig, G. N. Berg, & B. Dale (Eds.), *Å finne sted: metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Oslo: Akademika forlag.
- Waterman, T. (2019). Introducing hope: Landscape architecture and utopian pedagogy. In K. Jørgensen, N. Karadeniz, E. Mertens, & R. Stiles (Eds.), *The Routledge Handbook of Teaching Landscape*. London: Routledge.
- Williams, N. (2016). Creative processes: From interventions in art to intervallic experiments through Bergson. *Environment and Planning A*, 48(8), 1549-1564. doi:10.1177/0308518X16642769
- Willumsen, L. H. (2011). *Steilneset - Minnested over ofrene for trolldomsprosessene i Finnmark*.
- Zenker, S., & Jacobsen, B. r. P. (2015). *Inter-Regional Place Branding : Best Practices, Challenges and Solutions*. Cham: Springer International Publishing.
- Zumthor, P. (2017). Steilneset: Minnested over ofrene for trolldomsprosessene i Finnmark. In R. L. Andreassen & L. H. Willumsen (Eds.), *Steilneset minnested: kunst, arkitektur, historie* (pp. 25-34). Stamsund: Orkana forlag.

Figur 1: Vardø (Varangerhalvøya, Norge) og Teriberka (Kolahalvøya, Russland)
(Design: Brona Keenan)

Figur 2: Steilneset minnesmerke, Vardø (Foto: Mariel Lødum). New Chapter
lastebilbibliotek, Teribeka (Foto: Thomas Haraldseid)

Figur 3: Steilneset minnested, Vardø. Av arkitekt Peter Zumthor og kunstner Louise
Bourgeois (Foto: Mariel Lødum).

Figur 4: Komafest gatekunst, Vardø. Kunstverk til venstre av Steve Espo Powers. Kunstverk
til høyre av VHILS. (Foto: Thomas Haraldseid).

Figur 5: New Chapter Teriberka (Foto: Thomas Haraldseid).

Figur 6: Kjennetegn ved de ulike kunstneriske prosjektene

Artikkel 3: Fellesskapende motiv som grunnlag for samfunnsomstilling: integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling

Abstrakt

In this paper we argue that conception of a *community inspiring motives* (fellesskapende motiv) is an important part of a sustainable transition of nature-based tourism and integrated place-based community development. *Community inspiring motives* has been identified as development of underlying motives within a local or regional community context, with the aim of strengthening the opportunities for community-oriented solutions. The empirical material in this paper derives from studies of multiple creative community and entrepreneurial processes on the Varanger peninsula in the subarctic region of Troms and Finnmark county. The results are discussed on the background of a framework model, visualizing movements from the present state situation, towards potential open space dialogues and visions for a desired future. The discussion address three important relational focus areas that may support sustainable transition in the interface between local community and nature-based tourism; a) enable dialogue on opportunities based on characteristics of place and peoples relationships with place, b) including visitors as co-creators of the place, c) investigating future potentials of place through experimentation. The paper concludes by presenting a modified model for operationalizing “social fellowship motives” in transformative place-based community processes.

Keywords: Fellesskapende motiv, transdisiplinaritet, kreativitet, stedsutvikling, naturbasert reiseliv, samfunnsomstilling

Innledning

Denne artikkelen er tilknyttet forskningsprosjektet BIOTOUR som omhandler naturbasert reiseliv i Norge, med tittelen «fra stedsbaserte ressurser til verdifulle opplevelser – turisme i den nye bioøkonomien». Et viktig mål med prosjektet er å utforske hvordan naturbasert reiselivet i fremtiden kan bidra til å styrke bærekraftig ressursbruk og robuste lokalsamfunn. Naturbasert reiseliv kan forstås som *‘aktiviteter som mennesker utøver i naturområder borte fra deres vanlige omgivelser’* (Fredman & Tyrväinen, 2010). Forståelsen av aktiviteter har ofte blitt koblet til ulike friluftslivsformer. Selv om det er naturen som i stor grad trekker turister til Norge, viser en Biotour studie av trender i reiselivet, at lokale kulturopplevelser og produkter etterspørres (Fredman et al., 2018). Dette er også i tråd med regjeringens reiselivsmelding som Nærings- og fiskeridepartementet la frem i 2017. Meldingen legger vekt på at det i fremtiden bør være et sterkere fokus på utvikling av natur- og kulturbasert reiseliv i Norge. Kulturdepartementet, i samarbeid med Nærings- og fiskeridepartementet (2019) har fulgt opp med en strategi som skal gjøre Norge til en kulturdestinasjon i verdensklasse, der festivaler og frivillighet, arkitektur og kunst, og andre kulturprodukter er satsingsområder.

Det er en økende trend at steder konkurrerer om kapital, arbeidskraft, nye innbyggere og besøkende. Reiseliv er en global industri, der kreative ressurser benyttes for å skape unike identiteter og historier om steder (Richards, 2011). For mange lokalsamfunn i Norge skaper økende reiseliv både utfordringer og muligheter; det er både en plattform for, og en trussel mot lokale kulturer og særpreg (Viken & Jacobsen, 2014). I følge Viken (2011) har moderne reiseliv en tendens til å vokse ut av kontroll gjennom fjernstyring, der lokalsamfunn blir passive tilskuere til en utvikling som drives av interesser som ikke er forbundet med stedet (Viken, 2011). Reiseliv som vokser frem med ensidige orienteringer til kommersielle markedsprinsipper, risikerer å undergrave diversitet og flerfunksjonalitet som forbindes med hverdagslandskap (Porter, 2016). Raske globale klimaendringer, utbrudd av pandemi, og alvorlig økonomisk ustabilitet, må også få en sentral plass i diskusjoner om reiselivets fremtidige rolle som deltakende aktør i samfunnsomstilling.

I en verden som preges av usikkerhet og raske endringer, kan ikke utvikling lenger basere seg på ensidig lineære steg-for-steg prosesser beregnet for industriell modernisering (Nyseth et al., 2017). Bjørn Egil Flø (2017) har i den sammenheng et viktig budskap; at de mindre stedene og bygdene må slippes inn i den bioøkonomiske omstillingen, som krever at det satses på å finne nyskapende løsninger lokalt og regionalt, som kan bidra til engasjement, forankring, og lokalt eierskap. Ove Jakobsen (2019) mener at omstilling i møte med de store globale utfordringene, krever utstrakt eksperimentering med nye typer kunnskap, forskning og næring, som grunnlag for et radikalt skifte i våre verdiorienteringer. Fremtidig utvikling må bygge på mer organiske og kvalitative tilnærminger, der felles mål og verdier utvikles i samspill mellom økonomi, kultur og natur (Capra & Jakobsen, 2017). Reiselivets fremtidsmuligheter krever ifølge Førde (2016), fokus på å styrke integrering i stedsutvikling, gjennom fellesskapsorienteringer, stedstilpasning og kreativitet.

Reiselivets virkemiddelapparat befinner seg i et fragmentert landskap. Innovasjon Norge er virkemiddelaktør for kommersialisering og markedsføring, og forvalter sertifiseringen for bærekraftige reisemål. Gjennom verdiskapingsprogrammene for kulturarven (Riksantikvaren) og naturarven (Miljødirektoratet), ble begrepet bred verdiskaping utviklet som et strategisk virkemiddel for å jobbe med bærekraftig stedsutvikling (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Med forankring i FNs bærekraftsmål, har ideen bak bred verdiskaping vært å balansere bruk og økonomiske motiv med forvaltning av naturmiljø og felleskapets ressurser, og synliggjøre samspill mellom miljø, kultur, det sosiale og økonomi. Bred verdiskaping tar implisitt opp i seg et ressursperspektiv knyttet til landskap, uttrykt i den europeiske landskapskonvensjonen (CoE 2000) der landskap forstås som; «...*et område slik folk oppfatter det*». Landskapsdefinisjonen rommer det materielle og fysiske, immaterielle og relasjonelle som er knyttet til sosiale og kulturelle fellesskap, og individuelle verdier. Evalueringen av programmene for natur- og kulturarven har vist til et forbedringspotensial rettet mot å legge opp til sosial verdiskaping (deltagelse, inkludering, engasjement) fra starten av prosjekter (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Her er samfunnsentreprenørskap et begrep som bidrar til å rette oppmerksomheten mot sosial og kulturell verdiskaping; prosesser som leder frem mot nye fellesskapsløsninger (Borch & Førde, 2010).

Som en viktig del av fellesskapsorientert verdiskaping i møtet mellom hverdagslandskap og opplevelseslandskap, fremheves begrepet *fellesskapende motiv* i denne artikkelen. Begrepet forstås gjennom flerfaglige og kreative utviklingsprosesser som involverer seg i stedlige fellesskap som mulighetsorientering. Dette perspektivet kan bidra med bevissthet om tilrettelegging for utvikling av landskapsressurser i en stedlig kontekst, som kan vise vei til ansvarlige praksiser. Dette er en krevende tilnærming, som er viktig å bringe sterkere inn i reiselivstenkningen. En orientering til *fellesskapende motiv* kan ikke basere seg på et ensidig fokus på verken nærings- eller forvaltningsrettet virksomhet. Men krever tilrettelegging for dialog, kreativitet og eksperimentering, som kan åpne for å muliggjøre aktive fellesskapende grep som kommer stedet, beboere og besøkende til gode, gjennom engasjement, bred deltagelse, inkluderende og inspirerende prosesser.

Artikkelen bygger på erfaringer fra feltarbeid gjennomført på Varangerhalvøya i Finnmark. Varangerhalvøya med ca. 15.400 innbyggere er en region med spredte bosetninger og der omstilling lenge har preget lokalsamfunnene. Sørsiden av Norges største halvøy omfatter kommunene Nesseby, Vadsø og Vardø, med felles forbindelseslinjer og tydelige kulturelle og historiske særpreg og ulikheter. Kystsamfunnet som Vardø har opplevd sterk nedgang i kystfiskeri og omfattende fraflytning siden 80-tallet. Med økende reiseliv i Varanger følger økt interesse og posisjonering fra kommersielle reiselivsaktører, som ønsker å investere i utviklingen. Dette og den uforutsigbarheten som følger med stadig økende global usikkerhet, krever at det tenkes nytt om reiselivets rolle i distriktene.

I lys av innledningen stiller vi følgende spørsmål; *hvordan kan utvikling av fellesskapende motiv i samfunnsomstilling bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling?*

Metode

I artikkelen utvikles fellesskapende motiv som et konsept i relasjon til en modell for fellesskapsorientert stedsutvikling. For å belyse dette benyttes empiriske eksempler fra studier av flerfaglige, kreative og eksperimenterende utviklingsprosesser i Varanger. Feltarbeidet ble gjennomført i perioden 2017-2019, der det i mai 2017 ble gjennomført et arbeidsverksted på Ekkerøya grendehus, som en del av utprøving av dialogbasert metode. Dette bygger videre på et verksted som ble gjennomført i 2013, med fokus på felles regionale kvaliteter og særpreg (Clemetsen et al., 2013). I tillegg bygger det empiriske materialet på deltakende observasjon, intervjuer og kildestudier, blant annet et dybdestudium i byen Vardø i samme periode (Haraldseid, 2019). For å synliggjøre kompleksitet og dynamikk i slike prosesser, har vi tatt utgangspunkt i en modell som ble utformet av den skotske biologen, samfunnsreformatoren og by- og regionplanleggeren Patrick Geddes for å forstå samspill mellom sted, befolkning og de virksomheter som utspiller seg (Welter, 2002). Modellen er bearbeidet for å kunne synliggjøre naturbasert reiseliv sin potensielle rolle i stedsutvikling og omstilling. I videreutviklingen av fellesskapende motiv i relasjon til modellen, benyttes også noen grunnleggende utviklingsspørsmål som grunnlag for å forstå tilrettelegging for fellesskapende motiv, som presenteres mot slutten av artikkelen.

Litteratur

Stedsrelasjoner og stedlige fellesskap som mulighet

I den europeiske landskapskonvensjonen er betydningen av hverdagslandskap for identitet og livskvalitet særlig vektlagt. Konvensjonen forplikter myndighetene til å følge opp at landskap utvikles på måter som ivaretar lokalsamfunn og besøkende, med fokus på naturgitte, kulturelle, sosiale og individuelle dimensjoner (Barane et al., 2018). Å tre inn i stedlige utviklingskontekster, krever et stedssensitivt blikk som ivaretar menneskers glede over å bo akkurat der og som unngår å gjøre stedet til et «hvor-som-helst» (Greve, 2015). For folk som er bosatt i områder som opplever kamper om å eie, endre, og bygge ut, blir dette eksistensielt i relasjon til de minnene og fortellingene som er betydningsfulle for menneskers stedlige relasjoner (Kramvig, 2015). Stedsforståelse bør derfor også involvere forståelse for den politiske konteksten, og de ulike drivkrefter som påvirker stedet (Selman, 2012). En sterkere orientering til en felles omsorg for stedets ulike sosiale dynamikker, mangfold og kompleksitet, vil også kunne bidra til å forhindre en stedsblind planlegging og utvikling (Nyseth et al., 2018).

I tråd med landskapskonvensjonen, fremhever Clemetsen & Stokke (2018) at stedsutvikling i stor grad handler om å skape dialog mellom mennesker, der ulike deltakeres relasjoner og verdier til et område får komme til uttrykk og bli synlige. Stadkjensle (sense of place) handler om menneskers minner, følelser, opplevelser, og verdier relatert til et sted (Clemetsen & Stokke, 2014). Larsen & Johnson (2012) argumenterer for 'en åpen sense of place' som aktualiserer en mulighetsorientering til stedlige fellesskap. Dette handler om «*en felles etisk forpliktelse til å hjelpe mennesker med å utvikle evnen til å selv bestemme betingelsene for egen eksistens uten direkte involvering av sivilsamfunnets institusjoner*» (Larsen & Johnson, 2012, s. 633). De viser til at det dreier seg om en innstilling rettet mot å utforske, stille

spørsmål, utfordre, undre seg over, og å la seg bli fascinert over et sted, med en årvåkenhet som beveger seg i yttergrensene ved menneskers stedsrelasjoner, i møtet mellom det eksistensielle og det ukjente. En åpen tilnærming til menneskers stedsrelasjoner, sier de, kan bidra til innsikt om muligheter for selvbestemmende eksistensiell utvikling i relasjon til et sted, i møtet mellom mennesker, natur, kultur og sosiale forhold ved stedet (Larsen & Johnson, 2012).

En bærekraftig omstilling krever empati og fellesskapsfølelse med alle livsformer (Jakobsen, 2019). Fellesskap kan forstås i lys av en gruppe aktører som frivillig er en del av et stedlig engasjement med felles nærhet til en sak eller interessefelt, men der interessene samtidig kan være ulike. Fellesskap kan også ses i relasjon til en utvidet aktørforståelse, bestående av menneskelige og mer-enn menneskelige aktører (Law, 2009). Mulighetsorienteringer til stedlige fellesskap bør involvere hvordan kommunikative, materielle, biografisk-kulturelle, kognitive og praksisrelaterte flater kan være kilder til fellesskap (Tjora, 2018). Orienteringer til fellesskap kan her ses i sammenheng med en reorientering til opplevelsesøkonomiens tilrettelegging for konstruerte opplevelser. Lønning (2010) benytter innlevelsesøkonomi som begrep fremfor opplevelsesøkonomi, for å styrke fokuset på felles engasjement. Her er det også et potensial i å involvere besøkende som medskapere av stedet, gjennom å tilrettelegge for at utveksling av ferdigheter og kunnskap finner sted mellom besøkende og lokalbefolkningen (Richards, 2011; Clemetsen et al., 2020).

Fremtid: kunnskap og transdisiplinaritet

What is the future? spør John Urry (2016). Han fremhever begrepet 'social futures' som viser til et behov for å demokratisere fremtidsbegrepet som følge av at store multinasjonale og offentlige aktører nærmest eier fremtiden, i stedet for å være fordelt utover samfunnets medlemmer i fellesskap. En måte å fokusere på fremtid i utvikling er gjennom kunnskapsperspektivet. I forskning og utvikling handler transdisiplinaritet om behovet for ny og overskridende kunnskap for om mulig å finne svar på spørsmål som ligger utenfor rekkevidde av den virkeligheten som de ulike disipliner kjenner til og har dannet begreper om (Nicolescu, 2010). Transdisiplinære prosesser er flerfaglige og flerkulturelle, og omfatter etiske, intellektuelle og kreative dimensjoner knyttet til det enkelte individ (Nicolescu, 2010, Thompson-Klein, 2004). I praksis handler det om å anvende og å utvikle metoder som kan bidra til at en gruppe (praktikere, forskere, forvaltere, kunstnere, etc.) kan bli i stand til å nå ny kunnskap som den enkelte sektor eller disiplin alene ikke har mulighet til.

Max-Neef (2005) illustrerer gjennom det transdisiplinære en forståelse av verden bestående av fire virkelighetsnivåer, der hvert nivå representerer ulike kunnskapsfelt. De fire nivåene er; empirisk nivå (hva eksisterer?), pragmatisk nivå (hva kan vi?), normativt nivå (hva er det vi vil gjøre?), og verdinivå (hvordan gjennomføre det vi vil?). Det siste punktet innebærer etiske vurderinger i et fremtidsperspektiv (økologisk etikk, jfr.). Dette dreier seg ikke om å tenke fremtiden som en formålsrasjonell forlengelse av nåtiden (Meyer, 2007), men om å skape bevegelser mot nye utviklingsbaner som gjør folk i stand til å se sin egen aktive rolle som en del av et større fellesskap (Scharmer, 2008). Dette krever et utgangspunkt i reelle behov og

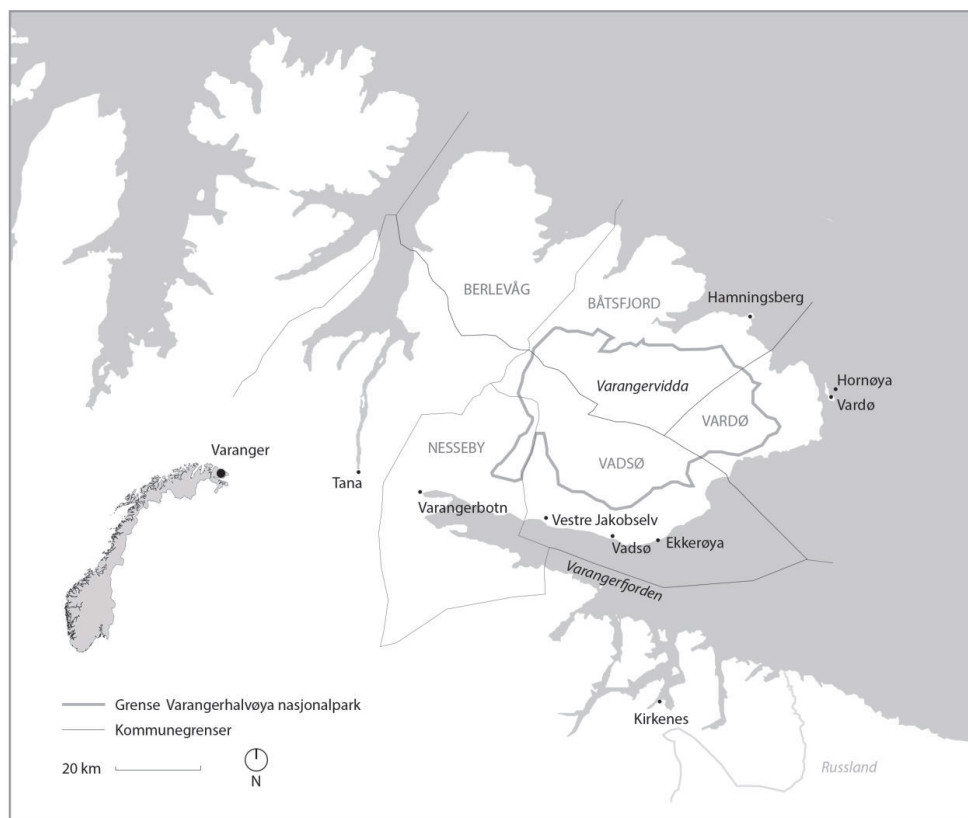
problemstillinger, der omstilling på det indre plan og frigjøring av kreativitet er målet (Scharmer, 2008).

Fremtid: kreativitet og eksperimentering

Hallam & Ingold (2007) argumenterer for at vi bør forstå kreativitet som prosess heller enn produkter av planlagt innovasjon, som kontinuerlige prosesser som beveger seg fremover, der individuell kunnskap og ferdigheter får vokse frem innenfra i relasjon til omgivelsene. I planlegging og utvikling er det alltid kunnskap involvert, også relatert til kreativ handling, men der fokuset ikke har etterprøvbare kunnskaper som mål. (Aarsæther, 2012). I følge Williams (2016) strekker kreativitet seg lenger inn i fremtiden enn der kunnskap om verden slutter. I planlegging og utvikling handler dette om å tilrettelegge for mulighetsorienteringer og kreative tilblivelsespotensial (Nyseth & Pløger, 2015). Kreativitet forstås ofte i relasjon til å ta i bruk vår forestillingsevne, som handler om evnen til å se på ting på en måte som om det vi ser på kunne vært annerledes (Hopkins, 2019). Å åpne for muligheter og kreative tilblivelser, krever at man aksepterer det uoversiktlige og flytende, fremfor et fokus på å skulle skape stabilitet, struktur og orden (Kristiansen & Nyseth, 2018). Dette aktualiserer prosesser som krever mer enn rasjonalitet og kunnskap, som åpner utviklingsspørsmålene fra et fokus på *hva som eksisterer* til *what if*. I boken *'from what is to what if'*, fremhever Hopkins (2019) at å praktisere vår evne til å forestille oss ting, nettopp handler om å stille *hva om* spørsmål. Forestillingsevnen, sier Hopkins (2019), er sentral for å kunne se for seg- og fremstille -muligheter, og for å kunne skape bevegelser mot aktivisering av felles fremtidsrettede forestillinger.

Kristiansen & Nyseth (2018) fremhever strategisk eksperimentering som handler om å aktivere fantasien som redskap for å utvide horisonten og å skape nye forestillinger om hva som er mulig. Løkken & Haggårde (2017) mener at eksperimentering må være høyst relevant for stedets innbyggere gjennom å basere seg på reelle problemstillinger og omfattende deltagelse og inkludering. De fremhever eksperimentering som en kontinuerlig tilnærming til å utforske virkeligheten, som tar inn over seg fremvoksende endringer i landskapet, som krever åpenhet for fornying og tilpasninger i planleggingen av stedet. Ingold (2013) fremhever en tilnærming til eksperimentering som handler om å praktisere *'thinking through making'* som en åpen og fleksibel prosess som handler om å bli i stand til å svare på det som vokser frem. Dette handler ikke om å samle inn mer informasjon om verden, men om å prøve ut nye ting og å se hva som skjer. Ingold (2013) fremhever at dette dreier seg om å relatere seg til de håp og drømmer som er virksomme i et område, hos de som berøres. I praksis kan dette handle om å utøve håp som en metodisk tilnærming (Miyazaki 2007) i lokal utvikling. Håp kan ses som integrert i kreative prosesser, som en optimistisk orientering til ønsker om å skape en bedre verden (Waterman 2019), men også som en realistisk orientering til behov for radikal endring og hvordan noe konkret kan fungere i praksis (Giddens 1990).

Introduksjon av Varangerhalvøya

Figur 1: Kart Varanger (design: Reidun Helene Ertzeid)

Varangerhalvøya i Øst-Finnmark er en del av den eurasiske arktiske tundraen, med innslag av sub-arktisk skog sør-vest på halvøya. Lange vintrer kommer med mye ekstremvær, skiftende arktiske lysforhold og mørke. Klimaet bidrar til en kort og intens vegetasjonsvekst om sommeren. Golfstrømmen sørger for varme som møter kaldere arktisk hav, som grunnlag for isfri kyst året rundt, store fiskebestander i Barentshavet og et rikt fugleliv. Et variert landskap fremtrer med dype naturgeografiske tidslinjer og kulturhistorisk mangfold. En 160km lang Nasjonal turistvei starter ved Varangerbotn i vest, og går gjennom tettsteder og spredte bosetninger langs kysten av Varangerfjorden, til Vardø ut mot det åpne Barentshavet i øst, og videre til det populære ferieværet Hamningberg i sommermånedene. Veien følger sørsiden av halvøya og nordsiden av fjorden, med dype elvedaler som strekker seg fra kysten og innover mot vidden (Clemetsen et al. U.å.). Her Varangerhalvøya nasjonalpark og andre verneområder dekker et areal på 2090 km², 1/3 av Norges største halvøy.

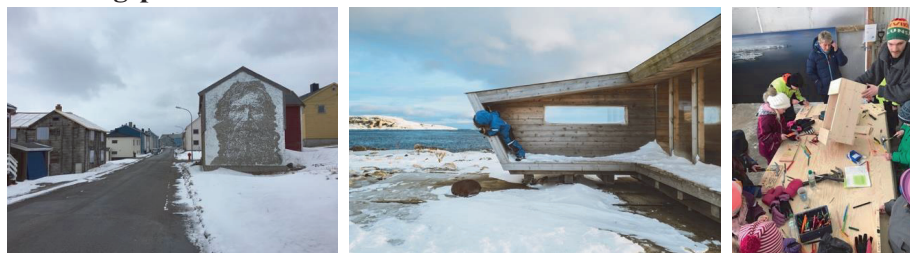
Sørsiden av Varangerhalvøya består av de tre kommunene Nesseby, Vadsø og Vardø, som er kulturelt og historisk ulike. Nesseby har sterke samiske tradisjoner, Vadsø har en sterk finsk og kvensk historie. Vardø som ligger vendt ut mot det åpne havet i øst, var lenge et

administrativt sentrum for fiskeri og handel i nord og en strategisk utpost mot øst (Balsvik, 1989). I Nesseby står reindriftsnæringa sterkt, og i kommunesenteret Varangerbotn er det samiske museet etablert ved en av de eldste markedsplassene i regionen. På Mortensnes lenger ut i fjorden er det funnet spor etter noen av de eldste bosetningene i Skandinavia, fra 12000 år tilbake i tid. Det bor under 1000 personer i Nesseby i dag. Nabokommunen Vadsø er mer eksponert mot det åpne havet. Vadsø er den største kommunen i folketall, med vel 5000 innbyggere. Selve byen var administrativt sentrum for Finnmark fylke fram til 2020, også med betydelig industri og handelsvirksomhet.

Vardø er et eksempel på et sted som har blitt hardt rammet av sentralisering og endringer i fiskeriet, som utover 80-tallet førte til en negativ spiral med fraflytting, forfall og pessimisme. Fra 2002 til 2006 hadde Vardø formell status som omstillingskommune etter at en kollaps i fiskeriet bidro til at over 300 mennesker mistet jobben. Innbyggertallet er i dag 2047 (SSB, 2019), som er en halvering siden 1970-tallet. Issmelting, nye industrielle posisjoneringer, økt russisk aktivitet i nordområdene og utbygging av NATOs radaranlegg for overvåking av denne aktiviteten, bidrar til usikkerhet om hva fremtiden vil bringe.

I løpet av de siste 15 årene har det pågått ulike satsinger i regionen som har styrket reiselivet (Haraldseid, 2016). I 2006 ble Hamningberg en del av «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområde» (2006-2010), som involverte restaurering og tiltak for ny bruk av kulturhistorisk bebyggelse. Fra 2012 ble dette ført videre i stedsutviklingsprosjektet Vardø Restored. I 2009 startet prosjektet «Naturarven som verdiskaper» (2009-2014), som bidro til en større satsing på fugleturisme, med fuglefjellet og naturreservatet Hornøya som hotspot. Verdiskapingsprogrammene er eksempler på økt tilrettelegging for integrert utvikling og vern (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Dette arbeidet ble senere videreført i en regionalparksatsing som har pågått siden 2013, som blant annet har bidratt til øk samarbeid i regionen, og til etableringen av destinasjonsselskapet Visit Varanger. Nasjonalparken var pilotprosjekt i Miljødirektoratet (MD) sin nye (2015) satsing på besøksstrategier, som ledet til en kortfattet besøksstrategi i 2016 som fremhevet muligheter for utvikling i randsonen. Parallelt med dette har nasjonale turistveier etablert flere installasjoner, med monumentet Steilneset i Vardø som en attraksjon i verdensklasse, som forteller den sterke historien om de trolldomsdømte.

Utviklingsprosesser i Vardø

Figur 2: Gatekunst, vindskjul/fuglekikkerskjul, fuglefestival

Studier av utvikling i Vardø viser at samfunnsentreprenørskap bidro til økt optimisme i befolkningen i løpet av en tiårs-periode (Haraldseid, 2019). To av aktørene som har vært viktige i denne utviklingen er Vardø Restored og Biotope. Vardø Restored ble startet i 2012 av en lokal entreprenør med mål å hjelpe private huseiere med å pusse opp hus og for å utløse privat investering i nye utviklingsprosjekter. Arbeidet har bestått av å bistå huseiere med gratis hjelp til søknad om midler fra kulturminnesektoren, og praktisk hjelp fra erfarne håndverkere for å restaurere bygg i tråd med de historiske verdiene. Vardø har den største sammenhengende bystrukturen i Finnmark med førkrigsarkitektur, der flere av bygningene forteller om pomorhandel mellom Norge og Russland (1740-1917), som en viktig del av byens historie. Over 50 hus har vært involvert, med bevilgninger på over 20 millioner fra kulturminnesektoren, og med langt større samfunnsøkonomisk verdiskaping. Historiske bygg som det viktige møtestedet Nordpol Kro har fått fornyet aktualitet som kulturscene gjennom private investeringer, og oppgradering av Østre molokrok har bidratt til bedre fasiliteter for fiskere og ny puls i hjertet av den gamle fiskerihavnen.

Utviklingen har involvert samarbeid med eksterne fagmiljøer, blant annet med kunstneren Pøbel som skapte gatekunstfestivalen komafest som ble en stor mobilisering med bred deltagelse i byen. Sammen med oppussingen av hus bidro det kunstneriske handlingsrommet til å snu den negative stemningen i byen til håp og optimisme, der folk igjen begynte å snakke om byens bygde miljø og kulturhistorie med stolthet. Vardø Restored har samarbeidet med arkitektur- og designhøyskolen i Oslo og forskningsprosjektet Future North siden 2012. Dette har bestått av en rekke samarbeidsprosjekter mellom huseiere, forskere og studenter innen landskapsarkitektur, og involvert kartlegging av kulturelle verdier og ressurser, dialogbaserte og deltagende prosesser, og mulighetsstudier med design av fremtidsmotiv og scenarier.

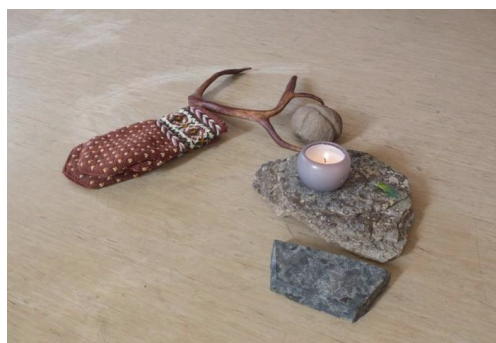
Siden 2009 har arkitektkontoret og reiselivsutvikler Biotope vært en viktig aktør for utviklingen i Vardø og Varanger. Gjennom sin spesialiserte virksomhet relatert til utvikling og design av moderne fugleskjul og gapahuker for naturopplevelser, har de i sitt arbeid skapt infrastruktur for fuglekikking i Varanger. Skjulene ligger lavt i terrenget og fungerer også som vindskjul for tradisjonelt friluftsliv. Biotope har hvert år i mars arrangert en fuglefestival i Vardø, som en bevisst satsing for å bygge kunnskap og engasjement lokalt og regionalt rettet mot regionens fugleliv. I forbindelse med dette arbeidet har Biotope jobbet med lokale skoleplaner, og deltagende prosesser med skoleklasser og barnehager. I dette arbeidet har de hentet inn kunstnere og fuglekikkere fra det britiske fuglekikkermiljøet, til å bistå i utviklingen og tilpassingen av kreative læringsmetoder i Vardø. Festivalen har vært et møtested for lokalsamfunn og besøkende, med ringmerking av krykkjer, utstilling av malerier og tegninger av fugler, bygging av fuglekasser, guidede turer, workshops og dialogkvelder, med besøkende som viktige medskapere (Haraldseid, 2019).

Ekkerøya arbeidsverksted i Varanger

Arbeidsverkstedet på Ekkerøya ble gjennomført med 9 deltakere, tre fra hver av kommunene Nesseby, Vadsø og Vardø. Verkstedet ble gjennomført en lørdag på Ekkerøya grendehus, fra klokken 9 om morgenen til 16 på dagen. Dagen ble organisert i tre faser; a) en felles deling

av historier knyttet til den enkelte sine samfunnsroller og relasjoner til lokalsamfunn og region, b) en drøfting av kjennetegn og særpreg for hver av de tre kommunene, c) en visjonsdel, som rettet blikket mot nye muligheter for verdiskaping og samarbeid – lokalt og regionalt. Dette åpnet for å utforske mulige synergier mellom naturbasert reiseliv og stedsutvikling i Varanger-regionen, gjennom dialog om folks stedsrelasjoner, både ut fra personlige og samfunnsmessige roller og virksomheter de representerte. I arbeidsverkstedet var et bredt utvalg deltakere invitert, med roller innenfor guiding, vertskap, landskapsskjøtsel, reindrift, Varanger museum, undervisning, og stedsutvikling. Deltakerne fikk på forhånd tilsendt et notat hvor formål og opplegg ble presentert. Metodisk ble verkstedet utviklet med utgangspunkt i en versjon av modellen som er presentert i figur 1. Av praktiske hensyn ble den fjerde fasen; hva som trengs for å kunne realisere potensialet, i liten grad berørt.

Verkstedet ble ledet av en prosessleder og en pedagog/forteller innen den muntlige fortellerkunsttradisjonen. Hver og en av deltakerne ble tatt imot av forskerne som vertskap, og ledet gjennom prosessen på en tydelig måte. De ulike sesjonene ble innledet med korte fortellinger, som åpnet rommet for å snakke om det relasjonelle feltet i møtet mellom individ og felles virkelighet. De andre forskerne bidro også med personlige historier i løpet av verkstedet. Dette bidro til deling av kunnskap, personlige verdier og engasjement, uten eksponering ut over de grenser som beskytter den enkeltes integritet. Hver deltaker var på forhånd oppfordret til å ta med en gjenstand av spesiell betydning. I verkstedet ble det formidlet historier knyttet til et mer enn 3000 år gammelt garnsøkke, en laksefiskeflue, en flat steinhelle med lav på den ene siden, et par russiske strikkevotter og et reinsdyrhorn. De ulike fortellingene åpnet for nye måter å se, forstå og leve seg inn i Varangerlandskapet, både i tid og rom. Fortellingene synliggjorde individuelle relasjoner, kulturelle fellesskap, der særpreg og forskjeller mellom stedene også kom tydelig frem. For deltagerne fra Vardø handlet kulturelle fellesskap mer om forbindelser til det åpne havet og andre fiskerisamfunn og historiske forbindelseslinjer til blant annet Russland og pomorhandel.

Figur 3: Arbeidsverksted Ekkerøya

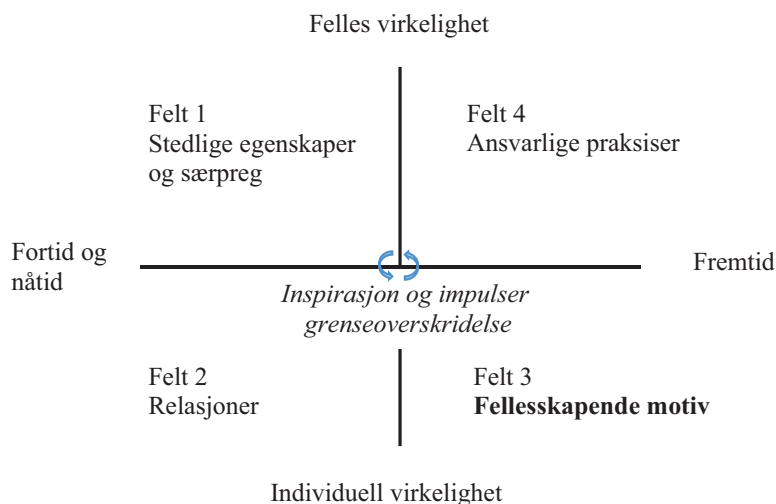
Gjennom samtaler i etterkant av deltakernes fortellinger, ble det framhevet noen interessante fellestrekk ved Varanger. Det ene var den sterke fornemmelsen av et urgammelt landskap, hvor menneskets kontinuerlige tilstedeværelse gjennom mange tusen år, fortsatt er synlige og lesbare i terrenget. Ikke som storslåtte konstruksjoner, men som fremtrer i hvordan folk har

tilpasset seg naturkreftene over tid. Reindriftskulturens bevegelsesmønster gjennom årsløpet, eller de flate hellegravene i et permafrostlandskap er eksempler på dette. Tidsdimensjonen ligger også synlig i de regelmessige strandterrassene som markerer landhevingen som kontinuerlig har foregått siden iskappa lå tung over Varanger. Den spesielle stemningen som oppstår i slike landskap, hvor møtet mellom sterke arktiske naturkrefter og stedlig, kulturelt særpreget er så tydelig, er viktige innspill til forståelsen av reiseliv og betydningen av stedsformidling relatert til umiddelbare opplevelser av regionens variasjon i natur- og kulturarv. De deltagerne som jobbet med vertskap, utrykte også at formidlingen av sine egne personlige erfaringer i dette landskapet, var en veldig viktig verdi for besøkendes opplevelser. På ulike måter kom det også gjennom verkstedet til uttrykk at de ikke-kommersielle møtene mellom folk i landskapet, er en veldig viktig verdi som må tas vare på i samfunnsutviklingen.

En modell for fellesskapsorientert verdiskaping i stedlig omstilling

Introduksjon

Med bakgrunn i erfaringene fra feltarbeidet presenteres her en modell som gir grunnlag for å forstå, planlegge og tilrettelegge for fellesskapsorientert stedsutvikling. Modellens struktur er inspirert av videreutviklingen av Geddes sitt arbeid i relasjon til stedlige naturforutsetninger og landskapsressurser (Lorange, 1977; Clemetsen, 2016). I artikkelen er fokuset på bevegelser fra venstre til høyre i modellen, der fellesskapende motiv fremtrer som et konsept for å integrere reiseliv i stedsutvikling, gjennom flerfaglige og kreative utviklingsprosesser.

Figur 4: Fellesskapende motiv i stedlig omstilling

Den horisontale aksene gir uttrykk for dynamikken mellom felles og individuell virkelighet. Den vertikale aksene synliggjør møtet mellom den etablerte nåtiden (og fortiden) og det som kan bli til i den ukjente fremtiden. Fire felt fremtrer ved å krysse aksene, der hvert felt

representerer ulike sjikt av virkeligheten (Max-Neef, 2005; Clemetsen, 2016). Dette gir et forenklet bilde av kompleksiteten i det mulighetsorienterte landskapet, hvor aktører kan opptre på ulike nivåer innenfor en stedlig kontekst. Modellen tydeliggjør at muligheten for å oppnå samfunnsomstilling, kreve integrering på både et felles og individuelt plan.

1. Stedlige kvaliteter og særpreg: felles virkelighet som omfatter alle virksomheter som eksisterer og som utspiller seg i natur, bygd miljø, det sosiale, kulturelle og økonomiske – og de stedlige kvaliteter og særpreg som kan være gjenstand for utvikling.
2. Stedlige relasjoner: ulike opplevelser, følelser, verdier, kunnskap, ferdigheter, som har å gjøre med innbyggenes stedsrelasjoner og stedsforståelse, og som relaterer seg til individers livshistorie og som kan spille en rolle i utviklingen.
3. *Fellesskapende motiv*: dreier seg om utvikling av motiver for stedsutvikling gjennom fellesskapende prosesser, som gir retning for muligheter i fellesskap i en stedlig kontekst. Modellen uttrykker at dette krever at det skapes bevegelser fra individuelle virkeligheter til noen felles motiver for utvikling, som omfatter felles og individuelle relasjoner, verdier, ønsker og håp. Begrepet *fellesskapende* viser til både kontinuerlige prosesser og aktivt skapende og utforskende prosesser i konkret avgrensede handlingsrom, der fellesskap er noe som ikke er fastlåst, men hele tiden i bevegelse gjennom stabilisering og oppløsning. Sentralt i forståelsen av fellesskap er samspill mellom verdier og motiv, som tydeliggjør ulike bidrag og diversitet.
4. Ansvarlige praksiser: handler om realiseringer gjennom strategier, tiltak, måter å organisere verden på, fysiske konstruksjoner, møteplasser, fortellinger, nye aktørkonstellasjoner og samspill, med utgangspunkt i felles motiver. Ansvarlighet avhenger av at ny praksis er grundig forankret i en respekt for- og forståelse av -sted, individ og fellesskap, representert i bevegelser fra felt 1 til 4 i modellen.

Fellesskapende motiv i møtet mellom reiseliv og stedsutvikling

I diskusjonen benyttes modell 1 for å forklare hvordan utviklingsprosesser kan bidra til grenseoverskridende bevegelser i møtet mellom stedets eksisterende og eksistensielle virkelighet (modellens venstre side) og fremtidsmotiv (modellens høyre side). Diskusjonen tar opp tre fokusområder for utvikling av fellesskapende motiv, som kan bidra til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling. Fokusområdene er; a) *dialog om muligheter*, b) *besøkende som medskapere av sted*, og c) *eksperimentering med hva som kan være mulig*.

Dialog om muligheter

Ved å involvere seg i et sted som utviklingsaktør, trer man inn i det Ingold (2015) kaller et flettverk av pågående prosesser og virksomheter av kompleks karakter. Verkstedet på Ekkerøya er et eksempel på en bevisst måte å åpne for dialog om verdier og bruksmuligheter, individuelle og felles relasjoner til steder i en regional kontekst. Dette krever en sensitivitet

overfor samspillet mellom natur og samfunn, i tilretteleggingen for utvikling av motiver, der det flerkulturelle mangfoldet av relasjoner og verdier får komme til uttrykk (Clemetsen & Stokke 2018). Dersom man låser fokuset til forholdet mellom naturressurser, produkter og turistopplevelsen, står man i fare for å gå glipp av muligheten for bred verdiskaping og fellesskapsløsninger. Verkstedet la til rette for at aktørenes individuelle kunnskap, verdier og relasjoner til stedet fikk komme til uttrykk gjennom ulike fortellinger, for å synliggjøre kvaliteter og relasjonelle egenskaper ved stedet, som gjør det attraktivt for folk å bo akkurat der. Dette rommer kunnskap som kan styrke formidlingsmuligheter i besøksstrategier for blant annet nasjonalparkene (MD, 2015). Et fokus på ulike stedlige særpreget kan også gi viktige innspill til differensiert satsing i regionalparkutvikling, som grunnlag for stedlig engasjement.

I verkstedet var fokuset på å skape dialog for å framskaffe kunnskap om verdier og relasjoner til sted og muligheter for integrert utvikling, som særlig handlet om å utforske, lytte til, og å dele erfaringer om forhold relatert til modellens venstre side (felt 1 og 2). Utforsking av stedlige kvaliteter og relasjoner gjennom ulike fortellinger med utgangspunkt i gjenstander og i møtet med fortellerkunstneriske grep, uttrykker møter med mulige framtidsmotiv (felt 3, modellens høyre side) som bidro til inspirasjon og nye impulser. Tilretteleggingen for disse møtene, skapte dynamikk og fremdrift i verkstedet. Arbeid med åpne utviklingsspørsmål bidro også til dialog om ønsker for fremtidig utvikling (felt 3 i modellen). I lys av naturbasert reiseliv og sted som fokus, kom det frem felles ønsker og oppfatninger om viktigheten av å ivareta det ikke-kommersielle i møtet mellom stedets natur, lokalsamfunn og besøkende. Dialogbaserte prosesser med fokus på utforsking av stedlige kvaliteter, møter mellom kunnskap og ferdigheter, og stedsrelasjoner innenfor stedlige/regionale fellesskap, kan være åpne og retningsgivende for videre kreativitet og mulighetsorienteringer.

Utviklingen i Vardø bidrar til å belyse bevegelser fra det eksisterende mot framtiden. Vardø Restored og Biotope gjennomførte forstudier med kartlegging og mulighetsorienteringer til byens eksisterende kulturhistoriske ressurser og verdier, og regionens rike fugleliv, som kunnskapsgrunnlag for videre utvikling (Haraldseid 2019). Som entreprenørbaserte stedsutviklingsprosjekter har de på ulike måter tilrettelagt for deltagelse, der utforsking og utfordring av muligheter for stedlige fellesskap har vært sentralt (Larsen & Johnson, 2012). Vardø Restored sitt arbeid hadde et sterkt fokus på huseiere, deres relasjoner, forutsetninger og muligheter for å skape sine egne fremtidsrelasjoner til stedet, med byens kulturhistoriske arv som motiv for nye historier. Fokuset på huseiernes individuelle prosjekter som bidrag til omstilling, illustrerer bevegelser fra felt 1 og 2 til 3 i modellen. Dette kan ses i sammenheng med det som Waterman (2019) fremhever som optimistiske håp relatert til ønsker om å skape en bærekraftig fremtidsorientert omstilling i fellesskap, og som konkrete handlinger som svar på behov for radikal endring, som Giddens (1990) viser til. Her ble det skapt rom for kulturelle ressurser og ulike verdier i stedsutviklingen. Samtidig bidro Biotope med nye perspektiver på sted og framtid, der infrastruktur for fuglekikking og friluftsliv, arbeid med fuglefestival og lokale skoleplaner bidro til nye impulser. Å utfordre eksisterende stedsforestillinger basert på kunnskap om og engasjement for stedets natur og fellesskap, kan

være viktige bidrag til nye samspillende verdier, motiv og ansvarlige praksiser (Haraldseid, 2019).

Besøkende som medskapere av sted

Som del av et uformelt samspill mellom individuelle prosjekter på tvers av sektorer og faggrenser, bidro Vardø Restored og Biotope også til ny stedsdynamikk og muligheter for stedlige fellesskap i møtet mellom natur, mennesker og bygd miljø (Haraldseid, 2019). En viktig orientering til stedlige fellesskap i møtet mellom reiseliv og sted, er involvering av besøkende som medskapende aktører av nye motiver for Vardø som møtested. I verkstedet kom det frem en felles oppfatning av at de ikke-kommersielle møtene er en svært viktig verdi som må tas vare på i samfunnsutviklingen. Dette samsvarer med det Lønning (2010) kaller for innlevelsøkonomi, med oppmerksomhet mot tilrettelegging for at mer 'tilfeldige og spontane møter' skal kunne finne sted, fremfor iscenesatte og konstruerte turistopplevelser (Urry, 2002). I Vardø var besøkende viktige medskapere av den årlige fuglefestivalen som møtested, der individuelle ferdigheter og kunnskapsområder relatert til fugl og kunst var sentralt. Dette åpner for å tenke utover økonomiske motiv relatert til hva reiseliv kan bidra med i lokalsamfunn. Dette viser, i tråd med Richards (2011), at vi må tre ut av fokuset på forholdet mellom turister, opplevelser og spesifikke aktører som produsenter av turistopplevelser – til et fokus på å sørge for at utveksling av ferdigheter og kunnskap mellom de besøkende og de som besøkes, finner sted.

Et annet eksempel på besøkendes bidrag til utvikling av nye møtesteder i Vardø, er hvordan forskningsprosjektet Future North over flere år har samarbeidet med huseiere i Vardø Restored (Haraldseid, 2019). Her ble eksterne fagmiljø og spesifikke kompetanser invitert inn i utforskningen av stedlige muligheter for innbyggere til å selv kunne svare på reelle behov og utfordringer i lokalsamfunnet, som en del av et utvidet aktørnettverk. Med kompetanse om kartlegging av kulturelle ressurser, dialogbaserte prosesser og design som verktøy for å fremstille muligheter, var studenter og forskere medskapere av prosjekter i lys av byens kulturhistorie som samlende motiv. Dette er et eksempel på å hente inn kompetanse som bidrag til utveksling av ferdigheter og kunnskap mellom lokalsamfunn og besøkende. Huseieres oppgradering av den gamle fiskerihavnen som realiserte tiltak (et eksempel på realisering av nye visjoner, jfr. felt 4 i modell x), har bidratt til bedre fasiliteter for fiskere. Gjennom økt aktivitet har dette også styrket besøkendes opplevelse av et levende fiskeri. I dette ligger en viktig presisering; at mulighetsorienteringer til besøkende også må involvere et fokus på reelle bidrag til å styrke mulighetene for stedlige fellesskap, og som unngår å gjøre stedet sårbart i fravær av besøkende som følge av uforutsette hendelser.

Eksperimentering med hva som kan være mulig

Utvikling av motiv i kontakt med fremtidens mulighetsrom, krever det som Scharmer (2008) fremhever, prosesser med ulike fokusområder over tid, med utgangspunkt i reelle behov og problemstillinger. Dette krever tilrettelegging for utvikling som har til formål å stimulere forestillingsevnen relatert til stedet, der fokuset også er på hvordan ting kan eller kunne vært annerledes (Hopkins, 2019). Tilrettelegging av slike prosesser, krever bevegelse fra et fokus på *hva som er* til *hva om*, som åpner for å ta i bruk fantasien og forestillingsevnen som

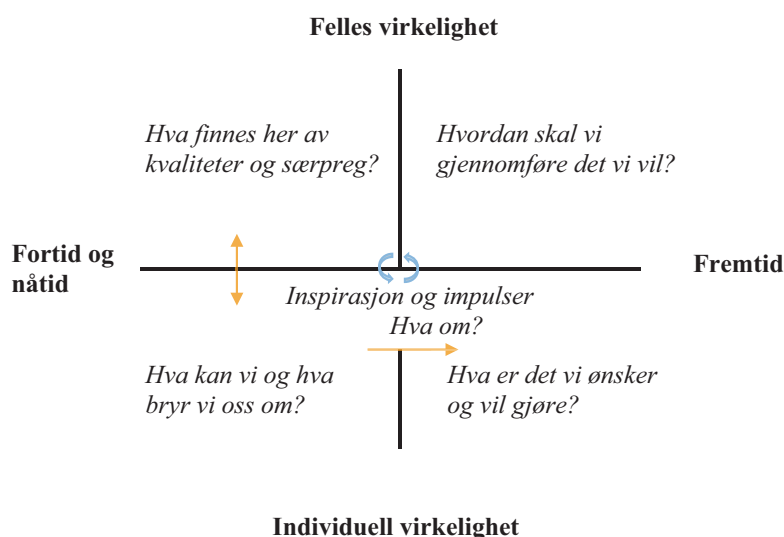
redskap for å utvide horisonten for hva som er mulig å få til (Kristiansen & Nyseth, 2018; Hopkins, 2019). Dette kan relateres til modell 1, der bevegelse fra venstre til høyre side handler om inspirasjon og impulser, som kan relateres til en åpen og utprøvende fase med ulike eksperimenterende former for mulighetsrom i stedsutvikling. I modellen er dette et viktig fokus der man ikke bør hoppe for raskt til spørsmålet om hva vi vil og ønsker og gjennomføring av tiltak. Vardø Restored og kunstorganisasjonen Komafest kan vise til flere eksempler på tilrettelegging for eksperimenterende samspill mellom kunstneriske deltagende prosesser og stedsutvikling relatert til restaurering av det kulturhistoriske bygningsmiljøet i Vardø. Gatekunsten kan forstås i relasjon til felt 4 i modellen, som en ny vandrerute i byen med ulike motiver (bilde x) relatert til byens kulturhistorie. Men målet med prosjektet var nettopp at det skulle inspirere og utløse impulser slik at flere så på byens kulturhistoriske verdier med stolthet, optimisme, og mulighetsorienteringer (Haraldseid, 2019). Her kan også fuglefestivalen forstås i relasjon til felt fire som et møtested, men også som prosesser for å skape inspirasjon og åpne for nye muligheter i lokalsamfunnet.

Utvikling av motiv handler ikke om et ferdig resultat. Likevel er det behov for tilrettelagt utvikling for å skape motiver som er tydelige nok, som er felles og individuelt orientert til samspillende motiv, som folk motiveres av og er forbundet med gjennom sine relasjoner og verdier til stedet. Ingold (2012) er kritisk til planlegging som handler om å designe spektakulære fremtidsscenarier med formål å overbevise og overtale beslutningstagere, løsrevet fra innbyggers stedlige virkelighetsforståelse. I stedsutvikling og omstilling er det behov for tydelig fokus på å styrke folks deltagelse og engasjement og nye verdisyn. Dette krever flerfaglige, kreative og eksperimenterende framtidssrettede prosesser, utover Ingold sitt nåtidsperspektiv der kropp, sanser, bevissthet og omgivelser alltid er koblet sammen. Bruk av ulike teknologiske verktøy relatert til design av muligheter, er også en del av virkeligheten, med viktige bidrag i stedsutviklingen. Utfordringen blir å finne måter å stimulere forestillingsevnen på som kan gi reelle muligheter for stedlige fellesskap, eller til det som Urry (2016) snakker om, bidrag til '*social futures*'.

Den største utfordringen relatert til bevegelse fra nåtid til fremtid, dreier seg ikke om evnen til å forestille seg en fremtid basert på scenarier som resultat av designkonsepter, som Ingold (2012) er kritisk til. Utfordringen handler om å se sin egen aktive rolle i et stedlig/regionalt fellesskap (Scharmer, 2008), for å kunne møte fremvoksende endringer med en fleksibel og åpen holdning (Ingold, 2013). Fellesskapende motiv er ikke en statisk størrelse, som et fastfrossent bilde av et tenkt fremtidsrom som vil kunne stå for all fremtid. Modellen bør forstås som kontinuerlig fremvoksende stedsutviklingsprosesser, der feltene ikke eksisterer isolert fra hverandre. Dermed bærer fellesskapende motiv i seg en forståelse av kreative prosesser som i tråd med Hallam & Ingold (2007) ikke retter seg mot ferdige resultater eller produkter, men som kontinuerlige tilpasninger i møtet med den kontinuerlig fremvoksende verden. Denne erkjennelsen er viktig å ha med seg i forhold til fremtidens reiseliv, som vil utvikles under kontinuerlig skiftende betingelser, som vanskeliggjør tunge, langsiktige og kommersielle satsinger.

Oppsummerende del: en operativ modell

Med bakgrunn i diskusjonen, vil vi foreslå at modell 1 omformes gjennom å stille konkrete spørsmål, som gjør den mer anvendbar i stedsutvikling. Spørsmålene vil være veiledende for utvikling, design og tilrettelegging av flerfaglige, kreative og eksperimenterende handlingsrom, med fellesskapende motiv som mulighetsorientering. Den aktuelle konteksten vil avgjøre avgrensning og utforming av de veiledende spørsmålene.

Figur 5: Fellesskapsorientert verdiskaping i stedlig omstilling

Hva finnes, og hva bryr vi oss om?

Utviklingsspørsmål relatert til modellens venstre side handler om å ta tak i reelle behov og problemstillinger i en stedlig kontekst. Det kan handle om fornying av noe man allerede kan noe om i et område som har å gjøre med stedlige kvaliteter og særpreg, individuelle og felles relasjoner og verdier, og som kan bygges videre på og forsterkes i møtet med endrede betingelser for utvikling relatert til for eksempel fiskeri og reiseliv. I lys av stedlige fellesskap som mulighet, handler dette også om nye relasjoner og orienteringer til stedets virkelighet som bidrag i omstilling. Her befinner det seg muligheter for kreative tilblivelsespotensial i møtet mellom individuelle og felles prosjekter, og det som kan bli til samspillende verdier og motiv i møtet mellom natur, samfunn og ulike sosiale og kulturelle praksiser.

Hva om og hva er det vi ønsker?

Bevegelser mot felles fremtidsorienterte motiv krever at fokus endres fra spørsmål om *hva eksisterer* til *hva om*. Dette representerer en åpning for å brette ut rommet for hva som er mulig å få til gjennom å inspirere og å aktivere forestillingsevnen. Slike handlingsrom kan være orientert til midlertidige møtesteder og festivaler, kunst i stedsutvikling, studieturer, designprosesser knyttet til mulige alternative fremtider etc. Men slike prosesser må være

relevant for folk, med orienteringer og bidrag til optimistiske håp for fremtiden. Det neste spørsmålet innebærer et fokus på *hva vi ønsker og vil gjøre*, som involverer seg i håp og ønsker også i mer realistiske former der konsept og språk blir tydeligere i de bakenforliggende motivene for utvikling.

Fellesskapsorientert verdiskaping i relasjon til modellen må ta utgangspunkt i reelle behov og problemstillinger ut fra stedets situasjon og utfordringer, der drivkraften må komme fra stedet. Det har tidligere blitt vist til den viktige rollen som samfunnsentreprenører og ildsjeler har som pågangsdrivere for mobilisering og fellesskapsorientert utvikling (Borch & Førde, 2010; Clemetsen & Stokke, 2018; Haukeland et al., 2019; Haraldseid, 2020). For å benytte modellen i relasjon til utvikling av fellesskapende motiv i møtet mellom reiseliv og stedsutvikling, må besøkende involveres i bevegelser fra nåtid til framtid. Viktige spørsmål blir her hva er besøkendes rolle i utviklingen av stedet, hva kan de bidra med og hva vil vi med de besøkende? Dette er spørsmål som retter fokuset i prosesser med å skape bevegelser mot felles fremtidsmotiv, som innebærer bevissthet og viktige beslutninger relatert til hvem besøkende er og mulige former for utveksling av kunnskap og ferdigheter.

Konklusjon

Fokuset i artikkelen har vært på utvikling av fellesskapende motiv som konseptuelt bidrag til å skape ansvarlige praksiser relatert til integrering av naturbasert reiseliv i bærekraftig stedsutvikling. 'Fellesskapende motiv' som konsept og drivkraft kan bidra til å rette bevisstheten mot design og tilrettelegging av flerfaglige og kreative prosesser. Slike utviklingsprosesser er både rettet mot stedlige kvaliteter og verdier, og mot å vekke nysgjerrighet, undring og inspirasjon, innen et fellesskap, til å tenke nytt om utvikling gjennom å stille nye spørsmål - «hva om» - før vurderinger om hvordan noe kan realiseres i fellesskapskonteksten. Artikkelen har tydeliggjort tre viktige forhold for å skape bevegelser mot fellesskapende motiv, som bidrag til integrering av naturbasert reiseliv i stedsutvikling.

1. Det første er et fokus på å tilrettelegge for deltagelse og dialog om stedlige kvaliteter relasjoner, og muligheter som åpner for ulike individers bidrag og kreative potensial i videre utforskning av stedlige fellesskap som mulighet. Arbeidsverkstedet på Ekkerøya antyder hvilke konstruktive bidrag slike prosesser kan ha i stedsutvikling, med fokus på variasjon og diversitet i stedlige egenskaper og særpreg.
2. Det andre er et fokus rettet mot å involvere besøkende som viktige medskapere av stedet. Fuglefestival i Vardø er et eksempel på hvordan man kan skape møter og utveksling av kunnskap og ferdigheter mellom besøkende og lokalsamfunn. Fra verkstedet på Ekkerøya kom det også frem viktig kunnskap om at de ikke-kommersielle møtestedene var viktige å ivareta i samfunnsutviklingen.
3. Det tredje er et fokus på å stimulere kreative tilblivelser og forestillinger om hva som er mulig å få til i stedlige fellesskap. Dette krever prosesser som beveger seg fra hva er til hva om spørsmål, som åpner for å brette ut mulighetsrommet, som kan bidra

til å gjøre folk i stand til å svare på hva de vil med fremtiden gjennom å åpne opp for nye mulighetsorienteringer.

Fellesskapende motiv som drivkraft i kreative og flerfaglige prosesser vil kunne bidra til tydeligere valg om fremtidige utviklingsretninger for reiselivet i relasjon til behov for lokal samfunnsomstilling i stedsutvikling. Modellen som er utviklet er aktuell for ulike aktørkonstellasjoner i stedlige eller regionale kontekster, i arbeid med bred verdiskaping og samfunnsentreprenørskap som involverer både uformelle aktørallianser og formell planlegging. I videre studier vil det være interessant med et tydeligere fokus på formell forankring og institusjonell eksperimentering, utforskning av nye former for medvirkning, som kan bidra til samspill mellom uformell og institusjonell samfunnsutvikling (eks Biotope sitt arbeid med lokale skoleplaner). «Community resilience» forstått som omstillings- og tilpasningsevne i lokalsamfunn, er også nært knyttet til fellesskapende motiv og som kan være et interessant perspektiv å videreutvikle i relasjon til modellen.

Fellesskapende motiv som aktive og formålsstyrte prosesser handler om å gjøre motiver for utvikling tydelige nok, men som ikke må låses fast som resultater, men som er fleksible for tilpassing i møte med den kontinuerlige utviklingen av stedet. Men det tilblivelsesorienterte er også et egent plan, for uformelt og spontant fremvoksende kreativitet, som krever bevissthet som et parallelt spor i samspill med det mer formålsstyrte nivået.

Referanser

- Aarsæther, N. (2012). Planlegging som handlingstype. I Aarsæther, N. Falleth, E. Nyseth, T. Kristiansen, R. (Red), *Utfordringer for norsk planlegging: kunnskap, bærekraft, demokrati*. Oslo: Cappellen Damm Høyskoleforlaget.
- Balsvik, R. R. (1989). *Vardø: grensepost og fiskevær 1850-1950* (Vol. 1). Vardø: Dreyer Bok.
- Barane, J., Hugo, A. & Clemetsen, M. (2018). Creative place-based environmental education: children and schools as ecopreneurs for change. *Kunnskap for ei felles framtid*. Stroud: Hawthorn Press.
- Borch, O. J & Førde, A. (2010). Innovative bygdemiljø: ildsjeler og nyskappingsarbeid. Bergen: Fagbokforlaget.
- Capra, F. & Jakobsen, O. D. (2017). A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life. *International Journal of Social Economics*, 44 (6): 831-844.
- Clemetsen, M., Barane, J., Bjarnadottir, S., L & Johansen, J. (2013). Varanger natur- og kulturpark. Landskapsressursanalyse - Grunnlagsrapport for stedsutvikling og opplevelsesbasert verdiskaping: Aurland naturverkstad.
- Clemetsen, M. & Stokke, K. B. (2018). Managing cherished landscapes across legal boundaries: the contribution of integration actors to a functional local democracy. I Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (Red), *Defining landscape democracy: a path to spatial justice*. Cheltenham: Elgar.
- Clemetsen, M., Stokke, K.B., Barane, J., Haraldseid, T. (in press) From tourist destination to local meeting-place Enhancing visitor experiences and social resilience in rural communities. In: (eds: Fredman, P. , Haukeland, J.V.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From place-based resources to value-added experiences*. Edv. Elgar Publ.
- Council of Europe. (2000a). European Landscape Convention. . Florence: Strasbourg: Council of Europe.
- Flø, B. E. (2017). Det grønne skiftet og grendene: sentrum og periferi i den nye økonomien. *Plan* (2): 26-29.
- Fredman, P. & Tyrväinen, L. (2010). Frontiers in Nature-Based Tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3): 177-189. doi:10.1080/15022250.2010.502365.
- Fredman, P., Haukeland, J. V., Tyrväinen, L., Siegriest, D. & Lindberg, K. (2018). *Prominent trends in nature-based tourism: An international comparison*. The 9th international conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMW9): Place, recreation and local development, Bordeaux, France, s. 181-183.
- Førde, A. (2016). Å studere turiststader: metodologiske refleksjoner. I Viken, A. (Red), *Turisme: Destinasjonsutvikling*. Gyldendal.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Greve, A. (2015). Sårbarhet og glede: et lite bidrag til stedets filosofi. I H. H. Stien (Red), *Vit at jeg elsker deg: om kunst og sted* (s. 31-40). Stamsund: Orkana Akademisk.
- Hallam, E., & Ingold, T. (2007). Creativity and Cultural Improvisation: An Introduction. In E. Hallam & T. Ingold (Red), *Creativity and Cultural Improvisation* (Vol. 44, s. 1-24). New York: Berg.
- Haraldseid, T. (2016). *Landskapsressursanalyse som verktøy for stedsmerkevareutvikling*: Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Haraldseid, T. (2019). Exploring social creativity in place-making: A case study from a coastal town in Northern Norway. *Norsk geografisk tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 73(5), 257-272. doi:10.1080/00291951.2020.1716844

- Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2019). Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling. *Tidsskriftet UTMARK*, 1.
- Hopkins, R. (2019). *From what is to what if: unleashing the power of imagination to create the future we want*. Chelsea green publishing co.
- Ingold, T. (2012). Introduction. I Janowski, M. & Ingold, T. (Red), *Imagining landscapes*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2013). *Making: Anthropology, Archaeology, Art And Architecture*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2015). *The life of lines*. London: Routledge.
- Jakobsen, O. (2019). Omstilling og økologisk økonomi. I Barane, J. (Red), *Økologisk entreprenørskap og samfunnsomstilling*. Aurland: Sogn Jord- og Hagebruksskule.
- Klein, J. T. (2004). Prospects for transdisciplinarity. *Futures*, 36(4), 515-526.
- Kramvig, B. (2015). Sted, stier, konflikt og forsoning. I Stien, H. H. (Red), *Vit at jeg elsker deg: om kunst og sted*, (s. 133-144). Stamsund: Orkana Akademisk.
- Kristiansen, R. & Nyseth, T. (2018). Eksperimentelle tilnærminger i byplanlegging: en ny agenda? I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (Red), *Plan og samfunn*: Cappelen Damm Akademisk.
- Kulturdepartementet & Nærings- og fiskeridepartementet. (2019). Strategi for kultur og reiseliv: Noreg som attraktiv kulturdestinasjon.
- Larsen, S. C., & Johnson, J. T. (2012). Towards an Open Sense of Place: Phenomenology, Affinity, and the Question of Being. *Annals of the Association of American Geographers*, 102(3), 632-646. doi:10.1080/00045608.2011.600196.
- Law, J. (2009). Actor Network Theory and Material Semiotics. In S. B. Turner (Ed.), *The new Blackwell companion to social theory* (Vol. 2, s. 142-158). Chichester, West Sussex, United Kingdom Wiley-Blackwell.
- Løkken, G., & Haggärde, M. (2017). Renewed sustainable planning in the Arctic: A reflective, critical and committed approach. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (Red), *Creative approaches to planning and local development: insights from small and medium-sized towns in Europe* (s. 190-207). London: Routledge.
- Lønning, D. J. (2010). *Kva er nyskaping?: om fridom, skaparglede, framtid og fellesskap*. Boksmia forlag.
- Max-Neef, M. (2005) Foundations of Transdisciplinarity. *Ecological Economics* 53, pp. 5–16. Elsevier.
- Miljødepartementet. (2015). Ny merkevare- og kommunikasjonsstrategi for Norges nasjonalparker.
- Miyazaki, M. (2006). *The method of hope: Anthropology, philosophy, and fijian knowledge*. Stanford university press.
- Meyer, S. (2007). *Det innovative mennesket*. Fagbokforlaget.
- Nicolescu, B. (2010) Methodology of Transdisciplinarity – Levels of Reality, Logic of the Included Middle and Complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering and Science* 1, 1, pp. 19–38.
- Nyseth, T. & Pløger, J. (2015). Perspektiver på steders tilblivelse. I Aure, M., Berg, G. N., Cruickshank, J. & Dale, B. (Red), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nyseth, T., Hamdouch, A., Demaziere, C., Aarsæther, N., Førde, A. & Serrano, J. (2017). Perspectives on creative planning and local development in small and medium-sized towns. I Hamdouch, A., Nyseth, T., Demaziere, C., Førde, A., Serrano, J. & Aarsæther, N. (Red), *Creative Approaches to Planning and Local Development: insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe*. London: Routledge.

- Nyseth, T., Førde, A. & Cruickshank, J. (2018). Fra attraktive steder til omtensksom by- og stedsutvikling: implikasjoner for planlegging? I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. (Red), *Plan og samfunn*: Cappelen Damm Akademisk.
- Nærings- og fiskeridepartementet. (2017). Opplev Norge: unikt og eventyrlig. *Melding til stortinget*.
- Porter, N. (2016). *Landscape and branding: the promotion and production of place*: Routledge.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The State of the Art. *Annals of Tourism Research*, 38 (4): 1225-1253. doi:10.1016/j.annals.2011.07.008.
- Scharmer, C. O. (2008). *Teori U: Lederskab der åbner fremtiden: Mod en ny social teknologi- presencing*. Hinnerup: Ankerhus.
- Selman, P. H. (2012). *Sustainable landscape planning: the reconnection agenda*. New York: Routledge.
- SSB. (2019). Kommunefakta: Vardø. Hentet fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/vardo> (Dato: 05.06.2019).
- Tjora, A. (2018). *Hva er fellesskap?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze* (2. utg). Theory, culture & society. London: Sage.
- Urry, J. (2016). *What is the future?* Cambridge: Polity Press.
- Viken, A. (2011). Naturbasert turisme i nord: Ytre påvirkning - lokal tilpasning. I Jentoft, S. N., J. Røvik, K. A. (Red), *Hvor går nord-Norge? Tidssbilder fra en landsdel i forandring*. Stamsund: Orkana akademisk.
- Viken, A. & Jacobsen, J. K. S. (2014). Det lokale i det globale: reiselivet i internasjonaliseringens tid. I Jacobsen, J. K. S. & Viken, A. (Red), *Turisme: fenomen og næring*, pp. 278-294. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Waterman, T. (2019). Introducing hope: Landscape architecture and utopian pedagogy. I Jørgensen, K., Karadeniz, N., Mertens, E., & Stiles, R. (Red), *The Routledge Handbook of Teaching Landscape*. London: Routledge.
- Welter, V. M. (2002). *Biopolis: Patrick Geddes and the city of life*. MIT Press.
- Williams, N. (2016). Creative processes: From interventions in art to intervallic experiments through Bergson. *Environment and Planning A*, 48(8): 1549-1564. doi:10.1177/0308518X16642769.

Figur 1: Kart Varanger (design: Reidun Helene Ertzeid)

Figur 2: Gatekunst, vindskjul/fuglekikkerskjul, fuglefestival

Figur 3: Arbeidsverksted Ekkerøya

Figur 4: Fellesskapsorientert verdiskaping i stedlig omstilling

Figur 5: Fellesskapsorientert verdiskaping i stedlig omstilling

Errata

Side	Linje	Endret fra	Endret til
2	7	school	School
3	10	(landskap, installasjoner, kunnskap).	(landskap, installasjoner, og kunnskap).
8	17	noe som ikke er fastlåst men	noe som ikke er fastlåst, men
9	1	Astrakt artikler	Artikler
9	2	Abstrakt artikkel 1	Artikkel 1
9	20	Abstrakt artikkel 2	Artikkel 2
10	1	Abstrakt artikkel 3	Artikkel 3
9	35	(Streetart festival)	(gatekunstfestival)
11	17	Citta slow	«Cittaslow»
11	17	Transition Towns	«Transition Towns»
15	3	'creativity'	«creativity»
15	4	creation (skapelse), creator	«creation» (skapelse), «creator»
15	5	create	«create»
18	12-13	Det har også blitt rettet betydelig kritikk mot det sterke fokuset på individer med spesielle «kreative ferdigheter og evner» 'kreative ferdigheter og evnet'	Det har også blitt rettet betydelig kritikk mot fokuset på individer med spesielle «kreative ferdigheter og evner»
18	25	'Trine butikkdame og Truls kunstner'	«Trine butikkdame og Truls kunstner»
18	27	'creative evolution'	«creative evolution»
18	39	Ingolds	Ingold sin
19	14	'creativity and tourism: the state of the art'	«creativity and tourism: the state of the art»
20	11	sammenhenger mellom natur, kultur, økonomi.	sammenhenger mellom natur, kultur og økonomi.
20	23-24	'Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe'	«Creative Approaches to Planning and Local Development: Insights from Small and Medium-Sized Towns in Europe»
20	18	et avgrenset geografisk sted men	et avgrenset geografisk område, men
22	19-20	'in the making'	«in the making»
22	34	'The limits to growth'	«The limits to growth»
23	10	Han sier at; 'Issues are..... futures'	Han argumenterer for at; «issues are..... futures»
23	16	gjennom å fremheve begrepet	gjennom fremhevingen av
23	25	whicked problems	«wicked problems»
25	28	konsepter gemeinschaft og gesellschaft	konsepter «gemeinschaft» og «gesellschaft»

25	29	gemeinschaft	«gemeinschaft»
25	33	gesellschaft	«gesellschaft»
25	36	gemeinschaft til gesellschaft	«gemeinschaft» til «gesellschaft»
29	39	affordance	«affordance»
30	4	performance	«performance»
30	20	ikke er fastlåst men	ikke er fastlåst, men
35	21	dwelling	«dwelling»
35	25	dwelling	«dwelling»
35	35	dwelling	«dwelling»,
35	37	dwelling	«dwelling»
36	7	mangefaseterte	mangefasetterte
37	9	tilstede	til stede
37	12	tilstede	til stede
41	41	er Vardø et sted som på	er Vardø et sted som
42	2	stedets ulike kreftene	stedets ulike krefter
44	15	å være tilstede i Vardø	å være til stede i Vardø
48	29	<i>'the method of hope'</i>	«the method of hope»
49	6	New Chapter	New Chapter
49	25	har vært tilstede	har vært til stede,
56	8	Jeg var tilstede	Jeg var til stede
57	34	fotografier, stedsspesifikk litteratur.	fotografier, og stedsspesifikk litteratur.
62	24	å være tilstede	å være til stede
79	32- 33	<i>'from matters of facts to matters of concern'</i>	«from matters of facts to matters of concern»
125	17	(Streetart festival),	(gatekunstfestival),
131	40	kolahalvøya	Kolahalvøya
132	4	bebodd as	bebodd av
134	3	Streetart festival	Gatekunstfestivalen
134	10	street-art galleri	galleri for gatekunst
136	3	Vardø restored	Vardø Restored
136	6	New chapter	New Chapter
139	23	Komafest streetart	Komafest gatekunstfestival
140	37	New chapter	New Chapter
146	3	New chapter	New Chapter
146	7	Figur 4: Komafest streetart	Figur 4: Komafest gatekunst
151	31	etc)	etc.)
154	19	Vardø restored.	Vardø Restored.
155	3	Vardø restored	Vardø Restored
155	19	Vardø restored	Vardø Restored
158	18	ikke er fastlåst men	ikke er fastlåst, men
159	25- 26	Vardø restored	Vardø Restored
160	5	Vardø restored	Vardø Restored
160	21	Future north	Future North
161	6	Vardø restored	Vardø Restored

162	7	<i>Hva finnes og hva bryr vi oss om?</i>	<i>Hva finnes, og hva bryr vi oss om?</i>
164	11-13	'Community resilience' forstått som omstillings- og tilpasningsevne i lokalsamfunn er også nært knyttet til fellesskapende motiv, som kan være en vei for å videreutvikle fellesskapende motiv i relasjon til modellen.	«Community resilience» forstått som omstillings- og tilpasningsevne i lokalsamfunn, er også nært knyttet til fellesskapende motiv og som kan være et interessant perspektiv å videreutvikle i relasjon til modellen.

ISBN: 978-82-575-1723-6

ISSN: 1894-6402

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Postboks 5003
1432 Ås
67 23 00 00
www.nmbu.no